ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE

DÁVID ANTAL
92 DEC 3 N
KÉZDI VÁSÁR

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

DÁVID MIHÁLY JÁNOS
KÉZDIVÁSÁRHELY.

Hatodik évfolyam.

SZAMOSUJVÁRTT
Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.
1892.

Lap
Márton Dávid, Markovich Jakab 65
» » Markovich Jakab sirjánál 67
Dr. Molnár Antal, Eufemia (költemény) 16
» » » Egy örmény iró uti rajzaiból. . . 39
» » » Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban 77, 100, 133
» » » Örményországi képek 161, 197, 225, 264, 292
» » » Eszményi szerelem 323
» » » Ó lennék (költemény; Hovhánniszián szerelmi dalaiból) 356
Moszgofián Chácshádur, Átámá vistên (költemény) 23
Dr. Nuricsán József, Az örmény konyha chemiája. 139, 170
Ornstein József, Római telep Szamosújvár határán , 248
Dr. Patrubány Lukács, Az örmény, mint indogermán nyelv 283, 306
Papp Mózes, Örmény régiségek Berlinben . . . 304
S. A szamosújvári gyógyfürdő 213
» szamosújvári levelek: I. Nemzetiségi viszonyainkról . . 253
II. A muzeum gyüjteményei . . . 285
III. A népkert. 317
IV. A szegény-segélyezés 370
Simay Gergely, Testvérek vagyunk (Besiktháslián költeménye). 212
» » Gyermek-hangok (Agháјáncz Leó költeménye) 263
» » Mámigonián Vártán dala (Pátkánián Ráfáel költeménye) 353
Dr. *Simay János*, Egy iskolalátogatás története. . . 215
Szongott Kristóf, Szamosújvár országgyűlési képviselői (1842—1891) 1
» » Az örmények és törökök 82
» » Mivel ajándékozta meg 1848 a hazai örménységet 107
» » Menyekző Arabgirben. 121
» » Mály Mihály mérnökkari tábornok . 129
» » Az örmény hagyományból. — Húsvéti czikk 144
» » Erzsébetváros hatósági határozataiból 151, 180
» » Id. gróf Teleki Sándor 176
» » Házasság Vánban 177
» » Könyvismertetés 217
» » Az új kereskedelmi miniszter . . . 245
» » Képviselői látogatás. — Molnár Antal választói körében. 313
» » Örményország tanulmányozása. . . 343
» » Pátkánián Kherovpe 355

Lap
» » Karácsonyi történet. — Novella. — 357
Gróf Teleki Sándor, Egy magyar armenista 228
Dr. Temesváry János, A gróf Karátsonyi család őse és genealogusaink 42
» » » A gróf Karátsonyi család ősi nemessége és czimerbövitései. . . 72
Vikár Béla, Ádám búja (költemény) 23

*

A katholikus örmények. »A kath. hitterjesztés lapjai«-ból . 184, [219, 255
A szamosújvári országgyűlés. — Jókai Mór, »A Damokosok« czimű regényes történetéből . 84
Amicus, Költői levél 238
Anonymus, Névtelen inditvány. 344
† Lukács György. »Nemzet« 287
Nyilatkozatok a magyar Choreneiről 374

II. Kisebb közlemények.

Lap
A British muzeumból . . . 256
A budapesti örmény kath. egyház 320
A budapesti örmény kath. hitközség 320
A budapesti örmény katholikusok 349
A dáláuzi 31
A »Földrajzi közlemények« . . . . 256 után.
Alapitvány a millenniumra. 219
A magyar nyelv . , . . . 123
A magyar országgyűlés örmény tagjai 122
A párisi örmények 381
A perzsa-örmény háborúk . 382
Aranymise 347
A testvérvárosból 31
A vallás az orosz hatalom kezében 189
Egyetemi tanárok . . . 190

Lap
Egy lap Árdzruniról . . 190
Egy örmény phisiolog . . 222
Gopcsa Joachim 122
Húsvéti üdvözlet 157
Kamenietz-Podolski 62
Kétszázezer forintos milleniumi alapitvány 93
Kelengye-jegyzék , . . . 157
Klapka György 222
Négyezer esztendő 124
Ő Felségének királylyá koronáztatása 221
Örmény áldomás Budapesten 382
Örmények Jassyban 62
Örmény kath hitközség a fővárosban . . 288 után
Örmény képviselők Romániában . . . . . 256 után.
Pátkánián Ráfáel temetése 382
Régiség-gyüjtemény. . . . 124
Dr. Wenczel Gusztáv . . 222

III. Irodalom és művészet.

Lap
A költő jubileuma . . . 222
A Luszineán-család érmei 256 után
A magyar Chorenei . . . 350
A párisi »Temp« 190
Az »Armenia« képes naptára 1893-ra 320
Az örmény és latin nyelv . 94
Az örmény hirlapirodalomból 63
Az örmény sajtó Oroszországban 124
Ájvázovszky képei . . . 383
Bodenstedt Frigyes . . . 223
Doktori értekezés . . . 191
Egineán költeménye . 256 után
Egy iskolai tudósitvány. . 191
Emin végrendelete . . . 32
Érdekes beszéd 223

Lap
Húsvéti örmény népdal . . 159
Képes naptár . . . 256 után
Levél Nápolyból 190
Liszt Ferencz tanitványa . 383
Moszkofián költeménye . . 32
Műtárgyak 94
Örmény énekesek 159
Örmény felirások 94
Örmény katholikus hítközség a fővárosban . 288 után
Öt Ájvázovszki-kép . . 63
Régészet 125
Régi evangeliumos-könyv . 125
Tordai Grail Erzsi . . . 351
Új zenemű 190
Új zenemüvek . . 320 után.
II. Vilmos császár képe 256 után.

IV. Közgazdasági élet.

Lap.
A gyapjúkereskedés Transkaukasia- és Persiában 126
A mogyorókivitel 160
A philippopolisi kiállitás . 383
A Székelyföld . . . 320 után
A szüzet Armeniában . . 95
A világforgalom útja . . 32
Az ipar fejlesztése . . . 384
Az orosz kukoricza-termés 95
»Die Urgeschichte des Menschen« 127
Egy manchesteri örmény 256 után
Határvámkezelés 126
Kándzág tartomány . . . 95

Lap.
Keleti forgalmunk . . . 191
Kereskedelem és állattenyésztés 223
Kereskedelmünk Algirban . 383
Magyar-keleti csomag-forgalom 64
Magyar liszt Kis-Ázsiában . 191
Naftaforrások a Kaukazusban 64
Örmény ipartanműhelyek . 159
Pincze-egylet 124,352
Postamesteri értekezlet 288 után
Szőlőmivelés 127
Tengerközi csatorna . 320 után

V. Mi újság az örmény világban?

Lap.
»A birodalom támasza« . 224
A gazdag örmény végrendelete 224
A hol az adópénzzel börtönt épitenek 160
A jávai örmények . . . 64
A kaukazusi örmény iskolák 192
A »Mêság« 384
A »Mêság« munkatársa 320 után
A new-yorki örmény templom 192
A párisi örmények . . . 128
A strasburgi egyetemen . 128
Az angol parlamentben . 128
Az ecsmiádzini synodus . 127
Az orientalisták kongresszusa 352
Az oroszországi inségesek . 96
Az új katholikosz . . . 384
Ágop Popovics . . 256 után
Akoncz Alajos . . . 256 után
Almanach 127
Báró Dániel Ernő . . . 192
Conipeare armenista . 32 után

Lap.
Dseráz Minász felolvasása . 64
Egy chicagoi lap 224
Egy híres philarmen . 320 után
Gajzágó Manó . . . 256 után
Gajzágó Salamon . . 256 után
Halálozások 127
Hymen 127
Kátholikosz választás . . 192
Magyar zászlószentelés Konstantinápolyban . 256 után
Markovich Jakab . . 32 után
Mit gondol a kadi . . 160
Molnár Antal dr. . . 256 után
Naptár változtatás . . . 96
Örmény tourista 96
Pap Simon 95
Pátkánián Ráfáel . . 320 után
Patrubány Lukács dr. 256 után
Rövid hirek 224, 288 után, 352
Szamosujvár diszpolgára . 160
Szenkovics Márton . 256 után
Tábrisz püspöke . . 320 után
Tudósitás Aydinből . . . 96

VI. Képeink.

A jelen évfolyamban összesen 15 képet adtunk: Szamosújvár országgyűlési képviselői, Csiky Gergely, Markovich Jakab, Wolff Gábor, Mály Mihály, Ararát, Gr. Teleki Sándor, Világositó Szt-Gergely, Kip-göl az Araráton, Hászun Antal, Gr. Kuun Géza, Oszlopmaradványok Tiridát templomából, Czetz János, clichirozott aláirás, Pátkánián Kherovpe.

VII.

A boritékon: Különfélék, Hazai tudósitások, Hazai krónika és Szamosújvári Hiradó, összesen huszonnégy lapon.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

Ábrahámné Gámán Erzsi (Sz.-újvár).
Dr. *Ákontz Károly* (Kolozsvár).
Ávedik Lukács (Erzsébetváros).
Bárány János (Maros-Vásárhely).
Bárány Lukács (Szamosújvár).
Cselingárián Jakab (Budapest).
Csiky Lukács (Erzsébetváros).
Csontosi János (Budapest).
Czetz János (Buenos-Aires; Amerika).
Duha Dávid (Újvidék).
Dr. *Erődi Béla* (Budapest).
Dr. *Esterházy Sándor* (Kassa).
Esztegár Gergely (Szamosújvár).
Dr. *Esztegár László* (Bécs).
Fáraó Simon (Csikszépviz).
Fehér Gerő (Gyulafehérvár).
Fogalyán Tivadar (Deés).
Dr. *Gopcsa Jakab* (Szamosújvár).
Dr. *Gopcsa László* (Budapest).
Govrik Gergely (Erzsébetváros).
† Dr. *Hánusz János* (Bécs).
Harmath Lujza (Moson).
Dr. *Herrmann Antal* (Budapest).
† *Höke Lajos* (Kaposvár).
Dr. *Issekutz Viktor* (Erzsébetváros).
Kapatán Márton (Szamosújvár).
Karácsonyi Károly (Szamosújvár).
Dr. *Kábdebó Ferencz* (Maros-Vásárhely).
Kritsa Klára (Gyergyó-Szt-Miklós).
Kritsa Konrád (Gyergyó-Szt-Miklós).
Gróf *Kuun Géza* (Maros-Németi).
† *Markovich Jakab* (Erzsébetváros).
Dr. *Mály István* (Kolozsvár).
Márton Dávid (Erzsébetváros).
Dr. *Mártonfi Lajos* (Szamosújvár).
Dr. *Moldován Gergely* (Kolozsvár).
Dr. *Molnár Antal* (Budapest).
Moszgofián Chácshádur (Bukarest).
Novák Antal (Szamosújvár).
Dr. *Nuricsán József* (Budapest).
Orel Máte (Gyergyó-Szt-Miklós).
Ornstein József (Szamosújvár).
Papp Mózes (Kolozsvár).
Páll Bogdán (Szamosújvár).
Dr. *Patrubány Lukács* (Budapest).
Dr. *Réthy László* (Budapest).
Rudnyászky Gyula (Debreczen).
Sándor József (Kolozsvár).
Simay Gergely (Szamosújvár).
Dr. *Simay Gyula* (Kolozsvár).
Dr. *Simay János* (Budapest).
Szongott Kristóf (Szamosújvár).
Szongott Margit (Bécs).
Gróf *Teleki Sándor* (Budapest).
Dr. *Temesváry János* (Zombor).
Torma Zsófia (Szászváros).
Törös Tivadar (Nagy-Becskerek).
Dr. *Turcsáné Placsintár Gizela* (Klzsv.)
Dr. *Turcsa János* (Kolozsvár).
Turcsa Mihály (Bécs).
Tutsek Anna (Kolozsvár).
Veszely Károly (Borbánd. u. p. Gy.-F.).
Vikár Béla (Budapest).

Összesen: 63.

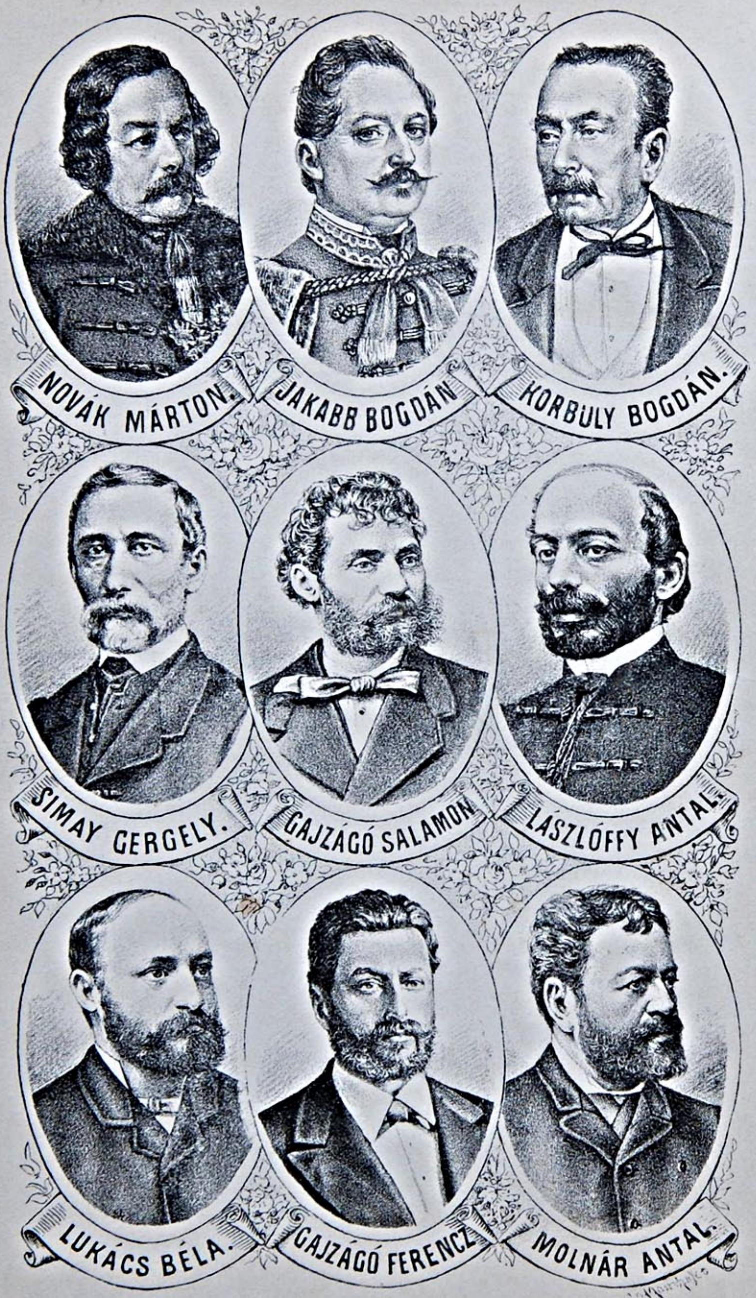
NOVÁK MÁRTON.
JAKABB BOGDÁN.
KORBULY BOGDÁN.
SIMAY GERGELY.
GAJZÁGÓ SALAMON.
LÁSZLÓFFY ANTAL.
LUKÁCS BÉLA.
GAJZÁGÓ FERENCZ.
MOLNÁR ANTAL.

Szamosújvár országgyűlési képviselői.

Szamosújvár országgyűlési képviselői.

(1842—1891.)

Ama, közéletünk újabbkori történetébe immár maradandólag beiktatott férfiak arczképeit és életrajzi vázlatait adom ime egy közös keretbe foglalva, a jelen füzet élén, kik az óta hogy a magyar törvényhozás Szamosújvár szabad kir. várost, a haza földjén alakult örmény telepek eme jelentékeny központját (és Erzsébetvárost, a magyar földi örménység másik anyavárosát is) országos képviseltetési joggal felruházta, — különböző időben e város alkotmányos követeivé, illetőleg képviselőivé lettek megválasztva; azon félszázad alatt, mely legelső diaetai követeinknek Novák Márton és Jakabb Bogdánnak kolozsvári (1842-iki) országgyűlésen történt ünnepélyes megjelenése óta napjainkig lefolyt.

E hosszú időszak alatt városunk tulajdonképp csakis azon kilencz férfiú által volt a törvényhozás kebelében tényleg képviselve, kiknek arczképei, mai képcsoportozatunkban láthatók; miután dr. Sárosy Ferencz, ki 1848-ban választókerületünkben szintén népképviselői mandatumot nyert, váratlanul közbejött súlyos betegsége miatt képviselői állását tényleg el nem foglalhatta, — s miután azon négy, szintén megválasztott képviselő, kik Simay Gergely és Gajzágó Salamon leköszönése folytán, az 1863. évi nagyszebeni tartománygyűlésen részt venni nem akarván, azonnal megválasztatásuk után hasonlóképen lemondottak (névszerint: Gajzágó Kristóf és Szappanyos Miklós; ezeknek visszalépése után Duha Imre és Moldován Simon) e város volt országgyűlési képviselőinek tulajdonképpen szintén nem tekinthetők.

Mindezek előrebocsátása után, mielőtt az egyes életrajzi adatoknak vázlatos felsorolására áttérnék, — nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy Szamosújvár városa ősi hagyományos jellegéhez hiven minden időben örmény katholikus képviselőt küldött a magyar országgyűlésre; s így méltán kiérdemelte, hogy a »magyar-örmény metropolisz« sokszor hallott disznevével tiszteltessék meg... S most már legyen szabad itt rövid élettörténetét adnom kilencz eddigi képviselőnknek!

Novák Márton.

Azon történeti előzmények, melyeknek eredménye lőn, hogy az erdélyrészi (örmények által lakott) szabad kir. városok — Szamosújvár és Erzsébetváros — az országgyűlés által két-két követ küldésének jogával ruháztattak fel,*) e folyóirat egyik nem rég megjelent czikkében már részletesen elbeszéltetvén, ezúttal azok ismétlését mellőzhetőknek vélem.

Országgyűlési képviseltetésünk történetének időrendi előadásában tehát egyenesen ott vehetem föl az ismertetés fonalát — megfelelve arczképcsoportozatunk sorrendjének is, — midőn legelső követeink a kolozsvári (1841—43-iki) országgyűlésen az erdélyrészi Karok és Rendek tiszteletreméltó testületében megjelentek, — kifejezést adva személyes megjelenésük, sőt ünnepélyes nyilatkozataik által is azon örvendetes közjogi ténynek, mely a két örmény város honfiúsításában és követküldési joggal törvényesen lett felruháztatásában nyilvánult, s mely a hazában már hoszszabb idő óta megtelepült és meghonosult örménységet ezáltal is elévülhetlen hálára s még forróbb hazaszeretetre kötelezé.

Az a két tekintélyes férfiú, kik legelőször gyakorolták városunk nevében az országgyűlésen szavazatjogaikat, mint emlitettem, Novák Márton és Jakabb Bogdán volt. Neveikkel kezdődik azok névsora, kik e várost a magyar nemzet nagy tanácsának országos üléseiben, az azóta lefolyt negyvenkilencz év alatt napjainkig képviselték; s a kiknek száma immár kilenczre emelkedett.

---

*) Városunknak 1878-ig volt két-két képviselője. Sz. K.

Movák Márton azon jeles magyar-örmény család ivadéka volt, melynek egyik őse Románia földjéről, Foksánból költözött be Erdélybe. Atyja még használta a »foksáni« előnevet is. Novák Márton Magyar-Láposon született, Belső-Szolnok megyében, — hol a családnak birtoka is volt. Iskolai tanulmányainak befejezése után a megye akkori irányadó vezérférfiaival lépett társadalmi és politikai érintkezésbe; s a birtokának kezelésével járó teendők mellett, később a póstamesteri tisztet is elvállalta.

Évek hosszú során keresztül viselte — mint Szamosújvár város főbirája, — a városelőljárói tisztet, mely állását hiven és tekintélylyel töltötte be; s az úgynevezett belső-mező-útczát, — melynek sarkán a keleti oldalon épült kéttelkű udvarház sajátja volt, a polgárság az ő emlékére még sokáig »biró-útczának« (»birovin-orámê«) nevezte.

Az országgyűlésen szintén elismerést és tiszteletet szerzett azon állásnak, melyet, mint Szamosújvár első ízben megbizott érdemes követe elfoglalt; melyet küldetéséhez s az örmények hazafiságához híven és méltóságteljesen betöltött.

Egyetlen, jeles képzettségű fia, az első nejétől — Kiss Ernő unokatestvérétől — született Novák Tódor, az 1848/49-iki mozgalmas korszak le első áldozatainak egyike lőn; mert Pesten mindjárt a forradalom kezdetén a magyar ügy érdekében tett nyilatkozatáért Windischgrätz által kivégeztetett, távollevő édes atyjának s egész családjának legmélyebb bánatára....

Novák Márton meghalt 1851. június 6-án Szamosújvártt. Ő volt városunk utolsó közigazgatási főbirája.

Jakabb Bogdán.

Jakabb Bogdán született Nagy-Váradon 1809-ben. 1827 szept. 1-én tette le az első hivatali esküt: Krassómegyében, hol két évig, mint irnok szolgált; 1829—1835-ig a pesti kir. táblánál hites jegyző. 1836-ban jött Szamosújvárra, hol azon év ápril. 5-én főjegyzővé választatott, mely tisztet viselte 1849. júl. 9-éig. Ez időtől kezdve a város polgármestere volt, s ezen állását csak 1861. ápr. 11-én hagyta el, midőn az erdélyi főkormányszékhez ment tanácsosnak.

Annak a 25 évnek, mit Szamosújvár város szolgálatában töltött, nevezetesebb mozzanatai ezek:

Az 1841—43 és 1846—47-iki erdélyi országgyűlésen Szamosújvárnak oly jeles és tekintélyes követe volt,*) hogy érdemeit az országgyűlés ajánlatára V. Ferdinánd király czimerleveles (armalista) nemességgel jutalmazta meg. Az erről szóló hivatalos irat szó szerint a következő:

„110. Eln. 1848.

Nemzetes Főjegyző Ur!

A közelebb mult országgyűlésnek üdvös eredménye ötletéből méltóztatott ő Felsége e folyó hó 10-én kelt legfelsőbb kéziratánál fogva Uraságodat Erdélyi czimeres nemesnek legkegyelmesebben kinevezni.

Mit addig is, míg a maga útján ez iránt bővebben értesittetnék, Uraságodnak örömtudás végett ezen érdemlett kitüntetésbeni legszivesebb részvétem nyilvánitása mellett ezennel megirni kivántam.

Többire szokott becsüléssel maradván Uraságodnak

kötelezettje

Kolozsvártt Boldogasszonyhó 19. 1848.

Gróf Teleki József.

1861. febr. hó 11-én Gyulafehérvártt tartott 40 tagú országos értekezleten, melynek b. Kemény Ferencz volt elnöke, Jakabb képviselte az erdélyi szab. kir. városokat. Ugyanazon évben az erdélyi kir. főkormányszékhez tanácsosnak neveztetett ki. Mint ilyen Szamosújvár város hatóságának szervezésére kormánybiztosul küldetett. — 1868-ban a főkormányszéknél viselt tanácsosi állásának megtartása mellett a kolozsvári jogakadémia igazgatójává és a jogakadémia mellett fennállott államtudományi és államvizsgálati bizottság elnökévé neveztetett ki. Arról, hogy minő eredménynyel viselte ezen megbizatásokat, tanuskódnak a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 7505/1869 sz. a. k. iratának következő szavai: »Különösen elismerést méltóztatott nyilvánitani a közoktatásügyi miniszter Méltóságodnak azon tapintatos eljárásért, melylyel a megingatott rendet és fegyelmet a vezetésére bizott jogakadémián rövid idő alatt helyreállitani sikerült.«

---

*) Egy főrangú erdélyi képviselő, azon időben, igy nyilatkozott Jakabb Bogdánra vonatkozólag: »Nem vagyok iró, nem vagyok szónok, — de ha kell irok regényt, irok novellát; sőt ha meg kell lenni lefőzöm Jakabbot az országgyűlésen!«..

Sz. K.

1869. máj. 1-én Budapestre neveztetett ki a földmívelés, ipar és kereskedelemügyi miniszteriumhoz osztálytanácsosnak. Kolozsvárról való távozása alkalmával az erdélyi kir. biztos 268 eln. sz. alatt kelt és Jakabbhoz intézett iratában a többek közt ezeket mondja: »Van szerencsém ez alkalommal Méltóságodnak különösen a kolozsvári jogakadémiának bár rövid tartamú igazgatása alatt bokros teendői mellett is tanusított buzgalmáért és tapintatos eljárásával kivivott megnyugtató eredményeért vallás és közoktatási miniszter Ur ő Nagyméltóságának elismerésteljes köszönetét tudtul adni.«

Négy évet töltött osztálytanácsosi minőségében; honnan 1873-ban az új Szörénymegye első főispánjává neveztetett ki. A főispáni széken 3 évet szolgált; végre 1876-ban — saját kérelmére — nyugalomba lépett. De ott hagyva ismét csendes nyugalmát, egyideig újra Szamosújvár képviselői mandatumát viselte 1878—1881-ig.

Kötelességeit a közpályán híven teljesítette; a »sáfárkodására bizott tőkét nem adta vissza kamat nélkül.« A közszolgálatban eltöltött félszázad alatt (1827—1876) mindig tevékeny, munkás életet élt. Ez jellemezte hosszú hivataloskodását s az elismerés természetszerű következményei voltak többszöri előléptetései és kitüntetései.

Kolozsvártt 1887. nov. 22-én adta vissza lelkét Teremtőjének, élte hetvennyolczadik évében.

◆

Korbuly Bogdán.

Korbuly Bogdán Szamosújvártt született 1803. ján. 9-én. Tanult szülővárosában és Kolozsvártt, a jogból Maros-Vásárhelytt tett vizsgálatot. Tanulmányai befejezése után nem keresett kenyeret. »Ne vállalj hivatalt — mondá apja — van miből megélned.« De helyet foglalt az esküdt közönség (communitas) tagjai között.

Ezen idő tájban (1840) történt, hogy Dobokamegye, mely hol Széken, hol Bonczidán székelt, praetoriumát Szamosújvárra akarta áttenni. Szamosújvár város közgyűlése is tárgyalta e kérdést. Egy kisebb párt be akarta fogadni a megyét, azonban az ellenpárt győzött. — Most a megye hirdetett gyűlést, melyre a város, mint birtokos, szintén küldött biztosokat. Korbuly Bogdán és egy esküdt ment a gyűlésre. A küldöttek utasitásában ki volt mondva, hogyha a megyei gyűlés azt határozná el, hogy székhelyét Szamosújvárra teszi át, a biztosok mondjanak ellent. Korbuly az utasitást követte. Azonban a megyei gyűlés kimondotta, hogy a székhely: Szamosújvár és küldött is rögtön a gyűlés színhelyéről Szamosújvárra embereket, hogy megyeháznak való alkalmas épületet vegyenek. Megvették a felső-vizútczában a dr. Demsik-féle házat. A gyűlés addig el sem oszlott, míg a kiküldöttek vissza nem jöttek és jelentést nem tettek eljárásuk sikeres eredményéről.

De a város többségének nem kellett a megye. Mivel pedig a kormányszék, mely a házvásárlást is helybenhagyta, Dobokát pártolta, — a város Ő Felségéhez, a magyar királyhoz folyamodott: Korbuly Bogdánt és Duha Kristóf tanácsost Bécsbe küldötte. Voltak azonban, kik úgy vélekedtek, hogy ily fontos ügyben egy kéttagú bizottság sikerrel nem működhetik; azért azt inditványozták, hogy küldjön ki a közgyűlés még bár két tagot. A választás Bogdánffi Gábor helyettes főbiró- és Bárány István (Der-Esztepán) örmény szert. kath. papra esett. A közgyűlés, mely a Felséghez intézendő folyamodvány szövegét megállapitotta, a következő tagokból állott: Bogdánffi Gábor helyettes főbiró, Gajzágó Ferencz, Czetz Bogdán, Gajzágó János, Simai Tódor, Gajzágó Dávid, Duha Kristóf tanácsosok; a

communitásból: Simai János orator, Moldován Simon, Bogdánffi Gergely, Korbuly Bogdán, Bárány Bogdán, Bulbuk Kristóf, Gajzágó Lukács, Merza Emanuel, Gajzágó Kristóf, Merza Lukács, Simai Tódor és Govrik Gergely levéltárnok. Alig ment fel a bizottság, a folyamodvány legfelsőbb kézjegygyel ellátva leküldetett az udvari kanczelláriához. Erre csak Korbuly maradt fenn, a bizottság többi három tagja leutazott.*)

Korbuly levéllel értesítette a várost az ügy állásáról. Erre a közgyűlés 1840. aug. 19-én tartott üléséből a többek közt ezeket irta a »kedves esküdt úr«-nak: »Őszintén hiszi a közgyűlés, hogy azon bizodalomnál fogva, miszerint ezen bizottsági tisztet megnyerte, valamint eddig mindent megtett, úgy ezután sem mulaszt el semmit, mi a kérdés alatti ügynek kedvező ellátására czélarányos leend...«

Nemsokára Ő Felsége az udvari kanczellária felterjesztése alapján azt határozta, hogy a megyeház maradjon az eddigi székhelyen.

És itt talán kérdi a tisztelt olvasó, hogy vajjon miért nem fogadta be Szamosújvár város polgársága Dobokamegye székházát, holott mai napság nem egy város még áldozatok árán is szeretne megyei központtá válni? Talán szükkörű felfogás, vagy separaticus irányzat? A ki ismeri a hazai örménységet, az evvel nem vádolhatja elődeinket, kik latba vetve minden körülményt, úgy találták, hogy alig áll arányban az a szellemi előny és anyagi haszon, mit egy megyei központ nyujt, avval a sok eshetőleges kellemetlenséggel, melyekben részeltetné őket némely árisztokráta önkénye, kiknek hite szerint »az ember a bárónál kezdődik.« Azonban »tempora mutantur et nos mutamur in illis.« A 48-iki nevezetes korszaknak — mely lerontotta a nemes és nem nemes között fennállott válaszfalat, — mondhatni legszebb vivmánya lett, hogy azóta e hazában minden ember — ember és magyar. Szamosújvár is szivesen adott helyet a 60-as évek elején a megye székházának, melytől azelőtt annyira idegenkedett . . . sőt utóbb még valódi veszteséget látott abban, ha a székhely átvitetnék és mindent elkövetett, hogy itt maradjon a központ, de most már — hasztalan.

---

*) Bárány pap Pesten kiszállott és elment a gazdag Jakabffi Gergelyhez: megkérte, hogy csináltasson a szamosújvári nagytemplom számára egy főoltárt. Csináltatott; 20.000 frtba került a diszes oltár.

Korbuly lejött Bécsből és hivatalba lépett. Jelen volt aztán az 1848/49-iki orsz. ggyűlésen Pesten és folytatólag Debreczenben, a hol fel is szólalt. 1875-ben, mint városi tanácsnok ment nyugalomba. Azóta gyakran mondogatja Horác-cal: »Beatus ille, qui procul negotiis«. . .

Korbuly Bogdán képviselő társáról Sárosy Ferenczről is e helyen kell megemlékeznünk, kinek arczképét minden utánjárás daczára sem sikerült megszereznünk. Különben Sárosy az 1848. pesti közös hongyűlésre megválasztatott ugyan városunk részéről, azonban időközben elhalálozván, tényleg nem képviselhette Szamosújvár városát az országgyűlésen. — A mi életrajzi adatait illeti, Sárosy Ferencz ősapja, Hádsián nem akkor jött be e hazába, mikor a többi magyar-örmények (1672), hanem valamivel később. Mint végzett theologus Konstantinápolyból Bécsbe ment, innen egy Verzár nevű örmény Szamosújvárra hozta. Megszerette hazánkat: itt maradt állandóan; az egyház szolgálatába lépett: kántor lett. Keleten ‚Hádsi‘ arab névvel nevezik azt a zarándok keresztényt, ki járt Jeruzsálemben és látta a többi szenthelyeket is. Igy nyert e család is Hádsián nevet. Hádsián hazánkban megnősült. Unokájának Kajtánnak, kinek neje Fülöp Anna volt, három fia és két leánya volt: Ferencz; Pál, ki 1848-ban honvéd hadnagyi rangot viselt a XI. zászlóaljban; Mária, Kovács László városi főjegyzőnek lett felesége; Anna, Páll Lászlóhoz ment férjhez; Imre a kereskedői pályára lépett.

Sárosy Ferencz a népiskolát szülővárosában Szamosújvártt tanulta, a középiskolát a sárospataki kollegiumban végezte gr. Kornis Elekkel. Már tanuló korában megmagyarositotta nevét; a helységtől, hol tanult (Sáros-Patak) vette fel Sárosy nevét. Kitünően tanult, büszkesége lett tanárainak. Elvégezte a jogot igen szép eredménynyel. Mint doctor utriusque juris tért vissza szülővárosába. Itt a városi tanácsnál hivatalt vállalt: főjegyző lett; később megválasztották tanácsnoknak, mely tisztjében 25 évet töltött. Szamosújvár 1848-ban megválasztotta képviselőjének a pesti hongyűlésre. De ide már nem mehetett el. Elindulása előtt való napon elment rokonaihoz, ismerőseihez bucsúzni, szélhűdés érte. Haza vitték; még kilencz hónapot élt.

Sárosy tekintély volt hivataltársai előtt; az ifjak keresték körét, mert sokat tanultak tőle. Kiváló szónok volt; több nyelvet beszélt. Ötvenöt éves korában nőtlenül halt el. A szent-benedeki gróf Kornis Eleknek jurium inspectora volt; a gróf, Sárosy tanácsa nélkül egy lépést sem lett.

Simay Gergely.

Simay Gergely, királyi tanácsos, volt polgármester és országgyűlési képviselő, utóbb törvényszéki elnök, s az örmény katholikus egyházmegye főgondnoka, Szamosújvártt 1823. július 2-án született. Atyja Simay János, anyja Bogdánffy Veronika volt. Tanulmányait a kolozsvári lyceumban befejezvén, Maros-Vásárhelyre ment, hol a kir itélőtáblán szerzett joggyakorlat után az ügyvédi vizsgát is letette s onnan visszatérve városunkban a helyi adminisztráczió szolgálatában kezdette meg közpályáját. Alig tölté be életének huszonötödik évét, midőn — mint az 1847—48-iki utolsó kolozsvári rendi országgyűlésen volt követi irnok — az 1848. évi júl. 18-án megtartott választás alkalmával a pesti hongyűlésre képviselővé választatott; melynek ő volt legfiatalabb tagja. Később a Debreczenbe, innen Szegedre menekült országgyűlésen is részt vett; a szabadságharcz lezajlása után Kolozsvártt hadi törvényszék előtt állott.

Az 1861-ben, az absolut uralom letüntével földerült hajnala a magyar alkotmányos életnek, szülővárosa polgármesteri székébe ültette a népszerű férfiút; 1863-ban pedig választókerületünk ismételten nyilatkozott bizalmából — Gajzágó Salamonnal együtt — a nagyszebeni tartománygyűlésre kétszer is képviselői mandatumot nyert.

A polgármesteri állásról azonban a provisorium beköszönése, a képviselőségről pedig a tartománygyűlés törvénytelensége miatt lemondott.

Később 1867-ben ismét polgármesterré választatott, mely állásában az ujonnan felállított szamosújvári kir. törvényszék elnökévé lett kineveztetéseig (1871-őszeig) maradt. Részt vett az 1865-iki kolozsvári, az 1865—68 és 1869—72-iki pesti országgyűléseken; valamint az 1875—78. országgyűlés utolsó ülésszakában is, melyen már mint nyug. törvényszéki elnök jelent meg.

Midőn az országgyűlés 1868-ban Erdély és Magyarország uniojának részletes szabályozását tárgyalta, az ő inditványára szavazta meg a Ház azon pontot, melyben az erdélyi örmény kath. egyház közjogi állásának biztositása foglaltatik. Simay Gergely egyébiránt nemcsak mint képviselő, de minden állásában önfeláldozó lelkesedéssel teljesítette a közügyek iránt elvállalt kötelmeit, — s mindenkor úiabb meg újabb érdemek örökítették meg nehéz honfiúi áldozatokkal megpecsételt közpályájának dicsteljes emlékezetét.

Mint országgyűlési képviselő többször vett részt fontos törvényhozási kérdések tárgyalásában; többek közt az is az ő érdeme, hogy az erdélyi részekben az absolut korszakból fenmaradt út- és hídvámok, melyek főleg a kolozsvár-szamosújvár-deés-beszterczei útvonalat aránytalanúl terhelték, eltörültettek. Királyi tanácsosi czimét, a haza és közügyek szolgálatában szerzett valódi érdemei elismeréseül még a koronázás alkalmával nyerte.

Szamosújvár és az egész hazai örménység mindenkor büszke lesz hű fiára, Simay Gergelyre; s nevét a hon legjobbjai sorában megkülönböztetett tisztelettel emlitik!

* * *

Gajzágó Salamon.

A hazai örménység ezen kiemelkedett alakja Túr-Pászton — hová jómódú szülői Szamosújvárról költöztek — született 1830. febr. 2-án. Atyja a derék Gajzágó Lukács és anyja a vallásos Gál Terézia volt.

Gajzágó Salamon a népiskolát Szamosújvártt, a gymnásiumot Szolnokon és Pesten és a jogot Pozsonyban tanulta. Kedvencze volt tanárainak ez a kitünő észtehetséggel megáldott szorgalmas ifjú. Tanpályájának befejezése után patvarista lett; gróf Széchenyi István mellett maradt, míg ki nem ütött a szabadságharcz; ekkor ő is fegyvert fogott: beállott a honvédek közé. Felvitte a hadnagyságig; részt vett az alföldön több csatában; de a moori ütközetben az ellenség kezébe került. Königréczbe vitték.

Kiszabadulása után tollat ragadott kezébe és szép dolgozatokat irt a lapoknak; »Békessy« czimű szomorújátékát 60 darab aranynyal jutalmazták meg. 1853-ban házasodott meg: br. Thoroczkai János özvegyét, született Matskassy Katalint vette nőül, kivel Néma faluban (Szamosújvár közelében) lakott. 1861-ben Belső-Szolnokmegye főjegyzőnek választotta; büszkesége volt a megyének; mindig nagy figyelemmel hallgatták a szép külsővel megáldott, de még szebb eszű szónok eszmegazdag, gyönyörű beszédeit.

1863-ban Szamosújvár egyik képviselőjévé választotta a nagyszebeni tartománygyűlésre, de nem ment be a törvénytelen gyűlésbe. Az utolsó kolozsvári (1865) és a pesti közös országgyűlésen is (1866—1870) dicsőséggel képviselte Szamosújvár városát. 1867-ben képviselőtársai házjegyzői állásából a Ház alelnöki helyére emelték; 1869-ben a magyarországi kath. kongresszusnak világi elnöke volt. Elnöke volt a központi és vasúti bizottságnak és alelnöke az »Országos honvédsegélyező egylet«-nek is.

1870-ben az országgyűlés és a király együttes bizalma az állami számvevőszék elnöki méltóságába helyezte. — 1872-ben Belső-Szolnokmegye volt tisztviselőjét díszkarddal tüntette ki. Első nejének elvesztése után, nehány évvel ezelőtt megnősült másodszor is; a nagymíveltségű özv. Talabér-Fluck Paulát vette nőül. A mikor csak ellátogat közibénk ez a nagy ember, mindig ünnepet ül városunk. Nem rég lehozta falaink közé áldott, jólelkű nejét is, ki szintén megszerette városunkat. . . .

* * *

Lászlóffy Antal.

Lászlóffy Ádeodát családjából származott, ki 1758. decz. 12-én kapott Mária Terézia királynőtől magyar nemességet. E család épittette a helybeli algymnasium mostani emeletes épületét, melynek homlokzatát a bejárat fölött a Lászlóffyak családi czimere disziti. — Ugyanezen család tagjai emelték a szentferenczrendi zárda-templom egyik oltárát; s a templom alatt van családi sírboltjuk is.

Lászlóffy Antal szül. Szamosújvártt 1825. jún. 25-én. Anyai ágon az Issekutz-családdal rokon. Szülővárosában és Kolozsvártt végezte tanulmányait, s első izben a szamosújvári országos fegyintézetnél, mint irnok nyert alkalmazást; honnan később a városi tanácshoz jött át, s rövid idő alatt főjegyző lett.

A hatvanas években városunk élén állott, s utóbb királyi tanácsosi czimet is nyert. Sokat tanult és mívelt modorú férfiú volt, s az 1871—74-iki országgyűlésen képviselte városunkat. Nőtlenül halt el, mint orsz. képviselő, 1872. február 22-én.

Lukács Béla.

Lukács Béla nemcsak mint államtitkár, hanem mint munkás iró és tevékeny politikus is széles körben ismertté tette tisztelt nevét. Zalathnán született 1847. ápril 27-én. Atyját Lukács Simont a vidék csak így nevezte: »gazdag« Lukács. A forradalom alatt a családnak ezen ágából csak Béla maradt életben. A gymnasiumot Gyulafehérvártt végezte. Jól tanult; még az óraközöket sem engedte hiában elreppenni: folytonosan olvasott.

Tanpályájának befejezése után a fővárosban az irodalom terén kezdette meg munkásságát, előbb a »Hazánk«, később »A Hon« czimű lapnak lett szorgalmas munkatársa. Majd ő alapitott »Közvélemény« czím alatt igen ügyesen szerkesztett, keresett napi lapot. De abbanhagyta az irodalmi munkásságot és a politikai pályára lépett. 1872-ben Szamosújvár városa képviselői mandatumot adván kezébe felküldötte az országgyűlésre. Derekasan képviselte városunkat. Időközben azonban a törvényhozás leszállitotta az országgyűlési képviselők számát: Szamosújvárnak csak egy képviselőt adott. Ekkor Lukács Béla, mivel nem akart Molnár Antallal szemben fellépni, Gyulafehérvárra ment és itt a polgárság bizalma nem báró Kemény Gábor minisztert, hanem Lukácsot választotta képviselőjének.

Nem egy-két jelentékeny szakmunkával gazdagította a magyar irodalmat; egyik pénzügyi nagy munkáját a Magyar Tudományos Akadémia meg is koszorúzta. Még fiatal és már fényes multja van. Kitünő szónok. Ha Isten kedvez becses életének, még sok hasznos szolgálatot fog tenni édes hazánknak.

Gajzágó Ferencz.

Szamosújvártt 1845. okt. 26-án született. Atyja Gajzágó Miklós, városunk jómodú kereskedő polgára, anyja Hankovics Józefa nagyváradi születésű, igen művelt lelkű nő volt.

Szüleit korán elveszté. Iskolai tanulmányait, nevezetesen a gymn. tanfolyamot 1865-ben Kolozsvárt a róm. kath. lyceumban, az elméleti jogi tanulmányokat szintén Kolozsvártt, az akkor fennállott kir. jogakadémián végezte.

Miután az ügyvédi gyakorlatot megszerezte, Kolozsmegye volt törvényszékénél — mint tiszteletbeli aljegyző — működött; s 1872-ben a marosvásárhelyi kir. itélő táblánál az ügyvédi vizsgát is sikerrel kiállván, mint gyakorló ügyvéd szülővárosában nyitott irodát. (Két fivére jelenleg is az ügyvédi pályán működik.)

Gajzágó Ferenczet e város előbb az 1881—84-ik évi, azután másodízben az 1884—87-iki cyklusra választotta meg képviselőjének. Az országgyűlésen a mentelmi bizottság működésében tevékeny részt vett. De már 1885. február elején szamosújvári kir. járásbiróvá kineveztetvén, a birói hivatallal összeférhetlen képviselői állásáról lemondott.

Ezen idő óta állandóan a birói pályán szolgálja a közérdeket; általános elismerés mellett, melyben a jogkereső felek és az igazságügyi kormány kiküldött közegei egyiránt osztoznak.

Alapos jogi szakképzettséggel biró, rokonszenves modorú, szorgalmas és lelkiismeretes tagja a magyar birói karnak; ki — a mennyire állása megengedik — a városi közélettől sem tartja magát távol.

Dr. Molnár Antal.

Dr. Molnár Antal, mai képviselője városunknak, született Szamosújvártt 1847. nov. 17-én. Atyja Molnár Gergely, anyja Kovács Aranka volt. A népiskolát szülővárosában, a gymnasiumi és jogi tanfolyamot Kolozsvártt tanulta kitünő eredménynyel. Tanárainak disze és tanulótársainak büszkesége volt. Már akkor, midőn még csak a róm. kath. lyceum növendéke volt, irt ismeretterjesztő czikkeket a Szokoly Viktor által szerkesztett »Hazánk és a Külföld« czimű képes hetilapba. Publiczistai tevékenységét még mint joghallgató kezdette meg, később a legtekintélyesebb fővárosi lapoknak (Pesti Napló, Reform, Pester Lloyd és a t.) lett állandó munkatársa, részben segédszerkesztője.

1871—1878-ig Szamosújvár város egyik kerületét képviselte; kitünő képzettsége-, szónoki szép előadása-, önálló felfogása- és ékes irályáért már akkor a képviselőház egyik megkülönböztetett tagjának tartották. 1879-ben szerkesztette a »Magyar Lapok« czimű pol. napilapot, a következő évben pedig átvette dr. Ágaitól a »Magyarország és a Nagyvilág« czimű képes hetilap szerkesztését; két évig szerkesztette Molnár e tartalmas, kedvelt lapot, melynek színvonala az ő ügyes keze alatt csak emelkedett. Habár sok lapnak és folyóiratnak dolgozott, mégis szakmáját: a hazai és világtörténelmet ernyedetlen szorgalommal tanulmányozta úgy, hogy nem csekély számú értékes szakmunkájával is, mit e téren felmutathat, elismerést vivott ki. Főbb munkái: »Képes világtörténelem« (középkor), — »Magyarország viszonya a keleti államokhoz a középkorban«; — továbbá Sayous: »A magyarok egyetemes története,« — Beulé; »Augustus családja és kora,« — Laboulaye: »Az állam és határai« és az Akadémia könyvkiadó vállalatában megjelent »Archeologiai séták« műveknek sikeres átültetése és átdolgozása. — »Szamosújvár város monográfiája« czimű derék pályamunkájával, mit eredeti levéltári kutatások alapján irt, 100 arany jutalmat nyert. E talpraesett, jeles munka történelmi része 80, és az okmánytár 120 sűrűn irt ivet tesz. Ha mit se irt volna Molnár, akkor is — ez a nélkülözhetlen, nagy gonddal és utánjárással irt kimeritő munka képes lenne irói nevét maradandólag megállapitani, mint a hazai monográfiák egyik legjobbika.

Dr. Molnár Antal aránylag még fiatal kora daczára, politikai és tudományos érdemekben gazdag multtal bir. Városunk több ízben bizta rá képviselői mandatumát; most is ő Szamosújvár méltó képviselője, egyszersmind hazánk közéletének egyik tekintélyes alakja.

S ezzel be is fejeztem volna jelen rövidre vont alkalmi közleményemet; de nem tehetem, hogy hálás köszönetet ne mondjak itt közügyeink önfeláldozó, lelkes szolgálatáért azon férfiúnak, ki jelenleg is — mint szülővárosának egyértelműleg megválasztott képviselője, mint népünknek valóban hű fia — oly szakadatlanul benső viszonyban áll küldőivel, sőt a város összes polgárságával, minő hazaszerte igen kevés választókerületben található fel. S ha Németországban a volt meppen-i képviselő: a felejthetetlen Windthorst oly annyira egybeforrt érzületben választóival, hogy a közönség őt méltán »Meppen gyöngyé«-nek nevezte el: bátran állithatom, hogy a kölcsönös szeretet és tisztelet ugyanazon szilárd kötelékei által van e város népéhez csatolva jelenlegi érdemes képviselőnk: dr. Molnár Antal is — »Szamosújvár gyöngye« a magyar nemzet tanácsában!

Szongott Kristóf.

EUFÉMIA.

— *Besikthäslián* „Jérk“-jeiből. *) —

Mi szép szemek, mi tünde kép!
Édes-vidám tekintete,
Kedélye tiszta, angyali,
Ajkán a szó szelid zene . . .
Ki az? Lehetne tudnia
Akárkinek — : Eufémia!

Mosolya röpke napsugár,
Epedve néztem, hajh, belé,
S az égi fény, oh érzem én,
Ifjú szivem megégeté.
Ki az? Lehetne tudnia
Akárkinek — : Eufémia!

Nehéz a búcsu tőletek
Ti zöld hegyek, te méla part;
Egy bájalak Skutáriban
Erős igába kötve tart.
Ki az? Lehetne tudnia
Akárkinek — : Eufémia!

Molnár Antal.

---

*] A modern örmény irodalom dalnokai közül egyik sem énekli a szerelmet oly meleg érzéssel s annyi költői hangulattal, mint Besiktháslián. „Jérk“-jei tele vannak finom bájjal s a szinezésnek gazdagsága által élénken emlékeztetnek Petőfi dalaira. Egyikét a legszebbeknek e „Jérk“-ek sorozatából mutatjuk ezúttal be, hű visszaadásával az eredeti formáinak és rythmusának.

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harczaiból.

I.

A következő kivonatok egy 1887-ben Londonban nyomtatott könyvből származnak, melynek szerzője C. Edmund Maurice angol iró, ki e munkájának ilyen czimet adott: »The Revolutionary movement of 1848—9 in Italy, Austria-Hungary and Germany.« Maurice mint valóságos történetiró jelenik meg a közönség előtt s igazi angol komolysággal és a lehetőségig részrehajlatlanság nélkül irja le ezen 500 lapra terjedő könyvben azon két historicus év eseményeit.

Nézetem szerint a történetirás a nemzeteknek leghivebb és legfontosabb mestere főleg akkor, ha szenvedély nélkül és pártatlanul van irva.

Ezen oknál fogva megkezdem e könyvből a Magyarországra vonatkozó legérdekesebb czikkek forditását, reménylvén, hogy abban az »Armenia« olvasóinak kedves olvasmányt nyujtok. Legelébb veszszük azt, a mi tulajdon szülőföldünket, Erdélyt illeti.

(XI. fejezet, 441 és következő lapok) 1848. okt. 18-án Puchner tábornok Nagy-Szebenben egy proclamatiót hirdetett, melyben kijelenti, hogy a palatinus és a magyar miniszterium leköszönt — nem volt már jogos kormány Magyarországon, mert a Kossuth kormánya jog nélkül hivatkozék arra, hogy a császár nevében működik és felváltotta az egyenlőséget a terrorismus, azt állitván, hogy ama császári kormány fel akarja használni az oláhokat a magyarok és székelyek elnyomására. Ennek következtében a császári manifestum értelmében, (kelt okt. 3-án) mely Magyarországot katonai kormánylat alá helyezi — ő felhiv minden hivatalnokot, hogy vele egyetértve, igyekezzék a rendet helyreállitani és minden önkéntest és nemzetőrséget az ő parancsnoksága alá rendelni.

E proclamatio nem elégitette ki sem az oláhokat, sem a magyarokat és székelyeket. Mindamellett a román fővezérek és a szász főnökök Puchner mellé állottak s egy külön comitét formáltak és a nevezett tábornok directiója alatt hadcsapatokat szerveztek.

Jancu, az oláhok és Both Lajos a szászok részéről, valamint Saguna oláh püspök Puchnerrel szövetkeztek s habár Maurice szerint, igyekeztek a követőik, főleg a románok által véghezvitt barbár eljárásnak véget vetni, nem tagadhatni, hogy ezek a magyar és székely városok, faluk és úri kastélyok kirablása és felégetése s az illető birtokosok irtózatos kivégzése után büntetlenül gazdálkodtak. A visszatorlás a magyar-székelyek részéről természetes volt s így csak egy rendes hadjárat organizálása nyujthat reményt arra, hogy az országban a rend helyre fog állittatni.

Ez annyival inkább szükségessé vált, mivel a dolgok akkori állása a magyar ügyet az európai szabadságharczokkal azonosította. (445 lap). Egyedül a Kossuth által rendezett hadsereg nyujtotta — a még megmaradt — utolsó reményt azon kormány megbuktatására, mely Bécsig életét lábbal taposta, mely Lombardia szabadságát lebilincselte, mely. . . .

És midőn a magyar sergek északi Magyarországon olyan katonai és moralis győzelmeket aratnak, minőket ügyök igénylett, úgy elkerülhetlen volt, hogy Erdélyben is ugyanazon faj érdemelje s vivja ki hasonló győzelmét. Ez oknál fogva szükség volt egy férfira, ki Puchner egyenlője legyen minden szempontból. Mert Puchner vezérlete alatt a szászok és oláhok hadi kiszállásban sokkal inkább haladtak elé, mint maguktartásában és Kolozsvár a császári had kezébe esett.

Így állottak a dolgok, midőn (deczember 15-ik 1848) kihirdettetett, hogy Kossuth Bemet nevezte ki fővezérré az erdélyi magyar hadsereghez. Bem alig ért Szilágysomlyóra, összehivatja a tiszti kart s tudtára adja, hogy tőlük feltétlen engedelmességet igényel. Azok, kik nem engedelmeskednének parancsának, agyonlövetnek. Azokat pedig, kik teljesitik rendeleteit, ő érdemök szerint fogja jutalmazni. Ezen kevés, komoly szavakkal bocsátá el a tiszteket. Ilyen felszólitást intézett az ércz-akarat, mely öntudatával birt annak, hogy milyen munka várakozik reá.

Rövid nehány hónap megmutatta azt, hogy Bem az emberek melyik osztályához tartozik. Tekintetbe nem véve a kormánybiztost, felfegyverezte és összegyüjtötte seregeit;

megbüntetett minden rendetlenséget a legnagyobb szigorral; de ugyanakkor olyan személyes rokonszenvet tanusított hadserge iránt, hogy ez őt rövid idő mulva ‚Bem apó‘-nak nevezte. Ellenségei pedig azt mondják, hogy nagylelkűsége és humanitása által, mit a legyőzöttek iránt tanusított, különbözik más hadvezérektől. Ez a született hadvezér azon férfiak közé tartozott, kik tudják, hogy mikor kell jóságosnak lenni, vagy szigort alkalmazni. Egy alkalommal egy tiszt kétséges volt abban, vajjon képes lesz-e kijelölt helyét megállani. Erre Bem azt mondotta neki: »Vagy megtartja a helyet, vagy agyonlövetem Önt.« És a helyet megtartotta. — Egy más alkalommal csapatait páni félelem fogta el; a mi fiatal, eddig nem szolgált katonáknál nem is szokatlan eset: ez által nagy veszedelmet okoztak Bemnek, ki azért a katonák közül sokat vagy főbe lővetni, vagy megbotoztatni akart; azonban az elsőt nem tette, mert úgy gondolkodott, hogy ezek az emberek a hazának még szolgálatot tehetnek; de második elhatározását sem hajtotta végre, mert embereivel nem akart úgy bánni, mint állatokkal: azért kegyelmet adott nekik. A mi katonai képességét illeti, habár conventionális katonai itészek hajlandok azokat kisebbíteni, mégis tagadni nem lehet, hogy ő tanitotta a rendezetlen tömegeket arra, hogy rendes hadsereggel szembeálljanak, a fegyelmet szigorúan megtartsák, fejlesztette képességeiket és bátorságukat, mi a székely nemzet nagy dicséretére és becsületére válik; Erdélyben három hónap alatt a háborúnak egészen más fordulatot adott és a reá következő időköz alatt két hónapig, két hatalmas nemzet hadseregét sakkban tartotta. Az ő személyes tevékenysége nem annyira a modern tábornok, mint inkább egy bolygó lovag hőstetteihez hasonlitanak. Egy ízben, egy elvesztett csata után látta, hogy mint czipeli tova nehány osztrák az ágyúját; nekik ment egyedül és így rivallt reájok: »Ez az én ágyúm.« Erre azok úgy megijedtek, hogy megadták magukat és a lőveget visszaadták.

Annak bebizonyitására, hogy Bem csak is a szabadság ügyeért harczolt, meg kell emlitenünk, hogy Puchner 1849. januárban folytatott alkudozások alatt az oroszok ellen törekedett, mi az osztrákoknak Erdélybe történt beütése után olyan jelleget öltött, hogy a háború egyéb körülményeit kétessé tehette. Most, valamint akkor is, midőn a román ügyet magáévá tette, nem saját ösztönéből cselekedett, hanem a tényállás kényszeritette (kergette) őtet ebbe az elkerülhetlen helyzetbe. Saguna, ki nagy tekintélyben állott a románok előtt, mihelyt hirét vette, hogy Bem Erdélyben van, Nagy-Szebenből vele elfutott; azt hiszik, hogy ez (Saguna) volt, ki az első felhivást intézte az oroszokhoz a segélynyujtás iránt. A románok, kiknek Moldova és Oláhországban lakó törzsrokonait az oroszok szándéka felriasztotta — nem nagyon rokonszenveztek püspökük törekvéseivel. De a szászok kevésbbé töprenkedtek és Brassó meg Nagy-Szeben formaszerű kérőlevelet intéztek Lüders tábornokhoz, ki Bucarestben vezényelt (parancsnokolt) és kérték őt, hogy nyujtson nekiek segélyt. Lüders azt válaszolta, hogy a czár rokonszenvez ugyan az osztrák trón vitéz védőivel, szeretné is teljesíteni kérésöket, de azért ezt mindaddig nem teheti, míg erre az osztrák főhadi törvényszéktől egyenes felszólitást nem kap. Ilyen körülmények között Puchner egyebet nem tehetett, mint engedett a szászok kivánságainak; e czélból nehány román csapatvezető hozzá is társult; így történt, hogy 1849. február 1-én formaszerűen orosz segélyért folyamódtak. Ugy látszik, hogy az oroszok nem nagy számmal és minden előleges hadizenés nélkül — nem pedig úgy, mint a rákövetkező júniusban tették — nyomultak be az országba.

Bem azonban bátorságát el nem veszitette. Daczára annak, hogy Puchner nem régen visszaverte volt, erőit ismét összegyüjtötte és márcz. 11-én Nagy-Szeben mellett az oroszokat megverte és a várost ostrommal bevette. E fényes győzelem után biztosak voltak a magyarok arról, hogy Erdélyt visszafoglalhatják; és ha Bem itt (Erdély) maradt volna, lehetséges, hogy nemcsak e földterületet megtartotta volna, de sőt a szászok és oláhok is önként elismerték volna a magyar kormányt. . . .

Bem általános kegyelmet (bocsánatot) adott mindazoknak, kik ellentállást tanusítottak a magyar kormánynyal szemben. Szerencsétlenségre azonban ez azt hitte, hogy

nagyobb szükség van Bem katonai tehetségeire, mint polgári bölcseségére és elrendelte őt a Bánátba, hogy szabadítsa meg e vidéket is a magyar kormány ellenségeitől.

Czetz János tábornok.*)

Örmény népmesék.

— *Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbürger Armenier.* Aus eigenen und fremden Sammlungen übersetzt von *Dr. Heinrich v. Wlislocki.* Hamburg Verlagsanstalt und Druckerei Actien-Gesellschaft. 1892. 12 ív, nagy alak, diszes kiállitás. —

Az erdélyi népélet nagyszorgalmú és nagytehetségű kutatója, a kitünő czigány vizsgáló, a ki Erdély minden népéről már külön könyvet irt (a czigányokról ötöt), e vaskos kötetben az örmények néprajzához nyujt nagyon becses, meglepően gazdag anyagot. A Jegenyefürdőn, 1891. szept. 1-én kelt rövid előszóban előadja, hogy az örmény nyelvet Erdélyben, többeknek fáradozásai mellett is elhanyagolják, hogy e gyüjteményhez Munzáth G. galicziai örmény tudós adott ösztönt, a ki Hanusz J. bécsi nyelvésznek is adatokat szolgáltatott volt az örményekről, s a ki e gyüjtemény eredeti szövegeinek nagyobb részét is, ki fogja adni az európai örményekről szóló, közelebb megjelenendő nagy művében.

Az erdélyi örmények meséit Bosnyák Antal szászsebesi ősz örmény tudósnak köszönheti Wlislocki; úgyszintén a meséknek németre való forditását is. A Munzáthtól kapott mesék egy része Hanusznál is volt már s ez némelyiket jegyzettel látta el. E jegyzeteket is közli Wl. s ezek

---

*) Az örmény származású hírneves honvédtábornok, Bem erdélyi győzelmeinek osztályosa, ez idő szerint a délámerikai Argentina köztársaságban lakik, melynek fővárosából Buenos-Airesből ismételt jeleit adta élénk érdeklődésének az »Armenia« működése iránt; miért is e helyen nyiltan mondunk köszönetet az ünnepelt tábornok urnak. — ki jelenleg az ottani katonai akadémia igazgatását vezeti, s velünk állandó irodalmi összeköttetésbe lépni sziveskedett.
Szerk.

mellett maga is tesz pár megjegyzést többnyire saját dolgozataira való vonatkozással.

60 örmény mese német fordítását találjuk e könyvben, függelékül 94 örmény közmondást, végül hasznos név- és tárgymutatót. A mesék nagyon érdekesek. Nagyrészt általán ismert tárgyúak, egy-egy igen jellemző, eredeti, egészen sajátságos vonással, ősi vonatkozással. Némelyik becses adalékot nyujt az örmény népélethez, sőt az ősi mythologiának is mutatkoznak nyomai. Előadások felette ügyes, néhol kissé erősen irodalmi. A gyüjtemény tudományos értékét e kiadásból nem lehet megitélni; erről csak akkor lehet szó, ha előttünk lesznek az eredeti szövegek hiteles kiadásban, a források tüzetes megnevezésével. Itt a forditásoknál még az sincs megjelölve, melyik mese honnan való, Erdélyből-e vagy Bukovinából. A szorványos jegyzetekben van nehány érdekes adat és némely érdekes összehasonlító megjegyzés, de e tekintetben még beható feldolgozásra vár ez a gazdag anyag.

A szerkesztőnek nem volt szándéka, sem néprajzi kommentárt irni a mesékhez, sem az összehasonlitó mesetudomány apparatusát alkalmazni.

De így is, a fordításoknak — úgyszólván — puszta közlésével, nagy szolgálatot tett Wlislocki a hazai néprajznak és különösen az örmény népvizsgálatnak. Figyelmessé tett arra, hogy erdélyi örménységünkben is még sok hagyomány él, a melyet megmenteni igen fontos és igen szép feladata azoknak, a kik e speczialis munkára alkalmasok. Ez mindenek előtt a derék »Armenia« teendői közé tartozik, sőt óhajtó módban is mondhatni tartoznék! *)

Wlislocki első sorban német iró; német irodalmi működése után él. De azért sem világirodalmi dicsőségét, sem honorariumát nem csökkentette volna, ha pl. a gyüjteményből pár mutatványt itthon közöl vala, mielőtt így en gros egész nagy kötetben a német könyvpiaczra dobja.

Dr. Herrmann Antal.

---

*) Gyüjtjük e hagyományokat. Szerk.

ÁTÁMÁ VISTÉN.

Gár êngoghmánádz jév er mérgoren,
Háréál gár nêmá mángig mê szêrden,
Phájphájer êzná pjur hámpujrnérov
Misd zámp er nêmá gáthn u jur korov.
Átám tider ájsz bádgér snorháli,
Láczháv tárnábesz czájniv jéghgéli,
Hárácsh m'eláv szêrden tárn u szkálir:
Ászdvádz êszáv incshu incz májr csh'duir.

Moszkofián Chácshádur.

* * *

ÁDÁM BÚJA.

— Moszkofián költeménye. —

Már letette kisdedét pihenni,
Tagjait mez nem takarja semmi,
Csókja ezrét hinti csak föléje
Szeretettel ápoló szüléje.
Nézi Ádám, nézi, s örvendez tán?
Nem, csak sír, keservesen sír; aztán
Kebeléből fájdalmas sohaj száll:
„Isten, hogy nekem anyát nem adtál!" . . .

Vikár Béla.

»Egyik sem ártalmas«. . . .

I.

Buslig Zakariásban, többi apró hibáit és erényeit nem említve — három tulajdonság van kifejlődve. Egyik a hét főbünök másodika: a fösvénység; másik az inyenczség, ez testvére a hét főbünök ötödikének: a torkosságnak; harmadik tulajdonsága már nem a bünök közé tartozik, ez ritka szép tulajdonság, mert ez a szelidség. Hogy e három tulajdonság közül melyik van benne legnagyobb mérvben kifejlődve, az majd kiviláglik a végén.

Fösvénysége daczára azonban kamrája és pinczéje ép ugy tele van mindenféle jóval, mint a többi jómodú örményeké; különben honnan is elégítené ki inyenczségét? De embertársaival szemben soha nem gyakorol jótékonyságot, szegénynek egy fillért soha nem nyujtott és ha tőle függ, úgy házánál egyetlen vendég soha meg nem fordul. Hanem aztán olyan szelid, mint a bárány; még cselédjei sem hallottak tőle soha bár egyetlen haragos szót.

Neje, vele ellentétben, igen bőkezű. Mikor a városkában vándor-szinészek tartózkodtak, ő volt az első, a ki jegyet bérelt. »Pártolni kell a művészetet!« ez a jelszava. És pártolta is annyira, hogyha mindenki hasonlólag cselekszik, úgy egyetlen vándorszinész sem éhezik meg soha. Nemcsak, hogy gyakran a háznál megvendégelte őket, de ritkán mult el nap, hogy valamit ne küldött volna egyiknek is, másiknak is.

Buslig Zakariásnak ez utóbbiról nem volt tudomása; az azonban, hogy neje oly gyakran látogatja Thalia templomát s hogy ennek papjai és papnői oly gyakran látogatják házát és erősen fogyasztják ételeit és borait, fösvénysége miatt rettenetes gyötrelmet okozott neki; de szelid természete nagyon tiltakozott az ellen, hogy nejével ezért perlekedést kezdjen és így, rettenetes gyötrelmei daczára, hallgatott.

De ha már a Buslig Zakariás hibáiról szóltam, ugy — mert igazságos akarok lenni — nem hallgathatom el azt, hogy nejében nagy mérvben ki van fejlődve a hiúság.

Ifjú korában páratlan szépségeért mindig csak dicsértetni hallá önmagát, ez fejlesztette ki benne annyira a hiúságot, mely közeli rokonságban áll a hét főbünök elsejével: a kevélységgel. Igaz, hogy ezzel a bünös tulajdonságával, férjének ha nemis, de másoknak csak hasznot tett; mert, hogy az ifjúság rózsái arczáról eltüntek s természetesen a dicsérő szavak — melyekhez oly igen hozzá szokott — sem hangzottak többé, ő hiúságát kielégitendő, jótékonyságot kezdett gyakorolni azon czélból, hogyha eddig dicsérték szépségeért, dicsérjék ezután jó sziveért, nemes lelkeért.

És kiválasztá, hogy olyanokat halmozzon el jótéteményeivel, a kik hirdessék a világnak, hogy milyen asszony ő!...

A szinészeknél nemis veszett kárba hiúságból eredő jótékonysága; mert ezek háta megett ugy, mint szemében, egekig magasztalták őt.

Közeledvén az 1891-iki új-év, készített Busligné nyolcz szép kerek, vastag dáláuzit; kiczifrázta úgy szines czukorkákkal, hogy gyönyörűség volt nézni. Ezekből kettőt megtartott a saját szükségére, hatot pedig újévnapján elküldözött; hármat három szinésznek, hármat meg három szinésznőnek, a főbb szereplők közül.

Volt aztán ezért dicsőités, hálálkodás. Eljöttek, boldog újévet kivántak, kezeit csókokkal halmozták s majdnem leborultak előtte a pompás újévi csemegeért.

— Több ily nemes-lelkű nő a világon sincs!

— Nemis nő, hanem égből alászállt angyal!

Ilyen s ehhez hasonló szavak hangzottak ajkaikról.

Hogy mily fennen dobogott a Busligné szive e magasztaló szavak hallatára, azt el lehet képzelni.

Buslig Zakariás, ki mindezeket hallani volt kénytelen, mivel épen jelen volt, oly szivfájdalmat érzett, hogy azt már el sem lehet képzelni.

De hogyne! mikor neje, az ő véres verejtéke gyümölcsét ilyen ingyenélő, jött-mentekre pazarolja! (Szegény szinészek, ha csak sejtették volna, hogy minek tartja őket ez angyali nő férje!...) Különösen a mézért, a drága jó mézért — melyet dáktákhálvá készitésére szánt s mely a dáláuziba pazaroltatott — sajgott a szive erősen.

Inyenczség lévén egyik tulajdonsága, szerette a jó étkeket, csemegéket, csupán a dáláuzit nem kedvelte; annál nagyobb bolondja volt a dáktákhálvának. Ennek soha nem volt szabad a háznál hiányozni, mindig ott kellett készletben lenni az ebédlő faliszekrényében.

(Lelki szemeimmel látom, hogy sokan önök közül édes olvasónőim kétkedve rázzák fejeiket, nem akarják hinni, hogy találtassék olyan ember, ki a dáktákhálvát nemcsak hogy fölébe helyezi a dáláuzinak, de bolondja az előbbinek, míg az utóbbit nemis kedveli. Én nem csodálkozom az önök kétkedésén; mert hiszen szent igaz, hogy a dáláuzi vergődött nagy hírre, még a »Magyar Hirlap« egyik régibb számának tárczarovatában is arról szól az ének, hogy a szamosújváriaknak még a kertjük kerekitése is dáláuziból van rakva, a dáktákhálváról pedig hallgat a krónika. Ennek daczára találkozik Buslig Zakariáson kivűl még más is, a ki a dáktákhálvának hódol és ez a más: — saját magam. Ha egyszer valamelyik újévkor, valakinek az a jó gondolata támadna, hogy engem valamiféle örmény csemegével meglepjen, ugy ez, ha dáláuzi alakjában érkeznék, cseppet sem örülnék neki; míg a dáktákhálvá boldoggá tenne. Higyjék el ezt nekem!)

A szinészeknek és szinésznőknek megigérte Busligné, hogy jövő újév alkalmából is küldend nekik dáláuzit, ha tudatni fogják tartózkodási helyüket.

Ez már több volt a soknál. A mi emberünknek nem volt többé maradása a szobában; levegőre volt szüksége. Erősen fojtogatta a torkát a boszúság; ugy érezte, mintha a szive szét akarna pattani. Kiment az udvarra. Itt nagy léptekkel kezdett le-fel járni; törülgette izzadt homlokát és nagyokat futt.

De már abból semmi sem lesz, hogy ezek a sehonnaiak még jövő újévkor is dáláuzit kapjanak! Majd leszidja úgy a feleségét hallatlan pazarlásáért, hogy egy csepp-becsületet sem hagy rajta, csak egyszer tisztuljanak a házától ezek az éhenkórászok. Leszidja bizony úgy, hogy nem lesz bátorsága még jövő újévkor is dáláuzit küldözgetni.

Ezt az elhatározását azonban nem birta keresztül vinni; mert valahányszor haragos szóra nyitá ajkait, szelidsége mindig felül kerekedett és mielőtt a haragos szavak kitörhettek volna ajkain, lezárá azokat.

A szinészek eljöttek pár nap mulva még egyszer búcsúlátogatást adni, aztán eltávoztak a városkából, hogy más helységben áldozzanak Thaliának és folytassák a létért való küzdelmet.

Buslig Zakariás keblének háborgása lassanként lecsendesült; a felesége pedig darabig felhagyott a jótékonyság gyakorlásával, keresve előbb gondolatban olyanokat, a kiket érdemes legyen jótéteményben részesiteni...

Es most engedjék meg kedves olvasóim, hogy ugorjam át az időt egész odáig, midőn az 1892-ik év első napjától csak nehány nap választ el.

Kritsa Klára.

Ápoljuk az örmény hagyományt.

A szamosújvári dal-zene-egylet 1891. decz. 26-iki hangversenyén *előadta* **dr. Herrmann Antal.**

Eljöttem a hazai örménység e nevezetes fővárosába, hogy meglátogassam kedves barátomat, az »Armenia« nagyérdemű szerkesztőjét, s hogy eleven impressziókat és becses tanulságokat nyerjek örményeink életéről.

Ez élvezetes hangverseny rendkivűl kedvező alkalma arra csábitott engemet, hogy pássziv szerepemből kilépve megkérjem e kiválóan díszes közönséget, méltóztassék megengedni, hogy gyönyörködését nehány perczre megszakitva, nem élvezetes, de jelentős tárgyú, igen rövid, szerény, hevenyészett előadásommal vegyem igénybe becses figyelmöket, a melyet állandóbban óhajtanék irányitani a hazai néprajzi tanulmányok érdekes, fontos és sürgős voltára.

Hogy a magyar nemzet oly sok csapás után is — ezer éve — meg nem törve, de meg sem fogyva, él e hazán, hogy a történelem mostohasága mellett is nem maradt el az emberiség haladásától és biztositott létjoggal, nagy életerővel lépi át a második évezred küszöbét: ennek egyik titka a nemzeti geniusz azon vonzó, bekebelező ereje, a melylyel a többi hazai népek minden kiváló, nemesebb elemét válogatott egyéneiben magához vonta, magába olvasztotta. És így bekebelezett egy egész népet, egy számban nem nagy, de intelligentiában gazdag és vagyonban sem szegény tömeget, a melynek számos jeles sajátsága igen üdvösen kiegészitette a magyar temperamentum némely fogyatékát.

Hazai örménységünk, ez a nagy nyereség, a melyet mintegy kárpótlásúl kaptunk a Gondviseléstől a török pusztitások után.

Közmondássá vált az a röpke szó, hogy az örmény magyarabb a magyarnál. Mit jelent ez? Azt, hogy míg a fajbeli magyar természettől és ösztön szerint magyar, addig az örmény, egyenkint és egyetemesen magyar öntudatosan és meggyőződésből, szabad választásból, hazafias rokonszenvből és a szülőföld iránti kötelességből, kivétel nélkül megmagyarosodván, a magyar kulturának mindenütt hatásos örse, és annyiban is magyarabb a fajbeli magyarnál, hogy soha más népbe bele nem olvad.

A magyar nemzeti politika és kultura tekintetéből nagy fontosságú postulatum, hogy örménységünk közgazdasági és kultur-érdekeit hatásosan előmozdítsuk. Nagy előnyünk az, hogy hazánk sok fajú és néha centrifugál törekvésű népei közt hivatkozhatunk egy ősi kulturával biró, kivétel nélkül intelligens, életerős egész népre, a mely praegnans faji jellegét nagyjában megőrizvén, gondolkodásban és érzületben, kulturában és közéletben a legszorosabban simult a nemzettesthez.

A magyar kulturának specialis feladatai közé tartozik, és ez köteles adója az emberi czivilizáczió iránt, a melyet ez minden kulturnéptől jogosan és feltétlenül elvár, hogy a haza területének jellemzetes sajátosságait tanulmányozva értékesítse a maga haladása és az általános tudomány javára. Hazánknak ilyen nevezetes specialitása (és egész nyugaton csak nálunk) az örménység, a mely itt virágzó, külön községeket alkotva, nagy nemzetgazdasági és kulturai tényezővé lett. Rendkivűl fontos és érdekes momentumok az általános tudományra nézve: az örmény nyelv és irodalom, ethnographia és historia. A mi kulturánk feladata, hogy

ezeket tanulmányozzuk, s a legmagasabb szempontú tanulmányozásukra alkalmat adjunk. Méltán mulasztásnak nevezhetjük, hogy egyetemeinken nincs docense az örmény nyelvnek és irodalomnak, hogy a budapesti keleti tanfolyam nincs tekintettel az örményre. És nem tekintve a nemzeti politika opportunitási érdekeit, a nemzeti kulturának egy igen becses, jótékony hatású gyarapodása volna, ha pl. e nemes város ifjúsága magasabb rangú tanintézetben bizonyos egészséges, szerves fejlődésű örmény szellemben nevekedhetnék a magyar geniusz számára.

Érintettem feljebb, hogy az örmények magyarsága épen azért bir egészen kiváló és számarányukat messze meghaladó értékkel, mert örmények. Nem habozom nemzeti érdeknek nevezni azt, hogy az örmények, épen mint ilyenek, a legjobb magyarok. Ebből önként következik, hogy úgy a magyar nemzetnek, mint önmaguknak érdeke hiven ápolni mindazt, a mi őket, mint a legjobb magyarokat, örményekké teszi. Ez főkép a nyelv, az ősi szokások, a hagyomány.

Az örmény nyelv a legősibbek egyike s a nyelvtudományra nézve is a legnagyobb fontosságú. Nem él nép Európában, a mely régibb kulturával, történelemmel, irodalommal dicsekedhetnék; szép nemzeti szokásaik mindannyian jelentőségteljesek, humánusok, tiszták. Nincs meg bennök a primitiv állapot barbarsága, a káros babona sötét árnya. Patriarchális életmódjuk a családi erények szentélye. Szájhagyományaik tünedezőben vannak, de még mindig igen gazdag kincseit őrzik az ősi emlékeknek.

Legyen a mi derék, mívelt örménységünk a czivilizáczió előharczosa, maradjon meg a legjobb magyarnak, de e mellett ne szünjék meg örmény lenni. S mind a három tekintetből ápolja multjának emlékeit, mívelje az emberiség őskorába visszanyuló erős és gazdag nyelvét, gyakorolja szép ősi szokásait, ápolja kegyelettel hagyományait s őrizze azokat nemzeti ereklyeként.

Mert sajnos, még pedig az imént elsorolt mindhárom tekintetből, hogy mindez kezd itt is tért veszteni, halványodni, enyészni. A mindent nivelláló általános czivilizáczió rohamos haladása a conservativ örményről is kezdi letörölni érdekes és jellemzetes sajátságait. És ezeket részben fel is kell áldozni az új kor szellemének. De mielőtt kivesznének az életből, mentsék meg a tudomány számára, hogy legyenek sokat mondó kétségbevonhatatlan tanúi a viszontagságos, de emlékezetes nagy és szennyfolt nélküli multnak!

És mi volna ez, a mit ekképen meg kellene őrizni a multak emlékeiből?

Ennek részletes fejtegetése már az ethnographia általános elméletéhez tartozik és nem e felolvasás keretébe. De a fővonásokat legyen szabad mégis megjelölnöm, még pedig konkret kivánalmakban.

Figyeljék meg az erdélyi örmény tájszólás érdekes különlegességeit. Jegyezzék fel az örmény élet minden sajátságos szokását, ünnepségét a családban és magánéletben, a közéletben és vallásban; jegyezzék fel a néphit maradványait. Irják le az örmény nyelvű meséket, mondákat, énekeket, a dallamokkal együtt; a közmondásokat és szólásmódokat; a jellemző adomákat! Őrizzék meg a hagyományos használati tárgyakat, eszközöket, himzéseket, diszítéseket! Gyüjtsék az örmény könyveket, kéziratokat, okleveleket!

A ki pedig a hazai népek élete iránt közelebbről érdeklődik, a néprajzi gyüjtés és munkálkodás elméletével meg akar ismerkedni és e téren talán maga is irodalmilag működni akar, sziveskedjék belépni a Magyarországi Néprajzi Társaságba,*) melynek külön örmény szakosztálya van; ennek buzgó elnöke e nemes város nagynevű országgyűlési képviselője, a kit van szerencsénk körünkben tisztelhetni; szakelőadója pedig Szongott Kristóf tanár és szerkesztő, a kinek nagy érdemei vannak abban, hogy valósúlni kezdenek azok a gondolatok, a melyeket itt megérintettem s melyeket részben az ő működéséből vontam le. Nagyon sok rejtett s nem is sejtett kincse az örmény tradicziónak él e nemzedék emlékezetében. Legyen e város abban is emporiuma az örménységnek, hogy ezeket megmenti és értékesíti a jövő számára.

---

*) Igen melegen ajánljuk e nagyon szükséges, munkás társaságot tisztelt olvasóink becses figyelmébe. Tagsági dij egy évre 3 frt. A tagok a társaság kitünő közlönyét, az »Ethnographiá«-t, melynek derék szerkesztője a tudós dr. Herrmann Antal, tagíjban kapják. Szerk.

Köszönöm szives figyelmöket és kérem nagybecsű jóindulatukat az itt megpengetett eszmék javára.

Kisebb közlemények.

A dáláuzi. Zilahy Ágnesnek most megjelent és gonddal összeállitott »Valódi magyar szakácskönyv«-éből veszszük át a dáláuzi, ezen kedvelt erdélyi örmény csemege elkészitési módjának helyes leirását: Tegyünk fél liter mézet láng-tűzre pergelődni. Miután a méz keverés közben sötét-barnára pergelődött, (de el ne égjen a méz, mert akkor nem jóizű; ha pedig jól meg nem pergelődik, akkor meg nem lesz kemény), tegyünk bele egy tányérnyi, héjától megtisztitott, de meg nem tört dióbelet és két deczi mákmagot, melyet előbb szárazon kávépergelőben kevéssé megpergeltünk (sokan mák nélkül is csinálják). Kavarjuk ezeket jól össze és gyorsan kezeljük, hogy meghülvén meg ne keményedjék. Egy deszkát (lapitó) vizezzünk be és rakjuk ki arra a dáláuzit, tetszés szerint, nagy vagy kisebb csomókba. E csomócskák tetejét hintsük be tarka borsó-czukorral, közepébe felül szurjunk egy piros czukros mandulát (ez a czifrázat el is maradhat). A csomókat vizes kézzel nyomjuk össze és adjunk azoknak kerek, négyszögű vagy más alakot, — aztán hagyjuk hülni. Fogyasztás előtt belőle annyit apritunk, mennyi szükséges. Mivel hülés után nagyon megkeményedik, felaprózáskor kést és kalapácst használunk; kalapácscsal ütünk a kés fokára.

A testvérvárosból. A gyergyó-szt-miklósi »kereskedői-kör« az új helyiségbe mult év november hó 1-én költözött át, mely helyiség igen kényelmesen van berendezve. A kör ünnepélyes megnyitása számos tag részvéte mellett nov. 22-én ment végbe. Lázár Zakariás elnök talpraesett megnyitó beszéde után Görög Joachim örm. szert. lelkész és választmányi tag tartott igen szép alkalmi beszédet, melyet a jelen voltak lelkes éljenzéssel fogadtak. Este 8 órakor 70 teritékű lakoma volt a kör diszes társalgó-termében; az első poharat Görög Joachim üritette a kör elnökeért. Volt még sok kedélyes pohárköszöntő. A vig estélynek az éjjeli órák vetettek véget. — A szegény tanulókat segélyező egyesület szokásos ruhakiosztási ünnepélyét deczember hó 10-én tartotta meg. Körülbelől 80—90 szegény sorsú tanulót láttak el téli ruházattal. — A szegény tanulókat segélyező egyesület október hó 14-én tartott évi rendes közgyűlésén a tisztikar a következőleg alakult meg. Elnök: Orel Máté, alelnökök: Ferenczy Györgyné, Görög Joachim, jegyző Orel Dezső, s. jegyző: Kritsa Konrád, pénztárnok: Fenczel János, gazda: Kálmán István, s. gazda: Kálmán Istvánné; felügyelő bizottság: Lázár Zakariásné, Merza Kristófné, Orel Máténé, ifj. Vákár Istvánné, özv. Romer Gyuláné, Kritsa Klára, Ferenczi Károly lat szert. plebános, dr. Tiltscher Ede, Bocsánczy János, Lázár Z. István, Lengyel János, E. Deer Kálmán. Választás után egyleti ügyek intéztettek el.

Irodalom és művészet.

Moszkofián költeménye, melyet mostani füzetünkben ugy az eredeti örmény szövegben, mint az eredetinek tartalom, méret, versalakzat és költői szellem tekintetében egészen megfelelő szép magyar műforditásban is közlünk, — Bukarestben élő, s e lapok szerkesztője által ugyanott a mult nyáron személyesen megismert örmény költő: Moszkofián Chácshádurnak egyik rövid, de sikerült alkotása. Költőnk egyébiránt a külföldi örmény irodalomban ismert névvel bir; mint tudós a bukaresti román nemzeti akadémiának is tagja, sőt királyi kitüntetést is nyert: a román korona-rend lovagja; mert örmény irodalmi és történeti kérdéseket a román lapokban fejtegetett. Hogy hivatott költői tehetség, — a most általunk bemutatott művészi apróságból is következtetheti a figyelmes olvasó; de része van a költemény hatásában azon hangulatos műforditásnak is, melylyel a finn Kalevala tehetséges magyar forditója: Vikár Béla, e lapok szerkesztőjének prózai magyar forditása alapján, az eredetinek hű és igen sikerült költői viszhangját adja.

Emin végrendelete. A nem rég elhunyt orientalista 3000 kötetből álló könyvtárát, mely örmény, orosz, franczia, angol, olasz stb. műveket tartalmazott és 10.000 rubelt hagyott a moszkvai Lázárev-féle örmény akadémiának, hogy ennek kamataiból irodalmi művek jutalmaztassanak (örmény ethnogr. művek, népnyelvi adatok és a t.) Hagyatékából a velenczei mechitháristák is kaptak jelentékeny összeget avval a kötelezettséggel, hogy kamataival iratlan hagyományt, történeti és népdalokat adjanak közre.

Közgazdasági élet.

A világforgalom útja. A kisázsiai vasút természetszerűleg csak a Magyarországon át Konstantinápolyba vezető főútvonalnak a folytatása lehet, — mely a Boszporuson át (egy összekötő vasúti hiddal) csatlakoznék az anatoliai vasút skutarii pálya-udvarához; illetve Kis-Ázsián, Mezopotamián, Perzsián és Beludsisztánon át a keletindiai vasúthálózathoz. Anglia előrelátó államférfiai tudják is jól, hogy az út Európából — Hindosztánba, Perzsián keresztül fog egykoron vezetni, s ezért folytatják a kemény küzdelmet Oroszországgal a perzsiai befolyásért. Az a kor pedig talán nincs is olyan messze, mikor a keletindiai forgalom Perzsián át — via: Örményország — fogja venni útját, mely a legegyenesebb összeköttetés lesz Anglia és a britt Keletindia közt. Angoráig a levantei vasút már tényleg ki van épitve s a forgalomnak átadva; most ennek folytatása, az örmény földön (Diarbekiren keresztül) lesz Bagdadig elkészitendő. A bagdadi vasút kiépitése, bár sok nehézséggel jár, épen nem tartozik az utólérhetlen agyrémek közé, — hanem oly vállalkozás, a melynek terve évtizedek óta foglalkoztatja a kereskedelem és technika embereit. A mint Oroszország megépitette a középázsiai (transkaspi) vasútat, a mint napjainkban már épiti a sziberiai vasútat is, — a melyeknek mindenike az emberi vállalkozó szellem legnagyobb művei közé tartozik, — remélhetőleg az angol tőke ép úgy létrehozhatja hovatovább a keletindiai szárazföldi összeköttetést, a legrövidebb útvonalon!

Mi újság az örmény világban?

† Markovich Jakab, kinek érdekes dolgozataival ötvennyolczszor találkozott folyóiratunk olvasó közönsége, nov. 28-án Kolozsvártt jobblétre szenderült. 71 évet élt, munkátlanul egy órája sem telt el. Életét az egyház és iskola szolgálatában töltötte. Sok tudományban volt jártas, leginkább azonban történelemmel és nyelvészettel foglalkozott. Öreg kora daczára még az utolsó években is választékos, szép nyelvezettel irt. Legnagyobb műve »Örményország történelme«. Sok munkát tanulmányozott és nem egy-két nyelvet tanult meg, hogy annál több eszköz álljon rendelkezésére műve megirásánál. Ismerte az örmény klasszikus műveket, miket eredetiben olvasott. Az »Armeniá«-ban kezdette nagy gonddal és még nagyobb készültséggel irt művét közreadni. 1887. márt. havára küldötte be az első közleményt és az utolsót 1891. szept. 22-én Kolozsvártt a statusgyűlés alatt személyesen adta át. »Ha lehet — igy szólott lapunk szerkesztőjéhez — ne hagyj ki egyetlen egy füzetből sem; mert az élet rövid.. és nagyon szeretném munkámat, melynek megirására forditottam életem szabad óráit — nyomtatásban látni«. És egyetlen forró óhajtását nem érhette el. »Rövid az élet«. Haza ment Erzsébetvárosra, rendezte dolgait, végrendeletet csinált, megmutatta unokaöcscsének, Markovich János ügyvédnek, hogy hol vannak kéziratai — azután visszajött Kolozsvárra; itt műtét alá vetette magát. Jól sikerült a műtét, de utóbb más baj állott elő, mely kioltotta nemes életét. Mihelyt rosszabbra fordult a baj, azonnal értesitette szeretett barátunk Gámentzy János, kinek uri házánál igen gondos ellátásban részesült a beteg, e lap szerkesztőjét. Bementünk Kolozsvárra, de drága barátunk már a végperczekben volt ; az nap 9 órakor vissza is adta művelt lelkét Teremtőjének. Könnyes szemekkel megnéztük halva is, megvártuk míg holttestét elszállították Erzsébetvárosra. De haza intett a kötelesség. Lapunk ekkor már le volt zárva, azért nem tehettünk folyóiratunk deczemberi füzetében a szomorú esetről említést. Innen egy igénytelen koszorú beküldésével, mit nevünkben Govrik Gergely mechitharista atya és hittanár tett boldogult koporsójára, köszöntük meg a »tehetséges munkatársnak« azt a páratlan munkásságot, mit lapunk érdekében kifejtett. — 1890-ben Kapatán kanonokkal együtt akartuk közreadni boldogult arczképét is. »Csak a nagy emberek arczképét szokták közreadni“ — szólott a megtestesült szerénység .. és nem küldött arczképet. Sokat lehetne a tudós Markovichról irni; de nemsokára úgy is adni fogjuk arczképét és életrajzát, mit egy szakavatott kéz már be is küldött. Igen szépen irt életrajzot közölt a »Közművelődés« is Markovichról, ki az erdélyi róm. kath. papság egyik legkiválóbb, legeszesebb alakja volt. Hét nyelvet tudott (magyar, örmény, latin, görög, német, olasz, franczia, román).*) Kéziratait e lap szerkesztőjének hagyta végrendeletileg. — A theologián tanulótársa volt Erdély neves róm. kath. püspökének: Lönhart Ferencznek; egy izben igy szólott a seminariumban társaihoz: »Meglátjátok, hogy ebből a törekvő, eszes theologus-társunkból — és ekkor Lönhartra mutatott — idővel püspök lesz«. Mikor aztán Urunk Királyunk kegye nehány évvel ezelőtt a gyulafehérvári káptalan derék nagyprepostját püspökké nevezte ki, Markovich üdvözlő táviratában csak ennyit mondott: »Nem voltam álpróféta«. Mondják, hogy a sok üdvözlet közül, miket ezen alkalommal kapott, egyik sem hatotta meg a jólelkű püspököt annyira, mint a Markoviché. Rögtön eszébe jutott a seminarium. A próféta, ezen kitünő püspök, ki tudja méltányolni az igazi érdemet, ajánlatára nyert kanonokságot. De itt hagytad muló rangodat, barátaidat, kik annyira szerettek, becses munkáidat, melyek megörökitik nevedet és csak a jótetteket, miket oly nagy számmal gyakoroltál, vitted magaddal. Ezek előre mentek és kinyitották számodra a menynyeknek kapúját... Áldja meg a jutalmozó Isten, felejthetlen barátunk, porladozó jobbodat, melylyel oly sok jót tényeztél és lapunknak oly sok és érdekes czikket irtál!

Conipeare armenista Tiflisen át Ecsmiádzinbe ment, hogy ott az örmény kéziratokat tanulmányozza; nevezett angol egyetemi tanár pár évvel ezelőtt még járt az örmény katholikoszok székvárosában.

---

*) Szellemes társalgó, jó adomázó, kiváló szónok volt. A statusgyüléseken nem egyszer mondott rögtönözve igen talpraesett felköszöntőt.

Szerkesztő.

Felelős szerkesztő ès kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

CSIKY GERGELY.

Csiky Gergely.

— Irodalmi vázlat. —

A magyar irodalom Csiky Gergelyben egyik legszorgalmasabb és leghivatottabb munkását vesztette el. E banálisnak látszó állításomat nem szándékozom föladni, sőt nagy súlyt helyezek rá, a mennyiben legvilágosabban megjelöli a szempontot, melyből az egész alakot felfogni és megmagyarázni óhajtom.

Hogy Csiky Gergely szokatlanul kimagasló tehetség volt, ahhoz kétség nem fér, a minthogy természetesen az sem képezi vita tárgyát, hogy benne költői lélek lakozott. De e nagy tehetség és e költői lélek sajátos módon alakult ki, s végső eredményeiben igen érdekes tanulságokat nyujt. Csiky szorgalmas és munkás ember volt, s e szorgalom őt a rendszeres munkára szoktatta; s a költői képzelet és költői hevülések a tervszerű nyugodt munkálkodás folytán mind szükebb és szükebb térre szorultak. A benne lakozó őstehetség és poézis soha sem veszett el nyomtalanul. Majdnem minden során, minden alakján és minden árnyalatán ott látszanak a genie oroszlánkörmei, mindenütt szemünkbe tünik a distingvált, sokat és érdekeset, szépet és jellemzőt meglátó poeta sajátossága, csakhogy az ő pályájának specialis körülményei mindezen kiváló tulajdonságokat, hogy úgy mondjam, megtizedelték.

Az irodalmak története sok analog esetet mutat fel. Nagy tehetségek a külső körülmények folytán kénytelenek néha beállani az irodalom napszámosai közé s igen sokszor be sem várhatva a költői ihlet és lelki tevékenység működésének befejeződését, dolgozniok kell. Hogy ilyen viszonyok között a költői alkotás mellett sok a szakmánymunka, azon alig lehet csodálkozni. Csiky Gergely irói méltatásánál pedig nem szabad elzárkozni e kérdés megvitatása elől. S nincs is erre alapos ok Hiszen ezáltal az ő babérkoszorúján a legkisebb kár sem esik. Olyan nagy irói alak ő, hogy költői pályája az objektiv magyarázat legszigorúbb vizsgálodásai előtt is szilárdan és biztosan megáll.

Először akkor érintették homlokát a múzsa csókjai, midőn a papnevelő intézet nyugalmas csendjében az egyház szolgájának készült, nem is álmodva a világi élet zajos dolgairól. Komolysággal és nagy buzgalommal tanulmányozta az antik és modern irodalom remekeit, forditott és irt költeményeket, elbeszéléseket, vizsgálódott eszthetikai és irodalmi kérdések fölött, sőt papsága idejében is elbeszélések, az életből meritett novellák irásában talált élvezetet a mellett. hogy az egyházi szakirodalom terén is nagy eredménynyel foglalkozott. De ezeket mellőzve is, az a körülmény, hogy ily helyzetben irja meg első drámai alkotását, a romantikus irányú »Jóslat«-ot, bizonyság a mellett, hogy Csiky Gergelyben költői szív lakott, mely minden időben követelte a maga táplálékát. A »Jóslat« színpadi sikere határozott Csiky pályája fölött. A költői dicsőség varázsa nem hagyta nyugodni, újabb és újabb alkotásokra serkentette.

A 70-es évek magyar drámairodalmát a romantikus dráma korának nevezi az irodalomtörténet. Rákosi Jenő, ez az izmos és eredeti tehetség »Aesopus« czimű vigjátékával egy irányt jelölt ki, melyen legtöbb újabb drámaírónk bizonyos útat megtett. Ily viszonyok között lépett fel Csiky Gergely s még erősen hatása alatt levén antik tanulmányainak, természetesnek látszik, hogy ő is a romantikus irók táborába állott. Érdekes időszak ez drámánk történetében, mely napjainkig tart. Azok közül, kik ez irányban megindultak, többen mai napig lobogtatják a 25 évvel ezelőtt kibontott zászlót. Bartok és Doczi Lajos még ma is előszeretettel keresik fel a romantikus feldolgozásra alkalmas tárgyakat, sőt legújabban is akadtak fiatal irók, kik ily eszközökkel akarnak hatást elérni. Nem tartozik czikkünk keretébe e költészet részletes taglalása és kimutatása ez irány helyes elemeinek és téves vonásainak. Bizonyos az, hogy a kor szelleme egy más természetű drámairodalmi irányt sürgetett, s kiválóan fontos az a körülmény, hogy a kornak e szükségletét éppen Csiky Gergely ismerte fel.

A társadalmi élet problemainak költői megoldása a színpadon mindig a drámairás főfeladatai közé tartozott. Nálunk Kisfaludy Károly, Szigligeti Ede sok öntudatossággal és tervszerűséggel kisérleteztek e téren; mindkettőnek volt is bizonyos mértékben hatása, azonban az igazi modern társadalmi dráma még mindig nem született meg Magyarországon. Csiky irodalmi fellépésének éppen az képezi egyik legnagyobbszerű érdekességét, hogy romantikus műveinek hatása mellett is fölébredt benne a gondolat, egy új irányt kijelölni, melyen haladva a kor sürgető kivánalmainak könnyebben eleget lehet tenni. 1880 január 23-án adták elő a »Proletárok«at, az első igazi és erőteljes magyar társadalmi színművet, s ez a nap a magyar dráma történetében mondhatni korszakalkotó lett. Az ihletett költő, a logikusan gondolkozó fő és az élesen látó szem közös terméke e mű, melynek hatását hosszasan fejtegetni fölösleges munka volna. E mű 11 év alatt 41-szer került színre, s hatása mindig élénk és erőteljes volt. A modern társadalmi élet ily elevenséggel, ilyen hűséggel és érdekes módon még nem volt magyar drámában feltüntetve, s a kritika és a közönség nagy lelkesedéssel üdvözölte a magyar dráma merész reformatorát.

Ez magyarázza meg, hogy Csiky Gergely egész erejével a hatásosnak bizonyult drámai műfaj kultiválásához látott, s későbbi drámairói működésének legnagyobb részében, ez irányt követte.

Ekkor Csiky Gergely — mint tudjuk — egyházi állásából kilépve a nemzeti színháznál külsőleg is mind erősebb pozicziót tett szert, s minden erejét ez intézet érdekében használta fel. Tanára lett az orsz. színésziskolának s később ő volt a nemzeti színházi dramaturg. Az ábrándozó és az életet szemlélő poetában mindig jobban és jobban fejlődött ki az irodalmi munkás, kinek dolgozni kell, kinek újabb és újabb alakitásait a közönség türelmetlenül várja. S Csiky Gergely mind e kivánságoknak eleget tett. Dolgozott lankadatlanul, irta a színműveknek egész sorát, ellátta a repertoirt újdonságokkal, s más téren is nagymérvű működést fejtett ki; és így nem is föltünő, hogy költészete nem mindig egyenlő értékű, s hogy a költő helyét néha a gépiesen dolgozó iró foglalja el.

Irodalmi működésének részletes fejtegetését mellőzve, lássuk az ő költészetének főbb vonásait, jellemző sajátosságait. Gazdagnak szeretném első sorban e költészetet nevezni. Nem a drámák száma, (1875—1891-ig 29 eredeti mű), hanem a bennök felölelt világ gazdagsága és változatossága miatt. A legérdekesebb helyzeteknek egész sorozata, a jellemző alakoknak egész gyüjteménye található fel Csiky drámai műveiben. Legerőtlenebb és lazább műveiben is előfordul egy-két érdekes jelenet s akad egy-pár alak, kik újszerűségük s némely jellemző vonásaik által érdeklődést keltenek. Sikerültebb alkotásaiban valóságos fényüzést visz végbe, midőn a tipusoknak különféle árnyalatait állitja elénk, akárcsak a kiváló franczia drámairó: Sardou. Mellőzve a »Proletárok«-at, gondoljunk csak »A Stomfay-család« kapzsi örököseire. Hányan vannak? s mindegyik más vonást szolgáltat az összkép teljes hatásához. — A 80-as évek első felében alkotta Csiky az ő legbecsesebb műveit. Az emlitetteken kivül a: Czifra nyomorúság, Mukányi, Bozothy Mártha, Buborékok, mind ez időszak termékei. Ezekben sikerül neki az életet komoly és vig oldaláról a maga változatosságában, sokszor igen érdekes vonásokban, és mindig hatásosan bemutatni.

Egy komoly dráma képezi e művek vázát, melyet a vigjátéki helyzetek és alakok derült világa tesz vidámmá. Ez a specifikus Csiky-genre, melynek nevezetes mintákat nyujtott Sardou érdekes költészete. Nem kutat nagyon mélyen az emberi lélek rejtekében Csiky, soha sem fejteget

kényes és erősebb problemákat, s így a külső gazdagsággal nem párosul a belső tartalomnak az a gazdagsága, mely a nagy drámairókat jellemzi. Talál Csiky sok érdekest az életben, az emberek viszonyaiban, lát igen jellemző dolgokat, s tud ezekről hatásosan és érdekesen beszélni, tehetségében áll az életképet sok hűséggel rajzolni, hanem bonyolultabb psychologiai problemák megoldásánál ereje némileg gyengül s a belső tartalom hiányosságát sokszor külső hatásokkal kénytelen takargatni. Csak példa gyanánt emlitem meg az »Örök törvény« Orláthy Györgyét, s a »Vas ember« Bárdi Gábor-ját, mennyire gyengén áll emez tragikai tartalom dolgában, s mennyire visszataszitó marad az ridegségében. Mindkettő az érdekesebb lélektani megoldásnak anyaga, s Csiky drámailag érdekessé teszi mindkettőt, de a mélyebb bonczolgatást egyszerűen mellőzi. Találhatnánk még sok ilyen fejletlen, vagy kevéssé megmagyarázott alakot; de eszünk ágában sincs ilyesmikre vadászgatni. — A tény, mit konstatálni akarunk, hogy Csiky gazdag költészete, nem mély költészet. Van benne élet, sok szellem és a hatásnak sok más tényezője, azonban a lélekbuvár, a filozof magasabb igényeit nem mindenütt elégiti ki.

Csiky Gergely költői pályájának utóbbi évei sajátosan a hanyatlás képét mutatják. Első műveiben az ihletett költő nyilatkozott, s hinni lehetett, hogy az életet közelebbről ismerni kezdő poeta mind mélyebbre fog hatolni az élet és ember vizsgálatában, s mind értékesebb dolgokat fog napfényre hozni. »A czifra nyomorúság« és A Stomfay-család« csak ezt jósolhatták. S ki tudja mi történik, ha a külső körülmények meg nem akasztják a szellem működését. Hogy a poétából lassanként mintegy szerepiró lett, ez olyan biztos következménye a külső viszonyoknak, mit könnyű megérteni. Legérdekesebb az, hogy Csiky mint ilyen is megőrzött elég poézist és elég kedélyt, s az irodalmi színvonalt soha fel nem áldozva, mindig kölcsönzött műveinek némi belső értéket is. Sőt legújabban több közepes hatású mű után »A nagymamá«-val szerzett meglepetést, mely minden hibái mellett is Csiky kiválóbb termékei közé tartozik. E műben ismét az invenczió gazdagságával, törülmetszett eredeti alakokkal találkozunk, s habár a kompoziczió bizonyos ponton gyengül, a mű mindvégig érdekes és hatásos. Lehetséges, hogy Csiky költészetében már nagyobb mérvű emelkedés nem állott volna be, de az bizonyos, hogy még igen sok hatásos drámai alkotása gazdagította volna a magyar színházak műsorát s kétséget nem szenved, hogy művészeinknek még igen sok érdekes feladat megoldására nyujtott volna alkalmat. Már maga az a körülmény, hogy a modern franczia dráma egyeduralmát, s sokszor igen veszedelmes népszerűségét megingatta, oly érdeme Csiky Gergely irodalmi működésének, melyet sem társadalmi, sem irodalmi szempontból nem lehet tekinteten kivűl hagyni. A drámai technika öszszes mesterfogásainak birtokában levén olyan műveket tudott alkotni, melyek az érdekesség felkeltése és a drámai hatás tekintetében szerencsésen versenyeztek a franczia szellem újabb alkotásaival. — Nem vet fel, mint Dumas (ámbár sokszor csak látszólag) úgy nevezett nagy problemákat, nincs meg az ő költészetében Feuillet-nek romantikus világa, ő az életet akarja költőileg rajzolni, annak drámai összeütközéseit elénk állitani, s e törekvését kisebb-nagyobb siker is koronázza.

A szorosan vett társadalmi színmű határait elhagyva, fölkereste ő a tragédia komoly világát, sőt némi előszeretettel kutatott a magasabb komikum derült vidékein is. S e kirándulásaiból sem tért vissza üres kézzel: mindkét nemben sikerült értékes műveket létrehoznia. Tragédiái (pl. Spartakus) külső felépitésében elég biztos kézzel halad, de a szenvedélyek harczát oly mély igazsággal és psychologiával nem képes festeni, hogy egész lelkünkben meghasson. Sokkal közelebb állott hozzá a komikum, melynek igen hatásos elemeit alkalmazza (Jó Fülöp, A nagyratermett) ámbár igazán klasszikus magaslatra ritkán tud emelkedni. Moliere tanulmányozása különösen »A nagyratermett«-nél érezhető, azonban a franczia klasszicizmus nagy költőjének művészi mérséklete nem korlátozta a mi szerzőnket abban, hogy némely komikus alakból ne csináljon karrikaturát.

Kiváló jó tulajdonságokból, érdekes vonásokból, s kisebb-nagyobb fogyatkozásokból alakult ki Csiky Gergely költészete. Egy fényes tehetségű ember szorgalmas és gondos működésének képe ez, melynek beható és részletes kifejtése a magyar irodalomtörténet méltó munkája leend.

Az a pár vonás, mit még vázlatom kiegészitéseül a képre vetnem kell, nem tartozik szorosan a magyar drámairó egyéniségéhez. A regény irodalom terén aratott sikerei (az Atlasz-család, Sisiphus, Atyafiak), örökbecsű műforditásai (Sophokles, Plautus stb.) az elhunyt költő dicsőségét hirdetik. Sőt nagy kiterjedésű tevékenység mellett arra is volt ideje, hogy hatalmas prózai művek mesteri átültetésével szolgáljon az irodalomnak. Nem győzöm eléggé bámulni Taine Hippolit műveinek általa eszközölt remek forditását. A nagy franczia filozof rapszodikus, szokatlan, sajátos és színgazdag stilusát, gondolatainak legfinomabb árnyalatait már nagyobb tökélylyel visszaadni nem lehet, mint a hogy ezt Csiky Gergely tette. Kisebb tanulmányait, akadémiai birálatait is nagy gondosság jellemzi.

Legutolsó színművét az »Atyafiak«-at halála után egy héttel adták elő a nemzeti színházban, — s még két elő nem adott mű képezi az örökséget, mit nemzetének hátrahagy. — Helyesebben nevezhetném e posthumus műveket az örökség megtoldásának, hiszen költészetének egész gazdagsága: egy dús irodalmi örökség, melynek gyümölcseit több nemzedék fogja még élvezhetni.

Esztegár László.

Egy örmény iró uti rajzaiból.

— La Transcaucasie et la Péninsule d' Apchéron; Souvenirs de voyage, par *Caluste S. Gulbenkián*, Paris, 1891. —

Egy eleven tollú konstantinápolyi örmény iró, Gulbenkián Transcaucasia jelen állapotáról nyujt a fennebb megneveztük könyvben érdekes képet a hely szinén gyüjtött adatok nagy bőségével s igen vonzó előadásban. »Mielőtt még ismertem volna a Kaukazust, úgymond munkájának egyik helyén, már szerettem ezt az országot és régi legendáit, ezeket a hegyeket, melyek közé atyáink az emberiség bölcsőjét helyezték, ezeket a völgyeket, melyeknek ölén több mint száz erőteljes népfaj élt egykoron, annyira elzárkózva a külső befolyásoktól, hogy nagy részük még most is olyan, mint Jason idejében volt.« Ezek a tájak, melyek annyi mindennek látták kezdetét és végét, nem látszanak szerzőnk előtt képtelennek új dicsőségre és jóllétre. Ez idő szerint mintha álomba volnának ugyan merülve, de ki tudja, vajjon nem fogják-e valamikor lerázni magukról a zsibbadságot s magasan lobogtatni a Nyugat békés és jótékony polgárisodásának zászlaját. Örmény utazónknak teljes bizalma van e vidékek jövőjében, de arról is mélyen meg van győződve, hogy csakis a modern ipar kelthet itt új életet. Heraclea, szegényes helység, nem fog elveszni, mert előbb-utóbb akadni fog merész vállalkozó kőolaj bányáinak a kiaknázására. Samsun, a hajdani Amisos, új életre fog kelni, midőn a konstantinápoly-bassorahi vasút véglegesen kiszoritja a tatár póstaküldönczeket. Új Argonauták fogják körülhajozni a Jason-fokot, a »Yosun Burun«-t, hogy járműveikre rakják Trebizondban az iran-i fensikokról érkező árúkat, s Batum-ban a gori-i bort, a samarkandi szőnyegeket s a »tüzsik«-ból felfakadó petroleumot.

Könnyű megértenünk, hogy ezen a naphtával telitett vidéken, ezeknek a »lángforrások«-nak közepette az első kaukazi letelepülők, félelemtől és csodálattól megkapatva, imádni kezdték a tüzet, mint az istenség jótékony, de egyúttal rettenetes megnyilatkozását. A mai kor tudománya véget vetett e hitnek is; Surakhanéban, Balakhanéban, Bakuban, az ipar megölte a mazdeismust.*) Vajjon mit mondanának Cyrus kortársai, ha látnák, hogy a szent tüzeket egy ipartelep megvilágitására használják fel, s hogy háromszor szent templomuk egy gyár épületei közé van befoglalva?

Megpróbálták egy ideig a régi idők szellemét összeegyeztetni a modern ipar követelményeivel. El lőn határozva, hogy a kokérofi petroleum-finomitó érintetlenül hagyja a tűz templomának szent területét s nehány évvel ezelőtt Indiából jött pars papok az orosz czár jelenlétében áldoztak a régi cultus oltárán. Gulbenkián látta még s le is irja

---

*) Tűzimádást.

ezt az ősrégi szentélyt. Hindu feliratokkal elboritottaknak találta falait. Egy idő óta azonban színes faragványokat hoznak Európából ide is s a hívők épen oly vallásos tisztelettel hajolnak meg ezek előtt is, mint Zoroaster örök lángja előtt. De hajh! ez a szentély is el fog tünni; a petroleum-finomitónak az üzlete megnagyobbódott, a szentély útjában áll s már el is van határozva a lebontása!

Szerzőnk elkalauzol bennünket azokra az ipari telepekre s gyárakba, a hol e tájak legnagyobb kincsét, a petroleumot a kivitelre előkészitik. Elvezet Baku-ba, melyet »tsernagorad«-nak, »fekete város«-nak neveznek. »Itt minden fekete, a falak, a föld, a levegő, az égbolt; érezzük, beleheljük a petroleumot; éles szaga megkapja a torkunkat s olajos sár boritja el a talajt. Hol vannak Mingrelia erdői, Karabagh üde zöldje, Tiflis vidám látképe? Ez a petroleum országa, itt kell keresnünk Transcaucasia felvirágzását. Nem egészen három évtized alatt több mint kétszáz petroleum-finomitó gyár épült Baku-ban. A petroleum nélkül soha se jött volna létre a batum-i vasút.«

Barangolásai közben, a mingreliai útak mentén, meg-megállapódik Gulbenkián, hogy egy pillantást vessen a Kaukáz bércztetőire »mély szakadékaira, végtelen erdőikre, buja és vad növényzetükre.« Megpihen a Risni-ból Kutaisba vezető úton, mely két sor kert, az esőtől még nedves gránátvirágok közt nyulik tova. Beszédbe elegyedik a járókelőkkel, fajrokonaival, georgiaiakkal s mingreliaiakkal, kik a nemzeti »khama«-val vannak felfegyverkezve s a fekete asztrakánból készült »papak«-ot viselik a fejükön. Meglátogatja Imerethia hegyei közt azokat a romba dölt régi vázakat, melyek Mariam georgiai királynénak, Dádián leányának idejében épültek. A tiflisi karavanserail-okban meghallgatja öreg cserkeszek elbeszéléseit, a régi legendákat Dávid királyról, a Hóditóról, »a két tenger közti földnek korlátlan uráról.«

De ámbár alaposan ismeri e tájak történeti multját, előszeretettel foglalkozik mégis a jelennel s különösen a kereskedelmi és ipari fejlődésben nyilatkozó igéreteivel a jövőnek. A mit valóban nem is csodálhatunk. A keletiek egészen más szemekkel nézik a Keletet, mint a nyugati utazó. A hol festői rom köti le az utóbbinak figyelmét, ott fájdalmas emlék ujúl meg amazok lelkében. A hol a messze Nyugatról jött tourista kellemesen elmereng a vidék néma csendjén, ott a keletiek álmaikban rendet és jó kormányzást, új és tiszta városokat, vasútakat, a polgárisodás örök munkáját látják. Gulbenkián egész lelkesedéssel beszél arról a vasútvonalról, melyet a kaukazi erődők mentén terveznek s a melynek elágazásai össze fogják kötni Tiflist Vladikavkazzal és Kars-sal, »A leküzdendő nehézségek, úgymond, nem lesznek jelentékenyek s az utas talán rövid idő mulva, a nélkül, hogy elhagyni lenne kénytelen a vasútat, egy folytában Páristól Kars-ig fog mehetni, kétszáz kilométernyire Erzerumtól.« Van valami megható ebben a formájában a megemlékezésnek az örmény iró ősi hazájáról s annak távoli, dicső emlékekben gazdag városáról, melynek népe az időknek minden mostohasága daczára hiven ápolja még mindig lelkében a szebb jövőnek hazafias reményeit!

Dr. Molnár Antal.

A gróf Karácsonyi család őse és genealogusaink.

Azon alkalomból, hogy ő Felsége apostoli királyunk, a hazai magyar-örmények egyetlen főuri családjának ősei erénydús pályáján haladó egyik ivadékát, beodrai gróf Karácsonyi Aladárt, a magyar főrendiház örökös tagját, újabb kitüntető kegyében részesité s neki a kamarási méltóságot adományozni kegyeskedett, azt hiszem nem élek vissza t. olvasóimnak szives türelmével, ha a hazai magyar-örmény nemes családok elsőrangú tündöklő napjának, e honszerető nép gyémántkiadásának, a gróf Karácsonyi családnak, melynek tagjai oly nagyösszegű fényes adományaikkal nevüket a hazai történelem évlapjain már régen feledhetetlenné tették, őseiről egyetmást annyival is inkább elmondok, mert ezzel az összes magyar czimertani és genealogiai munkákban kivétel nélkül vörös fonalként végig

húzodó több mint százados tévedésnek megadom a már rég megérdemlett kegyelemdöfést.

Ha végig lapozunk az irodalmunkban időnként megjelenő és több vagy kevesebb becscsel biró heraldikai vagy genealogiai műveken, a gróf Karácsonyi családnál első sorban is azon adat ötlik szemünkbe, hogy a család őse Karácsonyi Tivadar volt, ki 1718-ban III. Károlytól nyerte czimeres nemes levelét. Ezt olvashatni, hogy csak a legfőbb forrásművekre hivatkozzam, Nagy Iván, Magyarország Családai cz. alapvető műve VI. köt. 87. lapján. Hasonlót regél a Nürnbergben 1885-ik évtől folytatólagosan megjelenő Siebmacher, Grosses und allgemeines Wappenbuch cz. nagyterjedelmű mű is a IV. köt. 287 lapján. Sőt mi több, a mi fölött eléggé csodálatunkat ki nem fejezhetjük, így ir a magyar heraldikai és genealogiai társaság kiadásában Budapesten 1888-ban megjelent Magyar Nemzetségi Zsebkönyv is az I. rész 135. lapján.

Ezen nézet pedig fölötte téves. III. Károly ugyanis 1718. márczius 21-én nemesi rangra emel Karácsonyi Tivadar személyében egy olyan Karácsonyi családot, melynek a magyar-örmény származású gróf Karácsonyi családdal absolute semmi összefüggése sincs és így ennek őseként nem szerepelhet.

III. Károly megnemesiti 1718-ban, — jól jegyezzük meg ez évet, — a mai szorosabb értelemben vett Magyarország délvidékén lakó Karácsonyi Tivadart a budapesti országos levéltárban elhelyezett Liber Regius I. köt. 560. lapján levő armalis szavai szerint:

»Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum, signanter vero Cognati Nostri Nobis sincere dilecti, Illustris Eugenii Francisci Ducis a Sabaudia et Pedemontio, aurei velleris Equitis, Armorum Nostrorum per antelatum Regnum Nostrum Hungariae supremi Generalis Commendantis et actualis intimi Consiliarii Nostri, humillimam supplicationem Nostrae propterea factam Majestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis fidelis Nostri strenui Theodori Karácsony, quae idem pro locorum et temporum varietate, atque occasionum exigentia, sacrae praelibati Regni Nostri Hungariae Coronae, gloriosisque Praedecessoribus Nostris, ac jam Majestati quoque Nostrae cum alias semper, tum potissimum occasione nuperae Anno 1717. proxime praeterito factae immanis Tartaricae irruptionis, per athleticam ejusdem colluviei dissipationem et multorum infeste congredientium sauciationem et peremptionem officiique veri christiani, et martialis partus publicam declarationem, fideliter et constanter exhibuit. . . .«

Vagyis nemesi rangra emeli III. Károly király Karácsonyi Tivadart, mert rokona Jenő, Szavoja és Piemont herczege, akkor Magyarországon működő fővezére hivta fel az ő figyelmét ezen Karácsonyi Tivadarra, ki nemcsak az ő, hanem dicső elődei uralkodása alatt is már huzamosabb idő óta s különböző alkalmakkor, de különösen az 1717 évi tatár betörés alkalmával magát vitézsége által kitüntette.

Ezen Karácsonyi Tivadart azonban a gróf Karácsonyi család ősének nem tekinthetjük, ha meggondoljuk, hogy a jelenleg is édes hazánkban élő magyar-örmény családok között a gróf Karácsonyi család az egyedüli, mely nem — miként az összes hazai örménység — 1672-ben jött be e mai hazájába, hanem csak is 1716-ban, tehát vérrokon fajuk letelepedése után 44 év mulva hagyta el Moldvában előbbi hazáját s keresett más hont a mai Erdélyben. Egy csak 1716-ban megtelepedett családot 1718-ban, mint olyant, mely már huzamosabb idő óta tántorithatatlan hűségének és vitézségének több uralkodó alatt adta fényes tanújelét, III. Károly meg nem nemesíthetett, eltekintve azon fontos körülménytől, hogy egy azon korban kizárólag kereskedést űző családról fel sem tehető, hogy az mindjárt letelepedése után már lakhelyétől, a bérczes Erdélytől nagyon is messze eső vidékeken a betörő tatárok ellen küzdjön.

Lépjünk azonban ki a conjecturák messzevezető tömkelegéből s szólaltassuk meg a Bécsben 1749. június 15-én Mária Terézia által kiadott és eddig összes genealogusaink előtt ismeretlen nemeslevelet, mely míg egy részről a gróf Karácsonyi család ősére vonatkozó eddigi téves nézet megdöntésére vezet, más részről megismertet bennünket a gróf Karácsonyi család czimerszerző ősével s az ősi czimerrel.

Az országos levéltárban levő czimerlevél fogalmazványa a bevezető sorokban így hangzik: »Nos Maria Theresia etc. Tibi fideli Nostro Christophoro Karácsony, Oppidi Nostri in Haereditario Nobis Transsylvaniae Principatu Armenopolitani Civi et Senatori Salutem et Gratiae Nostrae Caesareo-Regioque Principalis incrementum. Quandoquidem Te, fratresque tuos Nicolaum et Lucam, postquam ex Moldaviae oppido Batesan dicto, relictis ibidem Domibus vestris, ac aliis rebus mobilibus universis in antelatum Principatum Nostrum anno adhuc 1716-to migrassetis, isthicque in praedicto Oppido Armenopolitano vestrum fixissetis domicilium, et Schismate Orientalis Ecclesiae, Eutichianisque erroribus ejuratis, Vos Sacrae Romano-Catholicae Ecclesiae univissetis, studuissetisque etiam servitium Nostrum inter reliquos ejusdem Oppidi Cives quaesturae deditos pari modo promovere, cum negotiationibus Vestris utilitatem Aerarii Nostri ad duo, tria florenorum millia quotannis ampliasse, teque inter Senatores, et in Judicem subinde ejusdem Oppidi assumptum, qua Senatorem a viginti annis, nec secus in ea, quam ut Judex gessisti, functione Consilia, operamque tuam in servitii Nostri promotionem zelose, utiliterque convertisse, tum vero damni illius, quod a Pervianis in nostro Hungariae Regno anno 1735-to tumultuantibus Vobis ultra sex millia florenorum fuit illatum, non aliam, quam quae a Nostra fieri posset munificentia, refusionem consequi potuisse, fide digna nonnullorum Fidelium Nostrorum relatione accepimus. . . . . . . Te proinde Christophorum Karácsony, Conjugemque tuam Mariam Magdalenam, et filios tuos Deodatum, Simonem ac Jacobum, filiamque Catharinam, ac per te praedictos Fratres tuos Nicolaum et Lucam pariter Karácsony, illiusque Conjugem Susannam, hujus vero Huvantem, ac filios Christophorum, Karácson, Martinum, et Nicolaum, filiamque Mariam jam natos et imposterum Divina e Benedictione nascituros . . . . . . e conditione ignobili eximentes in coetum . . . . nobilium duximus esse annumerandos etc.«

Dicső királynőnk Mária Terézia tehát 1749-ben Karácsonyi Kristóf szamosújvári polgárt és tanácsost, ki visszahagyva a moldovai Botusánban lakhelyét és összes ingó vagyonát, Miklós és Lukács fivéreivel együtt 1716-ban Erdélybe költözött, a csak kevéssel azelőtt alakult Szamosújvár városában letelepedett, a görög keleti egyház és Eutyches tévtanaitól bucsút véve a római kath. egyház hive lett, polgártársai között a kereskedelmet nagy mérvben előmozditotta, adóczimen évenként az ország pénztárába 2—3000 forintnyi összeget beszolgáltatott, több mint husz éven keresztül előbb mint városi tanácsos, utóbb mint biró a leglelkiismeretesebben működött s végül az 1735-ik évi Peró-féle lázadás alkalmával szenvedett mintegy 6000 forintra rugó kár némi kárpótlásaul s alattvalói hű ragaszkodása és szolgálatai megjutalmazására megnemesíti. Nemesi rangra emeli ugyanis első sorban Karácsonyi Kristófot Mária feleségével, Bogdán, Simon és Jakab fiaival, nem különben Katalin leányával, másod sorban pedig fivérét Miklóst Zsuzsánna feleségével, végül másik fivérét Lukácsot Huvas feleségével Kristóf, Karácson, Márton és Miklós fiaival s netán ezután származó összes mindkét nemű utódaival egyetemben.

Ezen Mária Terézia királynő által megnemesített szamosújvári örmény polgár, Karácsonyi Kristóf az, kit a nagynevű gróf Karácsonyi család ősének tekinthetünk. Eltekintve ugyanis azon egyszerű körülménytől, hogy a magyar-örmény nemzetiségű gróf Karácsonyi család egy Magyarország délvidékén lakó magyar családnak eredetét nem köszönheti, kiviláglik ez már az 1739-ben Karácsonyi Kristóf részére adományozott czimerből is, mely az armalis szavai szerint a következő:

»Scutum militare erectum quadripartitum in medio umbilicali distinctum, quod argenteo colore formatum bilancem, duae vero a dextris coerulei coloris partes utrobique sirenem manu auream duplicem crucem tenentem, et rubri coloris partes a sinistris bovem subalbum cornubus aureis cornutum referunt, et continent; Scuto incumbit galea Militaris craticulata clausa, quam contegit Diadema regium gemmis, et unionibus ornatum, ex eoque

brachium humanum cataphracto indutum manu gladium evaginatum caesim stringens prominet; a Cono galeae laciniae, seu lemnisci hinc caeruleo et argenteo, inde vero rubro et aureo mixtim coloribus ad Scuti latera defluunt, illudque pulcherrime ambiunt et exornant. . . . .«

Vagyis a négyelt pajzs ezüst szívpajzsában mérleg, az első és negyedik kék mezőben arany kettős keresztet tartó syren, a második és harmadik vörös mezőben fehér, arany szarvú ökör látható. Pajzstartó egy pánczélos, vágásra kész emberi kar kivont karddal. Foszlányok jobbról: kék-ezüst, balról: vörös-arany.

Ezen czimert, ha a Karácsonyi család részére 1859. február 7-én Bécsben kiállitott s összes genealogiai műveinkben közzétett grófi czimerével összehasonlitjuk, szemünkbe ötlik azonnal, hogy ez utóbbiban a Karácsonyi család csakis czimerbővitést nyert s így a ma is használatban levő grófi czimerüknek alapját a Mária Terézia által 1749-ben ősük, Karácsonyi Kristóf részére adományozott, fennebb leirt ősi czimer képezi.

A Karácsonyi család ezen ősi czimerével találkozunk lépten nyomon Szamosújvártt, hol pl. az ottani kórház (Institutum Karácsonyianum) épületének homlokzata, a görög kath. papnövelde, a Karácsonyi család ezen imposans ősi fészkének nagyterme is szép domborműben azzal pompázik.

Adja az annyi testvérnemzetet anyai emlőin tápláló édes hazánk Istene, hogy azon növendékpapok, kik egykor nemzetbeli hiveik gondos pásztorai lenni hivatvák s kik muzsájuk csarnokában naponként szemlélik e díszes czimerreliefet, ép oly lelkes fiai legyenek, a szerencse és megpróbáltatás perczeiben egyaránt, a hazának, minő a czimerszerző egyszerű szamosújvári örmény polgár Karácsonyi Kristóf volt nagynevű utódaival, a gróf Karácsonyiakkal.

Dr. Temesváry János,

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harczaiból.

II *)

Míg ezek az esetek Erdélyben kifejtőztek, a dolgok Magyarország más részeiben hatályos fordulatot vettek. Görgei fölmentése és Dembinskinek fővezérré történt kineveztetése nagy felháborodást idézett elő annak barátai között. Ezt az ingerültséget némikép kimenti az a tény, hogy Görgei alig egy hónappal azelőtt küldötte el proklámáczióját Windischgrätzhez és már megfosztatott vezéri állásától; aztán az elmozdítás látszólag az igazságtalanság és méltatlanság jellegét is öltötte magára; mert ez épen azon perczenetben adatott tudtára Görgeinek, midőn győzelmet vivott. Azonban a kedvetlenség, ezen változás miatt, bizonyára akkor is nyilatkozott volna, ha a hadvezetéstől való eltávoztatás előbb és más körülmények között történt volna. Ez csapásnak tekintetett . . és az idegennek kineveztetése a nemzetiségi veszteséghez új elemet nyujtott, mert kitört a hivatásszerű elkeseredés. Aztán még hozzá Dembinski azon tisztek közé tartozott, kik legkevésbbé sem tetszettek Görgeinek. Annak vezénylete azon csillogó eljáráson alapult, mi az 1830-iki lengyel lázadás guerilla harczaiban nyert alkalmazást; és ezért Görgei és ennek barátai talán némi joggal gondolkódhattak úgy, hogy ez az ember kevésbbé alkalmas arra, hogy rendes háborút vezessen; pedig erre szükség volt, ha Windischgrätzet meg akarják győzni.

Lett legyen bármi mentségük arra nézve, hogy Dembinski kinevezését ellenezzék, mégis a legnagyobb hibába

92 FEB 1 N
KÉZDI VÁSÁRHELYTT

estek, midőn arra határozták el magukat, hogy Dembinskinek nem fognak szabad kezet engedni. Görgei kezdetben nem merészelt Dembinski kinevezése ellen tiltakozni; de később megtette egy beszédben és oly gonosz szándéklattal, hogy e miatt az ő személyes barátja: a hadügyminiszter (Mészáros) szemrehányással illette. Rövid idő mulva megfeledkezett Görgei e könnyű bélyegről és hogy daczolhasson Dembinskivel, félreismerte ennek tekintélyét.

A Görgei-féle pártoskodás a tisztek közt oly nagy és az ellenszenv Dembinski ellen oly általános volt, hogy az osztályparancsnokok végre abban egyeztek meg, hogy a fővezér letételét kérjék. Kossuth maga ment el a táborba, hogy meggyőződést szerezzen az igazságról és az érzést Dembinski ellen olyan hevesnek találta, hogy hozzájárult beleegyezésével ezen letételhez. Ugy látszik Görgei megragadta ezt az alkalmat arra, hogy Kossuththal újra beszélhessen és — bármily különösnek látszassék is — azt a tanácsot adta Kossuthnak, hogy tegye a had- és pénzügy-miniszteriumot által a bécsi kormányhoz. (Ezt az ajánlatot Jellašic is megtette Battyáninak, de ez azt elvetette). E tanács senkit sem elégitett ki, de Bécsnek tetszett. . . Nem lehet csodálni tehát, hogy Kossuth, elmozditván Dembinskit a vezérletből, a fővezérséget nem Görgeire, hanem Vetter tábornokra bizta.

Ez a kritikus eset csak siettette a mozgalom utolsó változását. Felbátoritva — mint a hogy Görgei hitte — Windischgrätz győzelmei által, feloszlatták a kremsieri országgyűlést és egy az eseményeknek megfelelő oktroyalt alkotmányt hirdettek. Minden magyar párt kárhoztatta e cselekedetet, mely régi törvényeiket és szokásaikat sértette és az uralkodó önkényes akaratát fejezte ki. Erre elégületlenség következett; de nemcsak a magyarok voltak azok, kik a helyzettel nem voltak megelégedve. És valóban igen különösnek tünne, ha ez máskép történt volna. A kremsieri országgyűlés feloszlatásánál meztelenebb tettet nem mutathat fel a korlátlan uralom a márcziusi mozgalom óta. Sőt nápolyi Ferdinánd is hivatkozhatott a torlaszokra, melyek az útczákon állitattak fel a márcz. 15-iki államcsinye előtt. A juniusi szerencsétlen lázadás meglehetős mentségül szol-

---

*) E czikksorozat Ámerikában élő irója, ki a honát védő kardot az irói tollal cserélte fel, becses igérete szerint ezután is föl fogja keresni lapunkat dolgozataival. Nem kicsinyeljük e ritka megtiszteltetés kiváló szerencséjét, de legyen szabad itt kifejezést adnunk azon óhajtásunknak is, vajha alkalmunk nyilnék még a nemes tábornok urat, a magyar-örménység e kiválóan érdemes szülöttjét, hazájában: Magyarországon személyesen is üdvözölhetni, — mint az 1849-iki emigrácziónak legújabban visszatérendő tagját. Nem is hiszszük, hogy oly hosszú távollét után ne támadna föl szivében még egyszer az elnyomott honvágy! Szerk.

gált arra nézve, hogy összehivassék a cseh parlament; Lamberg megöletése ürügyszernek tekintetett arra, hogy a magyar országgyűlés feloszlattassék; Latour megöletése és a cseh követek üldözése elégséges ok volt arra, hogy Windischgrätz Bécs városát szabadságaitól megfoszsza.

Habár — más körülmények közt — a bécsiek kellemesen fogadták volna az alkotmányt, mely a birodalom minden erejét Bécsbe összpontosítja, — most azt senki sem vette szivesen; mert gyanitották, hogy a kormányzással Windischgrätz lesz megbizva. A cseh vezetők kétszeresen sértve érezték magukat; először azért, mert az országgyűlés, melytől ők különnemű igazságokat vártak, feloszlattatott; másodszor, mert elutasíttattak követelésükkel, mely Csehország számára tartományi függetlenséget kért. A horvátok boszankódva jelentették ki, hogy a Katonai-végvidéket viszszaállitják és elválaszszák Horvátországot a szlávoktól, kik a ‚katonai-kerületek'-ben laktak. A szerbek panaszkódtak, hogy kerületeikben katonai kormányzat létezik, a vajda hatalma fokozatosan csökkentetik és úgy hitték, hogy most ez a központosító alkotmány minden helyi intézményüket elnyeli. De a legtöbb és legkeserűbb szemrehányás a románoktól eredt. Ezekkel a zavar kezdete óta a legnagyobb megvetéssel bántak a császári tisztek, kiket azonnal ott is hagytak az osztrák sergek, mihelyt Bem Nagy-Szebent bevette — és visszahuzódtak Oláhországba. Míg így elárulva senyvednek, tudomásukra jött az új alkotmány; csak most látták át, hogy most távolabb állanak — mint valaha — attól, hogy különleges szervezetet nyerjenek, melyért oly sokáig protestáltak; aztán még a Bánát azon részét is, mit ők külön román területnek tekintettek, az új intézkedés szerb szabályok alá helyezte.

Az általános elégületlenség ezen helyzete kedvező alkalmat nyujtott Kossuthnak arra, hogy a császárság minden népfaját maga köré csoportosítsa, kiknek közös kívánsága volt a helyi függetlenség, és kik a bécsi kormányban közös ellenséget láttak.

Czetz János, tábornok.

* * *

»Egyik sem ártalmas«. . . .

II.

— Befejező közlemény. —

A mi fösvény, inyencz emberünk nem feledkezett meg arról, a mit neje újév napján a színészeknek igért, a mi oly rettenetes háborgásba hozta bensejét s miért még sem tudott egy haragos szót is kiejteni. Most, hogy az igéret beváltásához oly közel volt az idő, most újra háborogni érzé bensejét és tépelődött magában, hogy miként tudná szép szóval reá birni nejét, hogy igéretét be ne váltsa. Végre támadt egy eszméje, melyet ő igen jó eszmének képzelt s este a vacsora végeztével így szólt nejéhez:

— Édes Náni! úgy-e te szerelemből jöttél hozzám?

— Furcsa kérdés! — mondá a nő. — Nemis azért, mintha meg lettem volna szorulva, mert kivüled kaptam volna még minden ujjamra tizet!

— No tehát, ha egykor szerelmet éreztél irántam, ha ez érzelem az idő folytán el is párolgott szívedből, de gyülölet nem válthatta fel ezt; mert én ilyenre okot soha sem adtam! És így, ha szerelmet már nem is, de szeretetet és becsülést kell érezned irántam!

— Nem értem, hogy mire való ez a beszéd.

— Mindjárt megérted csak figyelj. Ha egy kis vonzalom van még szívedben irántam, úgy megteszed egy szép kérésemet, annyival inkább, mivel ennek teljesitésétől függ lelki nyugodalmam? . .

A nő meglepetve tekintett férjére.

— Igérd meg, hogy megteszed!

E szavak oly szeliden, oly könyörögve mondattak, hogy Busligné valami szánalomfélét kezdett érezni férje iránt.

— Ha hatalmamban áll kérelmed teljesitése — így szólt szintén szeliden — úgy megigérem.

Buslig szemei felvillantak az örömtől.

— Oh nagyon is a hatalmadban áll! — mondá. — Tehát arra kérlek drága jó Nánim, hogy ne készíts újévre dáláuzit!

Busligné e szavakra nagyon meghökkent. Ő sem feledkezett meg a színészeknek tett igéretéről, a kik gyakran felkeresték egy-egy szép levéllel. Tudta, hogyha dáláuzit küldend nekik, ezért olyan levelek fognak érkezni, melyekkel büszkén eldicsekedhetik ismerőseinek.

És miért nem akarod, hogy készitsek? kérdé.

— Azért fiam, mert azt hallottam, hogy a dáláuzi nagyon ártalmas alkatrészekből van összeállitva. A diótól köhögést kap az ember és erősen bereked; a mák meg mérges növény, hiszen a mákonyt is — melytől örökre el lehet aludni — ebből készitik. Oh! az én lelkiismeretem soha sem lenne nyugodt, ha rá nem tudnálak birni arra, hogy ne küldj a szegény színészeknek dáláuzit, hiszen nekik a hangjukra különösen nagy szükségük van; rekedt hanggal nem beszélhetnek, nem énekelhetnek a színpadon. Ne foszd meg őket kenyérkeresetüktől! S hátha még a gyengébb természetűek meg is halnának, a mák miatt, a dáláuzitól. Embertársainknak halálát okozni ..... borzasztó! .....

Busligné eddig csak halvány sejtelmével birt férje fösvénységének; mert szelidsége miatt ez mindig el lett palástolva, de annál jobban ismerte inyenczségét. Most azonban egyszerre tisztán átlátta, hogy miért állitja férje ártalmasnak a dáláuzit, a melytől eddig még senki sem be nem rekedt, sem meg nem halt, pedig nagyon sokan ették már idáig e csemegét; a színészeknek sem lett mult új-évkor semmi bajuk tőle. Azt is átlátta, hogy férjét fösvénysége még ostobává is tette; mert különben nem képzelne olyat, hogy egy okos nő elhigyje ezt a badar beszédet. Mindazáltal e gondolatának nem adott férje előtt kifejezést, hanem egy eszmétől megkapatva, csak ennyit mondott:

— Oh! ha ártalmas, úgy semmiesetre sem fogok késziteni.

Buslig Zakariásnak, a kit e szavak egészen megnyugtatták, nagyon édes álmai voltak a dáktákhálváról és egyéb inycsiklandó étkekről.

Másnap ebéd után felnyitá a faliszekrényt, hogy szokása szerint, abból nehány darab dáktákhálvát vegyen ki s papirba csomagolva, zsebébe rejtse és a délután folyamán kérődzék rajta az üzletben.

De ha egy Meduza-fejet pillantott volna meg a szekrény belsejében, nem tett volna reá nagyobb hatást, mint az, a mit ott látott, vagy inkább: a mit ott nem látott.

Szinte kövé vált csodájában: a dáktákhálvának csak hült helye volt ott. Tegnap még két darab maradt volt a tálban. Máskor ha így fogytán volt, másnap már friss készlettel felhalmozva találta a tálat s most még az a két darab is eltünt.

— Náni fiam! — kérdé nejétől — nem készitettél dáktákhálvát?

— Nem! hangzott lesujtólag a rövid felelet.

— Hát az a két darab, a mi tegnap a tálban maradt, hol van?

— A kutyának adtam.

— Hah! . . .

Emberünkből szinte kitört a harag, de újra legyőzte ezt szelidsége.

— Hát miért adtad a kutyának? hiszen tudod, hogy én élek-halok érte! mondá fojtott hangon.

— Már édes Zaki! ha neked van lelkiismereted, nekem is van ám! Ha te még a színészeket is — a kik idegenek hozzád — félted a dáláuzi ártalmas voltától, hogyne féltenélek én téged — hisz te vagy mindenem a földön! — a dáktákhálvától, melyről épen ma hallottam, hogy mily nagyon ártalmas a gyomornak.

Ezután ez a két ártalmas csemege ki lesz küszöbölve a házunkból. Ez erős elhatározásom! . . .

E szavak oly hangon mondattak, hogy Buslig Zakariás mindent megértett ezekből és szó nélkül távozott.

Elment az üzletbe. Hogy itt milyen délutánt töltött, azt a magam fajta gyenge toll nem képes hiven ecsetelni.

Még pipára sem gyujtott szegény. Többször nyult önfeledten a zsebébe; a nyelyével csettentett, a száját nyalogatta, szóval megtette azon műveletet, a mit a dáktákhálva evése közben tenni szokott.

Oh mennyire hiányzott neki ez a drága jó csemege, mely eddig oly édessé tette életét!

Mit tegyen?

Ha nem készit neje több dáktákhálvát, úgy inyenczsége miatt érez kinokat, ha készit, ezt anélkül nem teszi, hogy dáláuzit is ne készítsen a színészek számára s így fösvénysége miatt kell szenvednie. Vagy mással készittessen dáktákhálvát? Ezzel compromitálná nejét és nevetség tárgyává tenné magát. Aztán nemis tudja ezt senki ugy elkésziteni, mint neje.

Nagy küzdelem folyt inyenczsége és fösvénysége között, végre mégis — hiszen: ki is találták már ezt kedves olvasóim! — az előbbi lett a győztes.

Este aztán így szólt nejéhez Buslig Zakariás:

— Megkérdeztem az orvostól, hogy ártalmas-e a dáktákhálva? azt felelte, hogy egy cseppet sem ártalmas.

— Ugy?! Hát a dáláuzi ártalmas-e?

Ezt oly hangon mondá az asszony, mely világosan elárulta, hogy milyen feleletet vár.

A fösvénység még egyszer felütötte a fejét, de az inyenczség egy csapással újra leterité.

— Egy-ik sem ár-tal-mas, dadogá Buslig Zakariás.

Neje mosolygott az orra alatt.

— No ugy hát készitek mind a két féléből bőven — mondá — miután te megnyugtattál a felől, hogy: egyik sem ártalmas.

Minthogy már a végére értem annak, a mit elbeszélni akartam, tehát úgy hiszem, eléggé kiviláglott itt a végén, hogy melyik tulajdonság van Buslig Zakariásban nagyobb mérvben kifejlődve.

Kritsa Klára.

Nép és nemzetiség.

Ha az államot, mint személyes élettel biró szervezetet tekintjük, ebben csak egy nemzetet találunk, mely hivatva van arra, hogy benne az állam jellege megnyilatkozzék. — A magyar államot, az egységesség és oszthatlanság által consolidált magyar államot alkotja az ezen földterületen élő nép, mely a magyar nemzet politikai értelemben vett fogalmát teljesen födözi. De az államon

belől, a nép fogalmát a nemzetiségek conglomeratuma adja meg, értvén nemzetiség alatt az állam népének egy olyan területi és számszerű tagosulatát, mely rendszerint bizonyos területi határokon belől a nyelv, történet, szokások, intézmények és a faji jelleg (race) közösségénél fogva az emberek csoportjának egy nagyobb tömegét az összetartozandóság érzeténél fogva egyesiti magában. Igy áll elő a román, szerb, német stb. nemzetiség. Kérdés tárgya lehet itt, vajjon a hazai örménység, közjogi értelemben alkot-e különálló »nemzetiséget,« vagy pedig a politikai értelemben vett magyar »nép« fogalmában absorbeáltatik? E kérdésnek gyakorlati jelentőséget tulajdonitani nem lehet, mert eltekintve attól, hogy nálunk a nemzetiségeket, mint ilyeneket közjogositványok nem, hanem tagjaikat az állampolgári jogviszony tartalmából folyó polgári és politikai jogok (nemzetiségi egyenjogúság), mint állampolgárokat illetik, különben sem forog fenn ok, mely a folytonos egybeolvadás munkájának separatikus elméletekkel leendő megállitását czélozná. — A tényleges viszonyát tekintve azonban a hazai örménységnek a magyar államhoz, nem végez felesleges munkát, ki e viszony megvilágitásához hozzájárul.

Nézetem szerint az örménységnek nemzetiségi jellegét kétségbe vonni alig lehet. Igaz ugyan, hogy azon töredékes szám (körülbelől 12000 lélek), melylyel az örménység bir, nem alkalmas arra, hogy az örménységet, mint nemzetiséget már a priori eltogadjuk, mert hisz akkor ép ugy lehetne beszélni vend, illir, stb. nemzetiségről; de valamint a nemzeti erő és műveltség az, melyek praedestinálnak egy többféle nemzetiségű államban, egy népfajt (Magyarországon a magyar fajt) az állami élet megvalósitására, úgy itt is nem a szám-erő, hanem azon tulajdonságok, melyek a hason helyzetben (szám-arány) levő többi kisebb népfajtöredékek fölé emelik az örményeket, fogja megadni a létjogosultságot ezen nemzetiségi kategoria felállitásához. Ha elejtjük a nemzetiség fogalmát, a hazai örménység ugy fog jelentkezni, mint a magyar népnek bizonyos nemzeti karakterisztikus vonásokkal megkülönböztetett árnyalata, ami magában véve csak hizelgő lehet a magyar örménységben. S ezt sokan, többek között e lapok hasábjain (V. évf. 213 lap) Vadnai Károly így tekintik, bizonyitéka gyanánt annak, hogy az örménység a magyar állameszmével, a nemzet érdekeivel oly szoros összefüggésben áll, annyira azonositva érzi magát a magyar nemzettel, hogy soha, egy pillanatra sem jut eszébe senkinek összehasonlitást tenni közte és a többi nemzetiségek között. Ezen megitélése a hazai örménység helyzetének a magyar néphez való tartozását tekintve, nem ment fel azon ténynek constatálásától, hogy az örménység, mint erősen assimilalodó, de jelenleg még egyéni jelleggel biró nemzetiség jelentkezik, amely azonban szorosabban összeforrott a magyar népfajjal, amint az különben a többi nemzetiségeknél tapasztalható lenne.

A nemzetiség fogalmának constitutiv elemei gyanánt fentebb már a nyelv, történet, szokások, intézmények és faji jelleg közösségét soroltuk fel.

A nyelv tekintetében, az örmény nyelv, mint társalgási nyelv erősen háttérbe szorul a magyar, mint a mindennapi érintkezés nyelve mögött, s lehet mondani, hogy nálunk nincs olyan örmény, ki a magyar nyelvet szóban és aránylag nagy (mintegy 90°/₀) számban, irásban is ne birná. Azonban a nemzeti nyelv közössége levén a döntő momentum, a faji jelleg megnyilatkozásában, megtartotta máig is magát. Az elemi és középiskolai oktatásban, mint önálló tanitási anyag szerepel, a tannyelv azonban magyar. Ebben lényegesen eltér pl. a román, szász nemzetiségtől. Hogy azonban az örmény nyelv fentartotta hatályát, az mindenesetre kriteriumát képezi a nemzeti jellegnek.

A történeti közösség, illetve a leszármazás közössége, mely e hazába települt örmények között az összetartozandóság érzetét költi, a másik megalapító momentum a külön nemzetiségi jelleg mibenlétére. A történeti mult, melyet az örmények e hazán kivül éltek, megtartotta emlékét, él az nemzeti hagyományaikban; mert az idő folyama nem törölhette ki azt az emlékezetből. Magyarországban és Erdélyben történt letelepedésök egy új korszakot alkot. Államilag elismert közösségben alapitották városaikat, hol királyaink és az erdélyi fejedelmek által adott kiváltságok között éltek, gyakoroltak saját biráik és elöljáróik által törvénykezési és helyhatósági jogokat. Két városuk a különös közjogi helyzettel biró szab. kir. városok sorába emeltetett. Magyarországon átélt történelme az örménységnek sokkal rövidebb, mintsem a közös történeti mult kapcsait meglazithatta volna, a melynek traditiója a nemzeti összetartozás és jellegnek másik vonását képezi.

Szokásaik a népélet körében maig is fentartották nemzeti jellegöket.

Intézmények szempontjából különösen a vallásban domborodik ki egyénileg nemzeti jellegök. A vallást itt annak külső hatásában, a gyakorlásban, az Istentisztelet gyakorlásában tekintve. A vallási kultusz intensivitása, a külső isteni tiszteletben a nemzeti örmény nyelv használata, a liturgia, a külön egyházi szervezet, mely a római és keleti egyházak szervezetétől elüt, a külön nemzetiség szempontjából nem hagyhatók figyelmen kivül.

Ami illeti a faji jelleg kriteriumát, itt az erősen keleti szinezetű vérmérséklet szembeötlő. Ethnographiailag a árja népcsalád ivadéka. Barna arczszín, szivós, erős organizmus, a nyelvkiejtésben a lágy hang képezik jellegzetes vonásait. De ezeken kivül számos oly ethnographiai elemet találunk, melyek a külön faji jelleg megállapitásánál figyelembe vehetők.

Ezekben véljük röviden fellelhetni azon önálló nemzeti sajátságokat, melyeket a nemzetiség fogalmához megkivánni lehet. De ezzel szemben mégis azt találjuk, hogy az örmények legnagyobbrészt a magyar nemzetiséghez számitják magukat, bizonyitéka gyanánt annak, hogy erősen áthatva érzik magukat a magyar nemzeti eszmétől. A legújabb népszámlálás eredményének kedvező percentuatiojánál a magyarosodás tekintetében, habár elenyésző csekély számban, de az örmények is kedvező befolyással lehettek a szám-arány alakulására. S ez jól is van így!

A hazai örmények ápolják hagyományaikat, a történetet, tartsák fenn a nyelv használását, s ez által híven megőrizték nemzeti jellegöket; de ne tekintsék magokat, külön állás által elválasztva a magyar nemzettől, mert csak így töltik be azt a hivatást, mely e hazába való letelepedésre szólitotta őket.

Eddigi multjok alatt a munka, szorgalom volt törekvésök, mikor a haza érdeke kivánta fegyverrel is megfeleltek (az aradi vértanúk közöl kettő volt örmény), s ez a mult záloga lehet a jövőnek.

Fogolyán Tivadar.

A templom mentette meg. . .

„A te hited megszabaditott téged“ ! . . .
Szentirás.

Abban az időben, midőn Ániból az örmény királyi szék már eltávolittatott — élt e városban egy Ábgár nevű férfiú, kit a Gondviselés két gyermekkel áldott meg. Az egyik neve Ánusáván, a másiké Árpág volt.

Ezen idő tájban a pogány török be-berontott Örményországba és mint dühös ellensége a keresztényeknek, tűzzel-vassal pusztitott mindent, fosztogatott, rabolt, gyilkolt. Győztes fegyvere már Áni városhoz közeledett. . . .

Ábgár jó eleve figyelmeztette fiait, hogy a bekövetkezhető veszély idején készebbek legyenek mindenöket, még életöket is feláldozni, hogysem Istentől elpártolni, Jézust és az ő mennyei tanitását megtagadni. Azt is mondotta nekik, hogy az Isten házát látogassák szorgalmasan és valahányszor olyan templom előtt haladnak, mely nyitva van, legyen bármily sürgős dolguk, térjenek be abba és mondjanak el legalább egy »Miatyánk«ot.

Mindketten igéretet tettek atyjoknak, hogy a szép intéseket soha el nem feledik.

A vérszomjas török nemsokára Áni-hoz ért; megszállotta e várost és nehány napi ostrom után be is vette.

Ki irhatná le a nagy pusztitást, mit a kereszt ellenségei odabenn elkövettek? Iszonyatos a vérfürdő, mit a kőkemény szivű pogány készitett.

Ez alatt egy török tiszt: Sehmet jelenik meg Ábgár háza előtt, feltöri a kapút, berohan és a jó öreg Ábgárt cselédjeivel együtt legyilkoltatja. A két testvér elrejtekezik, de később ők is kézre kerültek; Sehmet azonban, mivel szép termetök volt, megkegyelmezett életöknek és a rabszolgák közé sorozta be őket.

Sehmet ezután nem sokára kilépett a katonai szolgálatból s mint gazdag ur saját dolgainak elintézéséhez látott. Áni városában Ábgár palotáját elfoglalván saját kényelme szerint rendezte azt be; a városon kivűl levő csinos kertet pedig, melynek közepén mulatóház is volt, és a körülette fekvő terjedelmes tért rabszolgái által műveltette. Még téglaégető kemenczéket is rakatott. Naponkint meglátogatta rabszolgáit. Ilyenkor, ha a keresztény rabszolga arczáról hullott a verejték, nevetve gyakran mondogatta: »Milyen esztelen vagy, hogy ennyire nyomorgatod magadat; pedig könnyíthetnél sorsodon; tőled függ.« Mert, ha a keresztény rabszolgák közül valamelyik hitét megtagadta és Mohamed követőinek sorába állott, a nehéz munkától azonnal felmentetett és a rabszolgák felügyelőjévé tétetett. Az ilyennek más teendője nem volt, hanem csak másokat hajtott munkára.

A török a két testvért Ánusávánt és Árpágot csinos külsöjök miatt szerette ugyan; de mert kisértések alkalmával nem egyszer adák értésére, hogy ők mint keresztények akarnak élni és meghalni: Sehmet elhatározta, hogy a két testvért bármely módon hitöktől eltántoritja.

Egyelőre felmentette őket a külső nehéz munkától és házi szolgálatra alkalmazta. Itt sok kedvezésben részesültek; még vagyont is igért nekik, ha mohamedánokká lesznek. De mind hiában! »Mivel mire sem mehetek veletek, azért tudjátok meg, hogy még csak négy hetetek van; ez alatt gondolkozzatok; ha áttértek Mohamed vallására: kegyelmet nyertek, ellenkező esetben reátok nézve bizonyos a halál; mert én házamnál nem türök engedetlen szolgákat. Válaszszatok.«

Ánusáván állhatatosan megtartotta hitét, ellenben Árpág ingadozni kezdett . . . és még a határidő eltelte előtt kinyilvánitá Sehmetnek, hogy teljesiti akaratát és Mohamed hitét fogja vallani. Hiába emlékeztette őt bátyja boldogult atyjának intéseire. »Oh öcsém, hogy lehetsz te oly balgatag, hogy egy rövid, ideiglenes szenvedés kikerülése végett oda dobod magadat a kárhozat örökké tartandó kinjainak.«

Ánusáván szavai Sehmetet oly haragra ingerelték, hogy fogait csikorgatva így szólt: »Várj te nyomorult, majd megmutatom neked, hogy mennyire kegyelem öcsédet, s hogyan gyülöllek tégedet.« Ezután gondolatokba merülve a téglaégető kemencze felé indult; itt magához intette a felügyelőt. »Holnap reggel keményen füttess be a kemenczébe, mert egy rabszolgát küldök, ki azt fogja kérdezni, hogy teljesitetted-e akaratomat? Ezt fogd meg és vesd a kemenczébe; hadd égjen hamuvá.« A keresztény hittől elpártolt pogány felügyelő szavát adta, hogy a parancs teljesítése után urát azonnal értesíteni fogja.

Sehmet más nap reggel megparancsolá Ánusávánnak, hogy siessen a téglaégető kemenczéhez, és kérdezze a felügyelőt, hogy teljesítette-e parancsolatját?

Ánusáván mitsem gyanitva, azonnal elindult; útja Szt-Mihály temploma előtt vezetett; mivel az ájtatosság már elkezdődött, be ment, hogy elmondjon egy »Miatyánk«ot; de buzgó imádságba merülvén észre sem vette, hogy az idő mennyire előre haladt. Azalatt a türelmetlen Sehmet otthon már nem győzte várni az értesitést; azért előhivatja Árpágot, s meghagyja neki, hogy siessen a téglaégető kemenczéhez és kérdezze meg a felügyelőt, hogy vajjon teljesitette-e a kapott parancsot?

Árpág kettöztetett léptekkel siet; ő is a Szt-Mihály temploma előtt haladt, hol bátyja még javában imádkozott; de gonosz lelkiismerete tova üzte: nem tért be. Csakhamar a téglaégető kemenczéhez ért. »Teljesitetted urad parancsát?« — Igen is — volt a válasz, csak jer velem s meg fogod látni.« Árpág készséggel követte a felügyelőt; a kemenczéhez érnek, hol a felügyelő őt megragadja és hasztalan a jajveszékelés, hiában mondja, hogy nem ő az áldozat, hisz ő már Mohamed követője — bedobja; a szerencsétlen Árpág csakhamar a lángok martalékává lett.

Ánusáván nem fut, hanem rohan, hogy a mulasztott időt kipótolja. A téglaégető kemencze közelében látja a felügyelőt. Sehmet meghagyása szerint cselekedtél-e? — »Menj és jelentsd uradnak, hogy megtettem azt, a mit parancsolt.«

Ánusáván haza sietett és átadta az értesitést. Sehmet, midőn maga előtt látta azt, a kit képzete szerint a lángok már elhamvasztották — elsápadt s remegett tagjaiban; végre mérges szavakkal támadta meg Ánusávánt, hogy miért teljesitette parancsát oly későn?

Ánusáván leplezetlen őszinteséggel bevallott mindent; elmondta, hogy boldogult atyja gyakran intette életében gyermekeit, hogy akármilyen sürgős legyen dolguk, mégis ha templom előtt haladnak, menjenek be és végezzék el rövid imájokat. »Most is — így folytatta szavait — már közeledtem a Szt-Mihály templomához, midőn eszembe jutott atyám figyelmeztetése; bementem, meghallgattam a misét, sőt megvártam az áldást is; azután tüstént a parancsolt helyre siettem.« Sehmet figyelemmel hallgatta Ánusáván szavait, azután egy mély sohaj . . . és így szólt: »Oh Ánusáván! a te Istened, kinek te szolgálsz, a mindenható igaz Isten; imádja Őt az egész világ; mert az Ő véghetetlen műve, hogy az én tervem — meghiusult; ellenben azt, ki őtet, félelem miatt megtagadta, megbünteté; mert tudd meg, hogy öcséd vettetett helyetted a tüzes kemenczébe. »Ezen eset oly átalakitó hatást gyakorolt reám, oh Ánusáván! hogy e pillanattól kezdve — nyiltan bevallom — a keresztények Istenét imádom és Mohamed vallását megvetem.«

Ánusáván szemeiben a fájdalom és öröm könnyei csillogtak; sajnálta szerencsétlen öcscsét, de örvendett ura csodás megtérése felett; miért meghatottságában csak enynyit mondhatott: »Ime ezt az Isten cselekedte, dicsértessék és áldassék sz. neve mindörökké.« Erre Sehmet Ánusáván nyakába borult és sirt. . . Azután megismerkedett a keresztény vallás hitczikkelyeivel és megkeresztelkedett. Hátra levő rövid idejét az Isten szolgálatára szentelé. Végrendeletében összes vagyonát a hitében állhatatos, buzgó téritőjének Ánusávánnak hagyományozta.

Fáraó Simon.

Kisebb közlemények.

„Kamenietz-Podolski.“ A szentpétervári statisztikai hivatal közleménye szerint a podoliai kormányzóságban fekvő Kamenietz nevű kis helységben huszonhárman találtattak olyanok, kiknek életkora 105—114 év között van; a kik közül tizenhárom férfi és tiz nő. A most említett oroszországi helység (Kamenietz-Podolszki) különben reánk nézve még emlékezetesebb arról, hogy a magyarhoni örmények elődei a moldvai fejedelemség területére költözésük előtt, Podoliában, sőt épen az előbb nevezett helységben is le voltak települve, mint hontalan menekültek; (mutatja ezt a mai »Gámenczi« családnév is, mely etimologice ama helységnévre vezethető vissza); sőt a mint tudjuk, napjainkig fenmaradtak ott az örményekről vezetett anyakönyvek, — az egykori örmény kolónia eme becses irott emlékei; melyek az utóbb Moldovából Erdélybe áttelepült őseinknek ottani elődeiről, ezeknek Podoliában tartózkodásuk ideje alatt vezettettek, s melyek nemcsak történeti és ethnographiai, de különösen a mi leszármazásunkra nézve, jelentékeny genealogiai érdekkel is birnak. Az örmény philologiának hazánkbeli művelői közül mindenesetre jelentékeny érdemet szerezne az, a ki eme csakugyan nagybecsű, eredeti és hiteles, a mellett sok irányban tanulságos eredményekre vezethető forrásokat a helyszinén átbuvárolná, — s azokból czélszerű publicatiokat vagy tüzetes anyagfeldolgozásokat eszközölne. Ezek kétségkivűl fontos és bő adalékokat szolgáltatnának a mai erdélyrészi örménységnek, beköltözés előtti társadalmi, műveltségi s egyéb (egyházi és polgári) közviszonyainak történeti fejlődéséhez is, s korrajzilag mintegy felújitanák a mai nemzedék előtt a rég letünt idők, megőrzésre méltó emlékeit, s továbbá ápolást érdemlő — részben már is elmosódott — nemesebb hagyományait. Oszintén megvallva mi magunk is foglalkoztunk már e tervvel, melytől függ az is, hogy az örménységnek — (az Ararát és Kárpát-bérczek közti) — több százados költözködéseiben követett út-iránya történetileg és földrajzilag minél pontosabban megállapitható legyen, — s ha körülményeink engednék, mi lennénk elsők, kik időt, költséget és fáradságot nem kimélve, a galicziai határszéltől nem messze levő, oroszországi helység örmény anyakönyveit tehetségünk szerint igyekeznénk áttanulmányozni s a magyar családtani tudomány érdekében haszonnal értékesiteni; melyek — főleg a későbbi moldvai emlékekkel és hagyományokkal egybevetve, — egyes magyarhoni örmény családok korábbi leszármazására nézve is, meglehet, egészen új és nem várt fényt deritenének!

Örmények Jassiban. Romaniában van személy- és vagyonbiztonság, de nincs kurd vagy cserkez; vallás- és tanszabadság uralkodik itt, az örmény iskolákban tanithatnak örmény földrajzot, történelmet; csak egy baj van: szemlátomást apadnak az örmények. A mely városban 40 esztendővel ezelőtt négyszáz örmény család lakott, ott most csak 150—180 család van. És ha az apadás okát keressük, azt találjuk, hogy 1000 örmény közül alig 3—5 nősül meg. E betegség nemcsak az örmények közt pusztit, hanem el van terjedve Romania többi keresztény nemzetei között; ezektől ragadt az örményekre is. Az üresen maradt helyeket a zsidók foglalják el. — Most térjünk be Jassiba és szóljunk e város örményeiről. A jassii örmény templom 1395-ben épült; e szám mutatja, hogy a jassii örmény kolónia már a XIV. században megvolt. Idővel az örmények száma mindinkább szaporódott; ezen állitás igazságáról tesznek tanúságot a második örmény templom és több útczának neve. E nevek következők: »Örményútcza (Strada Arména) — »Örmény-útczácska« (Stradela Arména) — »Örmény-kápolna-útcza (Strada Capelei Arméne) — »Örmény-városrész« (Mahala Arména) — »Örmény városrész-útcza« (Strada Mahalalei Arméne). Nevezetei az útczáknak, melyekben mind örmények laktak, megmaradtak, de az örmények száma megkevesbedett.

Irodalom és művészet.

Öt Ájvázovszki-kép. Az első Acropolis egy részét mutatja. Éjszaka van; fent csillagok ragyognak, az égboltozaton a hold ezüst sugarai fénylenek, lent balról dörgő Jupiter és jobbról Athenae oszlopos temploma; a kettő között az örök tűz, melynek fénye azoknak arczait világitja meg, kik égfelé emelt kezekkel mondanak dicséretet az olympi isteneknek; azok közt van három szép női alak is. — A második képen a néző a végtelenséget: az eget és a tengert látja; az egen az éj királynéja, a vizen nehány naszád evez; a messze távolban sziklatetőn Homer énekel, kit hellenek veszszek közül. E képhez a tárgyat a hagyományból meritette a festő. A harmadik képen zöld mezőn juh-nyáj látszik, a juhak egyik része legel, a másik nyugódva kérődzik. Az ég tiszta. — A negyedik képen a Boszporus van festve, mely fölött kelőben van a hold; míg a hold ezüst fénye megvilágitja az égrenéző minareket és magas tornyokat, addig egy gőzhajó siklik tova a vizen. — Nézzük meg az ötödik csódaszép képet: Sötét, vészt-jósló az ég; a tenger fölött, mely hullámokat vett, sürű fellegek; a tenger közepén hajó, mely majdnem elmerül, a hajó szélen kétségbe esett emberek, kik a szabaditásukra siető naszádot ugy üdvözlik, mint az ég küldötte angyalt.

Az örmény hírlapirodalomból. A Konstantinápolyban örmény nyelven megjelenő »Hájrenik«. (A Hon) czimű hirlap közelebbről a szultán parancsára betiltatott. E lap, mely az oroszországi örmények szomorú helyzetet élénk szinekkel ecsetelte, — mint az orosz »Moskovskija Vjedomosti czimű lap irja, — egyenesen Oroszország kivánságára tiltatott be, az ottani örmény-üldözésekről irt tudósitás miatt.

Közgazdasági élet.

Magyar-keleti csomag-forgalom. Kereskedelemügyi miniszterünk külön magyar-keleti csomag-forgalmat rendeztetvén be, ennek közvetitésével a magyar-kereskedelmi társaságot bizta meg. A miniszter ezen ugynevezett »messagerie« szolgálat igénybevételére annak idején felkérte az osztrák, a német-birodalmi, a szerb és a bulgár kormányt! A csomagforgalom csakhamar örvendetes lendületet vett, s a nevezett kül-államok kormányai ezen felajánlott szolgálatot tényleg igénybe is vették. Ekként a csomag-forgalom keletre ma már teljesen magyar közvetitéssel eszközöltetik s mondhatni az egész kelet felé irányuló forgalom kiváló tényezővé is vált. — A magyar csomag-forgalmi szolgálat berendezéséről a külföldi lapok is ismételve teljes elismeréssel emlékeztek meg, s köztük a müncheni »Allgemeine Zeitung« ki is emelte azon előnyös és fontos szolgálatot, melyet ezen közvetités a hazai kereskedelemnek keletfelé nyujt. Kereskedelmi miniszterünk, hír szerint, újabban a fiume-málta-tuniszi »messagerie«-szolgálatot is berendezni kivánja; a mely tervezett intézkedésnek előnyeit felesleges bővebben magyarázni, — csakhogy kivánatos, miszerint hazai kereskedelmünk minél nagyobb mérvben vegye igénybe ezen részére nyujtandó újabb fejlesztő eszközöket!

Naftaforrások a Kaukazusban. A Kaspi-tenger környékén, tudvalevőleg roppant mennyiségben fakadozik fel a földiolaj (nafta.) Legújabban Baku mellett fedeztek fel rendkivűl gazdag naftaforrást, mely naponként több, mint ötezer tonna földiolajat ont ki magából, ugy hogy a kiömlő anyag, mintegy jókora patak veszi az útját tovább. A forrás kiaknázására alakult részvénytársaság óriási jövedelemre számit, annak daczára, hogy a földolaj ára, az igen rohamossá vált kinálat folytán, mintegy harmincz perczenttel csökkent.

Mi újság az örmény világban?

Dseráz Minász felolvasása. Londonban egy társulat felszólitására, Dseráz Minász, a »L'Armenie« szerkesztoje négy felolvasást tartott az örmény iradalomról. A negyedik felolvasás után Hol Arthur, tekintélyes angol így szólott: »Ha mi angolok nem küldhetünk nagy összegeket Örményországba, hogy azokkal a keresztények szorult helyzetén könnyitsünk, legalább imádkozunk érettök, hogy Isten szabaditsa meg őket«.

A jávai örmények, kik mult év märtz. 14-én indultak ki Bataviából, jártak Egyptomban, Jeruzsálemben, Smyrnában, Konstantinápolyban, Bulgáriában, Velenczében, Londonban, Párishan — nov. 20-án tértek Marseillén át vissza hazájokba. Utjokról lapunk már tett említést.

Felelős szerkesztő ės kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Markovich Jakab.

(Szül. 1820. okt. 30. meghalt 1891. nov. 28-án.)

Markovich Jakab, Markovich Simon városi tanácsos és ikafalvi Domby Anna fia, született 1820. október 30-án Erzsébetvároson. A szülők felismervén jeles tehetségű fiok hajlamait, melyek őt korán a tudományos ismeretek felé vonzották — miután szülővárosában az elemi és a két grammatikai osztályt elvégezte volna — tanulmányai folytatása végett Székely-Udvarhelyre vitték, hol az 1835/36 és 1836/37 tanévekben a grammatika felső osztályait tanulta. A rhetorikát és költészetet Zalathnán sajátitotta el, majd az 1837-ik évben Gyula-Fehérvárra ment az erdélyi róm. kath. papnövelő-intézet növendékei közé, honnan mint végzett theologus távozott el.

Negyed-éves theologus korában, mint a kebli önképzőkör elnöke, nyelvismeretei, sokoldalú munkássága, szellem-

És midőn e szent küszöbnél megállunk, hogy néhai nagyságos és főtisztelendő Markovich Jakab czimzetes kanonok, erzsébetvárosi kerületi főesperes, nyugalmazott gymnasiumi igazgató hült tetemeit a mulandóságnak örökre átadjuk, önkéntelen emez felkiáltás tolakódik ajkainkra: Oh némuljatok el megszentelt harangok! Ne hivjátok el tőlünk őt! Hagyjátok itt közöttünk, mi még halóporában is áldani, szeretni, tisztelni fogjuk őt nemzedékről nemzedékre!

Tudom ezt gondolja, ezt hangoztatja velem együtt minden egyes tagja e szép számú gyászkiséretnek és méltán; mert oly nagy kincset kell átadnunk az érzéketlen hideg földnek; oly megbecsülhetlen értékű, nagy kincset hoztunk ide elásni, a minőhöz hasonlót, keveset rejtenek magukban a föld sötét, siket göröngyei.

Egy munkás és lélekemelő eseményekben gazdag élet ösvénye ért véget e sirgödör kezdeténél és mi, kik ez ösvény végpontját megpillantók, azon — soha megvigasztalódni nem tudó — gyászemlékkel távozunk e szent helyről, hogy Markovich Jakab, az egyház hű szolgája, a magyar tanügy hivatott apostola és legbuzgóbb munkása, az erzsébetvárosi latin szertartású egyházközség jó pásztora, szabad királyi Erzsébetváros minden áldozatra kész legnagyobb fia — nincs többé! . . . .

Igen, kiégett a szív, mely az emberiség legszebb érdekeiért lángolt, dobogott; lezárult örökre a szem, mely mindig csak egy irányba tekintett fáradatlanul: azon reménytnyujtó, vigasztermő irány felé, hol a tiszta erkölcs soha el nem hervadó virágai viritanak és az igazság üli diadalünnepét; pihen már az a szép és nagy gondolatokat termelt agyvelő, melyet két nagy nemzetnek: a magyarnak és örménynek dicsősége érdekében, egy életen keresztül folytatott fáradozás sem zsibbaszthatott el; s mely hasonlag a delejtűnek örökké ugyanazon két pont felé irányuló két sarkához, folytonosan e két ázsiai nép felé vonzódott, míg a kérlelhetlen halál hideg keze jéggé nem merevitette nemes vérét, azt a kis patakot, mely szerető szivet pár nappal ezelőtt még mozgásban tartja vala, és — a mi legfájdalmasabb! — elnémult örökre az ajk, mely az Isten mindkét házában: az iskolában és templomban félszázadon keresztül hirdette az igazságot: intett, tanitott, a jóra buzditott téged, te tudatlan, bűnös emberi nem! . . .

Mi lesz a tollal, hová lesz a költő lantja, ha meghidegül a dalos ajk, megmerednek a kéz ujjai? Ki merne e kérdésre feleletet adni a legnagyobb fájdalomérzete nélkül e pillanatban, midőn egy történetirónak mézédes, regélő hangszerét érte az örökös elnémulás szomorú végzete? . . . .

Igen, mert Markovich Jakab azon ritka nagy szellemi tehetségek közé tartozott, kiket két életpalya, melyeknek mindenike különkülön is a középszerűségekből egy egész embert igényel — sem elégithetett ki; s azért, míg atyai gonddal oktatta a legújabb nemzedéket, a 19-ik század gyermekeit, buzgón vezetgetve lelkes csapatát az erkölcsöknek s tudománynak útain; s míg az oltár zsámolyánál buzgó imákat rebegett s vérontás nélküli szent-áldozatait mutatta be az egek Urának: nem feledkezett meg a mult időkről sem.

Felidézgette mohos sirjaikból amaz, évezredek előtt élt hős alakokat, kik ott, a messze Keleten, az Arárát lábainál elterülő sikon küzdve, sziveik vérét mosolyogva öntötték ki a harczmező szent göröngyeire, hogy megóvják szeretett hazájukat, imádott nemzetük bölcsőjét a megsemmisüléstől; s midőn e hősök vonzó alakjait elenk állitotta, merészen odakiáltotta a népirtó zsarnokságnak az örök igazság emez igéit: Egy nemzet, mely kebelében a czivilisatio minden feltételeit megvalósitotta, egy nemzet, mely úgy anyagi, mint szellemi téren a létfentartás eszközeit magának biztositotta, — ha a túlerő nyomását kénytelen is türni ideig-óráig, — míg kebelében az ősi erények iránti tisztelet és romlatlan erkölcs él — megsemmisülni, nyom nélkül elenyészni nem fog soha, sőt a »koporsóból is kitör és eget kér.«

És e munkálkodása közben, nem törődött az anyagiakkal. Hadd sürögjön-zajongjon körülötte a nyers tömeg; hadd törje magát és rohanjon őrültként az emberiség a földi kincsekért; ő egész életében ellentétes irányban haladott ez áramlattal, fennen hirdetve, miként csak egy kincs van a világon, mit a rozsda, moly meg nem emészthet, mit orvkezek el nem ragadhatnak, mit a tűz el nem pusztithat hamvasztó haragjában: és ez a kincs a tiszta erkölcsös hit emlőin táplálkozó tudomány.

E nagy gondolat által fellelkesitve, fáradatlanúl gyüjtötte egész életében a szellemi vagyont, de nem azért, hogy úgy tegyen mint a fukar: hogy minél többet elrejtsen, elvonjon a forgalomból; hanem azért, hogy minél több szétosztanivalója legyen; mert ő gyönyörűségét lelte abban, ha üresen látta a szétosztott vagyon helyét.

Mint a gondos kézműves, ki nem fog addig üzlete folytatásához, míg az önálló munkálkodás igényelte műszerek birtokában nincs: úgy tett e nagy szellemi munkás néhai Markovich Jakab is.

Az édes anyai ajkakról eltanult magyar nyelv gyenge kalauz levén még az ő ifjú korában, ama nagy labyrinth szövedékei között, melyekben a lángelmék, az eltünt nagy nemzetek eltemetett kulturájának felkutatása körül fáradoznak, hogy a magyar és örmény nemzetek őskoráról a titokzatosság fátyolának fellebbentéséhez — erejéhez képest — ő is hozzájárulhasson: a tudományos buvárlat útján legbiztosabban vezető klasszikus nyelveken kivül, szorgalmasan tanulgatá Nyugat művelt nemzeteinek nyelveit, s vele, a magyaron és örményen kivűl, a német, franczia, olasz, oláh saját nemzete édes nyelvén beszélhetett a tudomány és művészet mindazon fogalmairól, a mik maradandó nyomokat hagyának magok után a felvilágosódás történetének lapjain, s miket az emberi elme, a velök való foglalkozás ragyogó zománczával felékesitett. És a történettudomány kedvelője társalgást folytathat vele még tetemeinek elporladása után is, mert ő sokat érzett és gondolkozott, s érzeményeit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyá.

Hisz nemcsak az iskolában adta tovább, élő szóval az ifjú, zsenge elme tiszta lapjára irogatván 45 éven keresztül a tudomány ama sarkigazságait, melyek az egyén földi boldogságát előmozditani, eszközölni mindennél inkább hivatvák; nemcsak a szószékről hirdette lángbuzgalommal, emelkedett szellemű, ritka, szép szónoklataiban Isten igéit, melyek a jövő élet örömeinek előizét, az üdv reményét már itt e földön megizleltetik a siralomvölgyének ama vándorával, kinek kebelében a hit szentegyházát nem döntötte porba még a korszellem anyagiasságot lehellő hideg fuvallata; hanem éjnapi fáradozásai eredményeit, tudományos buvárlatai édes gyümölcseit lejegyezgetve, kezébe adta az emberiségnek jeles irodalmi műveiben, mik által ázsiai honából, hite megőrzése czéljából kivándorolt és a szép magyar hazában második otthont nyert örmény testvéreinket örök halára kötelezte áldott emléke iránt.

És miért tanult, miért fáradozott 72 év hosszú során keresztül?

Megadja e kérdésünkre a feleletet e szó: hazafiság. A honfiúi kötelmekről világos, tiszta fogalommal birván—igen helyesen úgy értelmezte a polgár feladatát, hogy a hazáért minden tehetségeinket feláldozni kötelesség; és ha leghivebben kivánjuk szolgálni a hont, melynek szent földje táplál, szelleme átleng: törekednünk kell arra, hogy feljussunk a szellemi műveltség azon fokára, mely képessé tesz bennünket felfogni és megérteni egy nemzet legigazságosabb érdekeit, vele született és lelkéből kiirthatatlan legszebb vágyait, áspiráczióit és a boldogság reményével kecsegtető nemes törekvéseit.

És valóban alig volt valaha gyermeke a Kárpátok házájának, ki lelkesebben szolgálta volna azt Markovich Jakabnál — és pedig nemcsak azért, mivel minden pályák között a tanári pálya első sorban az, mely a hazafiúi kötelességek teljesitésére a legtöbb alkalmat nyujtja; hanem mert teljesen át volt hatva, minden izében az érzelemtől, mely a költőt lelkesitette, midőn elzengte nemzetünk egyik legszebb imadalát, mely szerint:

»A nagy világon e kivül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze
Itt élned, halnod kell.«

Jó öregünk! ki bölcs tanférfiúi buzgósággal ápolgattad itt, e nemes város kebelében a magyar nemzeti kulturának egy szerény, de hasznos oázisát, — fogadd hálás köszönetét az általad megteremtett és atyai bölcseséggel vezetett tanintézet tanári karának és tanuló ifjúságának azon nemes érdeklődésedért, melylyel törekvéseink iránt még, mint kórral küzdő, szenvedő is mindenha, életed végső pillanatáig viseltettél!

A fájdalom lesujtó érzetével látjuk eltünni nagy alakodat, mint az Isten választott népe egykor Mózesét, midőn neki az igéret földjét megmutatta vala, s eltünésed felett érzett sajgó bánatunkra csak az a hit nyújt némi enyhületet, hogy nemes, nagy szellemed közöttünk lebeg ezután is megóvandó bennünket pályánkon a tévedésektől, buzditván feladatunk körének oly hű és pontos betöltésére, mely a te dicsőült szellemednek még a boldogok honában is örömet szerez.

Kérjed az Istent fenn a magasságban, hogy adjon erőt nekünk, gyarló utódaidnak nehéz és sok felelősséggel járó kötelmeink teljesitésére! Áldd meg szentelt kezeid poraival a mi munkánkat, hogy a nemzet virága, az ifjúság — mely tebenned legkegyesebb atyját és legigazabb barátját siratja — oly irányban vezettessék általunk, melynél fogva egykor annak egyedei a hazának és egyháznak diszei, virágai legyenek, s méltó büszkeségei e város közönségének, melyet te a legszebb örökséggel ajándékoztál meg: egy szép és virágzó tanintézetet hagyván annak örökül, mint szeretett szülővárosod, téged áldó lakóssága szellemi és anyagi jólétének legbiztosabb alapkövét.

Imádkozzál felvirágzásáért e sokat szenvedett városnak, kérvén a mindenség Urát, hogy azon pirkadó hajnalt, melynek derengését látva, elmondhatád az öreg Simeonnal: »Most bocsásd el Uram szolgádat, mert látták szemeim az Üdvözitőt« — tiszta derült nap váltsa fel, hogy az igazság szeretete és az Ur félelme, melyért egész életedben küzdöttél az anyagi jóléttel és a műveltség minden egyéb áldásaival, melyek boldoggá tehetik az emberi lelket, mind ezen, mind a más világon, öregbedjék benne az idők végeiglen.

És most, midőn átadjuk hideg tetemeidet a földnek ama kertben, melynek lakói közül oly sokat kisértél ide, miután elláttad a vallásos hit biztató malasztjával és a legszentebb útravalóval csüggedt lelkeiket; midőn elhelyezünk csendesen porladozó hiveid győzedelmes anyaszentegyházának örökké tartó birodalmába, hol téged oly epedve várnak, a mily fájó szivvel bocsátunk el körünkből mi: azzal a vigasztaló hittel veszünk bucsút tőled: hogy túl a siron megláthatjuk egymást.

E viszontlátásig is adjon az Isten neked nyugodalmat és az örökké tartó világosság fényeskedjék neked! Isten veled!

A gróf Karátsonyi család ősi nemessége és czímerbővitései.

Midőn folyóiratunk mult februári füzetében »A gróf Karátsonyi család őse és genealogusaink« czimű értekezésemben szives olvasóim előtt Karátsonyi Kristóf szamosújvári magyar-örmény polgár és főbiró személyében a mai nagytekintélyű beodrai gróf Karátsonyi család ősére rámutattam s a Mária Terézia dicső királynőnk által a Karátsonyi család részére 1749-ben adományozott czímerlevelet bemutattam, korántsem hittem volna, hogy szerény értekezésem megjelenését követő pár napra már a főuri család jelenlegi fejének, Karátsonyi Jenő grófnak kegye csekélységemnek a család budapesti palotájában féltékenyen őrzött okleveleibe bepillantást enged, mely lehetővé teszi előbbi értekezésemnek tudósaink előtt addig teljesen ismeretlen újabb adatokkal való kiegészitését. E kiegészités kizárólagos czélja jelen soraimnak.

A Mária Terézia által 1749-ben Karátsonyi Kristóf részére adományozott czímerlevél, — miként nem egy eredeti oklevélből meggyőződtem, — a főuri család nemességének nem legrégibb bizonyságlevele. A családi traditio szerint ugyanis nemes volt az már a Mária Teréziaféle czimeres nemeslevél előtt is. Igaz ugyan, hogy a főuri családnak a régibb nemességéről közvetlen tanuskodó nemeslevél után a család budapesti kéziratai között — legalább eddig — hasztalan kutattam annyival is inkább, mert a Peró Jánosféle 1735. évi felkelés, vagy a családot a mult században több ízben ért tűzvész alkalmával egyéb féltett kincsek mellett az ősi czímerlevél is elveszett és megsemmisült; de a XVIII. század elejéről már több oly butordarabnak, pamlagszőnyeg- és himzéseknek van a grófi család birtokában, melyek annak az 1749-ik évet megelőző régibb nemességét is, daczára a nemeslevél eddigi lappangásának, kétségtelenné teszik.

A grófi családnak ezen ősi nemességéről tanuskódnak továbbá a szamosújvári örmény egyházban, melynek a Karácsonyiak kezdettől fogva oly buzgó hívei voltak, őrzött anyakönyvek is, melyekben a többi között Karátsonyi Kristófnak 1723. január 31-én végbe ment esküvőjére vonatkozólag ezek olvashatók: »Nemes Karátsonyi Kristóf, nemes Karátsonyi Kristóf Gáspár fia jegyesének, a Galliciából eredő Muchal Máriának 1723. január 31-én ezen szentegyházban esküdött örök hű éget. A szent szertartást, melynél tanúként Ákontz Tivadar fia, Gergely szerepelt, Mihály lelkész végezte.« Tehát az anyakönyvek a Mária Terézia által 1749-ben adományozott czímerlevél előtt 26 évvel már előbb az általam a család őseként bemutatott Karátsonyi Kristófot atyjával, a hasonnevű Karátsonyi Kristóf Gáspárral egyetemben ősi nemesi családból eredetteknek ismerik és vallják.

Azonban, ha az egyházi anyakönyvekből meritett ezen adat is netalán elégtelen bizonyitéknak mutatkoznék, a mult században a világi hatóság részéről kiállitott bizonyságlevélre is hivatkozhatom, mely szintén Karátsonyi Kristófnak, sőt hasonnevű atyjának is a Mária Terézia által adományozott czímerlevelet megelőző nemességét minden kétségen kivűl helyezi. Belső-Szolnok vármegyének Karátsonyi Simon és fivérei részére 1778. szeptember 31-én kiállitott bizonyságlevélben a többi között ezek foglalvák: »Mivel Karátsonyi Simon, Gratian és Emmanuel benyujtott bizonyságlevelükben Kristófról, Adeodat, Simon és Jakab apjáról, Lukácsról, Kristóf, Emmanuel és Gratian, valamint Miklós apjáról, mindkettő Karátsonyi s míg éltek, Szamosújvár lakóiról, tökéletesen bebizonyitották, hogy azok nemesi szülőktől származtak és nemesi előjoggal éltek, valamint hogy ezek fiai is ugyanazon nemesi előjoggal élnek . . . . Mindezeknél fogva a megye Karátsonyi Simont, Gratiánt és Emmanuelt a valóságos nemesek sorába iktatja.«

Kérdés most már, hogyan történhetett az, hogy a fentebbiek szerint már különben is nemes Karátsonyiak részére Mária Terézia királynő 1749-ben czímereslevelet ad? A felelet erre igen egyszerű. A Karátsonyiak ugyanis a Peró-féle lázadás lecsillapulta s főleg az azt követő tűzvész után, minthogy az reájuk nézve nemcsak nagymérvű anyagi veszteséggel járt, hanem egyszersmind okmányaiknak is majdnem teljes megsemmisülését eredményezte, azon kérelemmel járultak a királynőhöz, hogy eddigi nemességüket újabb czímerlevélben megújítani és őket czímerbővitésben részesíteni kegyeskedjék. A királynő kérelmezők bokros érdemeit tekintetbe véve, kérelmüknek készörömest eleget tett, az udvari kanczellaria azonban részükre tévesen egy egészen új nemességről szóló czímerlevelet állittatott ki. A Karátsonyiak alattvalói hódolattal fogadták ugyan a királynő ezen kegyét, de nem késtek egyszersmind az új nemesség adományozása ellen tiszteletteljesen óvást emelni a királynő tudomására hozva már előbbi nemes voltukat. Az ekkor adományozott nemesi czímert azonban, mely az ősi czimernek csak egyszerű bővitése volt, ez időtől fogva használatba vették.

Ha végig tekintünk most már a Karátsonyi család által kezdettől fogva használt czimereken, úgy meg kell különböztetnünk a család ősi, a Mária Terézia által 1749-ben bővitett nemesi és az 1859-ben Karátsonyi Guidó és utódai részére adományozott grófi czímert.

Az ősi czímer, melyből mint csirából előbb az 1749-iki nemesi, majd az 1859-ben nyert grófi czímer fejlődött, a családnál őrzött különböző ereklyék tanúbizonysága szerint, nem volt más, mint »a czímerpajzs kék mezejében balra fordult syren (hableány) kezében az apostoli kettős kereszttel.« Ez ősi czímerkép szerintem egyszersmind a nemesség adományozásának korát is megfejti, a mennyiben alig tévedek, ha ezen czímeradományozást a családnak az eretnek keleti egyház kebeléből a kath. egyház kebelébe való áttérése idejére, azaz a XVIII. század második évtizedére teszem. Legalább erre vall az eretnekség tengeréből mintegy felszálló és kezében a kereszténység és pápai hatalom, melynek fönhatóságát a család áttérésekor elismeri, diadaljelvényét, az apostoli kettős keresztet tartó hableány.

Az ősi czímer helyébe azonban 1749-től kezdve a Mária Terézia által ez évben adományozott czímer lép s használatban van ez a családnál 1859-ig, a nemesi családnak grófi rangra emeléseig. Ezen második czímer, melynek leirását folyóiratunkban következőleg adtam, »a négyelt pajzs ezüst szívpajzsában mérleg, az első és negyedik kék mezőben arany kettős keresztet tartó syren, a második és harmadik vörös mezőben fehér, arany szarvú ökör látható. Pajzstartó egy pánczélos, vágásra kész emberi kar kivont karddal. Foszlányok jobbról: kék-ezüst, balról: vörös-arany.« a család ősi czimerének csak egyszerű bövitése volt; a mennyiben a czímerpajzs első és negyedik kék mezejének czímerképe egyszerűen az ősiből lett átvéve, a második és harmadik vörös mezőben előforduló ökör pedig a család akkori tagjai által nagyban űzött marhatenyésztésre, míg a szívpajzsban a mérleg, az igazság symboluma, a család fejének, Karátsonyi Kristófnak Szamosújvártt azon korban viselt birói tisztére vonatkozik.

Ezen második czímert is azonban alig egy százados használat után Karátsonyi Guidónak, a magyar haza és tudomány körül szerzett elévülhetetlen érdemei kiszoritották, hogy helyet engedjenek a még fényesebb és czímerszerző érdemeinek még jobban megfelelő grófi czímernek, mely a hazafias magyar-örmény családok közül ez esetben jutott először és a mai napig még utóljára osztályrészül. Igen is Karátsonyi Guidó (szül. 1817. aug. 7., meghalt 1885. szept. 15.) volt az, ki emberbaráti s jótékonyczélú intézetek javára, mint egy második Széchenyi István gróf, pénztárát megnyitotta és vagyonából félmilliónál nagyobb összegre rugó alapitványokat tett. Nevezetesen, hogy csak a legfőbbekre szoritkozzam, 1858-ban Rudolf néhai trónörökös Ő Fenségének születése emlékére különböző intézetek segélyezére 105,000 ft., a magyar nemzeti színház nyugdíjintézetének 13,600 ft., a magyar nemzeti zenedének 5250 ft., kiházasitási alapitványra, mely az évenként tartatni szokott »Rózsa-leány ünnepélyt« eredményezte, 20,009 ft. stb. adományozott.

Karátsonyi Guidónak, ki különben is minden előhaladást czélzó mozgalomban páratlan tevékenységet fejtett ki, ezen érdemei hivták fel az uralkodó figyelmét, hogy őt, a nemcsak őseinél, de erényeinél fogva is nemes férfiút törvényes utódaival egyetemben Bécsben 1859. február 7-én kelt legmagasabb elhatározásával előbb osztrák birodalmi grófságra emelje, mely méltóságát utóbb 1874. márczius 14-én Magyarországra is kiterjesztette.

A családnak ezen grófi czimerét a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv adatai nyomán a következőkben adhatom: »Négyelt pajzs, a 3. és 4. mező közé beékelt mezővel és vágott szívpajzszsal; ebben fönt vörös mezőben koronás arany kétfejű sas, lenn ezüst mezőben fekete mérleg. A nagy pajzs 1. és 4. kék mezőben szemközt fordult koronás syren, melynek halfarka jobbra (balra) hajlik; baljában (jobbjában) balra (jobbra) ezüst kettős keresztet tart, jobbját (balját) csipőjére illeszti. 2. vörös mezőben jobbra fordult, két hátsó lábán álló ezüst bika, arany nyakörvvel, arany szarvakkal, patákkal és farkkal. 3. vörös mezőben egyenest álló, szemközt fordult természetes medve, jobb első lábával egy kivont kard arany markolatát, baljában annak hegyét fogva, vizszintesen maga előtt tartja. 5. befelé hajlott szélű beékelt mezőben ágaskodó, jobbra fordult kék párducz, torkából és füleiből kitörő tűzzel, jobbjában babérkoszorús kivont kardot tart, baljában levágott török főt. Öt sisak; sisakdiszek: 1. (középső) a sas; takaró: arany-vörös, ezüst-vörös. 2. a medve; takaró: ezüst-vörös 3. a kinövő syren; takaró: ezüst-kék. 4. a kinövő bika; takaró: ezüst-vörös. 5. a kinövő párducz, mind miként a pajzsban; takaró: ezüst-kék. Pajzstartók: jobbról koronás kétfarkú természetes oroszlán, balról koronás arany griff, mind kettő nyakán lelogó arany láncz. Jelmondat vörös szalagon arany betűkkel: »Pietate, Honore et Perseverantia.«

Ha e grófi czímert közelebb bonczkés alá veszszük, azonnal feltünik, hogy itt is annak alapelemeit az ősi és az 1749-ben Mária Terézia által bövített nemesi czímer képezi s így a már előttünk ismeretes hableány, mérleg és ökör (bika) czímerképekkel itt is találkozunk. Új bövítést nyer azonban ezen grófi czímer az uralkodóház czímerképén, a kétfejű sason kivűl első sorban a Marczibányi család[1] czimeréből, melyből a medve és másodsorban Grácz

---

[1] Karátsonyi Guidó neje puchói és csókai Marczibányi Mária (szül 1834., meghalt 1876.) volt, kivel 1851-ben kelt egybe.

városa[1] czimeréből, honnan a párducz czimerképet kölcsönzi.

A gróf Karátsonyi család 1859-től kezdve ezen címerrel él és míg egy részről soha sem feledi, hogy »Nobilitas unica est virtus,« addig más részről ősei erénydús pályáján haladva jelmondatához »pietate, honore et perseverantia« hiven széles e hazában tetteiben százezreknek gyujt világitó fáklyát.

Befejezem most soraimat azzal, mivel br. Apor Péter kezdte meg metamorphosisait:

»Et haec meminisse iuvabit.«

Dr. Temesváry János.

Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban.[2]

I.

A keletrómai császárság egyik leghatalmasabb keresztény uralkodója, Nagy Theodosius rendkivüli hódolatnak és tiszteletnek képezi tárgyát a régi örmény egyházban. Még az első keresztény császárról, Nagy Constantinról sem szólanak az egyházi emlékek oly áradozó magasztalással, mint ő róla. Hosszú időkön át mint szentet tisztelték s manapság is helyet foglal neve Keleten úgy a katholikus, mint az ó-hitű örmények szent életrajz-gyüjteményeiben.

Theodosiust, a kitől, mint a római birodalom nagyságának fentartójától, a pogányok sem tagadhatták meg csodálatukat, több egyházi iró és zsinat mintaképül állitja a keresztény fejedelmek elé. Szent Ambrus gyászbeszédet tartott fölötte Milanóban, nolai szent Paulin magasztaló iratot szentelt neki. A görögök nagy pompával ülték meg emlékezetét Konstantinápolyban; Aranyszájú szent János mondta az ünnepi szónoklatot az Apostolok templomában, a 399-ik évnek január 17-én. De csak az örmény egyházban honosult meg Nagy Theodosius napja évenként való megünneplésének szokása. Örmény nyelven irták meg életrajzát is, belefoglalva történeti tények közé egy csomó kétes hitelességű feljegyzést is. Hogy megitélhessük e különös tiszteletnyilvánitás indokait, egy futó pillantást kell vetnünk Theodosius császár viselt dolgaira, a szolgálatokra, melyeket a kereszténységnek tett s közbenjárására az örmény királyság bonyodalmas ügyeiben.

---

[1] A család egyik előkelő tagja huzamosabb időn keresztül Grácz város első ötvöse volt.

[2] E. Chasrel, Histoire de la destruction du paganisme dans l' empire d' Orient. Paris, 1850. — Lebean, Histoire du Bas-Empire. Nouv. edit. Paris, 1824. Nève, l' Armenie chretienne, Louvain, 1886.

Felvevén a keresztséget Thessalonikában, a 380-ik év folyamán kibocsátja Theodosius Konstantinápolyból híres törvényét a keresztény hitnek nyujtandó nyilt védelméről. A következő évben új törvényeket alkot a szakadárok ellen s egybehivja a második oecumeni zsinatot, mely kárhoztatást mond Macedonius tévtanaira. Eltávolitja a szakadárokat az egyházi méltóságokból s orthodox főpapokkal tölti azokat be. Ha nem alkalmaztatja is szigorúan edictumait Nyugaton a pogányok ellen, szorgalmazza azoknak végrehajtását Egyptomban, Syriában s a többi keleti tartományokban is, a hol elpusztulnak a leghiresebb pogány egyházi épületek, nevezetesen Serapis temploma. Személyes befolyásával szorosabbra füzi, mint előbb bármikor volt, a polgári s a keresztény társadalom közti egységet. Két ízben őt is elszéditi a korlátlan hatalomnak mámora, de népei előtt vezeklésnek veti magát alá Antiochia elleni féktelen haragjáért s a thessalonikai mészárlásba való beleegyezéseért. Keleten sem maradt ismeretlen a dicsőités, melylyel szent Ambrus adózott a királyi bűnbánó alázatósságának. S Aranyszájú szent János munkáit is már az ötödik században leforditották örmény nyelvre.

Másfelől az örmények hálás elismerésében nagy része van azon önzetlen támogatásnak is, melyben Theodosius ifjú és gyönge királyaikat részesítette, a kiknek küzdeniök kellett ugy a nemzet viszálykodó nagyjai, mint a perzsa

Sassanidák hatalma ellen. Még mint Valentinián császár tábornoka, erős hadsereg élén jelent meg Theodosius 377-ben Örményország földjén. Meglágyították azonban szivét Nerszesz patriarkha esdeklései s beérte a hátralékban maradt adósarcz behajtásával. Később fegyverrel támogatta Báb-ot, Árság fiát, és örökösét Örményország trónján. Eltávolitott ezen országból egy méltatlan fejedelmet, Várásztád-ot s számüzte őt a tenger közepére, Thule-be. Közreműködött abban, hogy Báb fiai visszanyerhessék őseiknek fejedelmi székét s csakis azért egyezett bele Örményország felosztásába, hogy megoltalmazhassa az országot a teljes pusztulástól.[1]) Theodosiusnak és fiainak fenhatóságát minden idegenkedés nélkül elfogadták a tűzimádó Sassanida-uralkodók pusztitó betörései által minduntalan fenyegetett örmények.

Theodosius meggátolta örményországi kormányzóinak és katonáinak zsarolásait s igazságosan törekedett eljárni az örmény nemzet minden osztályával szemben. Tisztelettel viseltetett az új örmény egyház fejei iránt s meghivta a konstantinápolyi zsinatra I. Nerszesz patriarkhát is. »Visszahelyezé, ugymond Chorenei Mózes, az orthodox hitvallásuk miatt a bányákba számkivetett valamennyi szent atyát. Köztük volt Nagy-Nerszesz, a kit Theodosius elhalmozott kitüntetésekkel s magánál tartott Konstantinápolyban, a míg csak meg nem állapitották az igazi tant a hitetlen Macedonius istenkáromlásaival szemben.«

A vallásos tiszteletet, melyben Theodosius az örményeknél részesült, még növelték második utódjának, II. vagy ifjabb Theodosiusnak cselekedetei. E fejedelem nagy előzékenységgel fogadta Örményország patriarkháját, szent Izsákot, a ki védelmet keresett nála a perzsa zsarnokság ellen, s Meszrobot az örmény nemzet legünnepeltebb tudósát. »Elrendelte, mint egyik örmény egyházatya feljegyzé, hogy minél előbb megtanulják az irásjegyeket, melyeket Isten adott Meszrobnak, s hogy e czélból a királyi kincstár költségén iskolát állitsanak fel.

---

[1]) Theodosius nevét fentartotta Örményországban egy vár-erőd is Theodosupolis, melyet az ifjabb Theodosius épittetett 415 táján egyik hadvezére által, »hogy a neve halhatatlan legyen« (Chorenei M., 79). Ezt a helyet utóbb Garin-nak, majd görög eredete folytán Erzerum-nak (rómaiak földjének) nevezték s e néven ma is legnépesebb városa Örményországnak.

Nemcsak az örmény történetirók dicsőitik Theodosiust, egy ősrégi szent életrajz-gyüjtemény, az Ájszmávurkh (Յայսմաւուրք) is belefoglalta az egyházi hagyományok kötelékébe életének eseményeit. Az örmény egyház mint egy második Constantinnak tekintette őt s január hó 18-át szentelte emlékezete megülésének. Nevét a görög minta után Theotos formában tartotta fenn, ámbár az értelmének kifejezésére az örmény nyelvnek is van megfelelő szava: Ásztvádzádur, Isten-adta.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harczaiból.

III.

Azonban a szakadás és a kölcsönös bizalmatlanság a birodalom különböző népfajai között olyan mély gyökereket vert, hogy ekkora változásra még a valószinűség sem számitott. A mi pedig a csehek és németek cooperacioját illeti — habár e vélhetést az elkeseredés különféle szempontjaiból tekintették — annyit mondhatunk, hogy a viszonság (krisis) idejében tőlük sokat nem lehetett várni, mert Prága és Bécs a hóditó önkényétől függött. A legfontosabb kérdés tehát az volt, hogy a magyar királyság különböző népfajai minő állást fognak az új alkotmánynyal szemben elfoglalni. És itt be kell vallanunk, hogy nem egészen a Kossuth hibája volt, ha nem sikerült neki az érdek különbségeket összeegyeztetni.

A horvátok és szerbek nagy része kinyilvánitá, hogy békétlenek azon elégületlen eljárásért, melyben a bécsi miniszterium részeltette őket; de valamint a horvátok, úgy a szerbek is erejökben megbénittattak a főnök által, kik ők maguk választottak. Horvátország báni-táblája tiltakozott az új alkotmány kihirdetése ellen; de Jellačič kijelentette, hogy neki kötelessége volt törekedni arra, hogy az kihirdettessék, és hogy a tábla csak parancsainak végrehajtására van hivatva. Némelyek (Rajačič) úgy tettek, mint a szerb vezetők, szinből az igéretek elfogadása ellen szólottak, pedig az új alkotmányt akarták ősrégi szabadságaik helyébe tenni. Rajačič megtartja egy ideig tekintélyét földiei felett, de elfogad egy hasonlatlanul alárendelt állást az osztrák tábornokkal szemben... Másrészről úgy látszik, hogy Kossuth, ezt az alkalmat, midőn a horvátok és szerbek között általános elégületlenség uralkodott, elszalasztotta és a helyzetet ki nem zsákmányolta és csak nehány hónap mulva, midőn ő közel volt a kétségbeeséshez, tette meg ajánlatát engedményeiről; de ezek akkor önkéntiségöket már elvesztették. Kossuth csakugyan akart a románoknak engedményeket adni, mert ezek által őket — hite szerint, — el lehetett volna szakitani a szászoktól — és választott is közvetitőül egy férfiút, kit ő e czélra alkalmasnak tartott; de ez megcsalta Kossuth kémét s talán magát Kossuthot is — és a tárgyalások megszakadtak.

És ha nem is sikerült Kossuthnak ezen viszonság közepett, a különböző népfajokat, kik elégedetlenek voltak az új alkotmánynyal, maga köré gyüjteni; mégis nagyon sajnálatosnak nevezhető az az eset, hogy ő nem volt képes a magyar nemzet különböző pártjai egyesülését továbbra is fentartani Ez pedig annál feltünőbb volt, mert úgy látszott, mintha ebben az időszakban a Kossuth és Görgei közt volt meghasonlás személyes és politikai okai hirtelen eltüntek volna.

De Görgei helyébe Vetter neveztetett ki, mi heves felindulást idézett elő; azonban Vetter hirtelen megbetegedik, mely körülmény a fővezérségből való eltávolitását tette szükségessé; így tehát az elkeseredésnek vége szakadt annál is inkább, mert márcz. 31-én újra Görgei neveztetett ki ideiglenes fővezérnek. Az épen akkor kibocsátott új alkotmány jellege és forrása aztán azt eredményezte, hogy Kossuth és Görgei politikai véleményben egymással megegyeztek. Ilyen viszonyok közt úgy látszott, hogy megszünt az ok, mely szakadást idézett volt elő a Görgeit követő katonai párt és a sokkal nagyobb párt közt, mely vezéreül Kossuthot ismerte. De nemsokára máskép történt.

Görgei és barátai megesküdtek, hogy engedelmeskednek Ferdinánd királynak és hivek lesznek az alkotmányhoz, mi 1848. márcziusban tétetett közzé. Ezek mit se akartak tudni Ferdinánd király lemondásáról és kinyilatkoztatták, hogy Ő Felsége nevében tovább fognak harczolni. Kossuth és barátai ellenben el voltak határozva, hogy szilárdúl megmaradnak elveik mellett, azért 1849. ápril 14-én kibocsátották a híres függetlenségi nyilatkozatot. Erre a népképviselők Magyarországot függetlennek nyilvánították és Kossuthot nevezték ki kormányzónak.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Czetz János, tábornok. *)

Az örmények és a törökök.

Az örmény régi nemzet. Volt idő, midőn az örmény föld a Perzsaöböltől (Perzsatengertől) Ciliciáig és Pontustól Assyriáig terjedt. Népessége 35 milliót számlált. Ázsia népei közt a legtörekvőbb, hatalmas, híres volt. Népes nevezetes városokkal, pompás épületekkel, nagyszerű templomokkal, erős falakkal, bevehetetlen várakkal birt, melyeknek romjai mai napság is Örményország hajdani nagyságáról, ereje- és dicsőségéről tanuskódnak. Dikránágérd (Tigranocerta), Sámirámágérd (Semiramakert), Armavir és más városok fényes helyet foglalnak el a történelemben. Ármávir város szobrait, melyekkel fel volt ékesitve, Görögországból hozatta. Örményország híre és hatalma általánosan el volt ismerve; maga a római Pompejus is ide menekült. Ilyen volt a hajdani Örményország, mely dicsőségének tetőpontját Tigrán alatt érte el, ... azután lassan-lassan hanyatlani kezdett. Örményország jólétét és gazdagságát irigy szemekkel nézték az idegenek; azért a hányszor csak kedvező alkalom kinálkozott, reá rohantak és kiméletlenül pusztitották azt.

Első ízben a hírnévszerető macedoniai Sándor idejében bomlott fel e szép ország. Sándor megütközvén az örményekkel, legyőzte őket. Utána a rómaiak folytattak hosszas háborúkat Örményországgal. Ezek után jöttek a perzsák; később az arabok fogtak az örmények ellen fegyvert. De Örményország a keserűség poharát a török idejében itta meg. Ezeknek vad, durva viselkedése, erőszaka — annyi idő óta — még most is tart és uralkodik. Azért nehány szót a törökökről is szólok.

Van Közép-Ázsiában egy tágas sík térség, mely a Kaspitengertől Csináig és Sziberiától Afganistánig terjed. E földnek neve: Tatárország. Népe pásztorkodásból él; azért a ‚tatár‘ szótól, mely vándorló-koborlót jelent, tatárnak neveztetett. Ezek a tatárok Buchara, Samarkand, Chokan és még nehány városon kivűl, állandó lakással nem birnak; mindig lovon vannak: ma itt, holnap ott. A hol alkalmas legelőt kapnak marháiknak, oda mennek; útjokban a mi kezükbe kerül, azt sajátjoknak tekintik. Ezek az emberek gyermek koruk óta rablás- és ragadmányból élnek. A tatárok két törzsre szakadnak; azok, kik az ország keleti részén tartozkódnak, mongol-oknak hivatnak, mi nyelvükön vitéz-t jelent; ellenben azok, kik a nyugati részen koborolnak, török (thurkh, kegyetlen, embertelen) nevet nyertek. Mind a mongolok, mind a törökök egyazon eredettel és egyazon sajátságokkal birnak: vadak, kegyetlenek, rablók; de külsőre nézve egymástól különböznek. A mongolok kis termetű, erős egyének, apró kék szemekkel; ellenben a thurkmenek magas termettel, arányos tagokkal, fényes, fekete szemekkel birnak; azért a perzsák ezeket thurkhmeneknek: szép embereknek nevezték.

---

*) Czetz tábornok egy erdélyrészi magyar-örmény családból, az udvarhely-megyei Galambfalva községben született. Czetz nevezetű örmény család tudtunkkal Galicziában és Romaniában szintén létezik ma is. Az erdélyi Czetz családból született a szamosújvári »Lukácsi-árvaház« nagylelkű maecenása: Czetz Gergely. volt gymn. tanár; valamint nagybátyja: a híres füvész Czetz Antal is, kinek egy nagybecsű botanikai gyüjteménye maradt hátra, — s kinek nevét a növénytanban nehány általa (a rodnai havasok közt) felfedezett új növényfaj viseli.

Szerk.

A törökök ismét különböző ágakra szakadnak, úgymint: jozbekek, kirgizek, thádsêkok (տաճիկ) és at. Ez utóbbiak felső Örményország szomszédságában lakván az örményeket folytonosan szorongatták. Örményország sík térei és a lakosság közt uralkodott jólét csábitólag hatottak reájok; azért időnként átkelvén a határon, az örmény legelőkön talált marhákat elrabolták. Ki-kiűzték ugyan az örmények e rablókat határaikról, de azért ezek hovatovább nagyobb meg nagyobb erővel rohantak az országra.

Örményország több tartományra volt felosztva, melyeket egy-egy zsarnok, önhitt, irigy satrapa kormányzott. Ha a nagyszámú törökök valamelyik tartományra rohantak, a többi satrapák nem siettek ennek segitségére. Ezt látva a törökök, neki bátoródtak és egyik tartományt a másik után hóditották meg. Művelt nemzet, barbárok kezébe került. Még rosszabbra fordult az örmények sorsa, midőn a törökök az arabok vallását vették fel, mely azt tanitja, hogy a hitetleneket ki kell irtani. Kard a kezökben »Allah«-t kiáltva átkeltek Európába is és eljutottak Bécs falaiig; de kénytelenek voltak innen visszahuzódni . . . .

Szongott Kristóf.

A szamosújvári országgyűlés.

— Jókai Mórnak a „Damokosok“ czimű regényes történetéből. —

Rákóczy György beült a várba, a minek akkorban még védhető sánczai is voltak, a Szamossal összekötve.

Hanem a diaeta számára nem volt a várban hely; ott nincsenek nagyobb termek.

Ellenben volt ott egy igen nagy uradalmi pajta: azt be lehetett rendezni országháznak. Egy kis radicális takaritás, a falak kimeszelése, a gerendák lepókhálózása után egészen alkalmassá lett az téve rendeltetése czéljára. Az ablakain ugyan nem voltak üvegtáblák, s annálfogva keresztül-kasul járhatott rajtuk a szél; hanem a két végét, a mi pajták szokása szerint nyitva volt (hogy

a terhes szekerek által- s kijárhassanak), alul bedeszkázták hevenyében; felül azért csak nyitva maradt. Egyéb baj aztán nem volt, mint hogy az ezer meg ezer veréb, a mi már ideszokott, nem szünt meg csiripelni odafenn a házban a tanácskozás folyamata alatt; s a protonotárius urnak ugyan vigyáznia kellett, hogy az egerek meg ne egyék a jegyzőkönyvét, minekelőtte hitelesitve van. Egy hosszú asztalt lábakra végig nyujtoztattak a középen a rendek számára, annak a felső végéhez T betü formára egy másik asztalt ragasztottak; a mi a fejedelem tanácsurainak volt a helye. Rédey Ferencz uramnak, az elnöknek karosszék jutott, a tanácsurak szalmaszéket kaptak, a rendek beérték lóczával.

De mind jó ez, ha bölcseség van hozzá! A Rákoson még ennyi sem volt. Mégis milyen jól ment minden!

Hanem az volt a nagy baj, hogy a fejedelem betegnek jelenté magát. Az udvari orvosa, doctor Reineckius azt mondta, hogy a szive van meghülve s azt mással, mint porrátört csörgőkigyószivvel nem lehet felmelegiteni; az pedig csak Bécsben kapható. Az egykori krónikairó ellenben azt mondja, hogy biz az csak afféle »febris scholaris« volt. Mikor a gyerek nem tudja a leczkéjét, azt mondja, a hideg leli.

Bizony pedig a jó Rákóczi György ugyancsak nem tudott azokra a kérdésekre megfelelni, a miket az ország rendei hozzá intéztek.

Az első kérdés mindjárt az volt, hogy ugyan miért csinálta az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül azt a szerencsétlen hadjáratot! Ki vette rá, hogy hadsereggel menjen Lengyelországba koronát keresni?

Hát erre bizonynyal a fejedelem nem tudott egyebet felelni, mint azt, hogy meghült a szive.

A második kérdés meg az volt, hogy mi módon fogja már most az elfogott tömérdek rab hazafit a tatárok lánczából kiszabaditani?

Erre a fejedelem még rosszabb betegséget vallott be: azt, hogy üres a cassája.

A jó mulatság bekoronázására aztán még ott ült a nyakukon a szultán tihajája. Akmet bég, s a tatár khán követe Dája-Lot-Ali bég, a kik minden nap kétszer bekopogtattak, hogy letették-e már a rendek Rákóczy Györgyöt a fejedelmi székből? Ezek másról hallani sem akartak. Ha nem teszik le ezt a »lázadót,« a ki a felséges szultánnak nem engedelmeskedik, jön az egész tatárság egyfelől, a budai basa másfelől, az erdélyi népséget a lovai lába alá gázolni. Válasszatok magatok közül egy »emberséges embert!« Ez volt a mindennapi szavuk.

És a magyar urak naponkint nem tehettek egyebet, mint hogy a két bégnek hol egy czifra kaftányt, hol egy szép aranyos billikomot küldtek ajándékba, hogy csak türtőztessék a haragjukat.

Mindennap ujra be kellett a szájukat csukni vagy aranynyal vagy ezüsttel.

Megérkezék azonban Damokos Tamásné az özvegyek táborával Szamosújvár alá. Az örmény asszonyok még feleuton eléjük vonultak egész processióval a városból.*) Mikor felvonultak a Szamos mentén, egész tábor volt a sokaságuk: minden falunak a maga fekete zászlója.

Azon a reggelen pedig különös csodatünemény jelent meg az égen: mint ez a krónikában fel vagyon jegyezve. Az igazi nap körül egy fényes szivárványba játszó tág udvar öblösült s annak a karimáján, délponton és a két horizonon három ellennap támadt. A valódi nap ép oly sápadtnak látszott, mint a három naprém, hogy puszta szemmel a tányérjába láttak, s az egész ég nem volt kék, hanem szürke. Sokáig bámulta minden nép ezt az égi csodát. Gonosz jövendőket jósoltak belőle. Hogy négy fejedelem fog lenni egyszerre Erdélyországban: (egyik sápadtabb, mint a másik!) s nagy vérontás, országromlás lesz vége.

S be is teljesült e rossz jóslat; pedig ez nagyobb csoda volt a földön, mint az a másik odafenn az égen.

Talán ez égi tüneménynek a bámulata okozta, hogy az oda irányzott figyelem miatt ezt a kisebb tüneményt alig vette észre valaki, a mint egy csupa asszonyokból álló tábor körül fog egy keritett várat: bezárja azt szekérsánczaival, mintha a leghadismerőbb megszálló ellenség volna.

Csak azután, hogy az országházzá átalakult pajta előtt megjelenék egy száz főre menő küldöttség, mind az ország legelőkelőbb özvegyasszonyaiból válogatva, kiknek némelyike még a kis ölbeli gyermekét is elhozta, kezdék észrevenni az »urak,« hogy idelenn a földön is történik valami. Kemény Simon (az elfogott Kemény János fővezér nagyobbik fia) mint háznagya a diaetának, találkozék legelébb az asszonyságokkal, s azt kérdezé tőlük, hogy hová igyekeznek? Az asszonyok vezetője, Damokos Tamásné választ adott neki, mondván:

»A diétára jöttünk, a fogságba vitt rabok kiszabaditását szorgalmazni!«

— Azt ugyan helyesen teszik; mondá a nyájas levente. Tessék besétálni. Odabenn tanakodnak már a rendek.

Azzal bebocsátá őket mind a százat. A pajta előterében volt egy korlátokkal elzárt rész a hallgatóság számára, ellátva lóczákkal: azokra a hölgyek szépen letelepedének s kezdetben igen csendesen viselték magukat.

Ellenben a többi asszonynépet a darabontok az ajtóból viszszaterelték. Azok aztán a pajta mind két oldalán neki feküvének a deszkázatnak s a deszkák hasadékain át hallgaták és szemlélék a diétán történendőket: mások pedig felkapaszkodának a pajta ablakaiba s onnan dugták be a fejeiket: ugy, hogy minden ablak tele volt kiváncsi ábrázatokkal.

Eleinte az uraságoknak tetszett az nagyon, hogy ilyen szép auditoriumuk van. Igyekeztek is kitenni magukért ékes szónoklatokkal.

Az öregebbik Ebéni ott vette fel a szót, a hol Deésen elhagyá; követelve, hogy a fejedelem adjon választ arra a kérdésre, ki birta rá, mi oka volt rá, hogy a szerencsétlen lengyelországi hadjáratba beleugorjon? Igen keze ügyébe eső orátori fordulat volt tőle, amidőn odamutatva a karzaton megjelent gyászoló özvegyekre, azoknak keserves szenvedéseit megható szavakban ecsetelé, az özvegyek hangos zokogása mellett.

E vehemens szónoklat behatása alatt a rendek azonnal határozatot hoztak, hogy a fejedelem még egyszer szólittassék fel categorice, hogy feleljen meg erre a kérdésre; a határozatot pedig sietve vigye fel hozzá Barcsay Ákos, rontson be a fejedelem szobájába, s ha beteg is, ha nem is, adjon választ, ne tartsa a világot véka alatt!

Barcsay Ákos bement a várba, az alatt az urak több ismerősre akadván az asszonyságok között, azokkal eldiscurálgatának: mikor aztán Barcsay Ákos visszajött, ismét a helyeikre ülének.

Barcsay mély csendesség közepett elmondá, hogy a fejedelem izenete ez: Ő a lengyelországi hadjáratot egyenesen a fejedelmi tanács tudtával és beleegyezésével kezdte meg.

No iszen támadt erre nagy patália! A hosszu asztalnál ülő rendek mind felugrálának, s huszan is kiabáltak egyszerre, az öklеikkel fenyegetve a felső asztalnál ülő tanácsosokat: mindent elmondtak azokra, csak azt nem, hogy derék emberek.

Az asszonyok ezt a jelenetet csak hüledezve nézték, mind a korlátok mögül, mind az ablakokból: azt hivék, hogy most mindjárt darabokra apritják az urak a tanácsosokat.

Nagy sokára szóhoz tudott végre jutni az elnök: Rédey Ferencz uram. Mind a két kezével megütve a mellét, igy kiálta:

— Isten engem ugy segéljen, hogy senki én velem e hadjáratnak semmiféle okát nem közölte!

Ez nagy szó! Mikor egy puritán életü ember azt mondja: Isten ugy segéljen! Nem volt ez akkoriban utféli szólásforma.

— Esküdjenek meg a többi tanácsurak is! Követelték az urak a hosszu asztalnál.

S a tanácsos uraknak egyenkint fel kellett állni és éghez emelt kézzel megesküdni, hogy egyikükkel sem közölt egy szót is a hadjárat okairól.

Ilka asszony és a többi özvegy kezdték ezt a dolgot már egy kissé unalmasnak találni s fészkelődtek a helyeiken.

---

*) Legyen szabad itt azon szerény észrevételt tennünk, hogy Rákóczy György idejében Szamosújvártt még nem voltak örmények. Ezek csak később Apaffi alatt jöttek be.
Szerk.

— Hát akkor miért adták a tanácsurak a beleegyezésüket a hadjárathoz? kiáltá Ebéni.

Rédey Ferencz, sarokba levén szoritva, kénytelen volt kirukkolni a válaszszal.

— Hát énnekem Kemény János a fővezér azt mondotta, hogy igen fontos okok parancsolják a lengyelországi hadjárást; de azok annyira titokban tartandók, hogy ha az ő saját inge tudna felőlük valamit, még azt is a tüzbe dobná.

»Nekünk is mind azt mondta!« bizonyozának a többi tanácsurak a felső asztalnál.

Erre aztán megujulva tört ki a vihar idelenn!

»Meg kell notázni Kemény Jánost! Számüzessék! Tüztől, viztől eltiltassék!«

A nagy harag nem csillapodott le elébb, mint mikor a protonotarius felmutatá az összehajtott iv papirt, tudatva a rendekkel, hogy ime készen van a »nota« Kemény János ellen. Számüzetik Erdélyből örökre.

Vigye fel a notát Barcsay Ákos azonnal a fejedelemhez aláirás végett. Ha beteg is, ha nem is, ezt alá kell irnia.

A mig azonban Barcsay odajárt, berohantak a terembe Kemény János két legény fiai, s az idősebb Simon, kirántva kardját, neki hevült arczczal kiálta a rendekre:

— Én az apám becsületében gázolni nem hagyok. A ki az én apámat hazaárulónak meri nevezni, mind kihivom egy szál kardra. Csunyaság, léhaság egy távollevőre kenni minden hibát; a ki nem jöhet ide magát kitisztázni! Azt itélni számüzetésre, ki maga is ott sinylődik tatár Krimiában rablánczokra verve.

De már ennek az asszonyok is mind pártjára keltek. »Csunyaság! gyalázat! A rabvezért itélni el! A helyett, hogy kiszabaditanák!«

A rendek alig tudták lecsillapitani ezt a lármát, s a közben maguk is rájöttek, hogy biz az egészen helytelen dolog volt: szegény Kemény Jánost itélni el számkivetésre, a ki a nélkül is rabságban ül: s nagy nehezen rávették a heveskedő Simont, hogy dugja hüvelybe a kardját s aztán jobban megruminálva a dolgot, másik határozatot hoztak, melynek értelmében Kemény János fővezérnek fenhagyatik, hogy ha hazaszabadul a fogságból, magát a rendek előtt, ha tudja, tisztázhassa, s a veszedelmes hadjárat okainak igazságát kimutassa.

Mikor aztán Barcsay Ákos visszatért az elsőbb határozattal; melyet ugyan nagy koczódásba került a fejedelemmel aláiratni, akkor azt mondták neki, hogy no csak forduljon meg a sarkán, s vigye fel a fejedelemhez ezt a második határozatot.

— Eb megy vissza harmadszor is a fejedelemhez! Igy is majd kidobott ő nagysága, doctor Reineckius pedig mindenkit a kristélylyel fenyeget, a ki ma még egyszer a magas beteget háborgatni próbálja.

— No hát, felviszem én! ajánlkozék Kemény Simon, s a rendek ráhagyták: elfeledkezve róla, hogy ő a háznagy, a kinek a rend fentartása kivül is, belül is, hivatalos kötelessége.

Ezzel hát a mai ülésnek a feladata szerencsésen be lett volna végezve; a rendek kérdeztek sokat: megtudtak semmit; határoztak sokat: végeztek semmit.

S azzal, quasi re optime gesta, kezdtek felczihelődni s abba a gyülésbontó csendes zsibongásba általmenni, a mikor senki se bánja, hogy vajjon miért tátog az elnök.

Az asszonynépben forrt a méreg!

— No, feleim! monda Ilka asszony, most kezdődik már az országgyülés!

Azzal felugorván a padra, hatalmas harangcsengésü szóval elkiáltá magát:

— Ur uraim! Országos rendek és méltóságok! Ne higyjétek aztat, hogy mi azért jöttünk volna ide, hogy a ti koczódásaitokban gyönyörködjünk; hanem hogy tőletek a mi rabságban sinylődő férjeink kiszabaditását követeljük!

Ez a felszólalás nagy indignatiót keltett a rendek közt.

— Csitt! asszonyok! Ez itt országháza! kiálta recsegő hangon az egyik tanácsur nagy dölyfösen.

De visszavágott ám neki Ilka hatalmasan.

— Bizony majd azt hinné az ember, hogy még most is pajta, arról a sok üres szalmáról, a mit ur uraimék itt csépeltek.

— Ez már szörnyüség volt. »A tyuk kukorékol!« »Mulier taceat in ecclesia!«

— Fájdalom, hogy nem vagyok »mulier«, nem asszony, hanem »vidua« özvegy asszony s az özvegyasszonynak hazánk törvényei szót és szavazatot adnak, mindenha! Tudjátok, a kik a törvényt ismeritek.

Ez egy kis gyenge lefőzés volt. A szép szónoknőnek akadtak rögtön párthivei, a kik azt kiálták: »halljuk! halljuk!« Mások ellenben, különösen az éltesebb urak, annál határozottabban hangoztatták: »Vége van! Levata est sessio! Ebédre harangoznak.«

S valóban a szamosujvári toronyban épen akkor kezdtek el delet harangozni.

— Uraim! kiálta Damokosné; kilenczvenezer jó magyar hazafinak nem harangoznak ebédre, a kik tatár rabságban moslékkal és döghulladékkal tengetik életüket! Van-e lelkük kegyelmeteknek, hogy nyugottan asztalhoz üljenek, hogy fejüket álomra hajtsák, a mig kilenczvenezernyi vérük, atyafiuk jajkiáltásai verdesik az eget; s idehaza egy egész árván maradt nemzet sir miattuk? De fogadom lelkemre, hogy ma kegyelmeteknek sem harangoztak ebédre, de még vacsorára sem fognak harangozni! Mert mi innen kegyelmeteket ki nem bocsátjuk addig, a mig a raburaink kiváltását el nem végzik.

»Nem bocsátjuk! Bizony nem bocsátjuk!« kiáltozák egy szivvel és szájjal mind a száz asszonyok, a kik odabenn voltak.

Kiabált az elnök, harsogtak az urak, de mind elnyomta azt az asszonyok sivalkodása. A kivüllevő asszonynép pedig, a ki a bejáratnál leste a kimenetelt, azt vélve, hogy a küldötteiket odabenn öldöklik, nekivetélkedék annak a gyarló deszkapalánknak, a mi a pajta nyilását elzárta, egyet recscsent, kettőt roppant, azzal bedőlt, s a résen keresztül tódult be az egész asszonysereg, a menynyi csak befért.

A tulsó oldalán a pajtának épen olyan deszkafal volt felállitva, nagy hiba lett volna, ha másik pillanatban az ott összegyülekezett fehér népek azt is be nem döntötték volna; most aztán mind a két oldalon megtelt az országház asszonynyal, a mennyi csak befért, a kivülről tódulók a száz küldöttet előre tolták, ugy hogy azok a zöld asztalhoz, az urak hátára lettek szoritva, egy-kettő a tolongásból felugrott a lóczákra, utóljára Damokosné valami tizedmagával épen a zöldasztalra jutott fel.

Lárma pedig vala olyan nagy, hogy senki a maga szavát nem hallhatá.

Soha még országgyülést, mióta a világ áll, még ilyen »pressio« alatt nem tartottak.

Szép lett volna feloszlatni a gyülést, csak lehetett volna. De minden követnek a vállára három asszony támaszkodott, ott kellett ülve maradni.

Végre aztán Damokosné addig integetett a becsődült asszonynépnek, mutogatva, hogy ő akar beszélni, a mig lassanként elcsendesülének.

Az első csendességet azonban egy tanácsos ur arra használá fel, hogy mérgesen protestáljon az erőszak ellen.

»Micsoda violenczia ez?«

— Igenis, violenczia. Felelt rá Ilka asszony. De igazat ad nekünk hozzá ez a gyászfátyol a fejünkön, a mit mi sem jókedvünkből viselünk. De bár akkor tették volna az asszonyok ezt a violencziát, mikor kegyelmetek elhatározták, hogy háborút kezdjenek! Bár akkor jöttünk volna ide protestálni az oktalan vérontás, pusztulás, veszedelem ellen, a mi országunkat érte. Egész sor tanácsos ur esküdött itt rendre egymás után, hogy ő semmit sem tanácsolt a fejedelemnek, mikor az a hadjárathoz készült; küldték volna hát maguk helyett az asszonyaikat; azok majd tudtak volna a fejedelemnek jó tanácsot adni.

Ez az igaz mondás egy kis derültséget keltett az urak között is. »Füge egy menyecske!« dörmögék a szakállukba.

Azután nagy csendesség között folytatá Damokosné:

— De nem jöttünk mi ide zürzavart, háboruságot csinálni. Nem hányjuk mi szemére sem a diétának, sem az ország tanácsnak, sem a fejedelemnek azt, a mi megtörtént. Tudjuk, nekik is fáj. Hanem azért jöttünk, hogy a megtörtént veszedelem megszüntetését követeljük. A mit az ország és a fejedelem elrontott, tegye jóvá az ország és a fejedelem; váltsa ki őket seregestül.

Rédey Ferencz elnök uram csendesen válaszolt az asszonyi szónoknak.

— Hiszen épen azon tanácskozunk, jó asszony, hogy hogyan és mi módon?

— Minek ide ez a nagy tanácskozás? Itt van a szultán követe, itt a tatár khán követe: le kell a kezeikbe tenni a váltságdijat s azonnal hazaeresztik a fogoly seregünket. Minket se kinoznak, azokat se kinozzák tovább.

— Igaz az, jó asszony! helyeslé az elnök. De hát a mostani inséges időkben honnan vegyen egy akkora summát az ország, mint a mekkorát a khán követel, jó asszony?

Damokosné megsokalta már a sok »jó asszoy«-t; mert neki más titulusa is volt.

— Hát megmondom, jó ember, hogy honnan vegye az ország azt a nagy summát egyszerre Meg van az, közel van, csak meg kell markolni. Ott van a nyolczvanezer arany, a mit dicsőült nagyfejedelmünk Bethlen Gábor király az országnak hagyott rendkivüli szükségekre. Itt a rendkivüli szükség; ott a nyolczvanezer arany! Tessék approbálni.

Az urak között élénk mormogás támadt. Ez az asszony a fejére talált a szegnek. Tudták az urak maguk is, hogy megvan az a pénz. Csakhogy az a fejedelemnő ládája fenekén van; s nem akadt férfi, a kinek elég erős szive legyen erre ráutalni; asszonyi bátorságnak kellett feltámadni, mely az első szót kimondja.

Az inditvány meg volt most már téve, in optima forma. Lehetett fölötte tanácskozni, napirendre kitüzés nélkül.

Nem is lehetett ellenvetést tenni! Ez a pénz az országé. Joga van vele rendelkezni.

Az egyik Ebéni rögtön magáévá tette az inditványt, s rövid szóváltások után, amik inkább csak a formaságok megtartása végett emeltettek, kimondhatá az elnök a határozatot, miszerint a rendek a Bethlen Gábor hagyományozta összeget a rab hadsereg kiváltására forditják. S ezzel a mai gyülés csakugyan nevezetes lépést tett előre.

— No már most hugomasszonyok, szálljanak le az asztalról: s menjenek haza Isten hirével! Mondá az elnök.

— Dehogy megyünk: viszonzá Ilka asszony. Nincs még ezzel vége. Ha egyszer vége lesz, majd kiáltunk mi az országgyülésnek olyan nagy vivátot, hogy reng bele a ház, s elmegyünk a magunk jószántából, minden küldés nélkül.

— Hát mi kivánságuk van még?

— Mi bizony? Hát talán azt gondolják a tekintetes rendek, hogy azért, mert »hosszu haj, rövid ész«, hát mi sem látunk tovább az orrunknál? A mióta szegény rab uraink távol földön vannak, megtanultuk már a messzelátást. Hiszen vaktyuk volna, a ki azt nem látná, hogy a mint Lorántfy Zsuzsánna nagyasszonyom megtudja azt, hogy a rendek elhatározták a Bethlen Gábor kincsének kiadását, menten összepakol Fogaras várában, s ugy el-ki-kocsikázik széles Magyarországba a pénzzel együtt, hogy üthetjük bottal a nyomát. Meg kell azt a pént fogni, még pedig vasmarokkal.

— Ebben az asszonyban tizenhárom prókátor veszett el: dörmögé az elnök a protonotáriushoz.

— Meg hét diplomata: toldá hozzá a főjegyző.

— Hát hogyan gondolja kegyelmed, urasszonyom?

— Megmondom én azt is. Határozzák el a rendek egyuttal az özvegy fejedelemasszony elfogatását is.

De már erre nagy zugás támadt a urak között. Ez még sem megy. Ez már lehetetlen! Elkezdtek egymás közt diákul társalogni, hogy a nők ne értsék.

»Hoc non pergit! Hoc non pergit!« Ez hangzott legsürübben.

— Már pedig, akár »pergit«, akár nem »pergit«, de uraságtok innen addig el nem »pergit«, a mig ezt el nem határozza a diéta: ha holnapután ilyenkorig együtt maradunk is.

Ez veszedelmes fenyegetés volt. Ez az asszonyhad bizony még kiéhezteti a diétát.

Keresztülrontani rajtuk pedig tiszta lehetetlenség. Csak a kik odabenn vannak is, rengeteg sokaság, de hát még a ki a pajtán kivül áll! Az egész áttörhetlen hadsereg!

Nem volt itten más szabadulás, mint hogy tegye ismét Ebéni uram magáévá a veszedelmes inditványt, s abba azután a rendek általános köhögéssel és torokköszörüléssel consentiáltak. Protonotárius uram soha olyan nehezen nem concipiált, mint ezuttal, a tollának a szárát félig megette, a mig elkészült vele; akkor meg a rendek nem voltak megelégedve a conceptusával; de biz ő maga sem: mindenki hozzá szólt, az egyik ezt a szót, a másik amazt kivánta beleszuratni, ide egy clausulát, oda egy mentális reservátát, a »pedig« helyett »mindazonáltal«-t. Utoljára addig furtak, gyalultak rajta, mig csakugyan nyélbe sütötték a határozatot, mely szerint az özvegy fejedelemasszony, rangjához illő tisztességgel, nyájas és kellemes módon elfogattassék, s a pénzzel együtt az egybegyült Rendek elé hozassék és kérdőre vonassék.

Porzót és pecsétet rá!

Kisebb közlemény.

Kétszázezer forintos milleniumi alapitvány. A mult hetek alatt az összes magyar sajtó rokonszenves sorokban igen elismerőleg szólott a fejedelmi alapitványról, mit Szamosújvár város tett, hogy négyosztályú középiskoláját kiegészitse. Lapunk tere nem engedi, hogy e szép nyilatkozatokat mind közölhessük; de bár kettőt mégis bemutatunk. A »Pesti Napló« ezeket mondja: »Szamosújvár város közönsége a magyar állam megalapitásának évezredes fordulója alkalmából kétszázezer frtos alapitványt tett a városban létesitendő főgymnasiumra. A város hazafias közönsége nagy lelkesedéssel egyértelműleg hozta meg ezt a határozatot s erre vonatkozó előterjesztését már legközelebb küldöttség útján fogja a közoktatási miniszter elé terjeszteni. A várost, mely ezelőtt egy évszázaddal — első városaink sorában — egy magyar nyelvmivelő társaság alapitására ezer aranyat, az akkori viszonyok közt igen tekintélyes összeget, ajánlott föl, — mostani elhatározásával is első sorban igen fontos állami szempontok vezérelték. . . .« A »Fővárosi Lapok« ezt irta: »A millenium megünnepléséről sok szó és irás volt már, hanem az alkalmilag rendezendő kiállitást nem számitva, más körökből praktikus alakot még vajmi kevés inditvány öltött. Ilyen a nagybecskereki gyermekmenhely, mely a magyarság céljait fogja szolgálni. Most meg Szamosújvárról, az örmények haladó városából érkezik egy hir, mely nemcsak a közművelődés, hanem a magyarosódás szempontjából is felette dicséretes. A város t. i kétszázezer ftos alapitványt tesz egy főgymnasium létesitésére. Van már gör. kath. püspöksége, káptalana, eddig hiányzott olyan középiskolája, hol a gör. kath. ifjúság is hazafias magyar nevelésben részesülhessen. A milleniumra lesz az is, s az örmények hazafias gondolkozásának ez újabb nyilvánulása csak nevelheti a rokonszenvet irántuk.» — A 24 tagú küldöttségnek, melynek dr. Molnár Antal volt szónoka, a közoktatásügyi miniszter a következő választ adta: »Igen tisztelt uraim! Már a hirlapok utján igen élénk örömmel értesültem Szamosújvár szab. kir. városának azon elhatározásáról, hogy az ottan felállitandó, illetőleg kiegészitendő fögymnásium céljából igen jelentékeny áldozatot hoztak; nem habozom elismerni, hogy ily intézetek felállitása állami kötelesség ott, hol az állameszme szolgálata kiválóan szükségessé teszi azt. Én még e szempontból is foglalkoztam az Önök ügyével; de habár teljes lehetetlen is minden ilynemű kivánságot kielégiteni, mégis ezúttal azon természetes és logicus következmény előtt állok, hogy sokkal jobban lehet az állameszme követelményeit teljesíteni ott, hol azt maguk az illető községek is hozzájárulásukkal támogatják. Igaz, hogy évről évre a gymn. összegek felemeltetnek; de igaz más részről az is, hogy ezekkel szemben emelkednek a szükségletek is. Az Önök ajánlata folytán most már azon a ponton vagyok, hogy Önök hozzájárulásával az állameszme feladatát Szamosújvártt könnyen lehet megvalósitani. Ezek után a legnagyobb örömmel fogadom Önöket s remélem, hogy mielőbb kedvező irányban megindithatom a tárgyalásokat. Örvendek, hogy oly messze vidékről ily szép számban jelentek meg.« (Éljenzés.)

Irodalom és művészet.

Az örmény és latin nyelv. Ántránig Joánniszeán örmény nyelvész alapos, terjedelmes munkáját, mit az örmény és latin nyelv rokonságáról irt, benyujtotta Konstantinápoly mindkét örmény patriarkhájához. Ázárián örmény szert. róm. kath. patriarkha azt a most elhunyt dr. Derviseán nyelvész-mechitháristának adta át megbirálás végett; a tudós biráló elismerő nyilatkozata ezen hézagpótló munkáról, következő: Azok, kik mai napság összehasonlitó nyelvészettel foglalkoznak, kétségtelen módon bebizonyitották azt, hogy örmény nyelvünk az ind-európai nyelvek egyik fő-ága. Ezen elfogadott igazság tanúi a német, franczia és angol nyelvészek, kik ezt oly meggyőzően bebizonyitották. Ez az örmény nyelvészek álláspontja is; magam is elismerem — személyes vizsgálódásaim alapján — ezen igazság kétségbevonhatlan valóságát. — Ántránig Joánneszián ezen fáradságos munkájában fürkészi azt az érintkezést, melyben az örmény nyelv a régi latin nyelvvel áll és nagy sikerrel hasonlit össze igen sok latin szót, melyeknek rokonsága egészen bizonyos. A tisztelt szerző összehasonlitás közben kimutatja azt is, hogy az örmény nyelv az ős-korban sok változást szenvedett. Ez is nyilvánvaló és természeti törvény. Valamint minden nyelv, úgy az örmény is különböző alakot vett fel a századok folyamában — és ezt méltán nevezhetjük változásnak. . . . . Még csak annyit, hogy az érdemes szerző műve nagy figyelemre méltó, mert az örmény nyelv eredeti állapotának vizsgálásában sikerrel jár el. A kitartás czélhoz vezet!

— **Műtárgyak.** Edessából, hol Ábgár örmény király székelt — azt irják, hogy a földet ásva régi sirboltra bukkantak, melyből sok régiséget hoztak napfényre. A talaj mozaikkal van kirakva, a falak uralkodók képeivel ekitve. A talált régiségek egy részét ellopták, másik a török kormányzó lakára került, ki bár egy felügyelőt nem rendelt oda; azért egyik a mozaikokat törte össze, másik a képeket szaggatta szét.

Örmény felirások. Conipeare armenista, ki a londoni egyetemen tanárkodik, ezeket mondja: Indiában járván itt sok helyütt láttam örmény felirásokat; különösen azokon a hidakon, melyek örmény pénzzel épültek, láthatók ilyen feliratok.

Közgazdasági élet.

A szüret Arméniában. A »La Russia commerciale« czimű orosz kereskedelmi közlöny egyik közelebbi számában az Ararát-vidéknek, — illetve az orosz közigazgatási beosztás szerint Eriván tartománynak (kaukazusi kormányzóság), vagyis Oroszország legelső szőlőtermő vidékének — a mely a legősibb örmény föld, s a szőlőtermelés hazája — mult évi szüretelésével s ennek számokban kifejezett eredményével foglalkozik. E közlemény szerint a mult évi szüret Orosz-Örményország emlitett tartományában minden tekintetben kedvezőbb volt, mint a tavalelőtti. A termelt szőlő legnagyobb része fürt alakjában talált vevőre, melyet az örmény kereskedők nagyrészt leszürnek. A másod- és harmadrendű minőséggel biró szőlő-fürtök pedig cognac, törköly és seprőpálinka előállitására használtatnak föl; a maradék aztán mint mazsola-szőlő kerül kereskedésbe, a belföldi piaczokon.

Kándzág tartomány falvaiban az örmények főleg föld-, szőlőmiveléssel, tejgazdasággal, állat- és selyemtenyésztéssel foglalkoznak. Virágzó a szőlőmivelés, de kevés a vetés.

Az orosz kukoricza-termés. Az oroszországi gabona-kiviteli tilalom roppant gazdasági kalamitást okozott Transkaukaziában, de kölönösen Mingrelia és Imeretia tartományokban. Ez utóbbiakban ugyanis taval kitünő tengeri-termés volt s minden oldalról jelenkeztek vevők, úgy hogy a nagy készletek daczára, az árak a nagy kereslet miatt jelentékenyen emelkedtek. A föld népe sietett is a tengeri-morzsolással, hogy a kész árút minél előbb piaczra hozhassa. Az állomások túl voltak tömve tengeri készletekkel, melyek éppen elszállitásra vártak. Ekkor jött aztán közbe (október hó közepén) a gabna-kiviteli tilalom, mely három nap alatt életbe is lépett. A készleteket természetesen lehetetlen volt elszállitani, s minthogy az illető tartományok köznépe csak csöstől szokta a kukoriczát eltartani, a lemorzsolt készlet eltartására pedig semmikép sincs berendezve, az óriási készletek ott rothadoztak az állomásokon; hol még féláron sem akadt rájuk vevő, az inséges kormányzóságokba pedig az előrehaladt évszak miatt nem lehetett szállitani. Az emlitett két tartomány ezúttal legalább két millió rubelnyi kárt szenvedett.

Mi újság az örmény világban?

Papp Simon, nagybirtokos, kiben Papp Géza országgyűlési képviselő édes atyját, Papp Tivadar szamosújvári örmény kath. s. lelkész öcscsét siratja, január 27-én Német-Eleméren 64 éves korában elhunyt. Boldogult Szamosújvártt született, a gymnasiumot Kolozsvártt tanulta, azután Wolf Gábor és János gyógytárába ment. A szabadságharcz ideje alatt mint gyógyszerész tett szolgálatot a magyar seregnek. Volt önálló gyógyszerész Pankotán, Nagy-Bányán;

de visszadta Ő Felsége a Kiss Ernő-féle uradalmat a családnak, melyből Papp Simon felesége Simay Anna, kinek anyja Jakabffy Juliána közeli rokona volt Kiss Ernőnek – 2000 hold földet örökölt. Ezért eladta Papp Simon nagy-bányai gyógytárát és Német-Elemérre költözött. Itt jó karba hozta jószágát; minta gazdaságot folytatott. Tevékeny részt vett Torontálmegye közéletében, tagja volt a megye törvényhatósági és közigazgatási bizottságának, elnöke volt az ármentesitő-társulatnak stb. Becsülte mindenki. Koszorút küldöttek sirjára gr. Karátsonyi Jenő és Aladár, beodrai Karátsonyi László, gr. Csekonics, gr. Nákó, gr. Hárthur, Dániel Pál, Dániel Ernő országgyűlési képviselők, Kiss Auguszta és még többen. Temetésére külön vonat indult Nagy-Becskerekről. Ott volt a főispán és a törvényszéki elnök is. A családi sirboltban közvetlenül Kiss Ernő mellé helyezték el földi maradványait. Nyugodjék békében!

Örmény tourista. Szept. 3-án ment Marseillén át egy örmény tourista Afrikába. Neve Prunkulián Tigrán lovag, ki a bukovinai Szucsávában lakó jelentékeny Prunkulián család ivadéka. Kerékpáron tette meg az útat Bécstől Marseilleig; innen átment Áfrikába, aztán a Gibraltáron és Spanyolországon át tért haza. Prunkulián úgy nyilatkozott, hogy jövő évben, szintén kerékpárral, megy Keletre.

Tudósítás Aydinból. Szmyrna mellett, Aydinben, közelebbről nagy tűzvész dühöngött. Kétszáz házat és két zsinagógát pusztitott el a tűz, s – fájdalom! — több emberélet is esett áldozatul.

Naptár-változtatás. A Törökországban élő örmények, alkalmazkódva az európai időszámitáshoz, elfogadták az új, gregorianus naptárt; — s így náluk a jelen évi január hó tizenkét nappal megrövidült, mert az ó- és új naptár időszámítása közt tudvalevőleg tizenkétnapi különbség van.

Az oroszorszgi inségesek. Oroszországban a rossz termés által előidézett éhinség enyhitésére, s az ezáltal sujtott vidékek felsegélésére a moszkvai kereskedők saját pénztárukból százezer rubelt ajánlottak föl; s egyúttal bizottságot választottak az egyes kereskedők a magán adakozások beszedésére és az inségesek közt leendő kiosztására. — Rettenetes képet fest az Oroszországban uralkodó nyomorról a londoni Reuter-iroda külön tudósitója, a ki több községben megfordulva kunyhóról kunyhóra járt, hogy a lakosság helyzetét megismerje. Mindenütt az éhinség által előidézett irtózatos nyomort találta. Tudósitása következő szavakkal végződik: »Mély benyomást tett rám e kunyhókban való látogatásnál azon megrázó tényre való emlékezés, hogy a roppant birodalomnak nagyobb része és pedig nem kevesebb, mint tizenöt kormányzóság segélyezésre van szorulva. Képzeljenek örök egy egész országot, — körülbelől tizszer akkorát mint Anglia, — mely teljesen el van szegényedve s most egyetlen óriási szegényház... Ez Oroszország jelenlegi helyzete!

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID ANTAL
92 APR 1 N
KÉZDI VÁSÁRHELYTT

Wolff Gábor.

(1811—1892.)

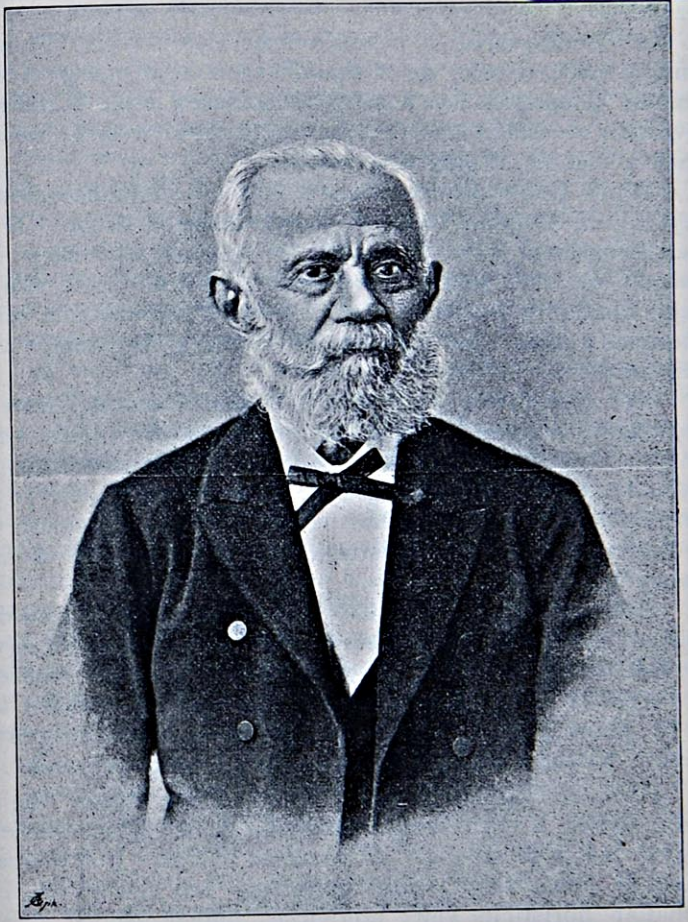

A magyar gyógyszerészet nesztorát,
tan egyik hivatott mívelőjét és a
ménység egyik nem jelentéktelen
tette el Wolff Gáborban, kinek nevét elismerés

ték a botánikusok, személyét pedig — polgári erényeiért — tisztelettel vették körül azok, kik közt élt, kikkel érintkezett.

A Wolff-család a beköltözéskor ‚Kál' (Gál: Farkas) örmény nevet viselt; de a család azon ágát, mely Kőhalomban telepedett le, a szászok rendesen csak Wolff-nak nevezték. A család másik ága megtartotta a »Gál« nevet; tehát a Gál és Wolff: egy család.

Wolff Gábor született 1811. ápril 7-én Kőhalomban; atyja Wolff Bogdán kőhalmi nagykereskedő, anyja Káringécz Zsuzsánna volt. Testvérei: W. Antal udvarhelyi kereskedő, Dr. W. József erzsébetvárosi főorvos, W. Alajos Nagy-Küköllőmegye tiszti ügyésze és W. Zsuzsánna mind elhunytak; csak Wolff János kolozsvári gyógyszerész van még életben.

Két évet (1820—22) töltött a brassói katonai nevelőintézetben; a gymnasiumot szintén Brassóban (1822—26) tanulta. Gyakornokoskodott Fogarason Ungár József gyógytárában (1827); gyógyszerészi oklevelet nyert Pesten 1834-ben; önálló gyógyszerész lett 1840-ben, ugyanis ekkor vásárolta meg öcscsével Jánossal a kolozsvári Schmidt Ádám-féle gyógyszertárt.

Nőül vette 1842-ben Lukács Lujzát (Nagy-Váradról), Lukács György jelenlegi belügyminiszteri államtitkár egyik nővérét. 1848—49-ben, mint jó hazafi, nemcsak pénzzel, de vérrel is áldozott a hazának. 1856-ban 52 pályázó közűl ő nyert jogot arra, hogy Tordán a második gyógyszertárt felállithassa, melyet azon évben meg is nyitott.

Kora ifjúságától kezdve kiváló előszeretettel foglalkozott ugyan a természettudományokkal, de legkedvenczebb tárgyai mégis a növény- és rovartan voltak. Folytonosan tanult és buvárkodott; mint botánikus lett híressé. Fáradhatlan floristicus volt; szerencsés fölfedezéseivel és kutatásaival Kolozsvár és Torda floráját Európa legérdekesebb pontjaivá tette. A növénytudósok több növényt neveztek el az ő tisztelt nevéről, mely így halhatatlanná lett!

Érdemei elismeréssel találkoztak. 1846-ban a kir. magy. »Természettud. társulat,« — 1848-ban a stettini »Entomologischer Verein,« — 1849-ben a nagyszebeni »Siebenb.-

Verein für Naturwissenschaften,« — 1858-ban a bécsi »K. k. zoolog.-botan.-Gesellschaft« tagjává és 1859-ben a bécsi »K. k. geolog. Reichsanstalt« levelező tagjává választotta.

Őszinte barátság köteléke füzte a boldogult dr. Haynald Lajos kalocsai érseket Wolff Gáborhoz, kivel levelezésben is állott; a nagynevű bíbornok még erdélyi püspök korában ismerkedett meg Wolffal. A nyolczvanas évek elején kongresszusra gyültek össze Magyarország pénzintézeteinek igazgatói Budapesten; Wolff Gábor is felment. A fővárosban volt az egyház büszkesége: Haynald is. E sorok irója volt az a szerencsés, ki Wolffot Haynaldhoz felvezette. Igazán megható volt a két botánikus találkozása: meghatva egymás nyakába borultak, megcsókolták egymást és hosszasan átölelkezve maradtak. . . .

Mint tordai gyógyszerész, a közügyek körül kifejtett önzetlen buzgalmával közbizalmat és osztatlan becsülést vivott ki magának. Tagja volt Torda-Aranyosvármegye bizottságának, valamint Torda város képviselőtestületének is. Huszonöt évig volt igazgatója Torda legrégibb pénzintézetének: a mostani virágzó »Tordai kisegitő-takarékpénztár részvénytársulat«-nak; tisztét kiváló odaadással és szakértelemmel viselte. Mult év áug. havában tartották meg a részvényesek fényes ünnepélyek közt 25 éves igazgatói jubileumát. Ekkor leplezték le olajfestésű arczképét is, mely most az intézet helyiségét diszíti. — Mint buzgó gazdája a »Torda-Aranyosmegyei gazdasági egylet«-nek megteremtette az egylet gyümölcsfaiskoláját, mely jó hírnévre emelkedett.

Meg kell még emlékeznem nagyszerű és sok ezer példányt számláló herbariumáról. Ez képezte boldogultnak egyik nagy gyönyörűségét; bár mint csalogatták s bármit is igértek érette: nem akart megválni ezen eszményi kincsétől, mit egy hosszú életen át gyüjtött, — hanem azt fiának Dr. Wolff Gyula tordai gyógyszerésznek hagyományozta.

Meghalt 1892. ján. 29-én 81 éves korában. Halála általános, mély részvétet keltett; ravatalát koszorúözön boritotta. A szomorú családon kivűl a »Tordai kisegitő-takarékpénztár« — és a »Torda-Aranyosmegyei gazd. egylet« külön-külön gyászjelentést adtak.

Sok tanuságot merithet az előre törekvő ifjú nemzedék a tulságig szerény Wolff Gábor hasznos életéből, kinek önzetlensége utolérhetlen és becsületessége szeplőtelen volt!

Bárány János.

Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban. *)

II.

Az örmény szent életrajz-gyüjteményben Nagy Theodosiusról számos olyan — a történeti hitelesség szempontjából természetesen nem mindig kifogástalan — adat van feljegyezve, a melyekkel sehol másutt nem találkozunk. Így például emlités történik az álomról, melyben egy főpap ráteriti a bíbor palástot Theodosius vállaira s ráteszi a császári koronát fejére; később, a konstantinápolyi zsinaton felismerte a fejedelem ezt a főpapot Melecius antiochiai patriarkhában, a kit addig soha sem látott. Theodosiusnak császárrá történt kikiáltását, nyilván szóbeli hagyomány alapján ekként beszéli el az »Áiszmávurkh« :

»A hitetlen Valens halála után a vallásos és nagy Theodosius nyerte el a koronát Gratián római császár parancsából, a ki apósa volt. Theodosius veje és seregeinek vezére volt. Gratián Valens örökségeül neki adta a konstantinápolyi császári trónt. De a byzanczi nagyok nem ismerték őt el, mert nem volt a császárok nemzetségéből. Ámde a míg azok, a kik nem engedelmeskedtek neki, ilyen felfogásban valának, egy napon a szent mise alatt roppant néptömeg gyült össze szent Zsófia templomában. Ott volt az újonnan kijelölt császár is, Theodosius, a kinek neve »Isten-adtá«-t jelent. Valens koronája le volt téve az oltárra, addig, a míg a trónnak örököse nem lesz nyilvánvalóan meghatározva. A lakósság nem akarta a koronát rátenni a spanyol Theodosius fejére. Ekkor az Urnak egy angyala megjelenvén egyszerre sz. Zsófia templomában, egy sasnak képében, fölkapta az oltárról a császári koronát, a nép feje fölött röpködve háromszor megkerülte a templomot s elvégre rátette a koronát Theodosius fejére. A város nagyjai azonnal alávetették magukat, meghódoltak Theodosius előtt s egyező értelemmel kiáltották: »Éljen a császár!«

Ezek a legendák is bizonyságot tesznek arról, hogy az örmény krónikások mennyire igyekeztek a hivők előtt kiemelni az igazi, a történeti Theodosius erényeinek és szerepének nagyságát. Hogy mily őszinte és mély tisztelettel viseltettek a keleti örmény keresztények e fejedelem emléke iránt, ki nagylelkü pártfogásban és védelemben részesité őseiket, még inkább tanusitja egy másik bizonyiték: Theodosius császár canonja, a mely részét képezi az örmény hymnariumnak, s a melyet január hónap folyamában, a császár halálának emléknapján énekelnek. S kapcsolatban vele éneklik azt a Sárágán-t is, a mely az első keresztény örmény király, Tiridát bűnhődése s megtérése emlékezetének van szentelve. (Tiridát emléknapja különben az Áiszmávurkh szerint az évnek más szakára, november hó 20-ára esik).

A Theodosiust magasztaló egyházi énekek az örmény irodalomtörténet buvárainak némelyike egyenesen Khorenei Mózesnek, a nemzeti történetirás megalapitójának tulajdonitja, a ki homiliákat és vallásos dalokat is irt. Mások szerint Khorenei Mózes kortársa, Mántáguni János, szintén ötödik századbeli iró, lett volna e Sárágánnak a szerzője. Legtöbb valószinűséggel bir azonban Ávedikián atyának, az örmény egyházi énekek nagytudományú magyarázójának az a nézete, hogy az emlitettük Sárágán a hírneves IV. (Snorháli) Nerszesz patriarkhától származik, a mit egy tizenharmadik századbeli örmény történetiró, kándzág-i Girágosz bizonyságtétele is megerősit.

Magának a történeti szempontból is felette érdekes Sárágán-nak itt következik egész terjedelmében a szövege:

---

*) E. Chastel, Histoire de la destruction du paganisme dans l' Empire d' Orient. Paris, 1850. — Lebeau, Histoire du Bas-Empire, Nouv. edit., Paris, 1824. — Nève, L' Armenie chretiennes, Louvain, 1886.

»Te, ki megmutattad a földön égi királyságodnak mintaképét, az igazságra és jogra fektetvén fejedelmi trónját Theodosiusnak: az ő vallásosságáért, ó Krisztus, irgalmazz mi nékünk! — Ő az, ki a te keresztlobogód hahatalmas segitségével harczra kelvén, megsemmisítette a pogányoknak lázadó erőit s megerősítette a békében Anyaszentegyházadat: az ő vallásosságáért, stb! — Te, ki e fejedelemnek a te igazságod itéletét adtad, hogy a te szent parancsolataid szerint biráskodhatott a te néped fölött: az ő vallásosságáért, stb! — Te, ki csodás dicsőséggel ruházván fel szent Egyházadat, megkoronáztad az apostolok és próféták, s megerősítetted a szent királyok által: az ő vallásosságáért, stb! — Ezek a szent királyok felfegyverkezvén a tusára a szent Léleknek harczi erejével, megsemmisítették a szakadároknak dühét s megszilárditották az igaz hitben az egész világot: az ő vallásosságáért, stb! — Te, ki megengedted a világnak, hogy a nagy Theodosius uralkodjék, s midőn befejezte életét az igaz hítben, e napon égi királyságodba vetted fel őt: az ő vallásosságáért, stb!

»Áldunk téged, Krisztus-király, ki diadalmaskodván kereszted által, szenteidet dicsőségednek csodáival vetted körül, atyáink Istene! — Ma örvendeznek a mindig virrasztó égi szellemek e császárnak vallásossága fölött, mert a nagy Theodosius énekeivel magasztalja a seraphinok égi seregének társaságában atyáink Istenét! — És mi is magasztalunk téged, szent Theodosiussal, a vallásos császárral, új énekünkben, ó atyáink Istene!

»Áldjátok az Urat, dicsőitsétek e szenttel az örök Atyának isteni Igéjét! — Dicsőitsétek e szenttel, a kit megkoronáztak a földön az angyalok s a kit felemeltek az egekbe önnön erényei! Dicsőitsétek őt e szenttel, ki leigázta az ellenséget a hít által s megalapította a szent Egyházat könyörgéseivel!

»Megváltó Istenünk hallgass meg minket közbenjárása által e szent királynak, ki vallásosságával megveté az Egyház alapjait s igaz hittel kormányozta a te népedet. Leborulva kérünk, a te emlékezetedért add meg nekünk az egeknek békéjét!«

»Boldog Theodosius, te nagy császár, járj érettünk közben az egeknek uralkodójánál, hogy megbocsássa vétkeinket! — Te, ki imádod Krisztust s alapitója vagy a szent hitnek, járj érettünk közben, stb — Te, ki dicsősége vagy a királyoknak e földön s megkoronáztattál az egekben, járj érettünk közben, stb.«

»Te, kit boldognak hirdet mindenki, te megnyerted Krisztustól, a dicsőség koronáját, Theodosius, ó nagy király, járj érettünk közben az egeknek uralkodójánál! — Ki szent imáiddal futásnak inditottad az ellenséget, ki a sátánt lábaiddal tiporván, az égi lakók sorába emeltettél, ó Theodosius, stb! Ime bizalommal eltelve ünnepeljük a te emlékezetedet s áldjuk Azt, a ki koronát tesz fejedre, ó Theodosius, stb!«

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harczaiból.

IV.

A felsőbbséget, melylyel Kossuth Magyarországon birt, nemcsak személyes tehetségeinek lehet tulajdonítani, hanem annak a körülménynek is, hogy a legtöbb intéző államférfiú lassanként visszahuzódott a nyilvános élettől; tehát azok is, kik a harcz előbbi tetteiben — a bécsi kormányhatalommal szemben — részt vettek. Battyányi, mihelyt lemondott a miniszterelnökségről, felhagyott minden egyenes kezdeményezéssel a magyar politikában, és csak arra törekedett, hogy a harczoló hadsergek között közvetitést létesítsen, — a mit Windischgrätz bosszúsan viszszautasított. Deák mindjárt kezdetben kijelentette, hogy ő nem képes ennek az irányzatnak párthiveket szerezni; ádminisztrálta ugyan hivatalát és igyekezett is a márcziusi miniszterium első napjaiban egy törvénykönyvet összeirogatni, — azonban Battyányi kivánsága szerint fokozatosan a közvetitő szerepét vállalta magára, de eredménytelenül.

Wesselényi vén és vak volt és habár beleegyezett abba, hogy Eötvössel együtt menjenek el abba az értekezletbe, mit Bécsben a cseh követek visszautasítottak, de sem ő, sem Eötvös több részt nem vettek a nyilvános ügyekben. Széchenyi megijedvén attól, hogy ezt az eredményt az ő előbbi buzditásai, miket a magyar érzülethez intézett, idézték elő, elveszté eszét és ekkor tébolydában volt. Így a Magyarországon kiemelkedett államférfiak közül egyedül Kossuth volt az, ki még a közönség szemei előtt maradt. Ékes-szólása, melylyel senki sem versenyezhetett és a magyar nemzeti érzület iránt tanusított rokonszenve páratlan hatalmat adtak kezébe és miután Bemben felfedezte a katonai lángészt, oly befolyást biztosított magának Erdélyben, mely állását rendkivüli módon megszilárditotta. . . De nött bizalmatlansága Görgei iránt is.

A függetlenségi nyilatkozat közzététele után nem egy-két magyar tiszt mondott le. Görgeinek magatartásából, ki akarata ellenére megtartotta ugyan a fővezérséget, mind inkább kitünt, hogy ő Kossuthnak ellenmása. Ez a kölcsönös gyanúsitás, mint legfőbb ok, vezetett azon lépéshez, mely katonai itészek véleménye szerint a legszerencsétlenebb volt az egész hadjáratban. Ugyanis ápril 26-án Görgeinek és Klapka tábornoknak sikerült, kétségbeesett hadutazás után Komárom várát az osztrákok kezéből kiragadni; — mire Klapka és még más főnökök azt hitték, hogy Görgei ezt a sikert kizsákmányolva Györ felé fog előre nyomulni, hogy a közlekedést Bécscsel újra megnyissa. Azalatt Kossuth nyugtalanul fáradozott, hogy Pest ne maradjon még továbbra is az osztrákok kezében; azért azt kivánta, hogy forditsa Görgei harcz-erejét a főváros felszabadítására. Görgei és a többi katonai főnök abban a hitben élt, hogy ez az eljárás nagy tévedés lenne; azért fel is fejtette okait, hogy miért nem teljesiti rögtön Kossuth parancsait: Ha ő kivivott előnyeit követve berontana Áusztriába, akkor — hite szerint — Magyarországon azonnal kikiáltanák a köztársaságot és így lehetetlen lenne a kiegyezés az osztrák kormánynyal; ellenben ha megszállja Pestet, ezáltal olyan előnyös alapot nyerend, hogy az osztrákok kénytelenek lesznek Magyarországnak megadni a

modosított alkotmányt (had- és pénzügyminiszter nélkül); és ez volt az ő legfőbb óhajtása is. Így történt, hogy május havának legnagyobb része Buda ostromlásában pazaroltatott el, az osztrákok pedig azalatt Magyarországban tágasb tért foglaltak. . . . És míg Kossuth nehezen tartotta fenn magát Görgei ármánykódásaival szemben, azt a hirt hallja, hogy egy hasonlatlanúl félelmetesebb ellenség jelent meg hirtelen a csatatéren.

Ugyanis május 1-én intéztek Áusztriából formaszerű kérelmet az oroszokhoz, hogy ezek a magyarokkal szemben, nyujtsanak nekik segélyt , . . és az orosz erők júniusban már mutatkoztak a Kárpát-szorosokban. Június 17-én találkozott Szabó ezredes az orosz ezredekkel a tömösi szoros közelében. Kezdetben azt hitte, hogy csak nehány csapattal van dolga; de az ütközet alatt több meg több csapat jött elé úgy, hogy Szabó kénytelen volt hátrálni. Két nap múlva érkezett meg Kiss ezredes élén nehány székely csapatnak, hogy a beütést visszaverje és míg azok, kik a hegycsúcsokat megszállva tartották, köveket és faderékeket vetettek az oroszokra — az a 400 ember, kik az útat zárták el, oly bátran állott ellen az oroszoknak, hogy ezek a harcz elején visszahuzódtak; de Kisst egy golyó földre teriti, miért csapatja elfutamodott.

Május végén Bem visszatért Erdélybe és arra törekedett, hogy a székelyeket összegyüjtse; lelkesítő felszólításokat intézett hozzájok, melyekben megemlékezett azon hőstettekről, miket a mult télen felmutattak. Június 25-én ismét elfoglalta Beszterczét és nyilt téren az egyesült orosz-osztrák hadtesttel találkozott. Hét óráig ellentállott nekik, de mivel új erősitéseket kaptak, Bem kénytelen volt hátrálni. Az oroszok rendkivüli nagy száma — ugy látszik — meglepte Bem csapatait és páni félelem terjedt el közöttük. Az ellenség elárasztotta az egész országot; Nagy-Szebent elfoglalta, ismét elvesztette, újra elfoglalta és végre midőn áug. 5-én az ismét az oroszok kezébe került, Bem élve alig menekülhetett el. *) Bem folytatni akarta a har-

---

*) Nem tudom, honnan vette az angol iró e tényeket, mert én akkor még Nagy-Szebenben voltam — és mit sem tudok azokról. Bizonyára e részlet: román képzelődés. Cz. J.

czot, de áug. 7-én Kossuthtól azt az utasitást kapta, hogy menjen Felső-Magyarországba, hogy Görgeivel való ügyesbajos dolgaiban segitségére legyen. *)

Kossuth tett még egy próbát: Görgei helyébe Mészárost tette; de kénytelen volt a parancsnokságot újra Görgeinek átadni; elvesztette ugyan minden bizalmát Görgei iránt, de kényszerülve volt bármely megegyezést elfogadni, csakhogy magát és az országot a bajokból kiragadja. Azonban remélte, hogy nemsokára Görgei helyébe Bemet teheti; ezen törekvése ellen nemcsak Görgei nyilatkozott, hanem Csányi is, ki — ugy látszik — Görgeivel rokonszenvezett. Görgei és Csányi minden áron azon voltak, hogy mondjon le. És míg Kossuth habozott, hogy mire tökélje el magát, — azt a hírt hallja, hogy Bem Temesvárnál veszélyesen megsebesült. Bem irt ugyan neki, hogy sebe könnyű .... azután szilárd ellentállásra nógatta. E levél azonban sohase jutott Kossuth-hoz és a legközelebbi tudósítás, mit Bem kapott, az volt, hogy Kossuth lemondott és Görgei neveztetett Magyarország kormányzójává. Erre Bem szemrehányó levelet irt Kossuthnak, azután hadtestével a Bánátba ment Lugos ellen, hogy megtámadja az oroszokat. Dembinski, ki ekkor Bem seregénél volt, nem engedelmeskedett e parancsnak — és Bem csatát vesztett. Ugyanaz nap: áug. 13-án tette be Görgei Világosnál a fegyvert és egész hadseregével együtt egy orosz tábornok előtt (ha jól emlékszem: Paskievics) megadta magát.

Jelenleg úgy tekintik a dolgot, hogy a fegyverletételt katonai okok tették szükségessé: az osztrákok előnyomulása Déli-Magyarországban azalatt, míg Buda ostroma tartott és Erdély elfoglalása az oroszok által: Magyarországot a hóditó zsákmányává tették. Ennek daczára többé már nem kétséges, hogy a Görgei és Kossuth között volt ellenkezés és a pártoskodás, mit előbbi a hadsereg közé bevitt, voltak az okok, melyek ezt az eredményt legnagyobb mértékben elősegítették. Aztán Görgei soha sem tudott felvilágositást adni e kérdésre: Miként történhetett — a fegyverletétel feltételei értelmében — az, hogy míg vele szemben a közbocsánatot (amnestia) osztrák és orosz oly ügyelve megtartották, — addig a tábornokokat, kiknek egyetlen bűne az volt, hogy az ő parancsnoksága alatt szolgáltak, Haynau a leggyalázatosabb halálra itélte és javaik birói foglalás alá vétettek? Egyébiránt az is bizonyos — hozakodjanak bármennyi mentséggel elő a világosi fegyverletételre vonatkozólag, — hogy ez a tett vetett a magyar szabadsságharcznak oly váratlan véget.

Bem visszasietett Erdélybe és igyekezett előbbi hadcsapatait felkelésre birni; de törekvései eredmény nélkül maradtak. Klapka még egy hónapnál is tovább tartotta fenn magát Komáromban; ellenállása előnyös feltételeket biztosított számára. A két tábornok [1] és Kossuth kénytelenek voltak Törökországban keresni menedéket.

Czetz János tábornok.[2]

---

*) Ez nemcsak zavart dolog, de anakronismus is: Kossuth Bemet Haynau ellen Temesvárra küldötte. Cz. J.

[1] Csak Bem. Cz. J.

[2] A derék Czetz család, melyből hirneves tábornokunk származott, az örmények beköltözésekor (1672) még Vártán nevet viselt. A szamosújvári 'anyakönyvek I. köt. 10 lapján (1715 év) ez olvasható: Vártán mágánuámp Czetz: Vártán vezetékneve Czetz. Tehát tábornokunk — ki a magyar szabadságharcz alatt oly dicső nevet vivott ki, — ősei azon páratlan hős Vártán tábornok családjából eredtek, ki az V. században Kr. u. a perzsák ellen viselt harczban halhatatlanná tette nevét. A Vártán neve, kinek emlékünnepét a keleti örmények mai nap is tartják, tölti be az örmények történetének legfényesebb lapját. — »Csak sasfit nemz a sas és nem gyáva nyulat Nubia párducza.« Szerk.

* * *

Mivel ajándékozta meg 1848 a hazai örménységet?

Szamosújvártt 1892 márcz. 15-én elmondotta **Szongott Kristóf.**

Nemcsak a magyar nemzet, hanem e haza minden népfaja, nemzetisége is sokat köszönhet a korszakot alkotó 1848. megbecsülhetlen vivmányainak. De mivel e drága vivmányok keletkezésének kedvező körülményei ezen érdeklődő, mívelt, szép számú, diszes hallgatóság előtt úgy is ismeretesek, e kinálkozó alkalommal — szives engedelmökkel — szólok a lehető rövidletben 1) arról, hogy milyen volt a hazai örménység helyzete 1848 előtt és 2) felemlítem, hogy mit kaptunk mi örmények is — a haza többi fiaival egyetemben — ajándékképen 1848-tól. . . .

Tudva van, hogy apáink igen kiváló családokból vették eredetöket; őseink a királyszékes Ániban, Örményország fővárosában, mely egy millió lakost és 1001 templomot számlált — laktak. Jólétben éltek; fény, pompa mindenütt. A Kelet ezen nevezetes nemzete terjesztette a míveltséget, fejlesztette a tudományt, irodalmát hiressé tette, ápolta a művészetet, messze terjedő, virágzó kereskedelemmel birt. De boszút akartak állani rajtuk az őket környező irigy csordák azért, hogy a keresztény örmények a keresztesek pártjára állván, ezeket pénzzel, harczosokkal és tanácscsal gyámolitották; András magyar királynak is jelentékeny segitségére voltak az örmények. Ezért öldöklő fegyvert kovácsoltak a barbárok és megszámlálhatlan menynyiségben rontottak be a szép országba. Útközben tűzzel-vassal pusztitottak mindent; feldulták a tudomány csarnokait és a Muzsák hajlokait (úgy sem tudták ezek értékét felfogni); kiméletlen kezök kardra hányta a görnyedező öreget ép úgy, mint a pólyába takart csecsemőt; azután az egyesült durva sergek romboló lépteiket az ország szive: a fényes Áni felé vették; mert itt lakott a nemzet színejava. Megizenték a műkincsekben bövelkedő főváros lakosainak, a dúsgazdag aristokrátáknak, hogy megmenthetik életöket és roppant vagyonukat, ha megtagadják Krisztust. De az örmény főrangúak többre becsülték az égbe vezető kincset, az üdvözitő keresztény vallást, a mulandó földi javaknál — és tántorithatlan hívei maradtak azon tannak, mit Világositó Szent-Gergely hirdetett az örmény földnek. Azonban sokaknak még volt annyi idejök, hogy az éjszaki kapún elmenekülhessenek; azért minden férfi két tarisznyát vett elő, egyikbe tették az olvasót, az ima- és egyházi könyveket, különösen a kedvelt ‚sárágán'-okat, hogy az idegenségben is anyanyelvükön dicsérhessék az Urat; a másikat tele rakták aranynyal, ékszerekkel és drágakövekkel . . . . azután kezökbe vették a sanyarú vándorbotot. Így

hagyták el apáink fényes márványpalotáikat és könybe lábbadt szemekkel mondottak végbucsút az ősi hazának, az Ararátnak, a paradicsomnak. . . .

Krimbe mentek, mely félsziget akkor keresztény uralkodó fenhatósága alatt állott: a genuaiak birták. Itt több helységben telepedtek le; sokan laktak közülök Kaffában (Theodosia), honnan élénk kereskedést folytattak a messzefekvő tartományokkal; de a tatárok igen gyakran megzavarták békés napjaikat; azért nagyrészök Lengyelországba ment. A lengyel király tárt karokkal fogadta és szép kiváltságokkal ajándékozta meg őket. De a háborúk nyugtalanitásai miatt innen is kiköltöztek: Moldovában hét várost alapitottak. Kezdetben jól ment dolguk; később azonban a vajdák kimondhatatlan kinzásokat mértek reájuk azért, hogy hagyják el vallásukat, nyelvöket és szokásaikat. apáink inkább az országot hagyták el. És mivel a török épen azon időtájban nyomult nagy sereggel délszakról Moldován keresztül éjszak felé, hogy Podolia, Kamenietz várát ostrom alá vegye — az örmények nyugatra, az erdélyi havasok közé huzódtak, honnan 1672-ben I. Apafi Mihály fejedelem behivta őket Erdélybe.

1239-ben vándoroltak ki őseink Ániból és így 433 évet töltöttek Krimben, Lengyelországban és Moldovában. Ezen idő alatt négyszer voltak kénytelenek ott hagyni eladatlan épületeiket, földbirtokaikat, sőt ingó vagyonuk legnagyobb részét is — míg e szép haza földére léptek. És különös, hogy míg más, e hazában letelepült vagy ide betelepített népek itt ingyen kaptak földet, addig apáink drága pénzen vették meg azokat a földterületeket, hova városaikat, helységeiket épitették. Igy pl. azért a darabka földért, melyen Szamosújvár épült, bele nem értve a dominiumot, 25000 forintot fizettek.

A bölcs Apafi korán átlátta, hogy mily hasznos elemet nyert országa a beköltözött életrevaló örményekben, kik kitünő észképességök mellett vagyont és szorgalmat hoztak Erdélybe. Igen mert apáink, kik kereskedelmi öszszeköttetésben állottak Kelettel, Nyugaton pedig Bécscsel, Lipcsével, Dancziggal, apáink — mondom — honosították meg Erdélyben a kereskedelmet; városaikban pedig, egy akkor igen keresett iparczikk előállitása végett, tizével-huszával állitották fel a gyárakat. E gyárakban készült a híres piros és fekete szattyán, melyekből a magyar nemesség magyar csizmát készittetett.

Azonban a székelyek és szászok kancsal szemmel nézték az örmények boldogulását; azért az országgyűléseken mindent elkövettek, hogy vetélytársuk: az örmény be ne fogadtassék a honfiak sorába. És — fájdalom! — csakugyan sikerült ezeknek hosszú időn át elháríthatlan akadályokat gördíteni az örmények legfőbb óhajtásának megvalósulása elébe; mert csak 168 évi itt lakozás után ismerte el őket az erdélyi országgyűlés 1840 elején honfiaknak.

És vajjon hárult-e reájok haszon akadékoskodásukból? Nem fürkészem, de annyit állithatok, hogy e rövidlátó politika érzékeny kárára volt az annyiszor elpusztított országnak; mert az örmények egy része e miatt visszament Keletre, az itt maradtak pedig, mivel idegenekül tekintettek, nem mertek — pedig volt mivel — költséges palotákat épiteni, hanem megelégedtek kisszerű házaikkal. Oh be meglepő, a mostaninál mennyivel fényesebb külseje lenne az örmény helységeknek, ha a honfiúsítás mindjárt a beköltözés után megtörténhetett volna!

Most lássuk, hogy az örmények beköltözésekor az ország lakóssága milyen osztályokra oszlott. Voltak az országban mágnások (grófok, bárok), nemesek, nem-nemesek és jobbágyok. Hivatalokat csak a mágnás vagy nemes viselhetett. S habár apáink ereiben nemes vér buzogott, azért Erdély a beköltözötteket nem tekintette nemeseknek; sőt közülök még azok, kik czimeresleveleket kaptak I. Apafi fejedelemtől, III. Károly-, Mária Teresia- és a többi magyar királyoktól — sem nyertek alkalmazást a hivatalokban. Eseménynek nézte mindenki azt a rendkivüli esetet, midőn egy Cziriák nevű tehetséges örmény, ki 17 évig szolgált volt Kolozsvártt díjtalanul, fizetéses irnoknak kineveztetett. — Le akarták hozni az udvari kanczelláriától a kitünő jogászt, a nemes Issekutz Bogdánt Kolozsvárra; mire egy nemes: »Csak nem ülök széket egy olyannal, kinek apja

a pudli mellett állott« — és nem hozták le a derék Issekutzot; mert akkor a kereskedést, az ország anyagi felvirágoztatásának ezen hatalmas eszközét, sokan lealacsonyitó foglalkozásnak nézték. Igen, mert az akkori helytelen felfogás azt tartotta, hogy némely állás megszégyeniti az embert; holott mai napság mi azt mondjuk, hogy a nem-alkalmas ember szégyeniti meg az állást.

Jobbágy, földmívelő, paraszt ember egy se volt az örmények közt. Azért közülök az, ki pappá vagy orvossá nem lett, kereskedés útján gyarapitotta vagyonát. Szattyán-gyáraikban is, melyek közül egy nehány még a 60-as években is működésben volt, többnyire nem-örmények végezték a kézi munkát; mert az örmény, tekintettel eredetére, műveltségére és vagyonára — kezdet óta úrnak tartotta magát — és tartozkodott a szolgai munkától. . .

A fennállott törvények értelmében az örmény helységeken kivül az örmények örökös földbirtokot nem vehettek; hanem csak zálogban, vagy haszonbérben tarthattak jószágokat, földeket. Ez az oka, hogy a mult században és a jelen évszáz első felében igen sok, marhakereskedéssel foglalkozó örmény tartott különösen Magyarországon pusztát haszonbérben, melyeknek felügyelő gondozását ugy nevezett ‚pusztádsi' örményekre bizták. . . .

De kiűzte Savoyai Jenő herczeg déli Magyarországról a törököt; az ország e része ezért majdnem lakatlan maradt. A talajt megmérhetlen távolságig a vizek kiöntései boritották el; csak sást, kákát, nádat termett a föld. Szabad volt e földekből bárkinek venni; olcsóért adták. . . és nem kellett senkinek! De mit mondok, senkinek? Kellett az örménynek. Mert ekkor költözött ki Szamosújvárról a Karácsonyi, Gorove, Dániel, Jakabffy. . . család; Erzsébetvárosról a Kiss, Vertán, Issekutz. . . család; Gyergyó-Szt-Miklósról a Novák, Czárán, Vákár, Lázár. . . család és földet vettek déli Magyarországon. Azután lecsapoltatták földjeiket, állandó árkokat ásattak, megszántották, bevettették azokat. Most e földek az ország legjobb termő földjei és ezek az örmények a hazai örmények közt a leggazdagabbak. . . .

A mondottakból láttuk, hogy majdnem minden működési tér el volt az örmények előtt zárva. Ez az oka tehát, hogy az örmények közt a multban se nagy földbirtokosokat, sem más téren — egy-két gyér eset kivételével — kiemelkedettebb egyedeket nem találunk.

De beköszöntött a dicső 1848, mely nemcsak megszüntette a kor keretébe nem illő, elavult törvényeket és több korhadt intézményt semmisített meg, hanem a jobbágyságot, az emberiség e szégyenfoltját is eltörülte. Nem sorolom fel a sok szebbnél szebb vivmányt, melyekkel ezen emlékezetes korszak a hazát megajándékozta, hanem végezetül csak még azon magasztos elvekről teszek említést, melyeket 1848 győzelmes zászlajára irt: »Szabadság, testvériség, egyenlőség!« E szép korszak szabaditotta meg a sajtót bilincseitől: a censurától; oszlatta el az előitéletes véleményt, szüntette meg az átkos ellenségeskedést, melylyel honfi honfi ellen viselkedett — és adta a hazafiak szájába e testvéries megszólitást: polgártárs; e nagy idő rontotta le az emberi méltóságot mélyen sértő válaszfalat, mely elég igazságtalanul különbséget tett a hazát egyaránt szerető honfi és honfi, az Isten képére teremtett ember és ember között és proklamálta az egyenlőség elvét. De — hála a Gondviselésnek! mióta az egyenlőség fönséges elve testet öltött magára és a hivatalok betöltésénél többé már nem a születés vagy a nemzetiség, hanem a képesség, az arravalóság lett az irányadó: minden téren találkozunk örményekkel is. Láttunk örményt a miniszteri bársonyszékben és találunk örményt a járásbiróságok irnoki asztala mellett is. Vannak neves tábornokaink, jelentékeny akadémikusaink; van grófunk; felmutathatunk számot tevő országgyűlési képviselőket, tudósokat, egyetemi tanárokat, irókat, nagyföldbirtokosokat és egy sereg hivatalnokot. . . .

És mindezt 1848-nak köszönhetjük! Azért midőn áldom emlékét azon felejthetlen tisztes alakoknak, kik nemcsak előkészítették e dicső korszakot, hanem tevékenyen közreműködtek e vivmányok előteremtésében is; egyúttal hálás köszönetet rebeg gyönge ajkam a liberalis magyar nemzetnek, mely e nagy idők áldásait nem tartotta kizárólagosan csak saját fiai számára, hanem azokból egyenlő részt adott, kivétel nélkül, a haza minden fiának.

Éljen ezért a lovagias magyar nemzet és maradjon 1848. márt. 15. nagy napjának felejthetlen emléke egész Magyarország emlékezetében — az idők végeiglen!

Az újszülött gyermekek besózása.

Az élelemszerek megtartásának első módja, mely a népek előtt ismeretessé lett, bizonyára: a besózás volt. A tenger, melyben a rothadás nem oly könnyen megy végbe, tanitotta meg erre az embereket; így történt aztán, hogy a sónak már korán erősítő és megtartó erőt tulajdonitottak. Gondolták, hogy ez az erő az ifjú földlakosnak is, ki csak az imént jött napvilágra, használhat: így fejlődött ki azon, különösen Keleten nagyon elterjedt szokás, mely az újonszülött gyermekeket sósvizben füröszti, vagy szabályszerűleg besózza.

»Téged sem fürösztöttek vizben, hogy tiszta légy, sem sóval be nem dörzsöltek« mondja Ezekiel látnok; és a keleti ember jól tudja, hogy mit jelentenek e szavak: a gyermekápolás legnagyobb mérvű elhanyagolását! A zsidók és más keleti népek később csakugyan megelégedtek azzal, hogy az újszülötteket csak sósvizben fürösztötték meg; azonban itt-ott a besózás régi szokása is fenmaradt. — Nevezetesen Orosz-Örményország Eriván kormányzóságában, az örmények *) gyakorolják és pedig úgy, hogy az újszülött egész felületét finomra tört konyhasóval hintik be, mely tett alkalmával különös gondot forditanak a honalj ránczaira és mélyedéseire, a térdhajlásra és az ujjak tájaira. Miután a gyermek három, sőt több órán át sóban feküdt, megfürösztik tiszta meleg vizben.

---

*) Örményországban soha se volt gyakorlatban ezen helytelen szokás; az erivani kormányzóságba is az idegen szomszédoktól szivárgott be, de itt is majdnem teljesen felhagytak vele.

Szerk.

Némely kerületekben az örmények ezt a szokást elhagyták, ezért szomszédjaik »sótalan« örményeknek nevezik őket.

A klasszikus görögök utódai is behintik sóval gyermekeiket. És ha mégis valamelyik felvilágosultabb anya vonakodnék gyermekét ezen eljárásnak alávetni; úgy a bába ezt adja tudtára: »Ha gyermekedet sóval be nem hintem, úgy abból nyomorúlt lesz, és mire sem lesz alkalmas.«

De hogyan állják ki ezt a besózást a kicsinyek? Hát ha sok a jóból, úgy ez az erősítő gyógymód igen nagy veszélylyel jár: a bőr biborvörös lesz, a gyermek az erős csipést nem tudja kiállani és görcsök között elhal. — Daczára ennek vannak népek, — mint p. o. Isauria hegylakói Kisázsiában — a kik az újszülötteket irgalmatlanul 24 óráig tartják a sóban, hogy a bőrük erősődjék. Valóban elpusztithatatlan természettel bir az ember!

Németország némely vidékein még most is dívik e szokás, azonban csak jelképileg. Így pl. a rajnamelléki Pfalzban némelyik a gyermek füle mögé tesz sót, a másik meg a papirba göngyölt sót a pólyába teszi; van olyan is, ki egy csep sót az újszülöttnek nyelvére tesz. Azt tartják, hogy a só eszet hoz és megóv a gonosz lélektől.

Németből: **Ábrahámné Gámán Erzsi.**

Örmény dal és görög epigramma.

P. Thewrewk Emil »Görög anthologia« czimű nagybecsű művében a 83. szám alatt közölt epigrammához következő megjegyzést füzi:

»Besigtháslián mai örmény lantos költő eme dala, melyet Esztegár László fordított magyarra (Főv. Lapok 1889. aug. 3.) hasonlóságánál fogva megérdemli, hogy ide igtassuk.

»Oh, lennék én csak a tavasz'
Szelid fuvalma: röpke lég;
Szállonganék fejed körül,
S fürtidre csókot hintenék!

Oh, lennék szende rózsaszál,
Derült mosolylyal ékesen;
Virulnék kora' hajnalon,
Magasztos-édes kebleden!

Oh, lennék álomkép csupán,
Lebegve éjeid felett:
Kilesném lelked' álmait —
És elrabolnám szivedet.«

Mi meg igen érdekesnek tartjuk az ismeretlen szerzőtől származó görög epigrammát, a tudós szerző forditásában idejegyezni.

»Lennék csak szellő, s a mikor te a napra kijönnél
Kebled föltárnád, szivni fuvalmait.«

A tanár úr azon téves adata, hogy én forditottam le a gyönyörű dalt, az én mulasztásomból ered. Az idézett helyen közölt tárczámban ugyanis elfeledtem a fordítókat külön-külön megjelölni. E folyóirat tisztelt olvasó közönsége előtt azonban ismeretes, hogy a kitünő forditás az enyémnél e téren sokkal hivatottabb toll terméke A forditás szerzője: az örmény dalok költői lelkű és ékesszavú átültetője: Simay János.

Esztegár László.

Tiridát király.*)

V.

Fájdalom eme tizenötszáz éves létezésről beszélő intézmény több ízben a hitetlenek rombolásának lett czélpontjává; nemtelen durvasággal fölprédáltatott, a mit fárasztó szorgalom termelt. Az éles szemek fölfedezték azt is, mit csak kevesek előtt ismeretes rejtekhelyek gondosan őriztek. Manap a tömérdek arany és ezüst egyházi edények- és készletekre, úgyszintén a megbecsülhetlen irattárra csak mint tündérálomra tekinthetni vissza, a nemzeti élet könyvébe illesztendő összes lapok vizbe gyúratva megsemmisittettek, vagy széttépve szélnek eresztettek. Különösen a perzsák 1058-ban iszonyú pusztitást vittek véghez; de ismét kiépült.

---

*) L. »Armenia« ötödik évfolyam, 376 lap.

A jelen században egy évvel az orosznak Armeniában tett foglalásai előtt a szilaj tatárok tömege azt az örvény szélére vonszolta. E vihart is túlélte a ker. őstelep. Ma harmincz szerzetes lakja, kiknek itt iskolájok is vagyon. Oly hosszú múltat nem lehet csak úgy szivacscsal letörülni. Járon tartomány lakói közül a kath. és nem-egyesült örmények tesznek 22 ezeret. Szent János kápolnájába ősrégi szokás szerint a közönség korlátozva bocsáttatik be, minthogy a nők részére annak csak előcsarnoka áll nyitva. — Miután az ország földjének utolsó hantja is kiszorult a hozzá tapadt bálványok lábai alól: a csendesen fejlődő mozzanatok mintegy fölhivni látszanak, hogy további figyelmünk azon ponton pihenjen meg, mely örökre nevezetes marad. Az esemény színhelye Pákáván. A király a hőn-ohajtott főpásztornak Caesareából, az ország határaihoz való közeledtére Ásken nejével és nővérével Choszrovituchttal székhelyéről Pákávánba jött. Megható volt a viszontlátás öröme, a megilletődés benyomása alatt a szivek túlcsordultak. Eufrát mindkét partja keskeny volt az átláthatlan tömeg befogadására. A lángoló szeretet bíborában megjelenő féfiú a nép közé vegyült, hogy tanszékéről hallassa intelmeit a tévely csábjai ellen, ép e helyen, mely mint a hét bálvány székvárosa, egyik tűzhelye volt a csábok tévsugarainak. És a levegő, a Megváltónak magasztalásával telt el. A negyvennapi munkásság után bekövetkezett a nagyszerű pillanat, melynek mindenki lázas várakozással nézett elébe.

E tárgy további folyamára nézve a mindenség Atyjáról és annak gondviseléséről mitsem tudni akaró gőg talán sajnálkozó mosolylyal veendi — hiedelme szerint — holmi túlbuzgalom által félrevezetett ártatlan együgyűségünket. Ám legyen! Mi jobb meggyőződésünk sugallatát követve, nem akarjuk a történelmet meghamisítani; de viszont nem tagadhatjuk meg a régi fénytől lelkünkben földerengő kegyeletet, minthogy a nyilvánosság őrszeme kisérte az egykorú irónak, Agathangelosnak tollvonásait. Ő alkotta meg e kor történelmének művét, mint szemtanú,

naplójellegű munkáját a király meghagyásából irta és pedig görög betűkkel, minthogy ez időben honi irásjegyek hiányoztak. Jegyzetei által oly pontokat világitott meg, melyek nélkül sok tárgy fölött megfejthetlen homály borongna. A nemzet multjának legjelesb ismerője Chorenei Mózes iránta oly elismeréssel viseltetik, hogy őt »Tiridát kiváló titkárának« nevezi. Munkájára több helyen ehhez hasonló szólamokkal hivatkozik; »Amint ezt neked Agathangelos előadja.«

Ott látjuk 302. Kr. u. Világositónkat, mellette a nemzet diszét, a deli termetű kir. párt és családját, köröttök erőteljes, marczona alakokból álló udvarnép csoportosul. Ugy látszott, mintha tiszta azurszinű boltozatával az ég és a föld összeölelkesett és nagy szentélylyé alakult át. A hegy oldalán függő kir. kastélyban nagy sürgés-forgás van, a honnan menet indul az éden kertjéből forrásozó kereszkuthoz, az Eufrát folyamhoz, melynek tükrén a verőfény arany sugarai játszadoztak. Az élő vértanú a folyamba száll, bálványozó emberek özön-sokasága az örök Isten előtt meghajolván, a keresztvíz habjai alá jött, az ég pedig egy fénylángban uszó oszlopban elragadó látványt nyit az egész tájra s áldó sugarait hinti le a magasságba emelkedő főhászokra. Eme napok, melyek ily ünnepélyes díszben pompáznak, megszólamlanak s fölhivják a több század távolában élő utódokat, hogy semmi balszerencsében ne rázzák le az ősök szellemét, kik, fehér öltözékeikben égő viaszszal kezökben lépdelnek ki a folyamból.

A bálványok szennyét lerázó nép a lenyugvó nap utolsó sugarainál elhangzott áldó szózatra oszlott széjjel. Más nap, a mint az ég bíboros királya feltünt, a folyam partját sürü néptömeg lepte el. A téren fölállitott oltáron a főpap által az újszövetség áldozata mutattatott be s az abból részesült keblek oltárán, a hálának égbetörő illatos áldozata lobogott fel. Lapozhatunk az egyes nemzetek történelmében: és magasztosság szempontjából a legfontosabb esemény: vagyis egy nemzetnek az evangelium országába fölvétetése alkalmával ezeknél kiemelkedőbb pontokra nem akadunk. Alig egy hét mulva egymillió és négyszázezeren valának, kiknek számára a hittanitó körül csoportosult szellemi erők segédkezésével az isteni tanok éltető forrása fölfakadt. Miután itt az ügyeket akkép intézte, hogy távollétében is legyenek, kik az új ker. sarjadékot a tudomány, vallás és jó erkölcsök tejével táplálják, a királylyal együtt a székvárosba ment, hogy fölebb emelje bámulandó vívmányainak tündércsarnokát.

A város belsejében levő kir. lakhelytől nem messze, a már előre, a kereszténység jelvényével jelölt helyen emelkedik a Mindenhatónak ‚ecsmiádzini‘ szt. hajléka. [1] Sejtelmével sem birhatunk, mennyi kincset halmoztak fel itt s mily önzetlen hazafiságú egyháznagyok és nagy erők egyesültek, hogy fölépitsék és megörökitsék e székes főegyházat az utó- és jelenkor számára. [2]

Hogy a nép nagygyá lehessen, a végből szükséges, hogy annak értelmi és erkölcsi ereje fokozatos szilárdulást nyerjen. A munkabiró férfiú e tekintetben bevándorolta a hít világa által még nem érintett helyeket, szeldelvén itt is az oktatás igéinek kenyérét. Megrakta az egész országot a király egyakaratú szivének melegével ápolt templomokkal, neveldékkel és iskolákkal, melyek a templom után leghathatosb tényezői a népek polgáriasitására. A szükség enyhitésére teremtett dolgokat, melyek a ker. hit- és erkölcstannak oly üditő folyományai. A beteg-ápoldák és kórházak az újonszülött ker. államon áthuzodó mindannyi égi lángok, a fönnebbi intézmények születés évében születtek s a szeretet ölében nöttek fel, hogy századoknak oszthassák áldásos gyümölcseiket. A dolgok egyik sarkát képezte azon sikeresen ható példa, hogy számos belföldi pogány pap és azoknak fiai áldozárokká avatva, azok közül többen, mint püspökök ott küzdöttek a kiválasztottak soraiban.

Ezek eddig a népnek a bálványképek előtt benyujtott áldozataiból tartották fenn magukat; Világositónk most

---

[1] Az Egyszülöttnek jövetele.

[2] A templomnak jelen bevégzettségében, külső és belső részeit, boltiveit annak rajzával és tervvázlatával leirta Álisán L. helyrajzi munkájában. A főkincstárban őrzi a hagyomány Noé bárkájának hüvelyknyi részecskéjét, a Világositónak és Nisibi szt. Jakabnak szemét stb.

úgy intézkedett, hogy a szarvasmarhák és juhnyájaknak, melyek a templomoknak a szegények között leendő kiosztása végett fognak adományoztatni — egy részét, továbbá a szerzetnek és szőlőknek tizedét [1] ők kapják.

Markovich Jakab. [*]

Khinai szokás az örményeknél.

P. Meneviseán G. bécsi mekhithárista atya igen érdekes adatot közöl egy kis ethnografiai czikkében, mely a dr. Herrmann Antal kiadásában megjelenő »Ethn. Mittheilungen aus Ungarn« czimű ügyesen szerkesztett folyóirat legutolsó I—V füzetében (II. évfolyam) jelent meg.

A felette érdekes czikkben következőket mondja a szakavatott szerző: Igen sok szokást őriztek meg a mai örmények, fő tartozkodási helyükön: az örmény fensíkon (Magas-Armenia), melyek a kutatóra nézve igen nagy érdekkel birnak, annyival inkább, mert a homályos őskorba viszszavezethetők. A következőkben az örményeknek egy sajátos szokásával ismerkedünk meg, mely eredetére nézve igen régi, és bizonyosan Khinából került Armeniába, a mint ez hiteles adatok alapján kimutatható.

Sok helyen, de különösen Magas-Armeniában (Khotordsur) szokásos, kis gyermekek hajzatát a homlok fölött és a nyakszirtnél tövig lenyirni.

Egy régi történeti adat teszi érdekessé e tényt. Bizánci Fáuszt történetében (Kr. u. V. század) olvasható, hogy egy hatalmas kormányzóság (generalatus) alapítója (zorávároruthiun, szbárábeduthiun) Khinából Armeniába menekült, [1]) s itt mivel vitéznek bizonyitotta be magát, az arsacida-királynál igen barátságos fogadtatásra talált; ennek (Mámkun) egyik utódáról [2]) mondják, hogy midőn főnökének [3]) és háziurának engedélye nélkül háborúba akart indulni, [4]) a főnök ostort vett kezébe s az engedetlennek lenyirt fejét ütlegelni kezdte. »Az örmény ritusból eredt szokás a gyermekek fejét apróra lenyiratta; úgy volt ezen időben Ártávázt feje is lenyirva és üstöke meghagyva.« (Biz. Fauszt V. könyv 43. fej.) [5])

---

[1] Agathangelos, II. sz. 175 l.

[*] Közelebbről elhunyt derék irótársunk szellemi örökségét képezi e czikksorozat. A boldogult jeles egyházi férfiú az örmény nemzet történeti multjának épen azon pontjánál ejté el a közlés fonalát, — mely a király (Tiridátes) és a nemzetnek megkeresztelkedésével a letünt pogány korszak zárkövét képezi! Bár előadásában a kritikai források méltatását nem szokta mellőzni Markovich, mégis mint »az örmények regényes története« tekintendő ez immár öt év óta folyó czikksorozat; melyen szerzőnk lángoló, nemes lelkének egész odaadásával dolgozott! . . . Szerk.

A mai örmények e szokását megerősiti a történetiró azon emlitése, mely szerint egy Mámikonián (Mámkun) nevű khinai Armeniába menekült. Ettől örökölhették [6]) az örmények e sajátságos szokást.

E. L.

* * *

---

[1]) L. Chorenei Mózes, Nagy-Örményország története, II. könyv, 81. fejezet. Mánkun.

[2]) Ártávázd-, Vácse vezér fiáról.

[3]) Mánuel örmény fővezér.

[4]) Mánuel ugy intézkedett, hogy a háború tartama alatt Ártávázd, ki még gyermek volt, a királyné és az asszonyok (a vezérek nejei) társaságában, a számukra kijelölt, biztos helyen maradjon.

[5]) Az eredeti szöveg ez: *Ըստ կրօնից Հայոց, որպէս օրէն էր զգլուխ մանկոյն սոյնպէս ի ժամանակին զերծեալ էր զգլուխ մանկանն Արտաւազդայ, և ցցունս էր թողեալ և գէս արձակեալ։* Êszd groniczh Hájoczh, vorbesz oren er êzkluch mángduin szujnbesz i zsámánágin kérczéál er êzkluch mángánn Ártáváztáh, jév czhêczhunsz er thogheál jév kesz árczágéál.

[6]) Az nincs sehol följegyezve, hogy Mámkun feje, midőn Örményországba jött, igy volt lenyirva; mert akkor még talán (?) mondhatnok azt, hogy tőle örökölhették az örmények e szokást; de Fauszt örmény történelemiró az idézett helyen határozottan állítja, hogy ebben az időben (III. század Kr. u.) divott e szokás Örményországban. Itt csak a gyermekek fejét nyirták le a mondott módon, Mámkun pedig nagy (satrapa) korában menekült az örmény földre és nem egyenesen Khinából jött, hanem még Persiában is tartozkodott bizonyos ideig. Aztán Ártávázd, Mámkun családjából származott ugyan, de nem volt ennek unokája. Ugy látszik, hogy a beköltözött Mámkun család ivadekai alkalmazkódtak az örmény szokásokhoz és gyermeik fejeit ugy nyiratták ők is, mint a hogy az örmény gyermekek voltak lenyirva. Szerk.

Menyekző Árábgirben.

Valamint sok más helyütt, úgy Árábgirben is az örmények télen tartják a menyekzőket. Itt az árábgiri szokásról szólok.

A menyasszonyválasztás után a vőlegény szülei, a család legöregebb tagja és még nehány házibarát kiséretében, valamelyik estve a menyasszony házához mennek: viszik a foglalót (*խօսքկապ*, choszkhgáb: szókötelék), a mi aranypénz és átadják azt a menyasszony szüleinek. Míg e rokonosító társaság ott van, a választott leány más szobában időz. A vőlegény szülei azután még több ízben ellátogatnak e házhoz; mert a szokás kötelezővé tette a gyakori látogatást, mely ajándékvivő látogatásnak (»náváláji«) neveztetik. Az aranyok számát szaporítják; ha a leány első látogatás alkalmával 50 aranyot kapott, úgy a látogatók másod ízben legalább 60 aranyat leszámlálnak az asztalra. A menyasszony is küld a vőlegénynek czukornemüt, gyümölcsöt, selyemruhát és a t.

De eltelt a jegyesség ideje. A menyekző előtt két nappal előmenyekzőt [1]) tartanak. Elmult a két nap is. A rokonokat és barátokat mind meghivják. Az est sötétje már kiterjesztette szárnyait; a menyekző elkezdődött. A menyasszony háza tele van vendégekkel, kik közül némelyek dalolnak, mások az újpár jövendő boldogságáról beszélnek. Ekkor belép egy társaság, mely ifjú legényekből áll és »Tursz-tursz« (ki-ki) kiáltással elrabolják [2]) a vőlegényt, ki vagy a közelségben lakó rokonánál, vagy valamelyik szomszéd házában rejtőzik el; azután haza megy és felölti vőlegényi ruháját. Később ő és társai lóra pattannak és lámpákkal meg fáklyákkal — úgy éjfél tájban — éljenzések közt templomba mennek. Jön a nászmenet is a menyasszony házától. A menyaszony könnyeket hullat, lepel fedi arczát. Esketés után dalolva lóháton viszik haza az újpárt, melynek tiszteletére az ajtó küszöbén egy juhot vágnak le. Itt a boldog pár, kiknek fejein a fáklyafény világánál ott csillognak a koszorúk — kissé megáll.

---

[1]) *Հինա տանելու ժամանակ, որ նախատօնն է հարսանեաց:* Hiná dánelu zsámánág, vor náchádonn e hárszáneáczh: A (vőlegény) elrablásának ideje, mely a menyekző előünnepe. Régen a vőlegényrablás ünnepélyét menyekző előtt két nappal tartották.

[2]) A hazai örmények is tartották ezt az ünnepélyt menyekző előtt való estve és azt ‚hinátronkh‘ nak (*Հինատրօնք*) nevezték. Apáink a hinátronkh szót, a hen (rabló) sajátitóesetéből (hini, a kihagyott vég **i** helyébe a kapcsoló **á**-t tették) és têrunk (tett, csinálás: elrablás) szavakból alkották. Szerk.

Két nap mulva az após vejét és ennek barátjait vacsorára hivja; ez az ünnepély vőlegénytiszteletnek (pheszájábádiv) neveztetik. Reggelig vigadnak.

Sz. K.

Kisebb közlemények.

A magyar országgyűlés örmény tagjai. A magyar országgyűlés főrendiházának ez időszerint három örmény tagja van: gróf Karátsonyi Aladár, gróf Karátsonyi Jenő és Lukács Antal. A képviselőházban pedig az örmény képviselők száma nyolcz. Névszerint ezek: Dániel Ernő, Dániel Pál, dr. Issekutz Viktor, Lukács Béla, Lukács László, dr. Molnár Antal, Markovics Kálmán, dr. Pap Géza. — Szamosújvár jeles képviselőjének: dr. Molnár Antal-nak azon legutóbbi méltó kitüntetése, hogy a képviselőház jegyzőjének választatott meg, — választókerületünkre nézve is oly megtiszteltetés, melyre e város polgársága mindenkor büszke lehet!

Gopcsa Joakim czim alatt arczkép és életrajz jelent meg az »Ország-Világ« idei 9. számában (febr. 27.); ezen érdekes közleménynek, mely dr. Vályi Béla csinos tollából került ki — legnagyobb részét mi is közöljük a következőkben: »A bérczes kis Erdélynek éjszakkeleti részén, leginkább románok által lakott vidéken terül el Szamosújvár városa. E kis városban már több mint 200 év óta megtelepedett örmények, a mellett, hogy letelepedésük pillanatától kezdve a haza oltárán folyvást élesztik a hazaszeretet lángját, egyúttal minden alkalmat megragadnak arra nézve is, hogy követésreméltó példát szolgáltassanak a hazában minden olyan nemzetiségnek, mely nemzetiségi aspiráczióinak utolsó foszlányát is még nem dobta el magától, minden utógondolat nélkül. — A szamosújvári hazafias érzületnek kimagasló példáival már több izben találkoztunk, de egyszer sem oly emlitésre méltó módon, mint az elmult héten, akkor, mikor feljött Szamosújvárról Gopcsa Joakim városi tanácsnokkal együtt egy nagyszámú küldöttség, melynek élén dr. Molnár Antal bejelentette a közoktatási kormány előtt, a város nevében azt, hogy a nemzeti milleniumot a szamosújváriak egy felállitandó főgymnasium czéljaira tett 200.000 frt. alapitványnak fölajánlásával akarják megünnepelni. — A főgymnasium leendő létesitésének ténykedésében nagy része van Gopcsa Joakimnak, ki már 40 év óta munkál Szamosújvártt a magyar állameszme érdekében. Eltekintve attól, hogy 1862-ben, az alkotmány kivivásának idejében szerény anyagi viszonyainak daczára lemondott hivataláról, sem mint a Crenneville-féle kormányzás alatt álljon: részt vett a magyar társalkodó-egylet alapitásában. Majd egy virágzó pénzintézetnek állott élére, vezetvén azt ma nap is nagy szakértelemmel és megkivántató nyelvismerettel. Házról házra járva és tagsági díjakat szedve Szamosújvártt, az E. M. K. E. fiókegyesületének egyik szervezője, majd alelnöke, a márcz. 15. emlékünnepélyt rendező bizottság elnöke lett. — De befejezzük alkalomszerű soraink megirását azon kivánsággal, hogy legyen a hazának minden, nemzetiség-lakta vidékén a magyarságnak Szamosújvárhoz hasonló góczpontja és ilyen góczpontokon minél több, a bemutatott férfiúhoz hasonló ügybuzgó munkása.«

A magyar nyelv. Vajna Károly, ez a sokoldalú ismerettel biró, mivelt magyar honpolgár, ki a helybeli fegyintézetnél az ellenőri állást tölti be derekasan, 1892. márcz. 15-én Szamosújvártt a társas vacsora alatt a következő, lapunk tárgyköréhez tartozó, igen sikerült felköszöntést mondotta: »Uraim és hölgyeim! Szives engedelmökkel becses figyelmöket nehány perczre igénybe veszem, hogy egy rég feledésbe ment esemény emlékét újitsam föl. Ezelőtt 100 évvel történt, hogy a kormány fölszólitotta a pesti tudomány-egyetem tanári karát, hogy adjon véleményt arról, vajjon az egyetemi előadásokat nem lehetne-e magyar nyelven megtartani? Az előadási nyelv ugyanis a latin volt akkor. És a pesti magyar kir. egyetem magyar tanárai — az egyetlen Dugonits András hirneves iró kivételével — egyhangúlag oda nyilatkoztak: hogy az lehetetlen; mert a magyar nyelv fejletlen és nincs magyar tudományos irodalom! Ugyancsak 100 évvel ezelőtt egy másik érdekes esemény történt: Szamosújvár örmény ajkú lakossága 1000 aranyat ajánlott föl egy »magyar nyelvmivelő társulat« alapitására. Ezer arany nagy összeg pénz volt akkor uraim és hölgyeim! Annak mai értéke több mint 70.000 frtnak, — a kamatok kamatjával együtt — felel meg! Ilyen áldozatot hozott e város örmény lakossága a magyar kulturának akkor, mikor itt a társalgási nyelv — a család kebelében kizárólag — az örmény és nem a magyar nyelv volt. A magyar nyelv tehát mint valami elhagyott, árva gyermek kopogtatott a magyar tudósok ajtaján; nem alamizsnáért könyörgött, hanem örökségének kiadását kérte, a mely őt isteni és emberi törvények alapján jogosan megillette. És a magyar tudósok elűzték őt, gőgösen mondván: »Nem szégyenled magadat paraszt létedre ilyen előkelő társaságba tolakodni? Mit keresel te itt? A mi legkedvesebb vendégünket, a mi legfőbb büszkeségünket akarnád még kiturni innen? Takarodj el!« Igy szólott a magyar tudós, kinek ősei ezer éven át ontották vérüköt azért, hogy e föld »magyar« legyen! Mig az örmény, a ki akkor még idegen volt e hazában, egy talpalatnyi földet sem mondhatván sajátjának — megszánta a szegény árvát, a ki egykor boldog napokat élt, keblére ölelte őt és igy szólott: »Jer hozzám, ne sirj, bizzál a jó Istenben, adok én neked menhelyet, épitsünk egyesült erővel hajlékot; én ápolni foglak, te meg dolgozni fogsz; azután majd ha megnösz és megerősbödöl, saját emberségedből visszaszerzed jogos örökségedet és kiüzöd abból a bitor idegent!« És lám az elcsenevészedett gyermekből erőteljes, virágzó ifjú lett, a ki visszavivta jogát, visszahóditotta apai örökségét, sőt azt még gyarapitotta is. És az erőteljes, virágzó ifjú: a magyar nyelv, a magyar kultura — a jólét ölén — nem feledkezik meg a nemes-szivű adakozóról, a ki elhagyottságában, a megpróbáltatás napjaiban szeretettel ölelte őt keblére, szóval és tettel vigasztalta, gyámolitotta; — hálásan emlékezik meg Szamosújvár sz. kir. város lakósairól, a kik száz évvel ezelőtt már magyarabbak voltak a magyaroknál! E város lakósaira üritem én poharamat és szivemből kivánom, hogy ezeket a derék magyar-örményeket áldja meg a magyarok Istene mind a két kezével! Éljenek¡

Négyezer esztendő. A mult 1891. év második felében telt el 4000 esztendő azóta, hogy Hájg Örményországot megalapitotta. . . . Négyezer esztendő! Két rövid szó és mégis hány nagy eszmét és hány fönséges, nemes emléket foglal magában! A nagyság és dicsőségnek mennyi nyoma e két szóban! Négyezer esztendős nemzet! Adjon hálát minden örmény Istennek és tartsa meg a keresztény vallást, melyben született hiven; mert a kereszténység mentette meg a föld ezen egyik legrégibb nemzetét — az enyészettől!

Régiség-gyüjtemény. Ájntháb helység örmény papja: Bedroszeán Kherovpe egy értékes gyüjteményt vitt Konstantinápolyba, mely görög, római, örmény, assyr, arab érmek, felirásos kövek és egyéb régiségekből áll. E 20.000 frankra becsült gyüjtemény egyes tárgyait Bedroszeán évek óta gyüjti.

Irodalom és művészet.

Az örmény sajtó Oroszországban. Egész Oroszországban, hol több mint 1½ millió örmény lakik, örmény nyelven tudtunkkal csak a következő nyolcz lap vagy folyóirat jelenik meg: 1. Árárád. Vallás-erkölcsi, történelmi, szépirodalmi és nemzeti havi szemle. XXV. évfolyam. Az ecsmiádzini főegyház (katholikosz) hivatalos közlönye. Előfizetési ára egész évre 5 rubel. Czim: Comité typographique d' Etchmiadzine. Válárchápát. 2. Mêság (Munkás), irodalmi és politikai lap. XX. évfolyam. Megjelenik hetenként háromszor; szerkesztő-kiadó Árdzruni Gergely, előfizetési ára egész évre 10 rubel. Czim: Rédaction du journal arménien »Mêschak.«

Tiflis (Caucase-Russie). 3. Árczákánkh (Viszhang). Irodalmi és politikai lap. XI. évfolyam. Megjelenik hetenként háromszor; szerkesztő-kiadó Hovhánniszeán Ápkár. Előfizetési ára egész évre 10 rubel. Czim; Rédaction du journal arménien »Ardzagang« Tiflis. — 4. Ághpiur (Forrás). Képes havilap, gyermekek számára. Melléklete a nevelőknek szól. X. évfolyam. Szerkesztő-kiadó Názáreán Digrán. Előfizetési ára egész évre 4 rubel. Czim: Rédaction de la Revue »Aghbur.« Tiflis. — 5. Nor-Tár (Új-Század). Politikai és irodalmi napi lap. IX. évfolyam. Szerkesztő-kiadó Szbántáreán Szbántár. Előfizetési ára egész évre 10 rubel. Czim: Rédaction du journal »Nor-Dár« Tiflis. — 6. Dáráz (Idom). Szépművészeti, irodalmi, énekészeti hetilap. III. évfolyam. Szerkesztő-kiadó Názáreán Dikrán. Előfizetési ára egész évre 7 rubel (20 frank). Czim: Rédaction de la Revue »Taraz.« Tiflis. — 7. Murds (Ülő). Politikai és irodalmi havi lap. IV. évfolyam, Szerkesztő-kiadó Árászcháneáncz Ávedik. Előfizetési ára 10 rubel. Czim: Rédaction de la Revue »Mourtch.« Tiflis. — 8 Áráksz (Araxes). Irodalmi és szépművészeti képes folyóirat. Megjelenik évenként kétszer (nagy könyv alakban). Szerkesztő-kiadó Kulámireáncz Simon. IV. évfolyam. Előfizetési ára egész évre 3 rubel. Czim: Simeon Goulamiriántz, St. Petersbourg. Rue Stremiannaja. m. No. 1, log. No. 15.

Régi evángeliumos-könyv. Az »Árevelkh« mondja, hogy Bájázid város Szt-János nevű zárdájában két olyan, pergamenre irott evangeliumos-könyvet találtak, melyeknek egyike 1000 éves.

Régészet. Az Ecsmiádzinben megjelenő »Ararát«-ban a következőket olvassuk: Dr. Belck, ki régiségeket és felirásokat gyüjt Wirchov tanár számára, volt már nehányszor Ecsmiádzinben. Belck átmenvén Török-Örményországba, meglátogatta Bájázid-ot, Tiátin-t, Ucskiliszá-t, Pádnoczt, a Lim pusztát, Vánt, Pásgálát, Árdámetet, Ágthámárt, Pághest, Must, Erzêngánt, Hászán-Ghálát. Kutatásait igen szép siker koszorúzta. Talált 20 ékiratos új felirást és sikerült neki sok olyan feliratot lefényképezni, melyek más utazók előtt vagy leolvashatlanok voltak, vagy megsemmisülteknek, elkopottaknak látszottak. Megkértük dr. Belcket, hogy kiváló figyelmére méltassa a Szt-János zárda (Ucskhiliszá) assyr feliratait, melyekből Álisán is közölt »Ararát« czimű munkájában és e zárda örmény feliratait, melyek a VII. századból valók. Belck lefényképezett itt mindent; talált még Kárs-ban is Tiridát iratai között három, assyr nyelvű feliratot. Belck a Lim pusztáján, Várákban és különösen Ágthámárban sok örmény kéziratot látott, ezek közt van 900 éves kézirat is. A Lim pusztán látott 3 régi Choreneit is. Kivánatos, hogy az armenisták érintkezésbe tegyék magukat evvel a derék német tudóssal, ki Berlinben lakik (Schellingstrasse Nro 10. Dr. W. Belck.)

Közgazdasági élet.

A gyapjúkereskedés Transkaukasia- és Persiában. Lou, ki kereskedelmi ügyvivő a szentpétervári angol követség mellett — a transkaukasiai és perzsiai gyapjúkereskedésről következő jelentést tett az angol kormánynak: Ezen országok gyapjúkereskedése kizárólag az örmények kezében van. A gyapjút az örmények Bakúba és Tiflisbe, vagy ügynökeikhez külföldre, nevezetesen Marseillebe — küldik. Ezen ügynökök közül némelyek elszállitják ezt az áruczikket jó haszonnal ki New-Yorkig is. A gyapjút a Káspitenger gőzhajói hozzák és viszik a Feketenger kikötőibe. Ezen fajjuhok meglátogatják az ország minden dombos vidékét egészen Áfgánistán határáig. A juhokat márczius és áuguszt havaiban nyirják. A kereskedelmi központ Szápzevár, ide gyülnek az örmény kereskedők; ide hozzák a gyapjút, mit az örmény piaczi árban vesz meg és elküld Pentirágeázba, a Káspitenger partjára; innen tovább szállitják. Szápzevárból 1888-ban 1.012.000 csomó gyapjút vittek ki; egy csomó 1.900 fontot tesz. Transkaukasiában lenyirtak 11,900,000 juhot és 150.000 but gyapjút kaptak, miből 80.000 but Európába került. A transkaukasi vasút, felépitése óta, olcsóbbért szállitja a bucharai és turkestani gyapjút a Kaspitenger és a bakú-tifliszi vasút a Feketetenger kikötőibe....

Határvámkezelés. Igen káros újitást hozott be a török kormány. — Át akar a kereskedő, rendes útlevéllel Persiába vagy Oroszországba menni; portékát visz eladás végett; vagy néha át se megy a határon, hanem csak egyik helységből a másikba megy; árúczikket visz, vagy hoz. Az első, kivel találkozik a rendőr, vagy zsandár. Mindenét átkutatják apróra. De ez még semmi. Folytathatja útját. Másokkal találkozik; ezek még szigorúbban átvizsgálnak mindent, de legalább kárt nem tesznek. Ismét tovább megy. Ujra hivatalnokokkal találkozik, kezeikben hosszú, éles nyárs. Ezt a nyársat az árúczikkek közé ütik; előbb megforgatják azt és csak azután huzzák ki. Azzal aztán épen nem törődnek, hogy evvel az eljárással tesznek e kárt vagy nem. Csak bár mérnének egyenlő mértékkel; de nem! A keresztény holmiját átkutatják irgalmatlanúl, míg a mohamedánt átbocsátják a nélkül, hogy áruczikkeit megvizsgálták volna. Ha ezen a nehézségen is túl esett, újra találkozik hivatalnokokkal. Ezek vagy ők maguk rakják le árúczikkeit, vagy a kereskedők által rakatják le azokat. Aztán elkezdődik a kérdezősködés. — Mit viszesz? — Vasat, gyapjút. — Mennyit nyom? — 2800 buth. Hol gyüjtötted? — Nem gyüjtöttem, hanem egy perzsa kereskedőtől vettem. — Jártál Persiában? — Kereskedés végett gyakran megyek oda. — A határon milyen nemzetiségű idegennel találkoztál? Oroszszal vagy törökkel? — Sok törökkel találkoztam. — Hát örménynyel? — Egygyel sem..... Most megszámlálják vagy megmérik az árúczikkeket. És ha a kereskedő által mondott szám vagy mennyiség talál az általuk eszközölt számlálás vagy mérés eredményével, akkor fáradságukért kiválasztják a maguk számára a legszebb és legjobb példányokat és elviszik fizetetlenül; de ha nem talál, akkor terhes birságot fizet.

„Die Urgeschichte des Menschen“ (dr. Hoernes) czimű munka 11. füzetében ezeket olvassuk: »Az ókor ezüstben leggazdagabb országaihoz tartozott Örményország és a vele határos Pontus. Az örmény király 6000 talentumot volt kénytelen ezen fémből győzőjének, Pompeiusnak adni. Még Marco Polo idejében is Trapezunt közelében jelentékeny ezüstbányák léteztek. Az örmény az ezüstet olyan névvel nevezi (*արծաթ*, árdzáth), mely nagyon hasonlit a latin (argent-um), iráni és ind szóhoz; lehetséges, hogy az ismeretség ezen fémmel Örményországból ered.«

Szőlőmivelés. Az erivani kormányzóságban mintegy 36.000 család foglalkozik szőlőmiveléssel, e családok közül 20.000 örmény és 16.000 török; 12.000 szőlő van mivelés alatt, melyekből 10.400 az örmények birtokát képezi.

Mi újság az örmény világban?

Hymen. Dr. Patrubány Lukács munkatársunk, fővárosi tanár a napokban vezette oltárhoz Loncsárics Vilma kisasszonyt, a csepeli állami iskola tanitónőjét. Tanúk voltak dr. Gopcsa László és dr. Vályi Béla. Állandó boldogság kisérje minden lépésüket!

Almanach. Az erdélyi irók és művészek Kolozsvártt megjelent »Almanach«-jában négy örmény születésű iró arczképét és dolgozatát találjuk; ezek a következők: Petelei István, Tutsek Anna, Harmath Lujza és Szongott Kristóf, lapunk szerkesztője.

Halálozások: Egy jó asszony, özv. Mály Tivadarné, szül. Zakariás Magdolna hunyt el Temesvártt márcz. 7-én, élete 80. évében. Boldogult már e földön boldog volt, mert hasznos gyermekeket nevelt a hazának; ő szülte a derék Mály Istvánt, a temesvári törvényszék kitünő elnökét is. Legyen emléke áldott. — Dr. Meskó János kir. tanácsos, ki félszázadon át volt Csanádmegye főorvosa, életének 87. évében elhalt Makón. — Szamosújvár-némethii Dániel Lukács, Aradmegye volt agg főpénztárnoka 82 éves korában jobblétre szenderült. — Buziáson elhunyt Hollósy József, volt 1848-iki honvédhuszár-főhadnagy, Temesmegye tiszteletbeli főszolgabirája és takarék-pénztári igazgató, — testvére a boldogult Lonovics- Hollósy Korneliának. Hollósy József nem rég járt Olaszországban, s Kossuthnál látogatást tett. Özvegye és kiterjedt rokonság gyászolja; (köztük sógora: Lonovics, csanádmegyei főispán). Nyugodjanak békével!

Az ecsmiádzini synodus rendesen nyolcz tagot számlál, most azonban három hely üres. Az öt tagból a legöregebb: Jeremiás lett a katholikosz-helyettes (déghábáh). Májusban meglesz az új katholikosz választás. Az örmények három pártra oszoltak; egyik párt, melyhez Jeremiás is tartozik, Szetrágeáncz Aristacest, ki Tiflis árácsnortja (egyházi feje) volt, szeretné a »katholikosz« székében látni; a második pártnak még nincs jelöltje, de azért Szetrágeánczról hallani sem akar. A harmadik, egyszersmind legnagyobb párt Krimián Hájrig, volt patriarkha mellett buzog. — A helyettes-katholikosz be akarta tölteni a három üres synodusi helyet; azért ajánlott is három tagot a czárnak kinevezés végett: ezek közt volt maga Szetrágeáncz is. A másik kettő is ennek párthive. De a synodus másik négy tagja, kik nincsenek egy párton Jeremiással, ugy nyilatkozott, hogy a helyettesnek nincs joga tagokat ajánlani; mert ez a katholikosz teendője... Azonban nem sokára az orosz kormány 100 kozák kiséretében egy hivatalnokot küldött Ecsmiádzinbe. A hivatalnok körülvéteti a klastromot; azután tudtára adja Jeremiás helyettesnek, hogy a czár az ájánlott tagokat megerősitette. A régi tagok közül pedig Káspárián Szárkiszt és Távteán Aristacest külön-külön fekete, zárt kocsiba tétette és Közép-Oroszországba vitette... Megjegyezzük ez alkalommal, hogy a »katholikosz« az örmény nemzet által jelöltetik ki, illetőleg választatik, azonban az orosz uralkodó által erősittetik meg.

A párisi örmények közül meghalt Eknáján Gábor 42 éves korában. Boldogult konstantinápolyi születésű volt, de rég óta Párisban lakott, hol gyémántkereskedést folytatott. Eknáján nem csak magáért élt; gazdag volt, azonban vagyonából juttatott eleget nemzetfeleinek is. Nem kevés azon örmény tanulók száma, kik boldogultnak anyagi segélyezése mellett fejezhették be tanulmányaikat Párisban.

Az angol parlamentben ismét megbeszélés tárgyát képezte az ‚örmény kérdés'. Egy tájékozott képviselő igen élénk szinekkel festette a helyzet képét. A »The Manchester Guardian« czimű angol lap érdekes czikket közölt e tárgyalásról. E czikkből veszszük át a következő sorokat: »Adassék Örményországnak — mondá Suan parlamenti rokonszenves beszédében — örmény kormányzó, katonasága szerveztessék örményekből és ennek parancsnoksága bizassék a svájczi vagy belgiumi nemességre. Vagy hagyassanak az örmények önsorsukra és engedtessék meg nekik, hogy szerezhessenek fegyvert; mert most nincs mivel megvédelmezhessék magukat a kurdok és törökök ellen... és Európa látni fogja, hogy az örmények nem gyengék és vitézül teljesitendik kötelességeiket«...

A strasburgi egyetemen dr. Horn a mult nyáron »Keleti kérdés« czím alatt előadásokat tartott. Előadó elég részletesen szólott az örményekről; beszélt arról a helyzetről, melyben az örmények vannak Orosz-, Törökországban és Persiában.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

92 MAJ 1 N
KÉZDI VÁSÁRHELY

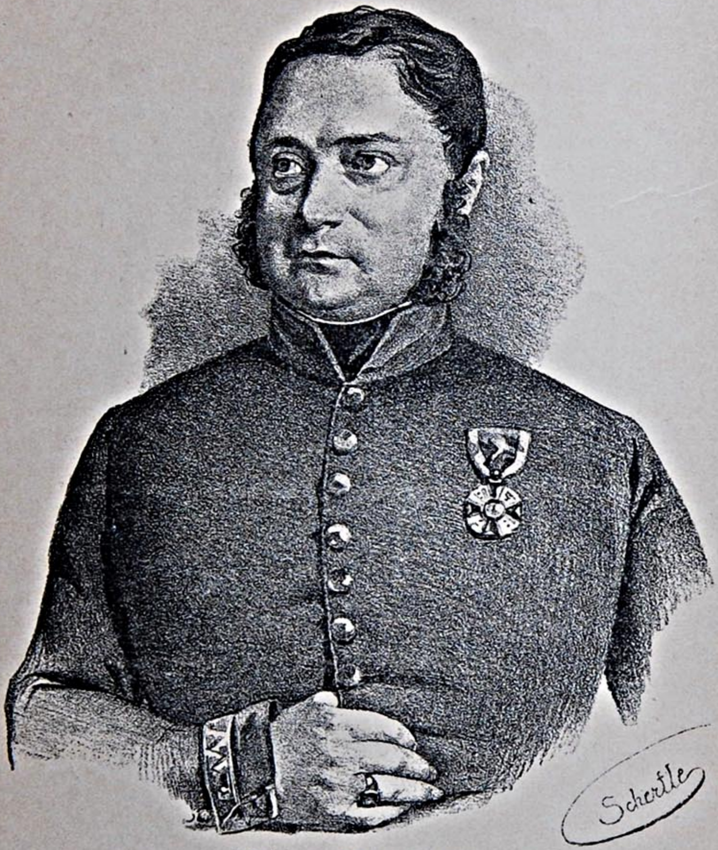

Mály Mihály
mérnökkari tábornok.

DÁVID ANTAL

Mály Mihály mérnökkari tábornok.[1]

(1799—1858)

Mály Mihály a Lipótrend és a badeni Zähring-Oroszlánrend lovagja, az érdemkereszt tulajdonosa, mérnökkari tábornok, Lombardia hadmérnöki felügyelője stb., született Szamosújvártt 1799. szept. 20-án örmény szülőktől. Atyja Mály János városi tanácsos, anyja Duha Mária volt. Isten, Mály Jánost nyolcz gyermekkel áldotta meg, kik közül kettő papi pályára lépett; János nevű fia Hám püspök idejében Szatmártt kanonok volt, egy másik fiából főesperes lett; ez Szamosújvártt, az örmény templomban mondotta el az elsőmisét és ugyanakkor bátyja, János tartotta az egyházi beszédet.

Mihály (Minász) kiképeztetését a mérnök-akadémiában nyerte; 1821. aug. 25-én, mint hadnagy beosztatott a hadtestbe. 1822. májusban az ifjú hadnagyot Rastattba rendelte tábornoka: a mérnök-igazgató és meghagyta, hogy necsak vizsgálja meg e pontot, hanem e hely erőditési tervezetét is készitse el. Itt 1823. áprilben főhadnagygyá előmozdittatott; 1824. márcziusban Mály Majna-Frankfurtba ment a katonai bizottsághoz, hol főnöke: br. Langenau vezérőrnagy, a várnoki szakba (Geniefach) vágó munkák kidolgozására használta; azután Mainz szövetséges vár erőditési új munkálataihoz hivták, hol kezdetben terepfelvételekkel és lejtmérlegezéssel, később több erőditési tervezet kidolgozásával bizatott meg; munkájával vezérőrnagy: mérnök-igazgatójának irásos megelégedését nyerte ki; 1829-ben kapitány lett. 1831. márcziusban Olaszországba ment a hadsereghez, hol ő Pesciera-, Verona-, Vallegio-, Milanoban és Velenczében, többnyire önállóan, erőditési tervek készitésével és e tervezetek végrehajtásával (épittetés) foglalkozott.

---

[1] Ezen életrajz legtöbb adatát a »Militär-Zeitung« (Wien, 1858. XI. Jahrgang) 78. számából vettük át. Az itt emlitett lapot, a képet és a többi szükséges adatokat Mály István úrtól, a temesvári törvényszék derék elnökétől kaptuk; a tanusitott szivességért köszönetet mond a Szerk.

El lett határozva, hogy Veronát állandó erőditésekkel látják el és Tirolban, Brixen közelében terjedelmes erőditéseket épitenek: a fölötte fáradságos és nehéz feladat Málynak jutott osztályrészül. Ezen épitkezések fővezetője: Scholl vezérőrnagy Mályt bizta meg Verona, a Minciovonal nagy része, továbbá a Brixen közelében levő Clausen, Aicha és Stiflerwald mellett elterülő utelzárás, ugyanott a pótsereghely, Rodeneck kastély és Niklasmauer részletes terveinek elkészitésével; mindezekhez több mint 200 tervre volt szükség, miket Mály sajátkezűleg szerkesztett és rajzolt. — 1836-ban a buzgó és tudós Mály Verona erőditési épitményeihez küldetett, hol dolgain kivűl tervrajzok készitésével is foglalkozott. Veronánál végzett sikeres munkáiáért legfelsőbb elismerésben részesült. De már St. Mathia erőde felépittetését be nem fejezhette, mert 1842. águst havában Rastattba helyeztetett át: ezen szövetséges vár épitésénél nyert alkalmazást. Rastattban Mály kapitány az épitészeti igazgatót: Eberle alezredest helyettesítette; itt az ezen főtiszt által általános körvonalaiban megállapított s a német szövetség katonai bizottsága által helybenhagyott tervezetet a legkisebb részletekig kidolgozta, az épitésnél czélszerű egyszerűsitéseket eszközölt és felügyeletet gyakorolt a műszaki részre. — 1843. novemb. havában a szövetség meghagyására Párisba ment, hogy az ottani erőditési munkálatokról, a már foganatosított mesterséges módokról és a végrehajtott épitési részletekről jelentést tegyen. Itt kapta meg őrnagyi kineveztetését. A rastatti várépitésnél tanusított tevékeny közremunkálásáért a badeni nagyherczeg a Zähring-Oroszlánrend lovagjává nevezte ki 1843. nov. havában.

1848. nov. havában várépitészeti igazgató (Frankfurtban), 1849. januárban alezredes lett. 1849-ben a várépitészeti igazgatóság feloszlatása után Bregenzbe ment a figyelő hadtesthez, hogy e város erőditési tervezetét és költségvetését készitse el. Mály csinálta Komárom, ezen fontos fegyverhely teljes kiegészítési tervezetét is, mit 1850-ben végre is hajtottak.

Az uralkodó kegye Mály munkásságát 1850. april 27-én a Lipótrend lovagkeresztjével és a katonai érdemkereszttel jutalmazta meg. Ugyanezen év szeptember havában újra előhaladt: ezredes lett. 1851. febr. 7-én adományoztatott Málynak díjmentesen a szabályszerű lovagrend.

A Przemysl- és Zalescyk-nál teljesített erődítések is Mály érdemeit gyarapítják, ki általában azon hivatottak egyik leghivatottabbja volt, kik értenek ahhoz, hogy mikép kell a fegyverdicsőséget fényesen helyettesíteni.[1]

Később a lombard-velenczei királyság, Karinthia, Karniolia és a partvidék várnokfelügyelője (Genie-Inspector) volt, azután hadmérnök-dandárnok Veronában, a hol 1857-ben mérnökkari tábornok lett.

Hírneves Málynk Frankfurtban nősült meg; három fia és két leánya volt; fiai katonai pályára léptek; ezek egyike, lovag Mály Ágoston, cs. és kir. százados, ki jelenleg a bécsújhelyi katonai akadémián tanári állást foglal el, jónevű festő. Mondják, hogy a magentai és solferinoi csatákról készitett festményei Ő Felségének termeit diszitik. A kisebb, lovag Mály Károly cs. és kir. nyugalmazott őrnagy, szintén Bécsújhelyt lakik.[1] A tábornok arczképe, mely után készittettük az itt közölt kép clichejét, Frankfurtban készült 1849-ben; Mály ekkor alezredes volt.

---

[1] Érdekesnek tartjuk a katonai szaklap ezen nyilatkozatát szó szerint itt eredetiben is közölni: »Die . . . . aufgeführten Befestigungen waren auch Maly's Verdienst, wie er überhaupt unter den Berufenen einer der Berufensten gewesen, welche den Ruhm seiner Waffe glänzend zu vertreten verstanden hatten. (»Militär-Zeitung« Wien, 1858. Nro 78 S. 496).

Halála 1858 áuguszt 9-én következett be váratlanul Vicenza tartomány, Recoaro fürdőjében oly korban, melynek — emberi számitás szerint — még évtizedekre terjedő termékeny munkásságot lehetett jósolni. Három hadnagy fia állotta körül ravatalát annak a derék apának, kinek maradandó érdemeit méltányolja nemcsak a sereg-

osztály, melyhez tartozott, hanem az — egész hadsereg.

Nagy igazat mond a királyi Felség, midőn 1835-ben kiadott parancsában, mely az erdélyi nagyfejedelemségben a szabad »verbunk«[1] felállitásáról szól, ezeket mondja: »Egy Rend sem tud annyi példákat előmutatni, mind a Katonai, a hol a közlegény is csupán Vitézsége és hiv szolgálattya által a Dicsősségnek oly magas léptsőjére emelkedhetik, hogy azután élte koros idejét, tehetős jó állapotban és méltóságban töltheti el.«[2] A szamosújvári tanácsnok fia is erre az »irigyelhető« pályára lépett és kiváló észtehetségével nemcsak a derék Mály családnak,[3] mely méltán nagyra lehet vele, hanem a hazai örménységnek is — dicsőséget szerzett!

Szongott Kristóf.

Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban. *)

III.

A Sárágán, melyet egész terjedelmében belefoglaltunk előbbeni közleményünk keretébe, több általános vonatkozást tartalmaz Nagy Theodosius életének kidomboródó eseményeire s a hagyomány által nevéhez füzött némely mozzanatokra. Igy az a vers-szak is, mely e szavakkal kezdődik: »Ki szent imáiddal futásnak inditottad az ellenséget.« A költő itt azokra az imákra czéloz, melyeket szent Ambrus és más irók szerint Konstantinápoly közelében, János evangelista templomában mondott el Theodosius döntő pillanataiban a csatának, melyet a bitorló Eugeniussal vivott meg.

---

[1] Derék fiai annyira szeretik az ősi fészket, hogy attól megválni nem akarnak. Igy történt, hogy Ágoston 1879-ben és Károly 1883-ban illetőségi bizonyitványért folyamodott — magyarul városunk tanácsához. A tanács az elsőnek folyamodványára (a bevezetést mellőzzük) a következő határozatot hozta: ». . . . Mály Mihály cs. és kir. mérnökkari tábornok, e város polgára és tanácsosa-, néhai Mály Jánosnak törvényes fia, mint szamosújvári illetőségű lépett hadi szolgálatba s miután e városból eltávozása után — tanácsunk tudta szerint — más községbe nem telepedett át, e város községi kötelékébe tartozónak volt tekintendő és valósággal ilyennek tekintetett is; minél fogva fiát is a tényleges szolgálatban álló cs. és kir. százados, lovag Mály Ágostont az 1876. évi V. t. cz. 2. §-ának első bekezdése értelmében határozottan Szamosújvár városi illetőségűnek elismerjük. Placsintár, Gopcsa.«

Itt közöljük a bizonyitvány szövegét is:

»Bizonyitvány. Mi Szamosújvár szab. kir. város tanácsa, lovag Mály Ágoston cs. és kir. százados urnak s a bécsújhelyi katonai akadémia tanárának fennebbi szám alá benyujtott kérése folytán hivatalosan bizonyitjuk azt, hogy nevezett kérelmes úr, mint 1858-ban elhalálozott szamosújvári illetőségű Mály Mihály cs. és kir. mérnökkari tábornoknak törvényes fia, miután más község illetőségét nem szerezte meg, az 1876. évi V. t. czikk 2. §-ának jogczimén, minden kétséget kizárólag, városunkbeli illetőségű, mint szintén neje és törvényes gyermekei is, kikre nézve az illetőségi jogczim ugyan e törvényczikk fentebb emlitett, valamint 3. §-ában foglaltatik.

Miről e bizonyitványunkat a város hivatalos pecsétjével megerősitve kiadtuk. Szamosújvár sz. kir. város tanácsa, 1884. ján. 25. Placsintár, Osztián főjegyző.«

Károlynak az illetőségről szóló »Hatósági bizonyitvány« 1883. jún. 15 én küldetett el.

Szerk.

[1] A toborzás, hadfogadás helyett általánosan használt szó. V. ö. a német Werbung-gal.

[2] Ebben az idézetben megtartottuk az akkor divott helyesirást.

[3] Ezen ünnepelt család napjainkban is nem egy jelentékeny tagot képes felmutatni; ilyen a kitünő jogász: Mály István, a temesvári törvényszék nagyrabecsült elnöke; dr. Mály István az ékes szavú és szép tollú, tudós orvos (Kolozsvár).

*) E. Chastel, Histoire de la destruction du paganisme dans l' Empire d' Orient. Paris, 1850. — Nève, L' Armenie chre tienne, Louvain, 1886.

A Theodosiusnak szentelt megemlékezés a közöltük Sárágán-ban nem lépi túl azokat a határokat, melyeket a történeti igazság jelöl ki uralkodói és keresztényi érdemei számára. Van azonban benne két kifejezés — »megalapitotta a szent Egyházat,« »alapitója vagy a szent hitnek«, — melyek értelme magyarázatot igényel. Ávedikián atya, az örmény egyházi énekek nagytudományú magyarázója a következő érdekes sorokban adja meg e magyarázatot a »hymnusok fejezeté«-nek 117—119 lapjain:

»E szavak egyátalán nem jelentik azt, hogy egy világi fejedelem alapitja meg az egyházat és a hitet akár közvetlenül, akár közvetve. Világos, hogy a kérdéses helyen az Egyház és a hít megalapitása első sorban Krisztushoz, mint fejhez van visszavezetve, s másod sorban az apostolokhoz és a prófétákhoz, a kik mindenek fölött valának hivatva a hít terjesztésére s az egyház kormányzatára. A Sárágán negyedik szakából csakugyan ki is tünik, hogy az első helyre az apostolok és a próféták tétettek s a második helyen van szó a szent királyokról, a kik által Isten megerősítette Egyházát.

Ime ezek szerint a »megalapitotta« és »alapitója« kifejezéseknek a magyarázata: A jámbor uralkodók minden eszközzel, a mi a világi hatalomnak rendelkezésére áll, megerősíteni és megszilárditani igyekeztek az Egyházat és a hítet. A Sárágán »megalapitás«-nak nevezi ezt a megerősítést, nem mintha arról lenne szó, hogy az Egyháznak első alapjai vettessenek meg, hanem a már megalapított Egyház fentartására és védelmezésére való tekintettel. Különösen a legrégibb szent királyokról el is mondható ily értelemben, hogy közvetett módon megalapitották az Egyházat a hitben; mert valóban azáltal, hogy leverték zsarnokságát a pogányoknak, kik a kereszténység gyökereit kiirtani törekedtek, s hogy megdöntötték tévedését a szakadároknak, kik a hít alapigazságait fel akarták forgatni, közreműködtek az Egyház megalapitásában közvetve, vagy a mint mondani szokás, nemlegesen, vagyis megsemmisítése által az Egyház rombolására készen álló ellenségeknek. Ezenfelűl közvetve hozzájárultak az egyház megalapitásához a szent patriarkhák segitségével is, zsinatra gyüjtvén össze őket és segitségükre levén az Egyháznak mindennemű szükségeiben. Ez az oka annak, hogy a görögök egyházi irataikban Nagy Konstantin császárt »apostol«-nak nevezik. Az »alapitás« alatt nem a saját erejök által s az egyházi tanok hirdetésének eszközével való megalapitást kell itt értenünk, hanem a megalkotott műnek üdvös félelem, imádságok s királyi buzgóság által való fentartását.« E magyarázat szellemével egészen megegyező az a beszéd, melyben egy hírneves örmény egyházatya, lámpron-i Nerszesz 1177-ben, Örményországnak Rom-Klágban egybegyült papsága előtt Nagy Konstantinnak és utódainak az egyház körüli érdemeit méltatta:*)

»Konstantin, az istenfélő uralkodó, le nem győzhető erővel szilárditá meg Krisztus hitének épületét a nicaeai egyetemes zsinat segitségével. Kijavitván némileg az épületet, melynek formáját megrongálták az üldöztetések és a pusztában való számkivetés, nagyobb fényt kölcsönzött neki s visszaállitotta eredeti szépségét. Ekkor lőn megalkotva a mi igaz és szellemi templomunk, háromszáz tizennyolcz egyházatyának segitségével... A Mindenható kisegitette a keresztényeket a bálványimádó fejedelmek által előidézett üldöztetésnek pusztaságából s a hítbuzgó fejedelmeknek közvetitésével elvezette őket Jeruzsálembe. Levette nyakukról a bálványimádás hatalmának lánczait s örök igazságosságával támasztott az ő javukra az igaz Istent imádó királyokat.«

Az örmény egyházi naptár nem emlékezik meg Nagy Theodosius utódairól, Arcadiusról és az ifjabb Theodosiusról; de az Ájszmávurkh-ban van a hatalmas császár e két ivadékára vonatkozó függelék is. Alkalmasint erre vezethető vissza, hogy az ünnepeket jelző naptár (Donáczhujczh *(Տօնացոյց)* újabb kiadásai többes számban a »Theodosiusok«-ról (Theodositz), illetőleg Nagy Theodosiusról és utódairól emlékeznek meg.

---

*) Orazione sinodale di S. Nierses Lampronese, recata in lingua italiana dall' armena dal P. Pasquale Aucher, Venezia, 1812.

Az örmény egyház kegyeletes emléket szentel Nagy Konstantinnak s az Egyház körül való érdemeinek, de koránt sem helyezi őt arra a magas polczra, mint Theodosiust. Az ó-örmény egyház Theodosius császárban látta az uralkodói erények legtisztább és legtökéletesb megtestesülését, s túlhajtás nélkül, fenkölt szavakkal fejezte ki, a mi a részrehajlást nem ismerő történetnek tanúságtétele szerint, valóban nagy volt az életében e fejedelemnek, a ki nem vágyakozott a bíbor után, de — mint a római költő mondja — könyörögve látta magához jönni a bíbort, s midőn elfogadta, minden másnál méltóbb volt a viselésére.*) Az az uralkodó, a ki Bossuet szavaiként »a dicsőséget az erény után engedte következni,« meg is érdemelte azt a hódolatot, melyben Keletnek összes egyházai közül legnagyobb mértékben az örmény részesítette.

Dr. Molnár Antal.

Levelek a szerkesztőhez.

I.

Buenos Aires márcz. 5. 1892.

Tisztelt honfitárs és Barátom!

Az »Armenia« februári füzetében láttam munkám második részéhez csatolt jegyzetét, melyben azon szives ohajtásának ád Ön kifejezést, hogy vajha személyesen is megismerkedhetnénk hazámba visszatérésen által.

Teljes szivemből köszönöm kedves Szerkesztő ur e kegyes megemlékezést; meg lehet győződve, hogy legforróbb ohajtásom már évek óta az, hogy halálom előtt legalább még egyszer viszontláthassam édes hazámat, szülőföldemet és édes atyám és anyám sírjain imát emelhessek a Mindenhatóhoz. De egy részről a családi viszonyok, más részről a vagyont illető azon rettentő szomorú állapot, mely az utóbbi két év óta ebben az országban uralkodik, nem engedik, hogy tervemet valósítsam. Nem vesztem el azonban minden reményemet, hogy már a közel jövőben — a körülmények javulván — lesz alkalmam Önnek és többi bajtársaimnak kezét szoritani s megköszönni egész lelkemből szives megemlékezéseit.

Addig is fogadja, kedves szerkesztő-tulajdonos Barátom őszinte hazafiúi tiszteletemet.

Czetz János magyar tábornok.

II.

Kolozsvár, 1892 április 4-én.

Tekintetes Szerkesztő ur!

Becses, megtisztelő levelére sietek válaszolni.

Emlékezetem kopott szárnyain hiába barangolom be a rég elmult idők vidékeit: nem találok egy oly Ariádnefonalat, melynek segélyével a Mály-család ködös labyrinthjét kifürkésznem lehetne.

A becses levelében felhozott Mály Mihály, a temesvári Mályakkal állott közelebbi rokonságban.

Ezek pedig azon időkben, a melyekre még visszaemlékezni képes vagyok, nem laktak Szamosújvártt, sem pedig e város környékén.

Valóban szeretnék ez ügyben figyelemre méltó adatokkal szolgálni; még pedig azért, mert végre is óhajtok a nagyrabecsült Szerkesztő úrnak örömet szerezni; továbbá azért is, mert nekem is kellemes lenne a Mály-család fényesebb alakjainak sugaraiban sütkérezni.

Aztán a jövő nemzedékek érdekében is nagyon kívánatosnak tartom, fajunk nagyobb szabású alakjait az »Arméniá«-ban megörökitve látni; főleg miután meggyőződésem szerint a mi népünknek is voltak és vannak oly tagjai, kik Ararát nemzetének firmámentumán, mint örök fényben égő csillagok, az idők végeig ragyognak.

Ezekre is fog vallásos áhitattal föltekinteni a jövő nemzedékek végetlen sora.

---

*) Non generis dono, non ambitione potitus;
Digna legi virtus: ultro se purpura supplex
Obtulit, et solus meruit regnare rogatus.
(Claudian, de quanto consolatu Honorii, 46—48.)

Ezek dicső példáján fog okulni; ezek lelkesitő nagyságától fog nyerni erőt és lelkesedést hasonló nagy tettekre, és ezek világitó fényénél fog a tévedező eligazodni a sötétben.

Valóban, ha az életem reggelén sejthettem volna, hogy lesz még egy oly idő, melyben ily fölhivást kapok: bizonyára csekély erőmnek legnagyobb részét arra használtam volna fel, hogy most az életemnek késő alkonyán, a tekintetes úrnak szolgálatjára lehessek....

Ma, emberi számitás szerint, a Mály-családban jogosultan én állok legközelebb az öröklét küszöbéhez, s így nekem van legkevesebb időm, az érdekelt ügyben kitartást igénylő fürkészetre, és így legkevesebb jogom e téren az óhajott siker reményére.

Áldott emlékű jó apám, kereskedéssel és mezei gazdászattal foglalkozó, becsületes ember volt.

Geneálogiával soha sem foglalkozott.

A Mály-családról is csak annyit tudott, hogy az apja Bogdán Beszterczén lakott; továbbá, hogy a nagyapja Tódor gazdag kereskedő volt.

Az én üdvezült jó apám Mály Tódor, a Mály-genealogia tanulmányozásának elmulasztásáért nem vádolható; mert körülményei őt ebben lényegesen gátolták.

Ez ügyben a mulasztás és hanyagság vádja inkább az én árva fejemet sujthatja.

Elismerem, hogy hiba volt tőlem azért, mert — hitem szerint — a Mály név Erdélyben velem a sírba száll, nem foglalkozni behatóan a Mály-család historiájával.

Látom, hogy tévedtem, midőn azt hittem, hogy soha sem fog napvilágot látni oly ember, a ki a mi szerény családunk történelme iránt érdeklődjék.

Meg is vagyok arról győződve, hogy e hitemért, még ez életben, büntetésül a tévedés elismerése nem ért volna el, hogyha a nagyrabecsült Szerkesztő urnak egész nemzetünket nagyban és kicsiben, a legkisebb parányig átölelő szelleme nem éppen a mi korunkban jelenik meg.

Fogadja legszebb köszönetemet azért, hogy nekem ezt az igen kellemes csalódást szerezni sziveskedett.

Vajha minden csalódás és tévedés ilyen természetű lenne! Akkor arra kellene kérnünk az egek Urát, hogy lépten-nyomon csalódjunk és tévedjünk.

Az »Armenia« hivatva van, mint egy égő fáklya, nemzetünk fekete éjjelét megvilágitani.

Adja Isten, hogy e világitó fáklya ne legyen olyan, mint a rendes égő gyertya, mely míg másoknak világit: ő maga elég.

Legyen mélyen tisztelt Szerkesztő ur azon meggyőződésben, hogy senkinek sem okozna nagyobb örömet, mint nekem az, hogyha népünk történelmének kellő ismeretével birva: becses folyóiratának fényes lapjain, figyelemre méltó helyet foglalhatnék el....

Nagyrabecsülésem kifejezése mellett vagyok és maradok, a tekintetes Szerkesztő ur iránt

teljes tisztelettel
Dr. Mály István.

Az örmény konyha chemiája.

I.

Majdnem minden művelt nemzet közmondásai között egy vagy más alakban feltalálható az, melynek első része moralis elv, második része pedig természeti igazság: »Ne azért élj, hogy egyél; hanem azért egyél, hogy élj.« Ennünk tehát kell; mert miként Liebig, a hírneves chemikus mondotta, hogy »ha az evésnek nem volna más czélja, mint az étvágyat kielégiteni és az éhséget csillapitani, akkor lenne okunk azt hinni, hogy bizonyos állhatatosság mellett elszokhatnánk tőle; de az éhség az a belső emlékeztető, mely mondogatja, hogy a testben hiányzik valami és hogy a hiányzó pótlásáról gondoskodjunk.« Indokolt lesz ennélfogva — mielőtt e czikk tulajdonképeni tárgyára áttérnénk — arra a kérdésre válaszolni, hogy miért eszik és iszik az ember?

Igen sokszor hallhattuk azt a hasonlatot, hogy az emberi és állati szervezet olyan mint a gőzgép; mind a kettőt táplálni kell, amazt étellel, emezt pedig tüzelő anyaggal, hogy munkát végezhessen és hogy mind a kettőben a meleg az, a mi munkává alakul át. A hasonlat valóban találó is. A gőzgépben a levegő oxygenje elégeti a tüzelő anyagot és az égés révén keletkező meleg, a víz közvetitése és a gép alkalmas szerkezete folytán munkává alakul át, de csak részben; mert a melegnek egy része a sugárzás és vezetés következtében elvész, más része pedig a surlódás okozta ellentállás legyőzésére fordittatik. A szervezetben is a tápszereknek lassan történő elégése révén keletkezett meleg egy része a test saját melegét tartja fenn, más része pedig szintúgy munkává alakul át, de a szervezetnek bámulatos tökélyű szerkezete folytán sokkal tökéletesebben. Míg azonban a gőzgépben a tüzelő anyag csupán csak a munkát létesiti, de a gépnek, folytonos működés miatt megkopott, vagy hasznavehetetlen részeit nem javitja ki, annál kevésbbé pótolja azokat újakkal; addig a tápszernek a szervezet élő részeit folyton gyarapitani, az elhasználtakat folyton javitani kell, mert a megrongált vagy hasznavehetetlen részek helyébe, mint a gépeknél, külső erővel újat beilleszteni nem lehet. Szóval az ételnek nem csak az a feladata, hogy a szervezet hőmérsékletét az életműködéshez megkivántató fokon tartsa, hogy csak munkaerőt termeljen, hanem hogy a szünetnélküli tevékenység folytán elhasznált részek újra épitéséről gondoskodjék és azokat folytonosan gyarapítsa. Az ételekben tehát együtt kell lenni mindazon kellékeknek, melyek a meleg és a munkaerő termelésre szolgálnak és ezenkivűl az egyes szervekben beálló hiányokat is pótolják.

A táplálkozás folyamatának lényege tudvalevőleg abban áll, hogy a fogak által elaprózott ételek a nyál segélyével lecsusznak a gyomorba és a belekbe, hol a meleg és a különféle emésztő nedvek behatása alatt oldhatokká és így a vérbe való felszivódásra képesekké válnak. Az ételek megemésztése azonban főként azoknak összetételétől, de az illető egyénnek természetétől is függ; egyiknek könnyen megemészthető az, a mi a másiknak ugyancsak megfekszi a gyomrát.

Minthogy valamennyi élő és alakos testrész a vérből, helyesebben annak a melegben megolvadó részéből, az úgynevezett albumin vagy fehérnyejéből képződik, világos, hogy a táplálkozásban a fehérnyenemű anyagok igen fontos szerepet játszanak; mert ezekből, a táplálkozás folyamata alatt, véralbumin keletkezik. Ilyenek a húsnak főalkotó része a synthonin, a tejnek sajtanyaga (kasein), mely a sajt készitésénél a tejből, az úgynevezett »oltó« hozzáadására kiválik, a tojásnak fehérje, az állati és növényi nedveknek a melegben megalvó részeik, a gabonaneműek sikérje, melyből legtöbb van azoknak héjában, továbbá a borsó, paszuly és lencse sajtanyaga (legumin). Méltán nevezik ezeket tehát szervképző tápanyagoknak (fehérnyefélék).

A tápanyagoknak másik nem kevésbbé fontos csoportjába tartoznak a zsirok és olajok, a keményitő, melyből legtöbb van a rizs után a rozs-, árpa- és a búzalisztben, továbbá a czukor és tejczukor. Ezek a táplalkozás folyamata alatt főként meleget termelnek, a miért is Virchow »fütő anyagoknak« nevezi. Téves volna azonban azt hinni, hogy az előbbeni csoportba tartozó tápanyagoknak csupán a szervképzés a kizárólagos czélja; amazok is ép ugy melegtermelők, csakhogy sokkal kisebb mértékben; de másfelől azok a meleget, az utóbbiakhoz viszonyitva, a szervezetnek aránytalanúl nagyobb munkája révén létesitik, a mi a szervezet egyensúlya érdekében nagyon is számba veendő körülmény. Konkrét példa a mondottakat, úgy vélem, világosabbá fogja tenni. Az embernek tiszta hús-evés mellett naponként két és fél kilogrammnál többet kellene elfogyasztani, hogy szervezetének minden szükségletét fedezni tudja, a mi nem csak gazdasági szempontból megfontolásra méltó, hanem az egészségre is felette káros lenne. Tény az, hogy a hús és általában véve a fehérnyefélék erősebbé teszik az embert, mint a növényi táplálék. Annak tehát, ki naponként igen nehéz izommunkát végez — hajómunkások, még inkább a serfőző legények, kiknél a szünetelést nem engedő munka kizárja a pihenést — sokkal több húsnemű táplálékra van szüksége, mint annak, ki a napnak legnagyobb részét »dolce farniente« tölti el. De azért bármennyire is pótolhatatlanok a fehérnyenemű tápanyagok, csupán ezekkel élni még sem volna elegendő; az emlitett okokból nélkülözhetetlen, hogy a húst a második csoportba tartozó tápanyagokkal vegyitsük. Mindezekre azonban az egyén foglalkozásán kivűl az évszakok és éghajlati viszonyok is befolyással vannak. Ott például, hol a testnek igen sok meleget kell termelni, hogy az életműködéshez megkivántató állandó meleg fentartassék, roppant mennyiségű zsiros eledelt fogyasztanak el az emberek a nélkül, hogy gyomrukat megterhelnék. A sarkvidékek lakója nem szorultságból, hanem természeti szükségből eszi a legzsirosabb húst és iszsza a fókazsirt; mert az ott uralkodó dermesztő hidegnek csak is úgy képes szervezete ellentállani, ha ezekből az ételekből naponként 4—5 klgrammot fogyaszt el. A melegebb éghajlatok lakója ellenben okvetlenül elpusztulna ilynemű táplálék mellett, akár az a gép, melyet fa helyett folytonosan kokszszal fütenek. Ebből megérthető, hogy Mózest vagy Mahomedet korántsem a különczködés, hanem századok tapasztalatain alapuló egészségi tekintetek vezérelték akkor, mikor népeiknek megtiltották a sertés-hús evést.

A »fütő anyagok« csoportjába tartozó tápanyagoknak azonban az imént emlitetteken kivűl még egy más, nem kevésbbé fontos szerepe van a táplálkozás folyamatában és ez az, hogy megakadályozzák a fehérnyefélék gyors szétbomlását és így elősegitik, hogy azok a szervezet alkotó részeivé váljanak.

Végül a tápanyagok harmadik osztályába tartoznak az úgynevezett »tápsók«, melyek hamuként maradnak vissza, ha a tápszereket elégetjük. Ezek nélkül ép úgy bekövetkeznék a lassú éhhalál, mint a többiek nélkül; mert ezek hiánya megrontja a táplálkozást, elbénitja az idegeket, gyöngiti, sőt meg is zavarhatja az agyműködését. A természet bölcs gondoskodása azonban felment minket azoknak beszerzése alól, mivel a tápszerekben rendesen készen képződve fordulnak elő.

Ezek után most már megfelelhetünk arra a kérdésre is, hogy milyen legyen az ember eledele? Az ételnek azonban a tápláló anyagoknak elegendő mennyiségén és helyes arányán kivűl alkalmasnak kell lennie a bélbe való

felszivódásra annak megterhelése nélkül, továbbá kellemes izzel, és étvágygerjesztő hatással kell birnia.

Minthogy azonban táplálószereink között egy sincs, mely a szó szoros értelmében egyszersmind táplálék is lehetne; mert egy sincs olyan, melyben az emlitett háromféle tápanyag a kellő mennyiségben és helyes arányban fordulna elő, világos, hogy tápszereinket kellőképen elegyitenünk kell egymással, hogy a mondott czéloknak megfelelhessenek. E nélkül vagy igen kevéssel kellene beérni, vagy igen nagy megterheltetésnek kellene gyomrunkat kitennünk. Erismann szerint tisztán sajtból naponként 1160 grammot, fekete kenyérből 1430 gr.-ot, húsból 2600 gr.-ot, burgonyából 4600 gr.-ot, tejből pedig 4650 gr.-ot (4 és fél litert) kellene elfogyasztani; míg — mint mindjárt látni fogjuk — ha helyes és czélirányos vegyitést alkalmazunk, sokkal kevesebbel is beérhetjük. Mulhatatlanúl szükséges az állatországból eredő tápszereket (hús, zsír, tej, sajt stb) növényi tápszerekkel (keményitő, czukor, zöldség stb.) elegyiteni; a kettőnek arányánál azonban az illető egyénnek természetét és foglalkozását is tekintetbe kell venni. Az erősebb munkát végző embernek sokkal több fehérnye-, keményitőfélére meg zsírra van szüksége, hogy izmainak nagy tömegét épségben tarthassa és teste se veszitsen zsirjából; de azért növényi eledel nélkül ez sem élhetne meg annyival is inkább, mert csaknem bizonyos, hogy a veszélyes skorbut nevű betegségnek egyik oka a főzelék hiánya. Másfelől azonban a növényi tápszerekből is csak annyit szabad elfogyasztani, mennyit a szervezet könnyen megemészt. Tudvalevő dolog, hogy a vegetarianusok elvből nem esznek húst, de azért a tej, vaj, sajt, élvezetéről ők sem mondanak le.

Mindezeken kivűl azonban még van egy igen fontos körülmény, a mi ételeink készitésénél nagyon is tekintetbe jön. A tápanyagok elegyitésének helyes aránya még korántsem elegendő. Undorral fordulnánk el bizonyára az olyan ételektől is, — melyek a leghelyesebb arányban tartalmazzák a szükséges tápanyagokat — ha nem lenne azoknak íze, étvágygerjesztő, inyt csiklandó hatása. Ezt csak a különféle fűszerekkel és élvezeti szerekkel adhatjuk meg az ételeknek; azok tehát ép úgy nélkülözhetlenek, mint a szó valódi értelmében vett tápanyagok. A kávénak, theának stb. üditő hatása oly annyira nyilván való, hogy mai napság elmaradhatatlan az nemcsak a gazdag, de a szegény munkás ember egyszerű asztaláról is.

Ezért az ügyes, gondos háziasszony nemcsak az ételek izletes elkészitésére, hanem azoknak helyes beosztására, változatosságára is gondot fordit. A jóllakottság érzete megóv minket attól, hogy kelleténél több táplálékot vegyünk magunkhoz; ez azonban jóval előbb bekövetkezik, ha az ételekben hiányzik a változatósság, izletesség; a mi étvágyunkat egy jól elkészitett és változatos beosztású ebéd alatt folyton ébren tartja. Ezért kell ügyelni, hogy — a tej kivételével — valamennyi étel a gyomornedvéhez hasonló savanyú kémhatású legyen. Ilyenek: a legtöbb növényi tápanyag, a különféle növényi nedvek, a húsleves, kávé, thea stb.; míg a frissvágású hús nem izletes, mert ennek kémhatása lúgos, de a »rigor mortis« (a holt merevedettség) elmulása után a szétbomlás folytán savanyúvá válik. Ez lehet az oka annak is, hogy például az igen gyengén savanyú sült halhoz czitromlevet facsarunk; hogy a közömbös kémhatású és így kevésbbé izletes eledelekbe különféle savakat (eczetsav, czitromsav, borkősav, vagy a savanyú tejben és káposztában előforduló tejsav stb.) elegyitenek.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Nuricsán József.

Az örmény hagyományból.

— Húsvéti czikk. —

»Az Ur angyala megjelenék Józsefnek álmában mondván: Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egyptomba, és maradj ott, míglen megmondom neked. Mert keresni fogja Heródes a gyermeket, hogy elveszítse«. Máte II. r. 12. v.

Ezen isteni parancs után József a gyermekkel és ennek anyjával azonnal útra kelt. Mária szamaron ülve ölében tartotta a világ Megváltóját.

Most lássuk, mit mond a hagyomány.

Már-már Egyptom határán vannak, midőn a Szinai hegy közelében keskeny, kigyódzó hegyszoroshoz értek. E hely rablóknak volt tanyája, itt találtak menedéket a gonosztevők is.

És ezek egyike észreveszi az utasokat, visszatér és tudtára adja főnökének. A rettenetes főnök: Tizmász kezdetben azt hitte, hogy szemet kápráztató látományt, vagy álomképet lát. Nézi figyelemmel, közelebb megy, végre meggyőződik, hogy élő valóság. »Ime egy fiatal asszony — mondja — ki kisdedet tart ölében és egy tisztességes, ártatlan férfiú, ki vezetője és őre e két szegény lénynek.« Méltán csodálkozhatott a főnök; mert a hely, hol haladt a szent-család, emberi vérrel volt áztatva; minden szerencsétlen, ki e tájékra vetődött, itt biztos halálát lelte; nem kegyelmeztek itt senkinek. Még az ég szárnyasai sem állapódtak meg itten.

Tizmász — mondja a hagyomány — isteni sugallatban részesül; bámuló lelkiismerete fölébred, megkönyörül ezen őszinte utasokon és csodálkozva így kiált fel: »Oh atyja a csillagoknak, oh védő szelleme a mindenségnek! Minő csoda ez? Minő hasonlithatlan látvány terül el szemeim előtt? Harmincz év óta ezer meg ezer kard villogott e gonosztevő kézben, számos bűntelennek ontottam ki vérét, mindenfelé rettegést és halált osztottam, nevemtől remegett Egyptom, Palaestina és Arabia. De miért környez e perczben félelem és csodálkodás? Milyen hatalom az, mely nem engedi, hogy kezemet kardom felé mozdítsam és egy-két lépést előre tegyek? Oh Istenem, mily fenyegető csapat reám nézve e látomány! Két kép áll egymással szemben: a mennyei ártatlanság és a megtestesült gonoszság«.

És tüstént parancsot adott embereinek mondván:

»Fegyverkezzetek rögtön és csatlakozzatok e családhoz; vezéreljétek őket veszélytelenül és biztosan addig, hová menni akarnak. Jól figyeljetek: ezeknek élete, az én életem. Hozzájok senki, még az ég madarai se közeledjenek.«

Azonnal teljesítették a főnök parancsát.

Elmult harmincz év. Heródes meghalt, a gyermek, Jézus Egyptomból visszatért Zsidóországba, hol nött és gyarapódott Isten és emberek előtt kedvességben. Aztán elérvén teljeskorát, teljesíteni kezdette isteni hivatalát. Válogatás nélkül prédikált mindenkinek és tanitotta az élet útját; de végre nemzetfelei kiolthatatlan gyülöletének és irigységének lett áldozata: a Golgotha hegyén keresztre feszíttetett.

Figyeljünk az üdviratra.

»Vitetik vala más két gonosztevő is ő vele, hogy kivégeztessenek. Egyik pedig a latrok közül, kik ott függenek vala, káromolá őt, mondván: Ha te vagy a Krisztus, szabadítsd meg temagadat és minket is. Felelvén pedig a másik, feddé őt, mondván: Te sem féled az Istent, holott ugyanazon büntetés alatt vagy. És mi ugyan igazságosan, mert cselekedeteinkhez méltó díjt veszünk; de ez semmi gonoszt nem cselekedett. Szt. Lukács evangelioma 23 r. 32, 39, 40, 41.

Oh csodálatos találkozás! Ez a gonosztevő, ki a másikat feddette, nem más, mint Tizmász, a rablófőnök, ki harminczhárom évvel előbb az arab hegyek egyik veszedelmes szorosában oly nemes-lelkűen védelmezte az Isten Fiát és ki Jézus szenvedésének évében elfogatván, gonoszságaiért a Golgotha hegyén a világ Megváltója mellett kereszthalállal lakolt.

»És (a jobb felől levő) mondá Jézusnak: Uram! emlékezzél meg rólam, midőn országodba jutsz. És mondá neki Jézus: Bizony mondom neked, ma velem leszesz a paradicsomban«. Sz. Lukács evang. 23 r. 42, 43.

Az »Árévélk« után eredeti örményből közli:

Szongott Kristóf.

A hazai örmények uniója a róm. kath. egyházzal.

E becses folyóirat tisztelt olvasói előtt ismeretes már azon nevezetes, de egyszersmind jellemző esemény, hogy apáink inkább ott hagyták az ősi hazát,

a királyszékes Áni fővárost és majdnem minden vagyonukat: de Krisztust nem tagadták meg. 1)

Azért a sanyarú vándorbottal kezökben 1239-ben Krimbe, mely félsziget akkor a keresztény genuaiak uralma alatt állott, menekültek. Itt tartozkódtak 1475-ig; de az Üdvözitő vallását, melyre Világosító Szt-Gergely tanitotta az örmény nemzetet — hiven megtartották. Azonban régi üldözőik: a tatárok háborgatásai miatt innen is menekülniök kellett: Lengyelország-, Moldova-, Oláhországba mentek, hol szakadárokkal érintkezve s ezek által folytonosan szorongatva, az igaz hithez való ragaszkodásuk megingott: az egyház tanaival ellenkező tanokat kezdettek vallani, s csakhamar elszakadtak azon egyháztól és vallástól, melyért őseik szülőföldjüket hagyták oda.

A Lengyelországban letelepülteket Miklós (Nigol) nevű püspökjük fáradozása 1652-ben visszatéritette az igaz hitre; atyáink azonban, kik akkor Moldova- Oláhországban laktak — saját schismaticus püspökük alatt szakadároknak maradtak. És habár szakadár volt a fejedelem úgy, mint az ország népe, mégis sokat kellett az örményeknek szenvedniök vallásuk-, nyelvük- és szokásaikért. Erőnek erejével kényszeritették őket, hogy szertartásaikat és nyelvöket elhagyván, térjenek a görög szertartásra.

Ki tudná megmondani, mennyit szenvedtek atyáink ezen üldözések alatt? Templomaikat feldulták, szentedényeiket elrabolták, liturgikus könyveiket tűzbe dobták, papjaikat börtönbe vetették. . . . 2)

Igy tartott ez a szomorú állapot -- kisebb-nagyobb szünetekkel — 1669-ig. Ekkor lázadás ütött ki, Ducas, Moldva fejedelme ellen; mivel az örmények nem akarták a lázadás nyomorait is elszenvedni, a szomszédos erdélyi Kárpátok közé menekültek, honnan Dániel Tódor tanácsára és Apafi Mihály, Erdély akkori fejedelmének meghívására 1672-ben bejöttek Erdélybe. . . .

---

1) L. »Armenia« 1892. évfolyam, 108 lap.

2) L. »Armenia« I. (1887) évfolyam, 207—408 lapjain levő 2) jegyzetet.

Atyáink beköltözésükkor még mindig szakadárok voltak; de miként Ilyés András 1) jézustársasági atya megjegyzi, ez nem annyira rosszakaratból származott, mint inkább abból, hogy nem volt a ki tévedéseikről felvilágosította volna őket. Minász nevű püspökük, ki a papokkal és a nép egy részével Beszterczén telepedett le, szintén ezen tévtanokat vallotta.

Ugyan-ekkor, Erdélyben a róm. katholikusok is szomorú napokat értek; mert a püspökség el volt törölve és az egyházmegyét vicariusok kormányozták. Azért még sokáig elhuzódott volna az örmények egyesülésének ügye a kath. egyházzal, ha Verzereskul Oxendius 1684-ben hozzá nem fog a nagy munkához. Ő életfeladatául tüzte ki atyafiai megtéritését. Kezdetben áldásos munkája számtalan akadályba ütközött; de azért a lánglelkű és apostoli szellemű férfiú nem csüggedt el, hanem lassanként elháritotta az akadályokat, tovább folytatta az üdvös munkát. Legtöbb bajt okoztak neki Minász szakadár püspök és a papok, kik nem csak önmaguk állottak ellent az unionak, hanem a népet is fellázitották Verzereskul ellen. Azt mondották, hogy az országnak ellensége, a vallási békének felzavarója; ezért nem csak üldözték, hanem egy alkalommal Beszterczén meg is akarták kövezni.

Oxendius azonban türelemmel csak tovább munkálkodott. S ime sikeres lett fáradozása; mert beállott az aratás ideje: Minász püspök megtért! Saulból Pál lett! Minász Lengyelországból való visszatérése után, hol Pallavicini bíbornok előtt tette le a hítvallást, rövid idő mulva elhunyt ugyan; de szép tettével az út legalább meg volt törve, s az ellenállás már nem volt oly nagy. Csakhamar követte a papság és a népnek nagyobb része is pöspökének példáját és — egyesült a kath. egyházzal.

Oxendius ezen örömhírt az egyház fejével tudatni, s általában a dolgot ünnepélyessé tenni akarván, egy Illés nevű papot, nyolcz társával Lembergbe küldött az apostoli nunciushoz. Ezen küldöttség aztán Humánián Vártán,

---

1) L. Andr. Illia S. J. »Ortus et progressus var. in Dac gentium« czimű művének 64 lapját.

lembergi örmény érsek előtt, a római pápának engedelmességet fogadott, s kijelentette, hogy az erdélyi örménység visszatért a róm. kath. egyházba. Ugyanezeket levélben megirták XI. Incze pápának is, egy úttal kérték az egyház fejét, hogy a nagyérdemeket szerzett Oxendiust nevezze ki püspökké. Ezen hír a legkellemesebben érintette Krisztus földi helytartóját és fölötte örvendett annak, hogy az erdélyi örmények, kik sokáig éltek tévhitben, visszatértek az egyház kebelébe. Azért készségesen engedett kérelmüknek, Oxendiust püspökükké, egyszersmind apostoli helynökké is kinevezte. S ezen kinevezés által nem csak a valódi érdemet jutalmazta meg, hanem Erdély róm. katholikus lakosainak szomorú sorsán, árvaságán is segitett. Ugyanis a katholikusoknak ezen szomorú idő alatt nem volt lelki vezetőjük, mert püspökjük számkivetésben élt. Ezért nemcsak az örmény, hanem a latin szertartású kath. hivek is örvendtek ezen kitűntetésnek.

A száműzött erdélyi püspök sietett is hiveit Oxendius gondjaiba ajánlani, a ki nemcsak atyálkódott velök, de sőt — miként gr. Battyáni Ignácz, erdélyi püspök, VI. Pius pápához intézett kérelmében emliti — még latin szertartású papokat is szentelt fel, hogy ezek gondoskódhassanak a hivők lelki szükségleteiről. 1)

De a törökök fogságába esett; kiszabadulása után nagy buzgalommal folytatta a megakasztott munkát. A királytól nyert engedély folytán megvetette alapját Hájákhághák-nak (Örményváros, Armenopolis). Azután felment Bécsbe, hol 1715-ben visszaadta nemes lelkét Teremtőjének.

Hirtelen történt halála nagy akadályokat gördített a már nagyon előhaladt unió útjába. Nagy zavarok állottak be. Az újonnan megtért örmények, kik régi szokásaikat és erkölcseiket egészen nem felejtettek volt el, ismét azok szerint kezdettek élni; erre buzdították őket az Örményországból és Moldovából be-bejött szakadárok is. Mind-ezekhez járult az az elszomorító eset, hogy nem tudtak megegyezni abban: kit válaszszanak elhunyt püspökük utódává. Igy te-

---

1) K Lukácsi: »Historia Armenorum Transilvaniae« 72. lapját.

hát, a körülmények kedvezése folytán, a visszaesés veszélyének voltak kitéve.

Azonban Isten nem engedte, hogy annyi fáradság, szenvedés és küzdelem gyümölcse egyszerre megsemmisüljön!

Oxendius püspök halála után nemsokára III. Károly király visszaállította az erdélyi róm. kath. püspökséget s 1716-ban kinevezte az első püspököt Mártonfi György személyében. Az újon kinevezett püspök, látván az örmények állapotát, kezébe vette az ügyet addig, míg a római szentszéktől új püspököt nyernek. Észrevevén tehát, hogy Budakovics Lázár helynök és szamosújvári plebános, ki egyszersmind az egész erdélyi örmények ügyeit vezette, erre a tisztre nem alkalmas; mert nagy engedékenységével elősegíti a hiveknek visszaesését a szakadárságba, Theodorovics Mihályt azonnal pappá szentette és az örmények közé küldötte, hogy őket a helyes útra terelje. Ez megtett ugyan mindent, hogy a békét és rendet visszaállítsa, de czélt nem ért; mert a baj már sokkal nagyobb volt, hogysem azt saját tekintélyével megszüntethette volna; azért Rómába ment, és ott jelentést tett az állapotról. Erre a római szentszék egy jegyzéket, mely az erdélyi örmények közt állitólag létezett tévelyek- és visszaélésekről szól — küldött az erdélyi püspökhöz és felszólitotta ezt, hogy vizsgálja meg az ügyet.

A püspök magához hivatott az örmény előkelők közül 14 személyt, kik közt az örmény egyházak képviselőin kivűl világiak is voltak. A képviselők bebizonyitották, hogy a tizenkét vádpont közül tiz minden alapot nélkülöz. Mártonfi püspök erre kedvező felterjesztést tett a szentszékhez, melyet azonban ezen vizsgálat eredménye teljesen ki nem elégített; ezért a szentszék időközönként küldöttei által vizsgáltatta meg az erdélyi örményeket.

De visszatért Theodorovics Mihály Rómából, ki rövid idő mulva az elhunyt Budakovics helyébe szamosújvári plebánossá választatott. E derék, tanult férfi volt az, ki az Oxendius által megkezdett, s már annyira elővitt uniót majdnem befejezte.

A szakadást teljesen a jézustársasági atyák, két ízben, (1729- és 1748-ban) tartott, s majdnem egész Erdélyre kiterjedő missziója szüntette meg. A második misszió, mely

1748-ban Szamosújvártt tartatott, lefolyásáról a következőket olvassuk a jézustársasági atyák évkönyveiben *): »Sexta missionis statio Armenis obtigit, in civitate Szamosujváriensi, quam biennio diutius jam efflagitabant. Numerosus hic populus degit; at si viros mercatui deditos demas, — feminarum pars potior hungaricam lingvam ignorat. Commodum accidit, ut id temporis omnes fere peregre rediissent. Summa pompae celebritate obviam itum est Patribus ab Admodum R. D. loci plebano cum assistentibus quatuor aliis subjectis ecclesiasticis, comitantibus quatuor Patribus Reformatis tribusve Conventualibus. Fructus ex missione relatus est copiosus; describi satis nequit populi armeni pietas, devotio, rigor in afflictatione sui, gemitus, lacrymae, singultum, quem quum alias tum praecipue in supplicatione de poenitentia, maxima pompa deducta, prodidit.

Tribunalia sacra redundabant constanter poenitentibus, qui devotione plane singulari inter lacrymas totius vitae superioris noxas recensuerunt. Detracta etiam haeresi spolia; nam e Calvini castris 22, a schismate 14, unus a Luthero sunt revocati. Ut porro missionis memoria in hac urbe perennet, elegans sacellum condi coeptum, cui a missionariis amplissimae indulgentiae sunt atributae.«

Ezek voltak az uniónak utolsó mozzanatai, melyekkel az egyesülés szent ügye tényleg és örökre befejeztetett!

Kapatán Márton.

Erzsébetváros hatósági határozataiból.

— 1718 év. —

I.

Jegyváltás alkalmával ne tartsanak olyan pompás vendégségeket, mint ezelőtt volt szokásban; hanem menjen el ebédre 1) a vőlegény a menyasszony házához; de se a vőlegény, se a menyasszony részéről ne hivjanak meg senkit. Zene ne legyen a háznál.

---

*) L. N. Nilles S. J. Symbolae ad illustr. hist. Ecc. Orient. czimű művének II. köt. 932 lapját.

1) հաց ուտելու։ hácz udelu.

A menyasszony atyja siratót ne tartasson, mint ezelőtt szokásban volt; de azért a siratóestélyre leányokat hivhatnak, valamint jelen lehetnek a közeli rokonok is. A násznagy ne küldjön a siratóba senkit, a vőlegény pedig legfölebb négy vagy hat ifjút, kik ott tánczolhatnak egy-két óráig, azonban ne vigyenek a menyasszonynak ajándékot, se a menyasszony ne adjon az ifjaknak virágcsokrokat.

Se a násznagynak, se a papoknak kendőt ne adjanak.

Menyekző napján a menyasszony apja, vagy az apahelyettes csak hat pár vendéget vihet a vőlegényhez lakomára, a násznagy feleségével megy. A házhoz a vőlegény szülei hat párnál többet meg ne hivjanak. Kivételt képeznek az idegenek, a papok és a biró; mert ezek ott lehetnek.

A menyasszony atyja házánál a menyekző napján ne legyen se zene, se vendégség.

Menyekző után való másodnap a vőlegény megvendégelheti azokat a legényeket, kik neki segitségére voltak; zene is lehet házánál, csak idején menjen mindenki haza.

Eddig szokásban volt, hogy menyekző után, a menyasszony apja a vőlegényt és menyasszonyt »házba vitte« [1]) és ezen alkalommal olyan vendégséget csapott, mely vetekedett a menyekzőkor adott asztallal; e költséges és haszontalan szokást ezennel megszüntetjük. Ültesse asztalához ezen ünnepély napján a vőlegényt, menyasszonyt, nős fiait és férjhez ment leányait; de mást senkit se hivjon meg, még legközelebbi rokonait sem. Ajándékot se a vőlegénynek, se a menyasszonynak ne adjanak.

Nem engedjük meg, hogy ezután menyekző alkalmával kalácsot, vagy chádájéghot (bábakalács) süssenek; elégedjenek meg a kenyérrel és másnemű eledelekkel. [2])

Ezelőtt szokásban volt, hogy a házassági szerződés (az az irás, melyben meg volt mondva, hogy mit kap a leány szüleitől) nyilvánosan felolvastatott menyegző napján ebéd alatt. E szokást eltiltjuk; készithetnek ezután is irást, mit aláir a biró és jegyző. A mit a menyasszony szülei kelengyeképen [1]) adni akarnak, azt mind feljegyezhetik az iratba (ezüst serleget, kanalat s. a. t.); szóval mindazt, mit tehetségükhez képest adhatnak. Mindaz, mit szüleitől kapott, a menyasszonyi ládában áll.

Eredeti örmény kéziratból forditotta

Sz. K.

---

[1]) *Տուն կի խոթէր* : dun gi chother.

[2]) *Ասկից ինտան արգիլած է, որ հարսնստանի ալ շատ խալած եւ խատաեղ չի անին, օգտվին հացով եւ ոզկա ցեղ կերակուրներով* : Ászkicz indán árkiládz e, or hársnêszdáni ál sád cháláds jév chádájégh cshi ánin; oktêvin háczov jév ozgá czhégh gérágurnérov.

Tiridát király.

VI.

Erélyes munkára volt szükség, hogy a régihez ragaszkodó szivósabb keleti jellem legyőzésével az egész országot a legdicsőbb szervezetbe átvinni lehessen. Miután e tekintetben minden ohajtása kivitellel találkozott, visszavonult életet kezdett élni, hogy a zajt s a föld hiú ragyogványát kerülve, a természet szótalansága közepett a lélek szende nyugalmában élhessen. De azért szikla kamrácskája tanszék volt, hová minden ember bizalommal fordulhatott, hogy bölcs itéleteiből és tanácsaiból ihletet meritsen. Azonban e visszavonulás fájdalmasan hatott a nép minden rétegére s aggódva kérdezték, ki lép nyomába. Midőn a közfigyelem e kérdés felé irányul, egy, meglepő örömmel fogadott hír merül fel, miszerint a hegyek és magány kedvelőjének két fia idegen földön, Cappadociában tartózkodik. Kilétök fölött hallgatagság uralkodott Caesareában, mely hely elég alkalmatos volt arra, hogy szép tért nyisson ki szellemi kiképeztetésöknek. A leghősibb erénygyakorlatok versenyében egész csendben foglalatos szerény munkások, dicsvágytól menten, a hallgatás leple alá kivánták rejteni nevöket. — Méltó tehát a kegyeletes emlék, melyet a nemzet történetirója egy nehány szóval a legtisztább jellemeknek emelt, midőn őket úgy mutatja be, mint a kik »a bámulatos atyának minden erényeit örökölték.« A közegyetértésnek egyhangú nyilvánulása közt az ügybuzgalom Cappadocia felé egy küldöttséget vezérel, melynek élén a legtekintélyesb férfiú, Ártávásd, a hadparancsnok állott. Vizsga-szeme Caesareában találja Vertánt, az alkotásra hivatással biró idősbik fivért. Innen tekintete messze elszáll a pusztaság távolába, mely ekkor az erény virányának termékeny földje, az üldözött igazság találkozója volt. E válogatott körben vala az ifiabbik Áristák [1]. — E szerény férfiúnak élénk harcz keletkezett lelkében, midőn a hirnökök, szemben az önzetlenség nyilatkozataival, tettre szóliták; de engedett a vonakodó a magasabb erkölcsi érdekek hivásának...

---

[1]) *Պիրնայ* : birnáh.

Forditsuk figyelmünket az északról Chaldeára dülő vadregényes s a külföldi utasok által a legkedvezőbben megitélt, feledhetlen Magas-Armeniának igéző szépségű tájaira, mely tartományban a nyári meleg és téli hideg végletei oly sajátságosan érintkeznek s magas sivatagjain — minthogy igen ki vannak téve a hideg légáramlatoknak — csaknem kiállhatlanul kemény tél uralkodik [2]. A szeretet szárnyain délnyugatnak tart egy vándor csoport főlkeresendő a távol vadon ama lakóját, ki minthogy nem azért vonult vissza, hogy pihenhessen, sőt ismerve a tömeg minden szellőnek engedő ingatagságát, gyakran szálla az erdőkoszorús ormokról a síkföldre, hogy a hít-őrök működését felvigyázza s az áldásos kifejlődés biztonságát előmozditsa. A fontos útjáró férfiak a páratlan szépségű s költői szinezetű, vizenyős rónákon haladnak.

Végre felütődtek messzire Táránághi só-vidékén az ős Szebuhnak [3] ormai, fagyos tekintettel méregetve

társait, melyek nem emelhetik oly szédítő magasra fejeiket. Büszkén tekint ő a ruganyos és tiszta légkörtől környezett völgyek ölén örökké fiatal erővel zajló Eufrát hullámaiba, mintegy részvéttel kisérve az örömzengzetet, melyet a rövid, de annál igézőbb nyár közepén az állatélet ezen élénk szakában, számtalan zenér fészkeit rejtegető cserjék lakói és annyi különféle szárnyasok vegyitenek a hatalmas folyam panaszhangjaiba. A hosszú lánczolatban elterülő hegynek szikla rejtekhelyei adnak hajlékot a hitbajnoknak, ki lélekrázó szózataival huszonegymilliónyi népnek irányozza sorsát.

Mélyen meghatottan sorakozik e hajlékhoz a haza legjelesebb fiai köréből csoportosult vendégkoszorú, melynek élén áll a király; mellette az ész és tudomány birtokában amannak a legnemesebben fegyelmes szülöttei.

Mai nap is egy fuvalom lengi át a természeti nagyszerűségekben bámulatos tájékot, az úgy nevezett »édes forrás: páréhám« oly kedves benyomást tesz a feléje közeledő vándor kedélyére. Ugyanis e forráshoz füződött legendában tartja fön magát a nép-hagyomány, miszerint a sóssága miatt azelőtt élvezhetlen forrás szt. Gergely által lett édes izűvé, s azért a kegyeletes hely tömegesen látogattatik.

A szellemi és világi hatalom képviselőinek eme két remeke: király és főpap a legfontosabb ügy, a helyettesités megbeszélésére egyesülnek. Az aggodó kebelből fakadt szavak nem maradtak visszhang nélkül, s a szülő szülötteivel szemben beleegyezését nyilvánitja a javaslatba. Ezek folytán vadszépségekben gazdag magányát odahagyva, Vághársábádba ment és az egyházi pályán levő Áristákot püspökké avatta 318-ban, ezáltal életrajzának eredményben igen gazdag lapját irta meg.

A legnemesebb családfán termett utódaira nagy feladat vár: Áristák az első, ki már atyja életében a zászlót kibontotta, mit hogy a tekintély nagyobb hatásával tehessen, az atya, valamint a hittérítés alatt, úgy ez alkalommal honi nyelven tartott s azért oly csodálatos eredményt aratott szónoklatainak kellemével mutatja utódját az országnak.

---

[1] Áristák ó-perzsa nyelven: feltámadás.

[2] Az erzerumi török kormányzóságban a külföldieknek is oly kedves tartózkodási helyén, a szép és termékeny fönsikon fekvő Erzerumban nyári napálláskor a hüvös éj jégtűkörrel boritja be a vizet a forrásoknál, s a nappali hőség kiállhatatlan. Erivánban, Orosz-Arméniának 3311 lábnyira a Fekete-tenger fölött, a kopár eriváni fönsikon épült fővárosában a hőmérő nyári árnyékban 30° meleget; télen viszont 30° hideget jelez R. szerint. L. Álisán.

[3] Jelentménye »nemes.« kitünő személyek jellemzésére is használtatik. Valószinű, hogy »Szebuh« e szóból ered: szeb, valamely hegynek éles csúcsa. Armenia a természet áldásdús kincseivel megáldott »hegysziget« a száraz sónak roppant tömegét rejti kebelében; de vizei is feloldva, annak nagymennyiségét foglalják magukban. Számos sósforrásai, tavai, sőt kisebb folyói, valamint Magas-Armeniában a sóról (ágh) nevezett Táránághi, Mánánághi vidékei, szóló bizonyitékai kiaknázhatlan sótelepeinek.

Az eseményekben oly fontos korszak, a haladás oly megérett elveit a szomszéd világbirodalomban is érvényre juttatá. Róma, mely áhitattal forgatta szemeit álisteneire, új ker. szellemet nyert; ezáltal megszünt a hajhász sereg zaja, több ker. vér már nem folyik.

A győzelem hangja elhatott Armeniába is, melynek viszonyai a vértanúk sírjának városával legott a legbizalmasabb természetűekké válandottak, ha a határszélen leselkedő s Augustus czímmel pöffeszkedő Maximinus korlátokat nem állit a komoly akaratnak. Mint Egyptom és Syria kormányzója serény a fosztogatásban, de annál lassúbb lévén az idő hullámainak megfigyelésében, nem szünt meg tovább is üldözni a keresztényeket. Armenia körül szemlélgetőzve, sehogy sem tudott a néző szerepével beérni s hatalma egész súlyával Armeniára tört; de oly zátonyok közé jutott, hogy tönkre veretve, alig birt azokon keresztül hatolni. Nemsokára azután a halál Tarsusban káromló száját borzasztó kinok közt bedugta 313-ban. Az elválasztó korlát leromboltatván, Armeniát a hitegység lánczai Rómához csatolták. Tiridát ott töltötte ifjúsága éveit, s annak harczaiban kiváló szerepet játszott, a Constantinnal való ismeretsége által kifejlesztett barátságos érzelmek, annak keblében hasonló érzelmekben olvadtak össze. — Az anyagelvűség »aranynapot« ült Kr. u. a 66-ik évben. A tüntető Neró kitörölhetlen betűkkel akarja beirni uralkodása történetének lapjaira a fölvillanyzó eseményt. Az ő sötét kezével kezet szorito Armenia királyának fejére teheti a koronát, ezért örömzajával fölverte a dobzódó fővárost.

Most épen ellenkező s annál magasztosabb téren történik a kézfogás. Az országnak két nagy fia Róma falai között vendégszerető hajlékot talál. Ez apostoli zarándoklás Áristáknak részvétele, négy főrangú tisztviselője, mint ugyanannyi tartomány kormányzói [1] és roppant számú vitéz csatárok úti kisérete mellett történt. **Márkovich Jakab.**

---

[1] Ujsirág, Assyria, Arverdách és a masságéták határszélein állomásozó hadak vezérei. Agathangelos. Szt. Gergely élete, 624. lap.

Kisebb közlemények.

Húsvéti üdvözlet. A hazai örmények húsvét első napján, sőt szombaton estve a körmenet alatt is a következő, szép, követésreméltó szokást gyakorolják. Találkozik A. B-vel.

— A.: Krisztosz hárjáv i mérélocz (Krisztus feltámadott halottaiból).

— B.: Cziéz miéz ávedisz (Önnek és nekem ez örömünkre szolgál).

A.: Sád háruthián orér hásznik párov, árogheshuthénov, uráchutheámp és mjégháczthoghutheámp. (Érjen el sok feltámadási napot jól, egészséggel, örömmel és bűnbocsánattal).

Erre melegen megszoritják egymás kezét, azután távoznak.

Az orosz is használja húsvét első napján ezen szép köszöntés első részét, avval a különbséggel, hogy az örmény azt egész nap használja és ha ezerrel külön-külön találkozik, ugyanannyiszor ismétli a »Krisztosz hárjáv i mérélocz«-t; az orosz ellenben csak azt üdvözli így, kivel reggel legelőször találkozik.

Kijött I. Miklós czár húsvét első napján reggel szobáiból. Az őrrel találkozott:

— Barátom! Krisztus valóban feltámadott halottaiból.

Semmi válasz, hanem csak katonásan köszöntött az őr. A czár csodálkozott és közelebb menvén hozzája, újra üdvözölte:

— Barátom! Krisztus valóban feltámadott halottaiból.

— Nem, Krisztus nem támadt fel, válaszolt a katona!

— Bolond vagy? kiáltott a czár.

— Bolond nem vagyok, hanem zsidó vagyok.

Miklós czár eltávozott, de azóta az orosz palotaőrségben egyetlen egy zsidó — sincs.

Kelengyejegyzék czím alatt egy eredeti örmény kézirat hű magyar fordítását közöljük, melyből látszik, hogy a gazdag örmények milyen fejedelmi kelengyékkel látták el leányaikat kiházasitás alkalmával: »Dicsértessék a Jézus Krisztus! 1761, január 28. Isten nevében! Ez a boldog menyekző Erdélyországban, az örmények Erzsébetvárosában tartatott, a Szent-Háromság (templomának) ajtajában, XIII. Kelemen pápa, a jótékony Mária Terézia apostoli király, Battyáni József megyés püspök, gróf Kemény László gubernator, dr. Chêngánosz (Longinus) apostoli misszionárius, kanonok, apostoli főjegyző, az örmény nemzet főesperese és a mondott város plebánosa, — Diákoneán Donig ágha egyházi főgondnok és a kompánia főbirája, végre Zádigeán (Páskuj) Thorosz ághá városi biró idejében. — Eljött Simon Ászvádur ághá (úr) szeretett hitestársával Margit urnővel (*տիրա*) és a papok előtt megkérték Murád Auxencius ur és szeretett nejének bikhá Mánuság szeretett leányát Dsis-cháthunt, szeretett fiok Dávid számára törvényes házastársúl. Házasságukat tegye az Ur Isten boldoggá. Ámen. — Viszont én Auxencius és hitestársam adjuk szeretett leányunknak mindenekelőtt az Isten áldását, azután a szülei áldást; végre ennyi aranyot, ezüstöt és drágagyöngyöt: Négy arany jegygyűrűt, értéke 60 aranypénz; egy nyaklánczot, értéke 30 arany; két pár fülönfüggőt, az első párnak értéke 6 és a másodiké 3 arany; hat sor drágagyöngyöt, értéke 30 arany; egy drágagyöngy nyakbavalót (կէրտան, gérdán); egy aranyozott ezüst-övet és egy más karmazsin-selyem csattos övet, a kettőnek értéke 6 arany; továbbá négy szoknyát. Az első szoknya zöld szövetből készült, mely aranyszállal ékitett pozsonyi mellénynyel is el van látva, van a mellényen 16 pár ezüst kapocs; evvel a ruhadarabbal jár egy fehér recze kötény. A második hamú-szinű szoknyának ugyanolyan szinű mellénye van, melyen 10 pár ezüstkapocs van, evvel a ruhadarabbal is jár egy ‚linczi' kötény. A harmadik szoknya kék troket, ugyanoly szinű mellénynyel és ‚svab'-szövet köténynyel. A negyedik szoknya ‚kálámájká'-ból, mellénynyel és köténynyel. Két mente, az első, mely zöld morból készült, rövid és aranyszállal van ékitve; 8 pár aranyozott ezüst gombbal, béllése szörme, prémje nyest . . . . A másik mente, mit galambszin vékony posztóból készittettek, arany paszománynyal van ékitve; van rajta 8 pár aranyozott ezüst gomb; ki van bélelve mállal és . . . . . . szörme torokkal prémezve. Két felső: az egyik szövetből, arany paszománynyal ékitve és szörme torokkal prémezve. A második kék troketből készült, ékitve van arany paszománynyal bélelve és . . . . . . prémezve. — Két fejkötő; az egyik szövetből készült és széles aranycsipkével van diszitve; a másik karmazsin damasztból, mely szintén aranycsipkével van diszitve. — 22 ing, ezek közt van a vőlegény-ing [1]) is. - Két abrasz; egyik szines, selyemmel van himezve és csipkével ékitve; a másik, mely szintén csipkével van ékitve, fehér. — Két lepedő; az egyik linczi vászonból, széles fehér csipkével diszitve; a másik örmény vászonból [2]) való. — 4 párnahéj; kettő fehér lincziből, csipkével diszitve és kettő lipcsei szövetből (czivilich). — 5 velenczei kendő; egyik a jegy-kendő (igy neveztetik a jegyváltáskor használt kendő), másik a vőlegényé, harmadik a nyakkendő. — 3 sing fekete fejrevaló fátyol; egy derékalj lipcsei czivilichből készült boritóval; két párna; egy tálcza; egy láda és a t. Isten kegyelme legyen folyton-folyvást rajtuk. Ámen.

Viszonyt én Ászvádur hitves társammal Margittal igérünk a mi szeretett menyasszonyunknak: Dsis-cháthunnak 60 aranyat [3]) és egy paplant. Különben böven áraszsza el Isten őket kegyemével. Ámen.«

---

[1]) Az örmény menyasszony maga küld a vőlegénynek inget; evvel megy a vőlegény a templomba esküdni.

[2]) Akkor szött is az örmény asszony.

[3]) Ezt az ajándokot Երեսչուր : ereszcsur-nak nevezi az örmény.

Irodalom és művészet.

Húsvéti örmény népdal. Az örmény anya leányát az élet számára neveli. Megszoktatja háziasságra; járatja iskolába; de megtanitja sütni, főzni, varrni is. Régen, midőn e dal keletkezett, az örmény asszony tudott fonni, szőni is. »Kelengyejegyzék« czimű kisebb közleményünk, (l. e füzet 157. lapját) is tesz örmény nő szötte vászonról emlitést; az ötvenes években, midőn a vászon megolcsúlt, vetették ki a hazai örmények az osztovátát a szobából. A nagyböjt hét hete alatt sok font fonalt font a leány; de letette húsvétra a guzsalyt és igy dalolt (az örmény dalt magyar forditásban is közöljük):

Zádig, zádig párov égár,	Húsvét, húsvét Isten hozott,
Tun mjér déghê párov égár.	Helységünkbe Isten hozott.
Orên achtê funt minéczhi,	Hét fontot naponként fontam,
Gárdsárêsz ilig léczhuczhi,	Orsomra fonalt sodortam,
Liszér jév rutház máséczhi,	Gúzszsal, munkával kinlodtam,
Khêrdinkhêsz i vêdksz icsuczhi.	Bő verejtéket hullattam.
Gármér hávgith, szirun hávgith,	A mit küldök: piros tojás.
Szirágánisz hárur hávgith.	Vedd kedvesem: az száz tojás.

Ormény énekesek. Milánoból arról értesitenek, hogy Ámircsáneán-on kivűl, ki Rongoni tanártól tanulja az éneket, van ott még két énekes: Bábáján Huszig és Chodsájáncz Erzsébet kisasszony.

Közgazdasági élet.

Örmény ipar tanműhelyek. Thujszuzián örmény iró, Párisból a mondott czim alatt egy szép levelet tett közzé az »Árévélkh«-ben; ebből közöljük az itt következő sorokat: Európa tudósai, midőn az örmények ügyességéről szólnak, egyszersmind azt is mondják, hogy az örmény kiválóan kereskedelemre termett. — Igaz, hogy sok helyütt az örmények alapitották meg a kereskedelmet; de azért meggyőződésemnek nyiltan adok kifejezést, midőn állitom, hogy az örmény a Gondviseléstől nyert kiváló tulajdonainál fogva az emberi foglalkozás minden ágára alkalmas. Másik meggyőződésem az, hogy az ipar fejlesztése nemcsak megakadályozhatja nemzetfeleim kiköltözését, de sőt anyagi jólétet is teremt. E meggyőződésre jutottam életem két jelentős körülménye között. Ugyanis évekkel ezelőtt a török kormány az uralma alatt levő összes nemzetek közül több ifjút választott és ezeket Európába küldötte, hogy ipart tanuljanak; a kiküldöttek közt leginkább az örmények tüntek ki. Jól emlékszem, hogy mily dicséretes módon szólottak a gyártulajdonosok az örmény ifjak erkölcseiről és ernyedetlen szorgalmáról. Ezek közül különösen kitünt egy János nevű örmény, ki Havre egyik vasgyárában dolgozott. Mihelyt visszatért Konstantinápolyba, olyan hivatalt ajánlottak fel neki, mely havi 500 frank fizetéssel volt ellátva. A második körülmény 1867-ben állott be, midőn a török kormány megbizásából a párisi kiállitás alatt jelentékeny hivatalt viseltem; 18 hónapig foglalkoztam Konstantinápolyban a kiállitásra küldendő tárgyak összegyüjtésével. Sok örmény vett részt és a kiállitott tárgyak arról tanuskodtak, hogy azok ügyes kezek alól kerültek ki. Jelentékenyszámú festőt, szobrászt, művészt, mérnököt, zeneszerzőt és a többit képes az örmény felmutatni.

A mogyorókivitel. A trapezunti kormányzóságból a mult 1891. évben 17,400.000 khilogramm mogyorót vittek ki. A mogyorót nagyobb részt Európába viszik: Marseille, Triestbe, Olaszországba. A kivitelre szánt mogyorót mindig megfestik kénnel, mert ez a héjnak szép sárga szint ad. A festetlenhez hozzá sem szólanak az európai vevők. Szokták héjnélkül is, csak a belet kivinni; ekkor 40%-et veszit súlyából. A mogyorónak van három faja: gömbölyű, tojás- és mondolaalakú; ezen utóbbi faj ritka, azért igen drága is. Trapezuntból visznek ki 2.800.000 khilogrammot, Girasonból 10 milliót, Lázisztán vidékéről 1,600.000-et, a többit Direpotból és más közeli kikötőkből.

Mi újság az örmény világban?

Szamosújvár díszpolgárát, a képviselőház elnökét: báró Bánffy Dezsőt, megyénk székvárosa: Deés közelebbről szintén megválasztván díszpolgárává, a megválasztásról kiállitott oklevelet, számos tekintélyes polgárból álló küldöttség nyujtotta át Budapesten az elnöknek; ki is a diszküldöttség tiszteletére fényes ebédet rendezett. Hivatalos volt a többek között e diszebédre képviselőnk: dr. Molnár Antal, a Ház jegyzője is; kire maga az ünnepelt ház-elnök emelt poharat, — megemlékezvén arról, hogy már hosszabb idő óta díszpolgára Szolnok-Doboka vármegye másik városának: Szamosújvárnak is! A társaságban, melynek tagjai közt voltak a küldöttségi tagokon és városunk képviselőjén kivűl Bokros Elek, (a Ház alelnöke) és báró Huszár Károly, (a szomszédságunkban levő széki kerület képviselője), — mindvégig a legvidámabb hangulat uralkodott.

A hol az adópénzzel börtönt épitenek. Tigránágérdben százával kerülnek a keresztények börtönbe, mivel adójukat nem tudják megfizetni.

— Kenyérre sincs pénzünk, nem hogy adót fizessünk.

— Adjátok el, mitek van és fizessetek, különben nincs szabadságtok, viszonozza a török.

Itt a begyült adópénzzel nem utakat épitenek, hanem börtönöket.

Mit gondolt a kadi? Figyel a kadi (török biró), mert lármát hall. Arrafelé megy: »Nincs semmi baj, mehettek; az ellenkezője történt annak, mit gondoltam Azt gondoltam, hogy a geavur (keresztény) veri a törököt« .. Es távozott.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

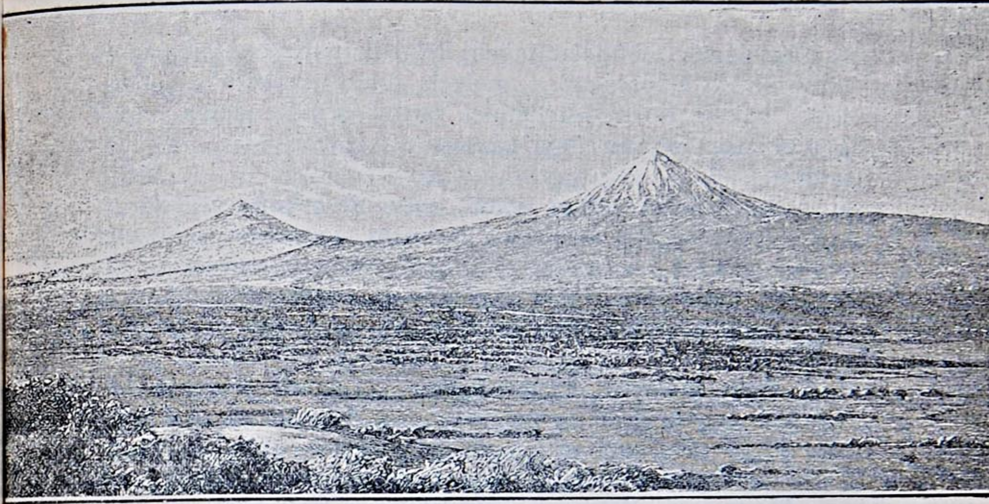

DÁVID ANTAL
92 JUL 2 -
KÉZDI VÁSÁRHELYTT

Örményországi képek.

I.

Az Ararát.*)

Az Ararát, Elisée Reclus szavaiként központi csúcsa a fensikoknak, melyek végig nyúlnak az ó-világon, a Jóreménység fokától a Bering-szorosig, az Araxes és Eufrat közti vulcanicus hegylánczolatnak keleti nyúlványán emeli a magasba fejét.

Neve valamint a Mászisz elnevezés is, melylyel az örmények felruházták, a nagyságnak és fenségnek gondolatát kelti fel lelkünkben. A síknak és völgyeknek lakossága, a melyek fölött uralkodik, háborította, sokáig hozzáférhetlennek tartott ormát tartják annak a pontnak, melyen Noé bárkája a vizözön után megállapodott.

---

*) A travers l' Armenie Russe, par Madame B. Chantre, officier d' Academie. Le Tour de Mondé, 1892, márcz. 19, 26 és ápr. 2-i füzetek.

Az örményországi síkon huszonöt-harmincz kilóméternyi távolságból tekintve, csaknem folytonos lejtőzetet mutat csúcsától az aljáig s a néző tekintete egyszerre átölelheti ennek az óriási lejtőnek az egyetemét. Csak a hegytömb lábaihoz érve alkothatunk hű képet valódi formájáról.

2700 méternyi magasságban az Ararát tömbje két csúcsra oszlik. A kevésbbé magas, a Kis-Ararát, dél-keleten fekszik s csak 3396 méternyi magasságot ér el. Csaknem szabályos kúpalakja van, tetőzetén némi kikerekitéssel. Mintegy 45 foknyi szögöt képez a szétválási ponttal, egy nemével a nyeregnek a két bércztető között. A Nagy-Ararát, melynek magasságát a legújabb felvételek 5156 méterben állapitották meg, a hegytömb észak-nyugatán szintén nagy kúp alakját tárja elénk, de temérdek szabálytalansággal megszakitva. A talajnak ezen egyenletlenségei leggyakoriabbak különösen a nyugati és déli oldalon, a hol a lejtőzetet egész sorozata a terrasseoknak szakitja félbe. Viszont északon és keleten csaknem összefüggő és szabályos a lejtőzet, mindössze is némi szakadékokkal, melyek annál jelentékenyebbek, minél inkább közeledünk a hegytetőhöz. Legfontosabb az a szakadék, mely körülbelől kétezer méternyi magasságban veszi kezdetét s mintegy ezer méterrel alább meredek hegyfalban végződik, melynek teteje a szakadék mélyeig behatoló örök hóval van elboritva. Ezen a ponton van az Ararát hegytömbjének legnagyobb jégmezője; e szakadék tövénél volt még nehány évvel ezelőtt látható Ágori örmény község.

Daczára az Ararát-tető hozzáférhetlenségéről az örmények közt uralkodó hitnek, az utóbbi évek során több tudósnak sikerült megmászni a bérczóriást.

Tournefort és Morier sikeretlen kisérletei egy ideig megerősitni látszottak a nép között elterjedt nézetet. Parrot elbeszélését, a ki 1829-ben mászta meg a hegyet

északnyugatról vagyis Bájázid felől, a leghatározottabban kétségbe vonták és valótlanságnak bélyegezték az eriván-i örmények s az ecsmiádzini szerzetesek.

1845-ben Abich, a Kaukaznak hírneves geologusára került a sor. Délkelet felől, Sardar-Bulakon át hajtotta végre expeditioját, azon oldalról, a melyen eddig leginkább hozzáférhetőnek tartották az Ararát-ot. Ezen oldalról kelt útnak Chodzko is, a tudós tábornok, a kinek emlékezetes vállalata közben sikerült öt napot a hegytetőn töltenie. Körülbelől ugyanazon irányt követte Baker és Freshfield 1868-ban, és Bryce 1876-ban.

Szintén Sardar-Bulakból indult el 1888 áug. 13-án tudományos expeditiojára egy ifjú és merész orosz természetbuvár, Markoff, a ki nemrég tanulságos leirást tett közzé útjáról. Utána egy fiatal leány, Mosokevich s 1890-ben Leclerg is csaknem elérték az Ararát bércztetőzetét.

Markoff után több orosz tiszt, köztük Rafalovich kapitány, megmászta az Ararátot s megtalálta tetején a Markoff által oda helyezett hőmérőt. 1889 júl. 29-én tették meg az orosz tisztek ezen útat s konstatálták, hogy a hőmérő o alatt ötven foknyi hideget mutatott, a mi fogalmat nyujthat az örök hónak e tájain uralkodó hőmérsékéről, ámbár Markoff szerint ez még nem is a legalacsonyabb hőfoka a hegytetőnek. Ugyanezen tudós észleletei szerint a legmagasabb hőmérséke az Ararát tetőzetének nem haladja felül árnyékban a o fölötti négy fokot.

Sardar-Bulak 2425 méternyi magasságban fekszik, közel a hegynyereghez, mely a Nagy- és Kis-Ararátot egymástól elválasztja. Neve »Sardar forrásá«-t jelenti, mert az eriváni sardar-ok, vagyis alkirályok egykor az innen fakadó forrás közelében ütötték föl nyaranta a sátoraikat. Napjainkban az eriváni és aralych-i kozák csapatok váltották őket fel, a melyek szintén üde és egészséges levegőt találnak itt s bő táplálékot a lovaik számára.

A forrás tiszta vize kellemes csobogással körüljárja az egész táborhelyet. Felséges látvány nyilik e pontról az Araxes rónájára, melyet a távolban a zanguezuri és karabághi hegyeknek hóboritotta oldalai szegélyeznek. Lassanként alászáll a látképre a derült éj, melynek nyugodt csendje leirhatlan érzéssel tölti el a lelket ebben a fenséges környezetben. Myriadja a fénylő csillagoknak ragyog föl a Mászisz hófehér orma fölött, míg némi távolságban élesen kiválnak a levegőből kisebb testvérének körvonalai. S az utazó tele tüdővel szivja be a tiszta és enyhe levegőt, mely feléje száll a magas jégmezőkről. Tompa mormogással ezüst kigyóként szalad tova a forrásnak vize s a távolból egyszerre felhangzik méla hangja az est-imájukat éneklő kozákoknak. . . .

Az Ararát tetője oly közel fekvőnek látszik a felhőtlen levegőben, hogy az utas néhány óra alatt elérhetőnek véli. Pedig két nap szükséges a megmászására, ha egyátalán feljuthatni a tetőre, különösen az évnek azon szakaiban, a midőn magas hóréteg boritja még a hegy lejtőit. Legalkalmasabb erre a vállalkozásra augusztus vége és szeptember, a midőn vastagságának legalacsonyabb fokára száll le az Ararát hótakarója. A Kis-Ararát megmászása erről a pontról nem vesz öt óránál többet igénybe.

Búja legelők között keskeny ösvény vezet az Ararát oldalán Ágori felé. Majd vulcanicus törmelékekből álló talaj váltja fel e legelőket. Az ösvény mind járhatlanabbá válik s olykor csaknem teljesen elenyészik. Roppant nagyságú sasok hagyják el fészkeiket s röpkednek nyugtalan kerengéssel a magasban. Egyszerre kitör a vihar, szakadó zápor a hegylejtő alsóbb rétegein, rendkivüli hóförgeteg fenn az Ararát tetején. Leirhatlanul nagyszerű látványt nyujtanak a villámoknak fülsiketitő égdörgés által kisért czikázásai, a mint a környező hollófekete felhőknek közepette vakitó fehérre tárják fel a bérczóriásnak ormait.

Aztán elül a vihar s a távolban, az Araxes völgyének véghatárán megjelenik az Alagöz. Mintegy ezer méternyivel kisebb az Ararátnál, de kiterjedésben felülmulja az utóbbit. Vulcanicus e hegytömbnek is az eredete; egy tóból a déli lejtőjének tövénél, az Aiger-göl-ből inditja útnak vizeit a Karasu, az Araxesnek mellékfolyója.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

* * *

Virágok és tövisek.

— Spanyolból. —

I.

Nyár volt és Róza falura rándult, hogy tanulmányai befejezése után kipihenje fáradalmait.

— Tanulmányaim igen nehezek voltak és gyönge fejem enyhülést talált a vidéki életben; a természet disze és az évszak gyönyörűséget okozott nekem. Boldog, igen boldog valék. Visszavonultan, egyedül, elrejtőzve szerény, lombdús fák környezte hajlékomba, csak a vidáman éneklő madárkák, melyek ágról ágra szálltak, látogatását fogadtam. A legboldogabb embernek tartottam magamat. De jaj! a boldogság: gyönge alapra épitett kastély, mely épen akkor dől romba, mikor legtartósabbnak képzeljük. Emlékszem és soha sem fogom elfeledni azt az estét, mely egész életemben legszebbnek látszott szememnek és mely előfutója lőn szerencsétlenségemnek! A fényteljes nap szép jövő reggelt igérve égő felhőcskék közé bujt el, midőn szivem fekete felhőktől körözve, érzé, hogy a vihar közeledik. . .

Róza testvérétől nemcsak nevet tulajdonitott el, hanem illatot, színt és szépséget is. De mit mondok? Hiszen a rózsa kölcsönzött Rózától kellemet. Róza: Oh beh édes név! A virágok féltékenységgel néztek rá; a vig madarak abbanhagyták gyöngéd szerelmi éneköket, midőn Róza ajkai dalszóra nyiltak; az arany elveszté fényét, midőn Róza aranysárga haja szeszélyes fürtökben hullott alá alabástrom vállaira; a hold ezüstös fénye szégyenülve vonult vissza kék szemeinek ragyogása előtt!

— Édes jó barátom! — mondá.

— Csak barátja?

— Mit kiván többet?

— Szerelmet, tűz-szivet!

Hej! minő szomorúságot lehetett e szavaimra kiolvasni arczvonásaiból.

— Hagyd el barátom, hagyd el — ne gondolj efféle dolgokra.

— Mindig csak »barátom;« soha se szólitasz nevemre. . . .

Sokat szenvedtem — mondja a látogató. — A hegyek levegője, mely ezelőtt életet adott, most méreggé vált, hogy engem meggyilkoljon; kénytelen voltam elhagyni a falut minél hamarább és visszatérni a városba. Gondoltam hátha a tanulmány enyhiteni fogja nyomoruságomat. Elhatároztam magamat, hogy reggel indulok. De elmehetek-e a nélkül, hogy ne lássam Rózát? Elérkezett az indulás órája, boldog óra, mert el fog távolitani gyötrelmeim színhelyéről. Egy barátom várt reám a kocsiban; minden el volt intézve. . . . Bár egy perczig se lássam? Úgy teszek mint a gyermek, ki nem mer kérni annyit, menynyit kiván. Úgy sem fogom többé láthatni; megérdemli, hogy búcsút vegyek tőle.

A kocsis parancsomra Róza házához hajtatott, ki virágkertjében épen gondosan öntözé szép rózsabokrát.

— Kisasszony elútazásom előtt kötelességemnek tartottam önt tisztelni.

— Hogyan már távozik Ön?

— Igen; mert tanulmányaim visszahivnak a városba. Sokért nem adtam volna, ha azt mondja: maradjon!

— Szerencsés útat tehát kedves barátom.

— Ön háládatlan! Isten Önnel Róza!

A kocsi gyorsan haladt és én eltávoztam... vesztett öröm-álmaim színhelyéről.

II.

Körülbelől két hónapja, hogy a városban vagyok és Róza emléke még ébren van szivemben. Sokszor gondolkoztam magamviseletéről és nem ismertem énmagamat. Elővettem könyvtáramból egy könyvet; átfutottam egy-egy lapját és újból visszatettem kijelölt helyére.

Kimentem sétálni és nehány percz mulva ismét viszszatértem szobámba szomorúan és gondokba merülve. — Barátaim megértették betegségemet és vigasztalni kezdettek, de — siker nélkül.. Egyedül Róza könnyithetne szomoruságomon.

Egy téli reggel, — midőn örömmel közeledünk a kályhához kávét szürcsölve, vagy ajkaink közül füstöl eregetve, mely tekerőzve égfelé emelkedik — épen új, orvosi könyvet olvasgattam, mit barátaim egyike irt. Mire az inas felnyitja irodám ajtaját.

— Uram levelet hoztam.

— Tedd az asztalra.

A levél nem vonta magára figyelmemet és én folytatám barátom munkájának olvasását. Végre bezártam a könyvet és gondokba, merengésbe estem. Igy telt el néhány szomorú nap; közbe-közbe sok könnyet hullattam; és a fájdalom — mint a hogy az árnyék kiséri a testet — mindig körülöttem bolyongott. Azonban valamint a vigságnak, úgy a szenvedésnek is van határa. Újra elővettem könyvemet, melybe a levelet jelül tettem.

Felébredt kiváncsiságom. Felbontottam. Róza irta. A felhős sötétség, mely fejemet környezte, szép szinű éggé változott.

»Szeretett Barátom! Beteg vagyok. Érzem, hogy életem végéhez közeledik. Jöjjön hozzám e magányos tájra. Ugyis tudja Ön, hogy árva vagyok és távol tartom magamat a társaságtól. Gondját viseltem rózsafámnak, mely még most is, midőn a fagyos szellő kimélet nélkül rázza ágait, elegendő virágokat hordoz. . . . . Jöjjön késedelem nélkül, mert várja barátnője — Róza.«

Róza? És valóban hív engemet? Ő, ki gyöngéd érzelmimet mindig visszautasitá.? . . . Talán haldoklik? Oh nem, nem! Ő angyal és az angyalok nem halnak meg. Látnom kell őt. Elhagytam rögtön * * * falut.

III.

Mily szomorú a falu. Nincsen már virág, nincsenek éneklő madárkák, a patak tükrét jégkéreg boritja, nincs élet, kihalt a természet. Vajjon Róza is ilyen szomorú? Vágyam nöttön nő, hogy őt lássam; ugy tetszik nekem, mintha a perczek századok, a másodperczek évek volnának. Ime! amott házikója. Mily erősen ver szivem! Talán meghalt? Végre a kapú kilincsére teszem kezemet; Róza nyitja fel nekem azt.

— Róza!

— Hálátlan, mióta várlak.

— Én vagyok hálátlan? Hát nem tudod, hogy mennyire szeretlek? Nem tudod, hogy életem tőled van függővé téve?

— Ismét kezded? Igy nem fogadhatlak házamba. Én barátomat és nem az udvarlót hivtam.

És egy kis mosoly lebegett ajkai körül.

— Vajjon szeret ez a nő engemet vagy nem? Ha kebelében csak egy kis hajlam lakozna irántam, akkor nem kinozna annyira. És ha nem szeret, akkor miért hivott, midőn tudja, hogy én őt bálványozom? De távozzatok tőlem hiú feltételek; ne keverjetek mérget boldogságom poharába, midőn közelében lehetek.

— Ne haragudjon rám édes barátom azért, hogy ide fárasztottam. Nemde miattam félbeszakitotta tanulmányait a városban és talán más kedves éldelettől is elvontam?..

— Igen kegyetlen Ön, kedves barátnőm! Tudja meg tehát, hogy szivem csak Önnek jelenlétében érzi azt a kimondhatatlan boldog érzést, mit a szerelem idéz elő és hogy Önnek gyöngéd érzelme irántam főlérne a világ minden kincsével. Tudja meg, hogy. . .

— Hallgass, parancsolom.

— Szót fogadok kedves barátnőm: legyen a te akaratod.

— Ez már tetszik nekem. Tudd meg tehát, hogy beteg vagyok. . . és félek, hogy nemsokára meghalok. Nehány nappal ezelőtt a rózsafa körül, mit azért ápoltam, hogy virágaival neked kedveskedjem, egy fekete pillangó röpködött és aztán fejemre szállott. Megijedtem. Azóta betegségem napról napra súlyosbódott; de azért felkeltem, mert szivem azt sugta, hogy jönni fogsz. Maradj velem e magányban nehány napig, mert én oly boldog vagyok körödben. . . . .

— Tehát szeretsz?..

— Csak azt mondtam . . . boldog vagyok körödben, mert te kedves vagy.

— Bús csalódás!!

— Reggelenként együtt kávézunk, aztán alkalmas időben kimegyünk sétálni, és te elbeszélsz nekem történetkéket, szólani fogsz a nagyvárosi életről, majd én is

elmondom, mivel töltöttem itt időmet. Séta után sakkot, vagy ostáblát játszunk. Ha aztán meguntad társaságomat, visszahuzódol szobádba, vagy kilovagolsz. . . . . Minden reggel szakitok rózsát és gondom lesz reá, hogy azokat szobádba tegyék; igy szép virágillattól körülvéve boldog leszesz. Megigéred, hogy nálam maradsz?

— Megigérem.

— Mily jószivű vagy!

Nap nap után telt és én jobban meg jobban megkedveltem Róza házát kertjével együtt. Egyedül betegsége aggasztott; mert piros arcza lassan-lassan sápadt lett és szép szemei elvesztették fényöket.

Minden nap meglátógatta az orvos, de nem ismerte baját. Csak én — ki szorgalmasan olvastam orvos barátom könyvét — tudtam, hogy sorvadásban szenved.

Egy reggel nagyon hideg volt; kinéztem szállásom ablakából és tekintetem Róza rózsafájára esett; csak egy virág volt rajta, azt is nagyon megrongálta a szél.

— Uram, uram!

Megrémülve Róza szobájába teremtem . . . . és előttem állott a szomorú valóság. Feje a fehér párnán félig elrejtve. . . Már nem szólott hanem gyöngéden megfogta kezemet és benne hagyott egy arany-szivet, mi ott függött — mellén. Azután reám nézett és fehérlő ajkai egy bucsúcsókot adtak, mely megfagyasztá szivemet.

A szél elragadta az ablak előtt levő rózsának utolsó levelét is; szép Rózám drága lelke is felrepült. Szegény Róza! többé nem ápolod e virágokat, a fekete pillangó sem száll többé fejedre! Repüljetek szép virágszirmok, repüljetek és vigyétek messze azt az illatos leheletet, mit tőle nyertetek. Repüljetek! És ha útközben elszáradtok — könyörögve kérlek titeket — küldjétek vissza nekem szerelme leheletét.

— Szegény Róza, mily hamar tünt el életed virága!

A mondott arany-szív irást rejtett magába. Tartalma ez:

»Kedvesem! Gyermekkorom óta érzem a kórt, mely ma koporsomba vitt. Nagyon, kimondhatatlanul szerettelek; de mivel csak beteges lényt adhattam volna neked, — egy ízben sem nyilatkoztam előtted, hogy lelkem a tiéd.

Hiszem, hogy az égbe szállok, ott imádkozni fogok éretted. Emlékezzél meg imáidban te is rólam, ki halálom után is bálványozlak. Róza.«

— — — — — — — — — — — —

Látogassátok meg ** falu temetőjét; az ösvényen, mely a kápolnához vezet, egy fehér kövöt fogtok látni, melyen ez a felirás olvasható: Róza. Mellette az a virágos rózsafa, mit oly gondos kézzel ápolt az, ki e földön boldogságomat képezte.

Kritsa Klára kisasszonynak*) ajánlja e forditást

Czetz János magyar tábornok.**)

Az örmény konyha chemiája.

II.

Most lássuk, a mennyire terünk megengedi, röviden, hogy ételeink elkészitésében és a különféle tápszerek feldolgozásában az emlitett elvek miként érvényesülnek. Mennyiben felelnek meg ezen elveknek a specialis örmény ételek, melyeknek izletessége oly annyira nyilván-

---

*) A nemes tábornok úr hozzánk intézett nagybecsű levelében a többek közt ezt mondja: »Nekem tetszett e művecske és hiszem. hogy Kritsa Klára munkatársának is fog tetszeni; mert lehetetlen, hogy az, ki »Képzelet és való« czimű dolgozatát oly finom tollal és érzéssel irta (l. »Armenia« 1891. évfolyam 109. lap) — ne rokonszenvezzen e kis elbeszéléssel.« Ezen megérdemlett, elismerő sorokhoz mi még csak annyit teszünk, hogy e hazában is szivesen olvassák e kedves, mivelt nő érdekes dolgozatait. Szerk.

**) Ünnepelt irótársunknak e lapok szerkesztőjéhez intézett, s mult havi füzetünkben közlött igen megtisztelő sorai, — melyek annak reményét újitották fel hazánkban, hogy a nemeslelkű tábornokot talán már legközelebb a magyar föld ohajtott vendégeként nemcsak, de hazatérő s körünkben megtelepedő állandó polgáraként lesz szerencsénk üdvözölhetni, — önként érthetőleg széles körben keltettek érdeklődő figyelmet s több hazai lap a nagybecsű levél tartalmát is egész terjedelmében utánközölte. Szerk.

való, hogy nőink »par excelence« szakácsművésznők is egyszersmind.*)

Kezdjük mindjárt a húsételekkel.

Tagadhatatlan, hogy a marhahús a legtáplálóbb hús valamennyi között, mert abban a húsképző anyagok nagyobb arányban fordulnak elő, mint a többiekben; de mindjárt nyomába lép, ize és könnyű emészthetősége miatt is az ürű meg a kecskehús, és ez utóbbinak különösen a czombja, melyet tudvalevőleg a »jámêz« készitéséhez használnak. A hús sütésekor általában véve a czél az, hogy annak tápláló részeit és izt-adó anyagait megtartsák a húsban. Ezért kezdetben magas hőmérsékleten sütik; ekkor a hús fehérnyéje megalszik és védő boritékot képezve viszszatartja az oldható anyagok java részét. Később zsirral öntözik, hogy a húsban lévő víz elpárolgását megakadályozzák, minek folytán a pecsenye sokkal »leves«-ebb lesz. E czélt tartják szem előtt a »jámêz készitésénél is, melynek hagymás tölteléke nemcsak erőteljesebb izűvé teszi azt, hanem a gyorsabb megemésztést is nagymértékben elősegiti.

A különféle húsnemeket azonban nemcsak frissen megkészitve használják, hanem bepáczolják és megfüstölik, hogy huzamosabb ideig eltarthatók legyenek. A hús bepáczolásánál, mint nélkülözhetlent, a sót és salétromot használják. A sónak hatása nedvszivó sajátságában áll és igy — akadályozván a rothadást — az eltartást nagy mértékben elősegiti; úgy szintén a salétrom is, mely a húst — ha azzal elég ideig érintkezett — szép vörössé teszi, míg a csupán konyhasós pácz a húst nagyon meghalványitja. — A füstölés pedig a húst még jobban kiszáritja, de másfelől a füstben sohasem hiányzó, rothadást gátló-anyagok (carbolsav, kreosot, stb.) nagyban hozzá járulnak a hús eltartásához. Igen természetes, hogy az imént emlitett eljárások folytán a hús sokat veszit tápláló értékéből és minthogy rágosabb, nehezebben is emészthető; de azért még így is igen fontos tápszer. A specialis örmény húsételek között ilyenek a »buzsenyicza,« mely nem egyéb, mint a fiatal kecskének páczolt és füstölt czombja. Ennek készitésénél tudtommal kevés sót használnak, minek folytán az ilynemű húsféléknél sokkal táplálóbb és puhább is, a mi könyebben megemészthetővé teszi. Ilyen továbbá a »bátok« is, melyet nagyobb fajta halak (harcsa, viza stb) besózott húsának megfüstölésével készitenek.

---

*) Nem hagyhatom emlités nélkül, hogy a specialis örmény ételek összetélét illetőleg Szongott Margitnak, az »Armenia« 1889-iki évfolyam, 213 lapján felsorolt adatait vettem alapul.

A húsnak főzése által készül a leves, mely sohasem hiányzik asztalainkról. Tagadhatatlan, hogy ennek az ételnek igen fontos szerepe van, mivel nagy mértékben élénkiti az emésztő szervek működését; de csak is mint ilyen jöhet tekintetbe, mivel tápláló értéke igen csekély. Csekély pedig azért, mert a főzés alkalmával a hús fehérnyéje megalszik és ez is nagymértékben gátolja azt, hogy a különféle oldható részek (tápsók, kivonat- anyagok) a vizből kivonassanak. Legerősebb leves nyerhető tehát akkor, ha a húst hideg vizzel teszszük a tűzhöz; ettől az eljárástól, tudtommal, alig térnek el az örmény konyhában. De másfelől az örmények nemzeti levese, az »ángádsábur« párját ritkitó összetételű. Húslébe fött tészta, melybe apróra vágott hús van; a »churut,« mely savanyú tejből készül, nemcsak nagymértékben táplálóvá teszi a levest, de tejsav tartalmánál fogva a gyönge gyomorra nézve gyógyhatású is. E rövid czikk során azt is igyekeztem kimutatni, hogy mennyire fontos a növényi eledel. Ilynemű főzeléke az örmény konyhának különösen a »heriszá;« ebben a hús tápláló erejét fött buzával fokozzák; a búza pedig egyike a legtöbb fehérnyét és keményitőt tartalmazó magvaknak. A különféle »dolmák,« melyekben a növényi tápláló szerek (hagyma, ugorka, szőlőlevél stb) mellől sohasem hiányzik a hús, telföl, tojás és ezekenkivűl az a kellemes savanyú íz, a mi oly jótékony hatású az emésztő szervekre.

Nem hagyhatom emlités nélkül a különféle édes ételeket és süteményeket sem. Tápláló értékére nézve a »pirahi,« meg a »pászka« a legkiválóbbak. Az első, a mit méltán lehetne örmény »hâchee«-nak nevezni, a mi tudvalevőleg igen nevezetes sütemény, mert ez is vagdalt hússal van megtöltve; a második pedig édes izű túros tészta és mint ilyen nemcsak iny-csiklandó, hanem felette tápláló is. Általában véve azt lehet mondani, hogy a tésztaneműek készitésénél az örmény konyhában igen fontos szerepet játszik a tojás, tejföl és a tehénturó, a mi a táplálkozás szempontjából nem kis jelentőségű. A búzalisztnek főalkatrészét képezi a keményitő; de ez magában véve távolról sem tökéletes tápszer, valamint a tojás sem, melynek főalkatrésze »szervképző« (fehérnye) anyagokból áll, a keményitő vagy czukor azonban hiányzik belőle. A kettőnek elegye kevés zsír- és czukorral könnyen emészthető, kellemes izű ételt ad. Ebből érthető, hogy a lisztet tojással azért keverik, hogy azoknak tápláló értékét kölcsönösen kiegészitsék. — A tejföl, túró, de különösen a tej valamennyi között a legértékesebb tápszer; mert legemészthetőbb alakban tartalmazza a táplálkozásra szükséges anyagokat.

A különféle zamatos anyagokkal, gyümölcsökkel és magvakkal készült czukor-sütemények nem szükölködnek ugyan némi tápértékben sem, de czéljuk inkább az, hogy a szájban kellemes ízt idézzenek elő; azért azokat többnyire az ebéd vagy vacsora végén szokták feladni. Az örmény konyha ebben is igen praktikus, mert a kellemest a hasznossal párositja. Hogy többet ne emlitsek, ott van a »kátá,« meg a »dákták-hálvá,« melyeknek fő alkatrészeit a vaj, liszt és a méz képezik. A »fütő anyagok« legkiválóbbjai, a leghelyesebb arányban! Sőt a kizárólagosan csemege számba menő »dáláuzi« is, dió meg méz tartalma miatt, nemcsak kiváló tápláló értékű, de ezenkivűl egyszersmind igen kellemes izű is.

A czikk elején felsoroltak után, e rövid összeállitásból is kivehető, hogy az örmény konyha, az ételek izletességét és helyes összetételét tekintve, más nemzetekével sikerrel kiállhatja a versenyt.

Nélkülözhetlen tápszere az embernek a levegő és a víz, melyekről — a tér hiánya miatt — legyen szabad más alkalommal szólanom.

Dr. Nuricsán József.

* * *

Az örmények egységének kérdéséhez.

A nemzetek történetének vizsgálója előtt ismeretes tény, hogy az érdekközösség megszünése igen nagy csorbát üt a nemzet szétszórt elemeinek szellemi közösségén is, sőt igen gyakran a belső összetartozást, a szellemi egységet tökéletesen megszünteti. S ha az élet gyakorlati nehézségeinek tekintetbe vételével erre elfogadható magyarázatot kaphatunk is, nem lehet elvitatni más részről annak jelentőségét sem, hogy ha a történelmi fejlődésnél fogva a szétszóródásra kényszeritett népek egyes töredékei a gyakorlati szükségesség nélkül is föntartják szellemi közösségüket, ez lelki nemességük, magasabb intelligencziájuk, s finomabb érzelmeik tanúbizonysága. Ez alapelv igazságánál fogva tartjuk érdemesnek röviden vizsgálni az örménység körében e kérdést, s a kézzelfogható tényekből ez irányban némi következtetéseket levonni. Keresve sem találhatnánk jobb példát a tanulmányozásra, hiszen a ma élő népek között igen kevés olyan van, melynek kisebb-nagyobb töredékei érdekközösség nélkül nagyobb mérvben mutatnának bizonyos egységet, mint az örménység.

Belátjuk, hogy következtetéseinkben igen óvatosaknak kell lennünk már csak azon körülmény miatt is, hogy népünk legnagyobb kontingensének: az ázsiai örménységnek álláspontját, gondolat- és érzésvilágát nem ismerjük kellő pontossággal ez irányban. Nem tudjuk, mily fokú náluk az érdeklődés nemzetüknek régen elszakadt elemei iránt! E mellett tény az, hogy erőteljesebben nem is hatottak el hozzánk hangok az újabb időben az őshazából, melyekből nagyobb érdeklődés, élénkebb érzés nyilvánulna irántunk, vagy a máshol élő örmények iránt. Ámde e kérdésnél nem mellőzhető egy igen fontos körülmény a nélkül, hogy az objektiv igazság veszélyeztetve ne volna. Mert mindenekelőtt számolnunk kell ázsiai testvéreink specialis viszonyaival, jelen helyzetükkel és állapotaikkal, ha tisztán akarjuk látni a dolgot. S nem kell hosszas fejtegetés, különösen nem kell e helyen, annak igazolására, hogy a keleti örménység mai állapota mindenre alkalmasabb, mint magasabbrendű elvont érzelmek ápolására. Jól tudjuk, hogy a lét kérdése forog koczkán igen gyakran a politikai jelentőségétől már annyira megfosztott nemzetnél. A nemzeti érzület, a hazafias szellem heves és fárasztó csatákat vív a folyton terjeszkedni törekvő idegen — orosz, török és perzsa — elnyomással, s szív, kedély és értelem mind igénybe vannak véve a fontos és közel fekvő kérdések megoldásában. Ha a keleti örménység már lemondott volna egy jobb jövőről, s fájó szívvel bár, de belenyugodva sanyarú helyzetébe, csupán az eszmék világában élve, talán még élénkebben felújulnának emlékükben a nemzeti mult nevezetesebb emlékei. Keleti testvéreink ugyanis most sem a nyugodt államélet zavartalanságát nem élvezik, se nem jutottak még odáig, mellőzve a külső küzdelmeket, hogy nemzeti létüket csupán eszmeileg elvontan fogják fel. Ott küzdelem van, s e küzdelem nem kedvez az elvontabb hatásokból eredő érzelmeknek. Ez volna tehát azon kiindulási pont, melyre helyezkedve igazolva volna az ázsiai rokonainknál észlelhető teljes érdekhiány is. Csakhogy nem szükséges ez igazolást íly messzire kiterjeszteni. Konstatálható, hogy a vázolt állapotok közepett is él a szellemi közösség érzete és tudata keleti örményeinknél. Talán senki sem tudhatja ezt jobban, mint e folyóirat igen tisztelt szerkesztője, kinek messze terjedő levelezése egykor nevezetes forrás lesz éppen e viszony megállapitására nézve. Természetes, hogy az az összeköttetés, mely most, mióta folyóiratunk virágzik, szakadatlan és állandó — jó részben az emlitett szellemi érintkezés hatásának köszönhető. A mi eddig, mint óhaj és ábránd létezett, most már tényleg meg van. — A hazai maroknyi örménység szellemi világa nincs elszigetelve az egyetemes örménységtől. A keleti sajtó tudomást kezd venni rólunk; s viszont mi is a keletiekről s mind szorosabb és szorosabb lesz az a szellemi kapocs, melyre bevezetőleg oly nagy súlyt fektettünk. S nem állhatjuk meg, hogy e helyen ne emlékezzünk meg fáradhatatlan szerkesztőnk egy nevezetes tervéről, mely ugyan bizonyos akadályok miatt egyidőre csak terv maradt, de mint ilyen is elég nagy jelentőségű arra, hogy a figyelmet fölhívjuk rá. Mert lehet e szellemi közösség elérése érdekében elképzelhető eszközök között nemesebb kezdeményezést gondolni is, mint Szongott tervbevett »Hunkáriá«-ja, mely örmény nyelven minden örménynek hozzáférhetően közölni akart több irányban tájékoztató adatokat itteni ügyeinkről, eszméinkről, állapotainkról. Az »Armenia« a hazai örménység egységét biztos kezekkel építi már közel hat éve, a Hunkária e szellemi kapcsot még általánosabbá tenni készült. S mit tesznek a világ minden részében megjelenő örmény tárgyú vagy örmény nyelvű folyóiratok? Nem többnyire közelebbi gyakorlati czélok nélkül, az egység és szellemi összetartozás buzgó előmozdítói? Valóban nem sok hasonló esettel találkozunk napjainkban. A szerte szórt örménységet — mint látható — ma még oly szoros szellemi kötelékek füzik össze, melyeknek ereje alig ha fog egyhamar észrevehetőbb gyengyülést szenvedni. Álisán Leont, az örmény nemzeti eszmék dalnokának »messze szétüzötten élő testvérei« a legkülönbözőbb viszonyok között bizonyos közösséget éreznek, — s éppen e belső egységnek párosulása az eltérő viszonyokhoz való alkalmazkodás képességével, mutatja valóban erkölcsi és szellemi nagyságukat!

Esztegár László.

* * *

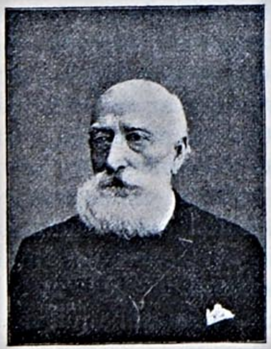

Gróf Teleki Sándor.

Gróf Teleki Sándor, a hazai örménység őszinte barátja, ki egyik dolgozatában azt irta magáról, hogyha valaha végképp elszegényednék, nem csüggedne el, mert az örmények eltartanák — befejezte eseménydús életét majdnem egy órában Klapka György honvédtábornokkal. Teleki Sándor gróf járt szerkesztőségünkben, helyeselte az »Armenia« irányát, sőt szép leveleiben megigérte, hogy dolgozni is fog lapunknak, de gyöngélkedő állapota miatt be nem válthatta adott szavát. A boldogultat a legbensőbb barátság füzte — a többek között — néhai K. Papp Miklóshoz is, a volt »Magyar Polgár« czimű kolozsvári napilap megalapitójához és első szerkesztőjéhez. **Sz. K.**

Házasság Vánban.

Irott meghivóval hivják meg az embert menyekzőre, mit rendesen vasárnap tartanak meg. Négyszögű papirra, melynek körzete szépen ki van czifrázza, veres és zöld tintával, rímes versekben irják a meghivókat. Az öröm-apa neve fekete tintával van irva. A meghivó felett egy ékes nagy **E** betű látható, mi az Isten nevét jelenti.

A fiatalság menyekző előtt való szombaton estve összegyűl a vőlegény házánál és evés-irással, dalolva-játszva tölti el az éjet. Nem kártyát játszanak, hanem ártatlan társas játékokat. Legközönségesebb a »gyürű-játék,« mely hasonlit a mi »kis-pénz«-ünkhez. Az megy húnyni, kinél megtalálja a húnyó a gyűrűt.*) — Egy másik játék »föveg-játék« név alatt ismeretes. A játszók körbe ülnek; mindenki tesz fejére föveget. Most a közepen álló »uszdábási«**) jelt ad, mire minden játszó elcseréli fővegét szomszédjával; de »tur«-t (ajtó) kiált az uszdábási és megszünik a csere. Az lesz az uszdábási, ki föveg nélkül maradt. — A harmadik játékot »posta-játék«-nak nevezik. A játszók közűl mindenki választ egy-egy város nevet. A városok székekre szembe ülnek. Egyik rablónak adja ki magát; ennek bekötik szemeit. Erre egyik azt mondja: »A posta elment Vánból Pághesbe.« Azok, kik e városok neveit választották, helyeiket megcserélik; de vigyáznak, hogy a közepen álló rabló meg ne fogja őket. Igy folytatják. A kit a rabló megfogott, annak kötik be szemeit. . . .

Ilyen játékokkal töltik énekelve-dalolva az éjszakát. Reggel felé egyik szemüveget vesz elő, hüvelyk és mutatóujját összeteszi és elkezd szónokolni: »Dicső örmények! Örményország veszélyben forog; fogjatok fegyvert és kiáltsátok éljen Örményország!« Azután elszaval nehány hazafias örmény költeményt. De félbe szakítja egyikök és így szól:

---

*) Vánban e játék neve »Nádo, nádo, dsidsoz.« Ezek nem örmény szavak, jelentésök: Hol van? hol van? itt van.

**) rendező

— Dádsád efendi, kurdok jöttek. . .

Erre felugrik a szónok ülő helyzetéből, elveti szemüvegét, elfut és elrejtőzik valamelyik játszótársa háta mögé: »Fogjátok meg, kössétek meg kezét-lábát, én is jövök« . .

Erre azt, ki a kurd szerepét játszodja, megkötözik. Most félelmet tettetve oda közeleg az efendi is és azt kérdi: »Jól megkötöztétek? Vigyázzatok, nehogy elszabaduljon. Majd a biró elé állitjuk, hadd vegye el büntetését« . . .

De felvirradt és haza megy a társaság.

Estefelé a vőlegénynyel a menyasszony házához mennek; a vőlegény megcsókolja apósa és anyósa kezét, azután állva marad mindaddig, míg meg nem kinálják üléssel. Erre a pap megáldja a ruhát, azután az egész gyülekezet a templomba megy; a nők a menyasszonynyal kocsikkal mennek, a vőlegény a férfiakkal gyalog.

Menyekző után a vőlegény házánál folytatják a lakomát; ha a násznagy meg nem kinálja a vőlegényt üléssel, úgy ez a vacsora alatt folytonosan állva marad.

Falvakban az a szokás, hogy zsebkendőbe göngyölt almát tesznek a vőlegény szájába és ő kénytelen azt ott tartani; ellenben a városokban az almát a vőlegény kezébe teszik. Az alma a menyasszonyt jelképezi. . . .

Eredeti örményből (»Mêság«):

Szongott Kristóf.

* * *

Örmények a bécsi szini kiállitáson.

A bécsi szini kiállitás igazgatósága folyó év márczius havában a bécsi mechitháristákhoz, mint az örmény nemzet képviselőihez, azon kérelemmel fordult, hogy vegyenek részt a kiállitásban játékszini iratok, zenehangszerek és más hasonló tárgyak beküldésével.

A tiszteletreméltó apát: Ájdinián, a ki maga is kiváló érdeklődéssel és sikerrel tanulmányozta az örmény egyházi énekeket, örömmel egyezett bele és rendelkezés alá bocsátotta a mechitharista kolostor e szakba vágó tárgyait. Másrészről az apát azt akarta, hogyha az örmények művészetöket ezen a kiállitáson be nem mutathatják szini-, mutassák be legalább énekelőadással.

Azért megragadott minden alkalmat arra, hogy a méltányos óhajtásnak telhetőleg eleget tegyen. Igy történt, hogy a rövid idő alatt oly ismeretessé lett örmény színdalnok Sáláméán Szêmpád, ki kevéssel ezelőtt nehány olasz színházban, utóljára Nápolyban hangjával a legnagyobb sikert érte el (Sáláméán a szentpétervári operaszínház énekese és Olaszországban csak mint vendég szerepelt), az olasz földről történt visszautazása alkalmával megállott Bécsben. Elment a mechithàristák zárdájába. Erre Ájdinián felkérte, hogy két-három más örmény énekes közreműködése mellett énekeljen örmény egyházi énekeket és népdalokat a kiállitási verseny alatt. Sáláméán nemcsak igérkezett, de sőt elment a kiállitás zeneosztályának elnökéhez: Weinwurm tanárhoz — és előadta szándékát.*) Weinwurm szivesen fogadta az ajánlatot és biztositotta Sáláméánt, hogyha az örmények lemondanának az anyagi támogatásról és az úti költséget a magukéból fedeznék — a kiállitás igazgatósága mi akadályt sem görditene a kivitel elejébe. »Ellátja úgyan — úgymond Weinwurm — az igazgatóság a meghivottakat útiköltséggel, de az itten első ízben fellépő örményeknek nagy útat kellene tenniök; azért kérdés, hogy az ismeretleneket részeltetné-e anyagi támogatásban az igazgatóság?«

E szerint az örmények — ha magukra vállalják a költségek fedezését, akadálytalanul felléphetnek a szini kiállitás verseny-termében. Tiflisben ezen irányban működnek is, hogy ezt az eszmét megvalósíthassák. Sőt még abban is fáradoznak, hogy az ismeretes örmény énekes: Kárá-Murzát, ki egy hatvan személyből álló énekkar élén áll és Kaukazusban igen népszerű — rábirják arra, hogy Bécsben fellépjen. Pénz e czélra lesz; csak egyenetlenség és elhatározatlanság ne szolgálna akadályul! Ha kellő időben foglalkoztak volna e kérdéssel, akkor az örmény színészek részvétele is elhatározott dolog lenne! .... Későn kezdeni és nehezen elhatározódni — ez az, mi az előhaladás útjába akadályokat szokott gördíteni. Mi azonban mégis reméljük, hogy bár az énekesek fel fognak lépni — Bécsben.

---

*) Egyúttal azt is mondotta, hogy abban az esetben, ha ajánlata elfogadtatnék, behivna Örményországból maga mellé még nehány közreműködő neves énekest.

Cselingárián Jakab.

Erzsébetváros hatósági határózataiból.

II.

Erzsébetváros*) egyházi főgondnoka, a biró és a 12 esküdt öreg (tanácsos**) 1718 január 3-án (örmény időszámitás szerint 1167-ben; 1167+551=1718) a következő határozatokat hozták:

Mivel mi más időket élünk, mint minőket őseink éltek, azért kénytelenek vagyunk némely nemzeti szokást elhagyni és a viszonyokhoz alkalmazkódni. Szamosújvár (Gérlá***) tisztelt tanácsa közölte velünk (a változott időviszonyokhoz alkalmazott) megállapodásait ... és mi nemcsak elfogadjuk a szamosújvári határozatokat, hanem irásba is foglaljuk, hogy azok állandóan megmaradjanak; azokra pedig, kik e határozatok ellen cselekednének, 24 magyar frt büntetést szabunk.

»Ha az ifjú jegyet váltott, erről tegyen jelentést a papnak, hogy ez gondoskodjék a háromszori kihirdetésről, ki csak három vasárnap eltelte után áldhatja meg a jegyeseket. Ezen cselekményért fizet az elsőrendhez tartozó vőlegény a papnak két magyar forintot, a második rendbe sorozott 4- és az, ki a harmadik rendhez tartozik 2 sustákot [1]. A menyasszony is, ha az első rendhez tartozik, fizet stolában 3 pénzt, a második és harmadik rendhez tartozó 2-2 sustákot (szémák). A megáldás a templomban történt; a jegyesek megbizottjai a templomon kivűl várakoztak a papra; ez kint átvette az áldásdíjt és átadta a jegygyűrűket.

Az esketésért fizet az elsőrendhez tartozó a papnak 6, a második rendhez tartozó 4 és a harmadik rendhez tartozó 2 magyar frtot. Azok az ifjak, kik más helyről hoznak menyasszonyt, az emlitett összegek felét fizetik.

Egy keresztszentelésért adjanak a papnak 4 és keresztelésért 3 sustákot. A szegény sorsú kereszt-apa csak 10 pénzt fisessen.

A mely ház menyekző alkalmával a szegényeket meg akarja vendégelni, ott terítsék meg az asztalt és rakják meg azt étkekkel addig, míg a násznép a templomban lesz; a mádágh [2] után a pap kap 1 magyar frtot.

Ha elsőrendhez tartozó ember hal el, a temetésért kap a pap 2 magyar frtot, a másodrendűért adnak 4 és a harmadrendűért 2 sustákot. Az ifjaknak sírásási díjban adjanak az elsőrendűért 3 horgost [1]), a másodrendűért 2 horgost és a harmadrendűért 1 horgost, de keszkenőt nem szabad venni [2]). Ha más társaság is segédkezne a sír-ásásnál, akkor ennek adassék a keszkenő. Abban az esetben, ha sír-ásás alkalmával az ifjak nem lennének otthon [3]), akkor a többi társaságok ássanak sírt, de a díjt felezzék meg az ifjakkal.

---

*) Midőn az örmények a Küküllő mellett Erzsébetvárosnak alapját megvetették, e város közvetlen közelében már megvolt Ebesfalva, melyben magyar és oláh jobbágyok laktak. Erzsébetváros az Oláhpatakon innen épült, míg a falu a patakon túl feküdt. De megvette Erzsébetváros örmény közönsége a városuk mellett fekvő Ebesfalvát, mint az Apaffy-féle kincstári birtokot, 1758-ban és azt az örmény városba olvasztotta; az egyesitett két helység a város nevét kapta: Erzsébetvárosnak neveztetett; azonban némelyek még azután is használták, noha jogtalanul, az Ebesfalva nevet. Az itt szóban levő kézirat hibásan nemcsak az ‚Ebesfalva‘ nevezettel él, de sőt falunak nevezi e csinos várost: »Zájsz kêréczhákh vászên hásztádutheán kjughisz miéroh — Ezen határozatokat falunk számára hoztuk.«

**) A mint a latinban a senex (öreg) szóból képzett senator szolgál a ‚tanácsos‘ kifejezésére, úgy az örmény is a dzér (ծեր : öreg) szóból alakitott dzerkh-nek mondja a tanácsot.

***) Annak az elpusztult falunak, mely Szamosújvártt az úgynevezett »Szent-Antal réten« terült el, nevéről az oláhság az 1700-ban épült várost Gérlá-nak nevezte el; apáink azonban városuknak örményül: Hájákhághákh (Հայաքաղաք) magyarúl: Örmény város, latinul: Armenopolis, németül: Armenierstadt nevet adtak. A Ferdinánd-féle diploma azonban e várost a mellette elterülő Martinuzzi-vár nevéről Szamosújvár-nak nevezi; azóta (1838) e név alatt ismeretes.

[1] Susták: 6 kr.

[2] Menyekző napján a szegények számára teritett asztal neveztetett, ‚mádákh‘-nak (Տօրթ կամ ուխտք եփած վասն աղքատաց տալու. Տօղեհաց).

A beavatás [4]) után kap a pap az elsőrendűtől 8 magyar frtot, a másodrendűtől 6 és a harmadrendűtől 4 magyar frtot.

A jegyváltáskor felmerülő költségek fedezéséhez hozzájárul az elsőrendhez tartozó ifjú 6, a másodrendhez tartozó 4 és a harmadrendhez tartozó 2 magyar frttal; önkényt adhat bárki többet is.

A szattyán készitő timár-társaság szolgálatot tegyen a vőlegény mellett, míg ez a menyekzőről haza jőn.

A vőlegény ne vezesse karon a templomba a menyasszonyt, hanem ő menjen a férfiakkal és a menyasszony az asszonyokkal. A templomban a vőlegény és menyasszony le ne üljön; a menyasszony homlokát ne csókolják meg, hanem csak szerencsét kivánjanak neki. Estve a vendégség alkalmával a vőlegény le ne üljön az asszonyok asztalához, hanem vőféli szolgálatot tegyen.

Csak meghatározott számú vendégeket hivjanak a menyekzőre; de a lakomából a meg nem hivottak is részesülhetnek. Ezek számára külön asztalt teritsenek; az asztalrendező [5]) az ifjakkal küldözgessen ezen ételekből; az elsőrendhez tartozó ifjú e szolgálatért kapjon 4 és a másodrendű 3 sustákot. A vőlegénynek, ki most »király«-nak [6]) neveztetik, azt ne mondják meg sem kint az útczán, sem a menyekző alatt, sem az asztal tartama alatt.

Intézkedés a kenyérsütés- és szővésről. Mindenki lisztjét maga szitálja meg és süsse meg kenyerét.

---

[1]) Horgos: pénznem.

[2]) Լալէխ չի կէնայ: láléch cshi genáh.

[3]) hanem vásárban,

[4]) Քառասունք: khárászunkh (40 nap eltelte után tartandó ünnepély.)

[5]) Սեղանին տէրը: széghászin derê.

[6]) Թագաւոր: thákávor.

A vőlegény ruhájának megáldásáért a násznagy fizessen 3 sustákot.

Menyekző alatt 8 keszkenőnél több ne legyen; ebből adjanak hármat a násznagynak, egyet a vőlegénynek, hármat a vőlegény apjának vagy testvérének (ezek aztán kioszthatják a kendőket, a kik közt akarják) és egyet a timártársulat czéhmesterének. Ha másfelé mennek menyekzőre, akkor mindenkinek adjanak kendőt, még a hivogatóknak is.

Menyekzőre 18 párnál többet nem szabad híni; 6 párt hivjon a násznagy, 6 párt a vőlegény és 6 párt a menyasszony. Ha más helyről hoznak menyasszonyt, akkor 9 párt hívjon a násznagy és 9 párt a vőlegény.

A vőfelek, lakomáján jelen legyen a násznagy is 3 pár emberrel (ezek közt legyen a menyasszony apja két legjobb barátjával).

A rókát (bőr) az a biró kapja, a hovavaló a leány, és a kendőt az a czéhmester, a hol a menyekző tartatik.

Esküvő után tartandó lakoma alatt minden vendég elejébe külön pohár tétessék.

A vőlegény, menyekző előtt, a násznagygyal, pappal, a vátáhval [1]) és más társaival (összesen tizenkét személy) menjen a borbélyhoz borotválkozni; azután menjenek el mind a tizenketten fürdeni; valamint a borotfálásért, úgy a fürdésért járó díjt is (egy-egy magyar frt.) a násznagy fizesse.

Ha tűz ütne ki valamely háznál, úgy tartozik minden ház egy-egy embert kártyussal vagy cseberrel kiküldeni az oltáshoz; az, ki ez ellen vét, 12 magyar frt büntetést fizet.

Tartozik mindenki telkét bekeriteni, hogy a szomszéd kárt ne szenvedjen.«

Eredeti örmény kéziratból forditotta

Sz. K.

◆

---

[1]) վաղահ: vátáh (alczéhmester).

A kath. örmények.

I.

A magyar vendégszeretetnek annyira nincs panasza az örményekre, hogy a polgárjogot élvező nemzetiségek között velök leginkább rokonszenvez. Az örmény nemzet történetét olvasva, azt kérdezzük, mit vétett e nép, hogy annyit kellett és kell szenvednie. Talán azért, mert bölcsője ott állott, hol az Úr kimondá az itéletet: »Átkozott a föld a te munkádban.« Móz. I. 3, 17. Az örmény nemzet bölcsője a paradicsom földjén állott az Ararát töve körül elterülő fensíkon, melyről Noé ivadéka leszállott Mezopotámia síkjára.

Ábgár örmény király a hagyomány szerint követeket küldött Krisztus Urunkhoz, kinek első képét az egyik örmény követ festette volna. Sz. Bertalan apostol hirdette-e az evangéliumot az örményeknek, nem bizonyos, de annyi kétségtelen, hogy a ker. vallás korán utat tört magának a Ván tó festői vidékére. A nemzet apostola Világositó sz. Gergely (Krigor Luszávorics) volt.

Az Arzacida királyi sarjból született 240 körül. Perzsia trónját a Szasszanidák foglalván el (226), I. Choszrov örmény király romlással fenyegette az új uralkodót, aki Ánág herczeget, az Arzacidák ivadékát, küldte I. Choszrov meggyilkolására; Ánág végre is hajtá megbizatását, de üldözőbe vették és kiséretével együtt az Araxesz vizébe fojtották; két éves fiacskáját a dajka mentette meg és mint keresztényt nevelte föl. E fiúcska Világositó sz. Gergely volt. A perzsa király I. Choszrov halála után elfoglalta Örményországot, de életben maradt és római sereg élén visszatért Têrdát fia a perzsákat elűzte. Sz. Gergely imája által sulyos bajtól szabaditván meg Têrdát királyt, ez fölvette a keresztséget és sz. Gergely segitségével népét is az egyház karjaiba vezette. Sz. Gergely lett az első pátriárkha. A főpapi méltóság (322.) két fiára szállott és hosszú ideig családja birtokában is maradt.

A pátriárkhai székhely Válársábád volt, mig 452-ben a »Katholikosz« (pátriárkha) Têvinbe tette át.

Az egyetemes egyháztól az elszakadás a Válársábádban (491.) Papken »Katholikosz« elnöklete alatt tartott zsinattal kezdődött, mely elvetette a kalcedoni egyetemes zsinat végzéseit. Az egység megbomlását elősegitette az örmény nép gyülölete a görög császárság ellen, mely állandóan fenyegette Örményországnak a perzsák miatt amugy is gyönge lábon álló függetlenségét. Mint hóditók tüzzel-vassal pusztitották az országot egymás után: arabok, szeldsukok és mongolok, a zsákmányon pedig megosztozott a török és perzsa.

A véres harczok mély sebeket ejtettek az örmény népen. Legjobbjai elestek duló csatákon, tekintélyes része idegen földön keresett és talált menedéket, de aránylag elenyészően csekély volt azoknak a száma, akik hitöket megtagadták, ámbár mint Eutiches követői elszakadtak régen az egyetemes egyháztól. Nemzeti jelleget öltött eretnekségökhöz oly szivósan ragaszkodtak, hogy nem csatlakoztak a szakadár keleti egyházhoz sem, midőn országuk romjainak tekintélyes része (1828.) orosz fönhatóság alá került.

Jellemzi az örményt, hogy daczára eretnek voltának sem viseltetik gyülölettel a kath. egyház iránt. A keresztes háborúk alatt a kath. világ hadainak soraiban küzdött a hitetlenek ellen. Egyes pátriárkhák személyesen fölkeresték a római pápákat, sőt a florenczi egyetemes zsinat végzéseinek elfogadása által (1439.) biztositottnak látszott az egyesülés is. Miután a pátriárkhai szék betöltése szakadást idézett elő az örmények között, a törvényes pátriárkha székhelyéül (1441.) Ecsmiádzin jelöltetett ki. Az egyesülés előmozditása végett VIII. Orbán pápa (1621.) az általa alapitott Propaganda növeldébe örmény ifjaknak is juttatott helyet. Míg egyrészt a pátriárkhák között is akadtak lelkes szószólói a kath. egységnek, voltak ennek heves ellenzői is a nép, papok, sőt a püspökök között is; utóbbiak a török kormány segitségét vették igénybe. A példát erre még Szergiusz jeruzsálemi örm. püspök adta, midőn Malik Maszer egyptomi szultán által neveztette ki magát pátriárkhának (1311.); ezt a kinevezési jogot aztán a török szultánok is igénybe vették.

Az egyesülés ügyének kitünő szolgálatokat tett Mechithár Péter (sz. (1676, † 1749.), aki kath. hite miatt pátriárkhája által a törököknél bevádoltatván, keserves vándorlás után Velencze oltalma alatt sz. Lázár szigetén, Velencze közelében, zárdát, illetőleg szerzetesrendet alapitott (1712.), hogy az örmény nép egyesülését előmozditsa. Mechithár alapitása szép gyümölcsöket termett különösen ama örmények között, akik Európa egyes országaiban kerestek és találtak új hazát. Egyidejűleg Mechithárral néhány buzgó örmény két társházat nyitott a Libanon hegységben a sz. Antalról nevezett egyesületnek.

Az eddigiekből is kiviláglik, hogy az örmények között mindig voltak többen-kevesebben, a kik a kath. egyházzal egyezségben éltek. Ezeknek a számára állitotta föl XIV. Benedek (1742.) a ciliciai és kis-örményországi pátriárkhaságot Szisz székhelylyel Ciliciában. Mivel azonban Szisz székhelye volt egy eretnek pátriárkhának is, a kath. pátriárkhák Bzommár libanoni zárdában laktak. Az első kath. pátriárkha fölvette a Péter nevet, kifejezéseül annak, hogy ő és hivei sz. Péter utódját hiszik és vallják az egyház látható fejének; ezt a kegyeletes szokást utódai mai napig megtartják. A ciliciai pátriárkha joghatósága alá Mardin és Aleppo püspökségek tartoztak, a hívek száma pedig 20 ezerre rugott.

De laktak kath. örmények nemcsak Cilicia- és Kis-Örményországban, hanem a világ egyéb részeiben is, különösen Konstantinápoly és Nagy-Örményországban. Ezek (mintegy 40000) sem maradhatván főpásztor nélkül, sok kisérletezés után VIII. Pius érsek-primást állitott élökre Konstantinápoly székhelylyel Nuridsán Antal személyében (1830). A török birodalom területén a ker. alattvalóknak egyházi fejei polgári joghatóságot is gyakorolván híveik fölött, a Porta e jogok gyakorlását Enkszerdsián Gergely áldozárra ruházta, ami sok izetlenségnek vált forrásává. Az örmény érsek-primás kinevezése mégis áldás volt a kath. örményekre, mert véget vetett ama képtelenségnek, hogy kath. papok és hívek az eretnek örmény pátriárkhának joghatósága alá tartozzanak mind egyházi, mind polgári tekintetben. Elismerés illeti a kath. örményeket, akik elszenvedtek zsarolást, börtönt az eretnek pátriárkha részéről, de kath. hitöktől nem tántoródtak el, hanem mintegy 30 ezeren elvándoroltak a félhold árnyékából. Nuridsán második utódja, Hászun Antal 1845 óta polgári joghatóságot is gyakorolt már hivei fölött, akiknek száma oly gyorsan emelkedett, hogy IX. Pius 1850-ben hat püspökséget állitott föl: Brussza, Angora, Trapezunt, Erzerum, Karput és Ártvin székhelyeken.

A kath. örmények annyiban nem képeztek egységes testületet, hogy egyik részök az érsek-primás, másik fele a ciliciai pátriárkha joghatósága alá tartozott. Az egyesülést régen kivánták és óhajtásuk teljesült, midőn a nyolczadik ciliciai pátriárkha Péter-Gergely halála után a joghatósága alatt levő püspökök (1866.) Hászun érsek-primást választották meg pátriárkhának. E választást IX. Pius »Reversurus« bullája által megerősité, némi intézkedéseket is tevén a püspökök választását és az egyházi vagyon kezelését illetőleg. Ő szentsége intézkedésébe a hivek annyira belenyugodtak, hogy Hászun pátriárkha akadály nélkül végezte az egyházmegyék hivatalos látogatását és 1869-ben tartományi zsinatot is tartott. A vihar 1870-ben tört ki ellene, midőn a vatikáni egyetemes zsinatra Rómába ment. A pártütők avval álltak elő, hogy a »Reversurus« bulla megnyirbálja az örmény nemzet jogait, hatályon kivül helyez régi szabványokat és a Szentszék befolyását kellőnél nagyobb mérvben emeli.

A »Reversurus« bulla ellen emelt kifogások semmi alappal sem birnak. Mert mit tartalmaz a bulla? Kimondja, hogy a pátriárkhát a püspöki kar választja és a Szentszék megerősiti. Igen ám, felelték a pártütők, de igy a konstantinápolyi egyházmegyének hívei nem választanak soha, mert az ő főpásztoruk egyuttal pátriárkha is. Alaptalan kifogás ez, mert a dolog természete hozza magával, hogy a püspöki választás alá tartozó főpap megválasztásába illetéktelen tényező nem folyhat be, amint a szakadár pátriárkhák választásába sem avatkoznak a hívek. A kedélyek megnyugtatása végett odáig ment előzékenységében a Szentszék, hogy megengedte, miszerint a pátriárkha két segédpüspökének megválasztását illetőleg a hívek óhaja figyelembe veendő. Lényegesebb volt a másik kifogás. A »Reversurus« bulla a püspök-választást illetőleg érintetlenül hagyta a régi szokást, hogy a megye papsága és hívei jelölteket terjeszszenek a püspöki kar elé, mely e jelöltekből hármat fölterjeszt a Szentszékhez választás és megerősités végett; de hozzáteszi a bulla, miszerint elvárja a Szentszék, hogy méltó jelöltek fognak fölterjesztetni, nehogy az egyház feje kénytelen legyen apostoli teljhatalmánál fogva, a jelöltek mellőzésével mást nevezni ki. Ime, mondák a pártosok, a Szentszék elveszi ama jogunkat, hogy a papság és hivek befolyjanak a püspökválasztásba, mert a bulla eme intézkedésének alapján mindig visszautasithatja a Szentszék a jelölteket. Abban tévedtek az ellenkezők, hogy amit a bulla mint rendkivüli esetet emlit, azt ők szabálynak keresztelték el; de ez a kifogás már letérés is az eretnekség utjára, mert kétségbe vonja Krisztus helytartójának teljhatalmát az egyetemes egyház kormányzásában. Árnyékot vet a lázadókra az a kifogás is, hogy a »Reversurus« bulla utját állja az egyházi vagyon független kezelésének. Mert mit rendel a bulla? Csak annyit, hogy egyházi vagyont a Szentszék tudta és beleegyezése nélkül megterhelni vagy eladni nem szabad. Ezt a Szentszék éppen a örmény püspökök és hívek érdekében rendelte, mert az egyházi vagyon kezelői panaszokra adtak okot.

A kath. örmények hithűsége közmondásos. Mennyit szenvedtek csak e század elején is hitökért. Honnét tehát ez a föllázadás Krisztus helytartója ellen?

Nem a kath. örményekről van itt szó, mert a pártütők száma alig kétezerre ment 100 ezer hithű kath. örménynyel szemközt; a szakadárok soraiban találunk 4 püspököt és vagy 70 áldozárt, utóbbiak többnyire zárdáikat elhagyott mechithárista szerzetesek voltak. A szakadárok tévedését mégis mi okozta?

Kétségtelen, hogy a keleti ker. népek között az örmély áll első helyen műveltség, vagyon és önérzet tekintetében; viszont e nép előkelőinél találtak leghálásabb talajra az u. n. szabadelvű és szabadkőmíves törekvések. A mechithárista szerzetesek szabadelvűsége élesztette a tűzet, sőt buzditást nyertek a pártosok a vatikáni zsinat ismeretes ellenzékétől is.

(„A kath. hitterjesztés lapjai“-ból.)

Kisebb közlemények.

A vallás az orosz hatalom kezében. Egy egyháztörténelmi munka jelent meg Debreczenben, melynek czime: »Keresztyén egyháztörténelem. Negyedik korszak. A XVIII—XIX. század fobb eseményei. Irta Balogh Ferencz theol. tanár, 189[illegible].« Ebből, a fennebbi czim alatt közölt az »Egyetértés« (209 szám) egy tárczaczikket. E tárczaczikkből mi is átveszünk egy részletet, melyhez megjegyzéseket is kell tennünk. Megjegyzéseinket zárójel közé foglaljuk. Ime az átvett részlet: »Az orosz uralkodó egyház legnevezetesebb hóditása az ős örmény egyház. (Meghóditotta ugyan az orosz Örményország egy részét, de nem az örmény egyházat is). Másfél millióra megy számuk. (Kiknek? Azoknak az örményeknek, kik Orosz-Örményországban laknak?) Az örmények legnagyobb része hű maradt a nagy örmény u. n. Gregorianus alkotmányához és szertartásához. (Nem Gregorianus, hanem Gregorius. — Az örmények vallási tekintetben két csoportra oszlanak; a kisebb rész elismeri a pápa főnökségét, míg a nem-egyesültek ugyan Illuminator hiveinek — luszávorcsnágán, Gregorianusoknak — nevezik magukat, de azért nem követik S. Gregorius-Illuminator — Világosító-Szt-Gergely — hitvallását; mert térítő apostolunk egyesülve volt Rómával). Lelki fejök, patriarkhájok ‚katholikos' czimet visel (Nem mondja, hogy a nem egyesült örmények lelki feje a ‚katholikos'), székhelye az Ararát hegy lejtőjén fekvő ‚ecsmiádzini' zárda. Miklós czár foglalta el e központot Persiától s az »armen alázatos vatikán« által az egész egyház felett uralkodik. (Ki uralkodik? Mert M. czár meghalt. Azt se mondja meg iró, hogy mit ért az »armen alázatos vatikan« alatt. Bizonyára azt a synodust, mely a ‚katholikos'-t környezi. A határozottság még azt is megkivánja, hogy az ‚egyház' szó elejébe tegye oda az ‚örmény' jelzőt. Aztán nem uralkodik, hanem csak befolyást gyakorol a nem-egyesült örmények vallási ügyeire.) Az 1836-iki végzés (balagenia) által szabályozta a ‚katholikos' helyzetét, t. i. választja a világon levő minden örmény egyházmegye (csak a nem-egyesült örmény egyházmegye) követe; a czár kormánya ügyel a választásra, az semmisiti vagy fogadja el a szavazatokat; de követeli azt a jogot is, hogy a kanon-ok ellenére azon főpapot is kikiálthassa, ki a legtöbb szavazatot nyert után másodikul következik. III. Sándor 1885-ben volt az első, ki a kisebbség választottjára adta a megerősitést (Mákár, Besarabia érseke) és az lett Illuminator után a 182 ik örmény patriarkha. A nem-orosz örmények tiltakoztak úgy az eljárás, mint az 1836-iki szabályzat ellen, de bele kellett nyugodniok, különben egy anti-katholikost kellett volna választaniok. A másik újitás lett Pétervártt, egy örmény szent zsinat felállitása püspökökből, arkhimandritákból, kiket a czár nevez ki. (Ez a synodus Ecsmiádzinben székel). Mellettök áll a világi főgondnok. Az örmény egyház (az örmény nem-egyesült egyház) ekkép hajdani önkormányzatát elveszte. . . . ,

Egyetemi tanárok. A konyhavegytan köréből bemutatott mai érdekes czikkünk kapcsán emlitésreméltónak véljük, miszerint a berlini egyetem ismeretes mineralogja: Árdzruni, valamint a zürichi jeles chemikus: Ábelјáncz szintén az örmény népfaj szülöttjei.

Egy lap Árdzruniról. Krim, Páchcsiszárá városában megjelenő orosz-török lap igen szépen szól Árdzruniról, a »Mêság« szerkesztőjének irodalmi munkásságáról. Czikkét e szavakkal fejezi be: Az, ki a tudomány népszerűsitésével, az igaz, szép és jó eszméinek terjesztésével foglalkozik — az egész emberiségért dolgozik. Ezen okból üdvözöljük — habár késön — teljes szivből a tisztelt örmény irót és hosszú munkásságot kivánunk neki. Ilyen ember ünnepeltetése, tiszteletet szerez azon nemzetnek, mely azt szülte. Üdvözöljük az örmény közönséget; az a közönség, mely embereit becsülni tudja, tud még felmutatni ilyen kitünő embereket.«

Irodalom és művészet.

Új zenemű. Vikol Simon magyar-örmény zeneszerzőtől »Fée de Lune« (A hold tündére) czimmel egy újonnan szerzett keringő jelent meg Rózsavölgyi és társa, budapesti zenemű-kereskedő-czég kiadásában, — s mint egyik fővárosi lapban olvassuk, nehány megkapóan szép részlet van benne. (Az új keringő ára: egy forint és husz krajczár.)

Levél Nápolyból. Gárábéd Dzovág örmény énekes, a többek közt ezeket irja a tiflisi »Mêság«-nak: Midőn Nápolyba mentem, azt hittem, hogy ott Sáláméánon kivűl más örményt nem találok... és kellemesen csalódtam; mert mindjárt odaérkezésem után megismerkedtem a Mághákheáncz család fejével. Nemsokára találkoztam a keleti nyelvek intézetében egy tanárral, ki ha maga nem mondaná, arcza árulná el, hogy örmény; ez Trapezuntban született, neve Jézicseán István, ki jól beszél nehány keleti és nyugoti nyelvet; tőle tanultam magam is olaszul. Itt van Bábáján kisasszony (örmény), a ki Bellini-féle szinházban a »Faust« és »Rigoletto« czimű operákban énekelt. Egy érdekes dolgot is irok. Van a város közepén egy útcza, mely »Strada San Gregorio Armeno« nevet visel, itt van a Világositó Szt-Gergely temploma is (S. Gregorio Armeno.) E templom közelében levő nőzárda lakói ezelőtt örmény szűzek voltak; a szűzek közt most alig egy-kettő van, ki tud örményül, a többi olasznő.

A „párisi Temp“ czimű lap nem rég egy egész füzetet adott mellékletül, melynek czime: »En Asie anterieure.« (Elő-Ázsiában.) Elől közli Kis-Ázsia, Transkaukazia és Persia térképét. Az érdekes czikkek, melyekben Örményországban és Persiában tett utazás van leirva, szólanak azon helyzetről is, melyben a török-örmények léteznek. A füzet meleg érdeklődéssel beszél az örményekről.

Egy iskolai „tudósitvány“ tanuskodása szerint a gyulafehérvári róm. kath. gymnasiumban 1782—1850-ig a következő örmény ajkú tanárok működtek: Mártonfi Kristóf (1782—1783), Karácsonyi András (1788), Fehér András (1794), Keresztes Kristóf (1806—1807) Erőss Sándor (1808—1810), Czetz Emanuel (1810), Fehér Antal (1813), Csiki Imre (1835), Lengyel Gergely (1836), Fark Márton (1837), Lukácsi Kristóf (1854—1855) igazgató.

Doctori értekezés. Der-Mikhelián A., ki az ecsmiádzini akadémiáról ment a jenai egyetemre, a mult hóban tette le a doctorátust; doctori értekezése, mely Lipcsében nyomtatásban is megjelent (ára 3 márk), ezt a czimet viseli: »Érintkezés az örmény és byzanti egyház között.«

Közgazdasági élet.

Keleti forgalmunk érdekében nagyfontosságú intézkedést léptetett életbe nem rég elhunyt sokérdemű kereskedelmi miniszterünk, ki mindenkor kiváló súlyt helyezett Magyarországnak a kelettel való összeköttetésére, — s már eddig is minden alkalmat megragadott, hogy különösen a Balkán-országok útasait Magyarország felé terelje. Ezúttal a magyar államvasútak részéről a török fővárosban, továbbá Salonikiban és Sofiában menetjegy-irodákat állitott fel, a folyó évi ápril elsejétől kezdve. Nagy jelentőségét e menetjegy-irodáknak fölösleges külön kiemelnünk; azok előreláthatólag a Balkán-országok oly utasait, kik nyugati irányba utaznak, nagyrészt Magyarország felé fogják terelni, — s igy nagyban emelik majd az idegen forgalmat Budapest és a Levante között. Ezenkivül tervbe vétetett még, hogy az emlitett irodák külön kirándulási vonatokat is inditanak a keleti városokból Budapestre.

Magyar liszt Kis-Ázsiában. A trapezunti piacz hiteles értesitések szerint, az orosz gabona és lisztkiviteli tilalom következtében nem szerezheté be a lisztszükségletét Odesszából és Batumból és teljesen nélkülözé a finomabb lisztfajtákat. A samsuni »Amasia« gőzmalomban őrölt liszt ára 40 százalékkal, a jóval csekélyebb minőségű, u. n. örmény kenyérliszt ára pedig 5 frtról 7·50 krra emelkedett ugy, hogy a vilayet kormányzója a török kormánynak a tartományból származó gabonaneműek kivitelének megtiltását ajánlotta. Ily körülmények közt a magyar lisztet, mely eddig az orosz, franczia és román gyártmányokkal nem versenyezhetett, előnyösen lehetne a trapezunti piaczon értékesiteni. Az Anatólia belsejében levő vizi-malmok az aránytalanul magas szállitási dijak miatt nem versenyezhetnek. Egy trapezunti jó hitelű czég, már késznek nyilatkozott magyar malmokkal üzleti összeköttetésbe lépni.

Mi újság az örmény világban?

Báró Dániel Ernő. A magyarországi örménységnek tudvalevőleg eddigelé egyetlen főnemesi családja volt: a derék és köztiszteletben álló Karátsonyi grófi család. Örmény báró még a magyar korona területén nem létezett; mig Ausztriában ott van például a báró Romászkán-család Galicziában, s a báró Capri-család Bukovinában. — De ugy látszik nemsokára hazánkban is lesz egy örmény báró-család; legalább egyik budapesti magyar lapból arról értesülünk, hogy a király koronázási jubileuma alkalmával Dániel Ernő, Torontál-megye tevékeny képviselőjének a bárói czimet és rangot fogja adományozni. A nevezett képviselő ugyan is az országgyűlésen, a közgazdasági téren, különösen a tiszai vidékek ármentesitése körül szerzett érdemeket, — és a mellett vagyoni állapota is qualifikálja őt a magyar bárói méltóságra, s ezzel a főrendiházi tagságra is.

Kátholikosz választás. Az örmény küldöttek — kik Ecsmiádzinben folyó évi máj. 14-én tartott kátholikosz választás alkalmával jogosan szavazhattak — száma a következő: a) Orosz-Örményországból: az ecsmiádzini synodusnak 8 és a szerzetháznak 7, hat egyházmegye 6 egyházi és 6 világi küldöttje (12 szavazat); összesen 27. b) Adêrbádágán (Persia) egyházi és világi (2) és Ispáhán (India) egyházi és világi küldöttje (2); összesen 4. c) Török-Örményország 45 egyházmegyéjének 45 egyházi és 45 világi küldöttje (90). E szerint 121 (27+4+90) küldött jelenhet meg jogosan kátholikosz választáskor Ecsmiádzinben, kik közül 68 egyházi és 53 világi személy. Az örmény nemzetnek választás előtt négy kátholikosz-jelöltje volt: Krimián Hájrig érsek, Izmirleán Máte püspök, Mêchitháreán Choren püspök és Száhágeán Jeremiá érsek. Választás alkalmával a két első kapott szavazatot; Krimián (Hájrig) Mêgêrdics érsekre 72 és Izmirleánra 49 választó szavazott. A bálágenia (választási törvény) értelmében Kaukazia kormányzója e két nevet küldi fel a czárhoz, ki a kettő közül a kátholikoszi méltóságban rendesen azt erősiti meg, ki legtöbb szavazatot kapott.

A kaukázusi örmény iskolák. A Kaukázusban van 3533 népiskola; fentartásuk 178.092 rubelbe (majdnem 450 ezer frank) kerül. Itt egy millió örmény lakik, kiknek van ugyan 147 örmény iskolájuk, de azért gyermekeiket nagyobbrészt állami iskolába járatják. Az állami iskolák növendékei közt 80% az örmény A Kaukazusban nem szabad az örményeknek magasabb iskolákat felállítani; a meglevőket eltürik.

A nev-yorki örmény templom. Az amerikai örmények temploma, mit New-Yorkban épittettek, elkészült. A város egyik legszebb útczájában fekszik. A földért, melyre épült, .1300 dollárt adtak; a templom felépitése 9460 dollárba került.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

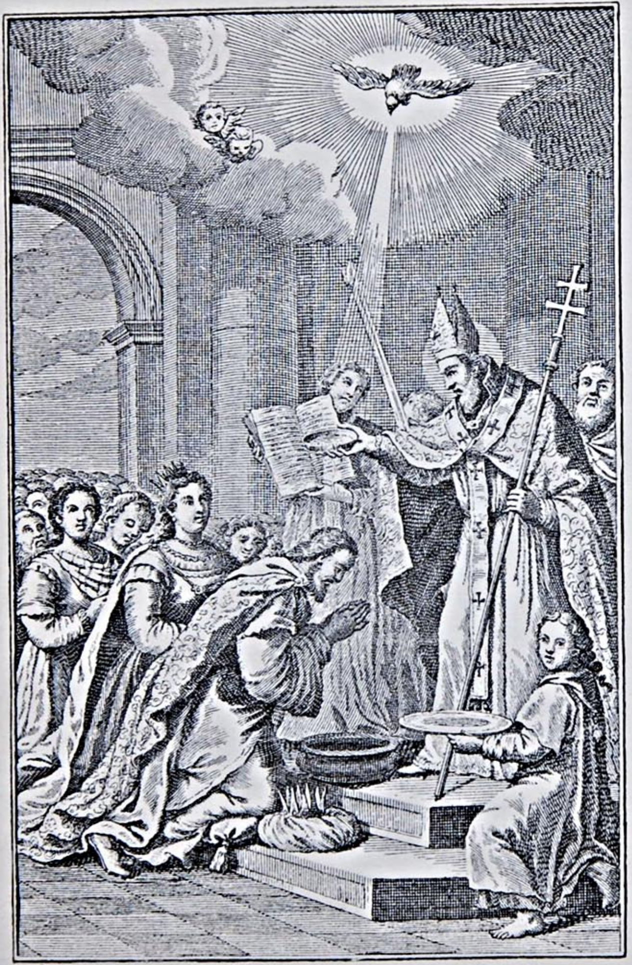

Világositó-Szent-Gergely.

DÁVID ANT
92 JUL 1 N
KÉZDI VÁSÁRHEL

Világositó Szt.-Gergely napján.

> Mivelhogy láttál engem, Tamás! hittél; boldogok, a kik nem láttak és hittek. Szent János 20. v. 29.

I.

Isten az idők ura ... és a történet nem vak esemény, hanem a mindentudó és mindenható Ur bölcs terveinek fejleménye. A történet a népek sorsát intéző isteni Gondviselésnek kinyilatkoztatása a világ-eseményekben! Kinyilatkoztatta Isten magát az embereknek, szólván közvetlen Önmaga és szent Fia az emberekkel; és ezen kinyilatkoztatás le van téve az Ó- és Újszövetség szent könyveiben. Kinyilatkoztatta Isten magát az embereknek másodszor a maga munkáiban; s ezen kinyilatkoztatásról bizonyságot tesz a világegyetem. »Az egek hirdetik az Isten dicsőségét és az ő kezeinek munkája a kiterjesztett erősség.« [1]) Kinyilatkoztatta magát az embereknek harmadszor az emberiség sorsának vezetésében, és erről tanuságot teszen a történelem: az emberiség emléktára, melyben az emberiségnek leirt jó és rossz napjai fel vannak jegyezve!

Tagja lévén egy nemzetnek, melynek multja gazdag történelmi emlékekben, melynek leélt viszontagság-teljes napjai az isteni Gondviselésnek világos nyomait hordják magukon; polgára lévén egy városnak, melynek eredeti lakói és alkotói, Ázsiának egy, évezredeken keresztül virágzott és máig is nevét viselő országából [1]) származtak; lelkésze lévén egy egyházi közönségnek, mely ősi vallásához és egyházának intézményeihez és hagyományaihoz kegyelettel ragaszkodik, érdekkel és figyelemmel hallgatja a szent hajdan emlékeinek felelevenitését, emlékezetbehozását; hazafiúi, polgári és lelkészi kötelességemet teljesitem, midőn nemzetünk apostola, városunk védszentje, egyházunk alkótója, Világositó Szent-Gergely évfordulati ünnepén, [2]) történeteink évkönyveit felnyitom és azokban a nemzetünk sorsát intéző isteni Gondviselésnek útait kinyomozom.

---

[1]) XVIII. zsoltár 1 verse.

Azonban a kormánypálczák eltörnek, a fegyvereket a rozsda megemészti, a hősök karja elporhad, a harczmezőkön szerzett babérok elhervadnak; csak a mit a lélekbe oltanak: a népek vallási, lelki élete bir örök maradandósággal. A népek kivülről nem, hanem csak belülről boldogithatók a szó valódi értelmében; ez a népeknek multjából átöröklött valódi életkincsök. [3])

Nemzetünk politikai élete lejárt. Én is nem erről, hanem annak vallási, lelki életéről szólok. Nemzetünknél azonban a vallási élet karöltve járt mindenkor a polgárival, s legnevezetesebb vallási eseményeink, legnevezetesebb királyaink neveihez kötvék elannyira, hogy vallási élete bármely időszakának tárgyalása s előadása, önként visszatükrözi ugyanazon kor polgári viszonyait is nemzetünknek! Áll ez különösen azon időkről és eseményekről, melyek az örmény nemzetnek Krisztus hitére történt megtéritésére vonatkoznak. Két különböző időben fogadták el őseink a keresztény vallást. Először mindjárt Krisztus Urunk mennybemenetele után szent Tadé és Bertalan apostolok prédikálására; másodszor a negyedik század első éveiben, Világositó Szent-Gergely prédikálására. Mindkét rendbeli megtérésnek élére királyaink állottak, és pedig az elsőnek Ábágár király, a másodiknak Tiridát.

A történetek folyamát és az időszámitás rendét követve, én ma az elsőről szólok; elmondom, hogy miként hirdették Örményországban, Üdvözitőnknek mennybemenetele után Ábágár király idejében, szent Tadé és Bertalan apostolok az evangeliumot, azután elbeszélem ennek körülményeit, melyek közül kétség kivűl legnevezetesebb és legnagyobb fontossággal bir Krisztus Urunknak Ábágár királyhoz küldött arczképe és levele.

Beszédem tárgya Krisztus korára vezetvén minket vissza, vessünk egy pillantást a világ akkori állapotára. Lássuk, minő nézetek uralkodtak a világ Megváltójának jövetele felől a föld népeinél általában, és minők nemzetünknél? Miként találta ezen esemény népünket és mikép fogadtatott az által?

Valamint a nap feljövetelét a hajnali fény szokta megelőzni, úgy a világ szellemi napjának: Krisztusnak születését is bizonyos szellemi fény, lelki derű, értelmi világosság előzte meg. A bálványozás és babona, magok a pogány népek szemei előtt is elveszté varázshatalmát, melyet azelőtt reájok feltétlenül gyakorolt; a tudósok és értelmesebbek által nyilván kigúnyoltatott és megvettetett. Vallási tekintetben jobb jövő után sohajtoztak, jobbat sejditettek. Virgil, a nevezetes római költő, Krisztus születése előtt nem sokkal irta a következő emlékezetreméltó verseket:

Már lejárt a Cumaei Sibylla kora;
Egy új nemzedék fog a magas égből alábocsáttatni,
Melytől a századoknak egy új sora veendi kezdetét! [1])

Általános volt kelet minden népénél a hiedelem, hogy azon időben a zsidó népből világ-uralkodó fog születni — mond — Svetonius és Tacitus. [2])

A csillagvizsgáló bölcsek lesték keleten a Megváltó csillagát, és midőn azt az égen megpillantották, vezérlése alatt azonnal felkeresésére indultak.

---

[1]) Örményország.
[2]) 1859-ben.
[3]) Dr. Müller, Reisen der Päpste.

---

[1]) Ultima Cumaei venit jam carminis aetas.
Magnus ob integro saeculorum nascitur ordo;
Jam redit et Virgo, redeunt saturnia regna.

[2]) Percrepuebat oriente toto versus et constans opinio esse in fatis, ut eo tempore Judaea profecti rerum potirentur. Svetonius in Vespasiano. — Pluribus persvasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipse tempore fore, ut valesceret oriens, pofectique Judaea rerum potirentur. Tacitus, Liber histor. V. cap. 14

A Mindenható, kinek kezében vannak a föld hatalmasainak szivei és ki ezeket ugy vezérli, hogy tudtokon kivűl is eszközül szolgálnak az isteni Gondviselés terveinek kivitelében: a Megváltó születésekor a népek külpolitikai viszonyait is Krisztusnak és az ő tanainak elfogadására elkészitette vala. Az akkor ismert világnak szinte minden míveltebb népe meghóditva a római fegyverek által, fejet hajtott Róma világuralmának. Octavianus Augustus legyőzvén vetélytársait és elleneit, Krisztus születésekor megszünt a fegyverek moraja az egész római világ-birodalomban; csend és általános béke uralkodott ugy, hogy a hadistennek: Janusnak temploma becsukatott. Az oraculumok elnémultak, a zsidó népnél minden azon állapotban, a mint meg volt jövendölve. A szentkönyveknek fordítása görög nyelvre, és a zsidó népnek elszoródása sokat tett arra, hogy az egy igaz Istennek ismerete, a Megváltóról szóló jövendölések, nézetek és remények a pogány népek között is elterjedjenek.

Nagy-Örményországban ezen időben Ábágár király uralkodott, ki székhelyét a birodalom belsejéből, Syriának Edessa városába tette át; e város és környéke külön fejedelemséget képezett, fejedelmei többnyire önállók voltak. Ekkor azonban e fejedelemség Örményországhoz tartozott.[1]) És innen van, hogy Ábágár király a történelemben — felváltva — hol örmények királyának, hol ismét Edessa urának és fejedelmének mondatik. Ábágár békeszerető és szelid lelkületű fejedelem lévén, hogy a szomszéd római nagy hatalmassággal minden összeütközést kikerüljön, Róma főhatóságát önként elismerte. Augustus és Tiberius római császárokkal a legjobb egyetértésben élt. Augustust Rómában meg is látogatta.[2])

Őseinek vallása iránt uralkodása első éveiben nagy ragaszkodást tanusított. Azok bálványait Nisib (Medzbin), Artaxata-, Ármávir- és Arménia más városaiból Edessába szállította és szobraikkal az új székváros templomait és közhelyeit ékesítette fel.

---

[1]) Adiabene quandoque Armeniae adhaerescit. Strabo.

[2]) Procopius de bello Persico, Lib. II, cap. 12.

Utóbb azonban, megismerkedvén a zsidó vallással, szembetünő hidegséggel viseltetett a bálványok tisztelete, és nagy hajlamot mutatott a zsidó vallás iránt, örömest társalgott előkelő zsidókkal, kik Örményországban a babyloniai fogság óta nagy számmal tartózkodtak.

Hihető, hogy ismerte és olvasta a szent könyveket, tudta a jövendöléseket . . .

Krisztus születése előtt három évvel lépett Ábágár a királyi trónra, meghalt Krisztus születésének 35-ik esztendejében. Uralkodási ideje magában foglalja azon egész időszakot, melyben az emberré lett Istenfia földi pályáját futotta, születésétől haláláig, miért is nagyon valószinű, mit »Örmény régiségek« czimű munkában olvasok, hogy: »Ábágár keleten uralkodván, a keletről, tehát valamely szomszéd tartományból, az ugyancsak keleten megjelent csillag láttára útnak indult keleti bölcseket vagy szent királyokat Ábágár ismerte, értesitve volt utazásuk czéljáról és eredményéről.[1])

Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból.

Örményországi képek.[2])

II.

Ágori és szent Jakab forrása.

Az Ararát hegytömbjének geologiai alkatát már régóta vulkanicus eredetűnek ismerték fel. A kis Ararát valóságos halmaza a lávatörmeléknek és hamunak s a nagy Ararát egyes pontjain a fekete lávaomladék annyira megőrizte eredeti alakját, hogy élénken emlékezetébe idézi a szemlélőnek a Vesuv nyujtotta képet.

Egyike a legkülönösebb jelenségeknek e hegyen, hogy ámbár nagy hómennyiség boritja tetőjét s tölti szakadékait, kiszáradt és kiégett lejtői nyaranta mégis csaknem teljesen nélkülözik a vizet. Alig két-három forrást ismerünk az Ararát hegyoldalain s az ezekből csergedező patakok is csak igen gyönge képződményei a nagy hótömegnek.

---

[1]) Indsidsián »Örményország régiségei« III. köt. 186. lap.

[2]) A travers l' Armenie Russe, par Madame B. Chantre officier d' Academie (Le Tour de Monde, 1892 márcz. 19, 26 és ápr. 2-i füzetek.)

Az árnyék és nedvesség hiánya lakhatlanná teszi e tájat a nyárnak nagy része alatt. A Mászisz körül fekvő nehány község lakossága abban az arányban, a mint fogy a viz, fölkapaszkodik nyájaival együtt a hegy magasabb régioiba, s a jégvidék szomszédságában üti fel sátrait, ott, hol a nedvességet nem emésztette még teljesen föl a száraz hamuból és lávából képződött talaj, melybe ezernyi apró nyiláson szivárog be a víz.

Nem lehetetlen, hogy a földalatti vizeknek egy része, a mélységben még izzó lávával találkozván, gőzzé alakul át s oly kitöréseket idézhet jövőre is elő, a minő történt az 1840-ik évnek június hó 20-án, mely pusztulást árasztott Ágori községre.

Ezen időpontban e hegy északi oldalán fekvő egyik régi krater egyszerre megnyilt. Sürű gőzpára emelkedett belőle az égnek, jóval az Ararát csúcsa fölé s kénes büzzel töltötte meg a levegőt. Tompa moraj hangzott föl a hegy mélyéből s a szakadék óriási kőmennyiséget vetett ki. Több irányban megrepedt a talaj s meleg víz bugyogott föl az Araxes medréből.

Érezni lehetett e kitörés hatását egész Báyazidig, Erivánban és Náchicsevánban is. A legnagyobb pusztitást azonban az a körülmény idézte elő, hogy a völgy felső részén megtorlódván a víztömeg, mely az Ararát jégmezőiről Ágori szomszédságába zuhant alá, nehány óra alatt roppant nagy tó képződött. A gátjául szolgáló hegynyulvány nem tartóztathatta sokáig föl, az iszapos víznek óriási tömege hömpölygött a szerencsétlen helység felé s pusztitott el, mi utjában volt.

Egyike azon keveseknek, a kik Ágori lakósaiból még életben vannak, egy aggastyán, ki a vész időpontjában fönn a hegyen nyája mellett volt, ezeket beszélte el utazónknak, Chantre asszonynak:

»Éjnek idején egyszerre csak nagy zaj volt hallható s a föld ingadozni kezdett lábaim alatt. Megrémülve s az

enyémekre gondolva, siettem lefelé a hegyről. Midőn hajnalban oda érkeztem, a hol, a völgy közepén, a fiaim s családjaik által lakott helység állott, nem láttam többé semmit egymásra halmozódott sziklákon kivűl. E sziklák alatt voltak eltemetve szegény gyermekeim, minden, a mit szerettem, egész vagyonom, s egyedül maradtam s egyedűl élek még most is.«

Ámbár a földrengés gyakori az Araráton, ez az első kitörés, a melyről tudomásunk van. Több utazó észlelt ugyan a hegytető közelében kénes gőzöket, a melyek eléggé alkalmatlanok valának reájuk nézve, s Reineggs feljegyezte, hogy 1785-ben lángokat s füstöt látott az Ararát tetején, de ez az állitás nincs bizonyitékokkal támogatva.

Ágori neve annyit tesz, hogy »venyigét ültetett« a mely elnevezés abból a hagyományból veszi eredetét, hogy Noé e helyen kezdte a szőlőt művelni. A régi helységnek mintegy kétezer lakósa volt. Dubois de Montpereux, ki 1834-ben Ágorit meglátogatta, fekete lávából kereszt alakban épült templomot látott ott a tizedik századból származó feliratokkal. A templomnak magának azonban jóval régibb volt az eredete. Az örmény lakosság nagy tiszteletben tartotta e templomot, melynek helyén, azt tartották, az első áldozatot mutatta be Noé a vizözön után. Állitólag e helyen, a templom alapfalainak lerakása közben, találták meg szent András és szent Mátyás csontjait.

Nem messze a réginek romjaitól épült fel az új Ágori. Tatárok laknak benne s a családjai azon keveseknek, a kik túlélték a rettentő pusztulást.

Az iható vizet csakis az a patak szolgáltatja nekik, mely az Ararát jégmezőiről száll alá. Ebből az iszapos vizből oltják szomjukat az emberek és állatok. Ágori nagyon egészségtelen hely; számtalan mocsár veszi körül. Szanaszét hevernek szomszédságában elhullott állatok feloszlásnak indult tetemei, melyek fölött hollók és ölyvek kerengenek.

A most emlitettük patakon átkelve, két órai fárasztó hegymászás után terrass-szerű bérczfokhoz jut az utas. Itt állott hajdan a szent Jakab-kolostor. Ma semmi nyomát nem látni az épületnek, melyben Montpéreux állitólag még imádkozott, se a fűznek, az egész vidék egyetlen fájának, mely a legenda szerint Noé bárkája egyik, gyökeret vert darabjából származott volna.

A kolostor hírnevét egy csodának köszöni, a melyet következőleg beszél el a hagyomány:

Egy ecsmiádzini szerzetes megpróbálta felmászni az Ararát tetejére, hogy meglássa a szent bárka maradványait. Isten azonban nem akarta, hogy más halandó szemei elé kerüljenek azon jármű romjai, a mely megmentette az emberiséget. Egy napi fárasztó út után elszunnyadt a szerzetes s reggel ott ébredt fel, a honnan útra kelt. Minden reggel ugyanígy járt, s ezen a ponton épült aztán fel a kolostor.

Fölötte a helynek, a hol állott, forrás látható, melynek vizét a környék lakossága különböző tulajdonságokkal ruházza fel, s egyebek közt a magtalanság ellenszerének is tekinti. Járványok, szárazság, sáskajárás s más csapások idejében az Eriván-kerületbeli örmények körmenetekben járulnak a forráshoz. Ha nagy a szárazság, a legtekintélyesebb öregeket küldik fel az Ararátra, hogy vizet hozzanak szent Jakab forrásából. Visszatérőben a vizzel telt edényeket nem szabad a földre letenni. A lakosság, élén a papsággal s szentelt lobogókkal, eléje megy a talizmánnak, aztán megöntözik a vizzel a kiszáradt mezőket. . .

Szemben e kis forrással, pompás vadrózsa-tő virágzik, egyetlen képviselője a fanemű növényzetnek az egész tájon. Mind az örmények, mind a musulmanok szentnek tartják ezt a rózsabokrot s a jámbor zarándokok ruhájukból levágott szövetdarabokat aggatnak reá.

Dr. Molnár Antal.

Nyilt levél

Czetz János magyar tábornok urhoz.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1892. junius 14-én.

Mélyen tisztelt Tábornok Ur!

Bátorkodom e helyen — a tekintetes szerkesztő ur jóváhagyásával — forró, hálás köszönetet mondani azon nem remélt, nagy kitüntetésért, melyben igénytelenségemet részesítette az által, hogy kegyes volt becses művét nekem ajánlani.

Kérdem magamtól: vajjon minő, Isten előt kedves dolgot cselekedhettem életem folyama alatt, hogy a Mindenható így megjutalmazott?

Igen, mert reám nézve nagy jutalom, szivemnek kimondhatatlan öröm! a mélyen tisztelt Tábornok urnak ezen irántam tanusított felette becses figyelme s azon nem érdemlett dicsérő szavai, melyekkel »Képzelet és való« czimű szerény munkámat illetni méltóztatott.

Azt, hogy mennyire rokonszenvezek a »Virágok és tövisek« czimű beszélykével, el sem tudnám mondani. Rokonszenvezek e művel, mert kedves és megható; de rokonszenvezek főleg azért, mert ezt a magyar-örménység büszkesége: szabadságharczunk egyik kitünő hőse forditotta!

Ha ezután tollat veszek kezembe, hogy valamely mű megirásához kezdjek, a Czetz János magyar tábornok neve fog lelkesiteni — az a név, melyet csak mély tisztelettel, de büszkén emlithet minden jó honfiú és honleány! — és bizton hiszem, hogy jobb munkák fognak kikerülni tollam alól, mint eddig.

Fogadja a mélyen tisztelt Tábornok ur, irántam mutatott kegyes figyelmeért, ismételten forró köszönetemet és honleányi, megkülönböztetett tiszteletemet.

Kritsa Klára.

Luszineán Leó.

— Eginián. —

I.

Tárd ki őr e szent lakásnak, — tárd ki lomha szárnyait:
Nemzetemnek nagy Leója — a végső király van itt!
Számüzött zarándok az, ki nézi omladó porát;
Drága hantját honfi könynyel úgy is rég nem ápolák.

Messzetájról vándoroltam — ifjú, napkelet felől,
Hogy egy mirtuszlombot tüzzek gyászoló kövére föl,
Mely kinyilva, mely kihajtva sirhalmát körül vegye; —
Érte gyászol, érte zúg, búg a vén Ararát hegye . . .

Hogy egy új Jeremiásként végig sirjam, végig azt,
A mi rég nyom, régen üldöz — az ötszázados panaszt.
Oh hogy lássam, kit a balsors hajtva — idegenbe vitt!
Tárd ki hát e szent lakásnak — tárd ki lomha szárnyait!

II.

Félelemnek nyíla vérez,
Alig értem sirkövéhez;
De egyszerre, mintha nyelve nőne,
Biztató beszéd ömlik belőle.

Mond: »Ne félj! Leó ez — senki más — itt,
Megtartotta hű, örményvonásit,
De szemének nincs könye, villáma, —
Fájdalomnak éje ült reája.

Nincsen kardja, korona, se dárda,
Kelet földjét, mely hajdan bejárta;
Sirja van csak — hosszú lánczba véve, —
Történelmünk végső büszkesége!«

Elmondottam mostan térden állva:
Az orosznak mily kemény a járma;
Szerteszórva — népem ifja-véne
Nem tesz esküt már a hon nevére.

Pusztulóban van az ősi otthon.
Török áll őrt minden harczi ponton,
S kurdszablyától ömlik bár a vére:
Lázadás, ha fegyvert fog kezébe.

Kihalóban szép nemzeti nyelve,
Hazafiság, mult, erény feledve;
Él ugyan egy töredék a honban —
Örök gyászban, örök siralomban.

III.

Mig panaszlám így az örmény helyzetét,
Kőfedél takarta el sötét szemét;
Körülöttem néma siri csend terült,
A sok könytől keblem égett, úgy hevült.

»Ébredezz már, kelj föl oh Leó király!
Fend ki kardod a szabadság lánginál!
S vétkeért ki bőven — rég megszenvedett
Vidd honába ezt a szétszórt nemzetet.

Vigy el ama szent halomra, vigy ahoz,
Hol apáink hősi csontja porladoz,
Jobb nekünk ott, bár lemondás s nem remény
Rezzen végig a csalogány énekén!

Verj e népnek utat ős honába,
Bujdosóként czéltalan, hiába
Hogy ne járja ezt a földtekét; —
Nincs hová lehajtsa bús fejét.

Nézd, miként patakzik tiszta vére,
Balzsamot kér égető sebére
Hozzád nyujtva bizalomkarát;
Idegen kéz enyhet úgy sem ád.

Szűzeinknek bútól ázik ajka,
Csillagunkat sűrű köd takarja,
Vészesen búg fenn az Ararát; —
Nincs ki értse bánatos szavát.

Csak te látod, hogy mi most az örmény:
Könnyű hab, mit mélyre vág az örvény
S hogy még fönáll annyi vész után,
Lelked óvta, védte meg csupán.

IV.

Nézd oh népem, minő árvák vagyunk!
Tán soh' se kél föl régi nagy napunk;
Nincsen földünk, vizünk se kenyerünk,
Ha vért izzadva is szántunk, vetünk.

Városaink porladozó romok,
Ledültek mind a régi templomok,
S hol annyi sziv imádta Istenét —
Kozák tapossa Meszrob édenét.

A nagy tehertől égnek vállaink,
Hej! mert nehéz is az a koldus-ing,
Mit hordozunk mint lánczravert rabok, —
Hogy legyünk hazánkban hazátlanok.

Leónk is álmát távol piheni,
Félezredéve zárja Saint Denis,
S ez is alig nyilik, ha néhakor
Egy-egy örmény hozzá zarándokol.

Fehér Gerő.

* * *

DÁVID ANTA
92 JUL 1
KÉZDI VÁSÁRHELY

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia“ számára irta: **Kritsa Klára.**

(1.)

I.

Nyáron — az év e legforróbb szakában — midőn Konstantinápolyban oly tikkasztó a meleg, oly fojtó a lég, sokan kimennek a közelfekvő szigetre: Brenkhipoba. Itt, a gazdag lombozatú fáktól árnyékolt helyen, enyhébb a levegő. A madarak vidáman röpködnek az ágakon, dicshymnust zengvén a mindenség örök, szent Alkotójának. Tarka virágszőnyeg kápráztatja a szemet s az édes, mámorító illatot szárnyára kapva széthordta az andalító langy szellő. Oly szép, oly kies e hely!

Itt ragyogóbb a napsugár, kékebb az égboltozat, édesebb a virágillat, kellemesb a madárdal, zöldebb a pázsit.

Minket azért érdekel e sziget, mert ennek egyik zárdájában élt a világhirű szép örmény herczegnő: Euphrosina, ki VI. Constantin és Márem herczegnő leánya volt.

Konstantinápoly, hol 1453. óta a félhold alapította meg uralmát, mely maig is fennáll, történetünk idejében a keletrómai császárság székhelye volt.

Itt, a császári palotában, látott napvilágot Euphrosina; atyja udvaránál töltötte gyermek éveit addig, míg gonosz ármány folytán innét eltávolították, hogy a zajos vidám életet, a fényt, mely környezé, a zárda komor csendjével váltsa fel.

A kis herczegnő iránt az udvarnál mindenki meleg rokonszenvet érzett és ez nem is lehetett másként; mivel ő nemcsak csodaszép gyermek volt, de e mellett még angyalszelid lélekkel birt, mely tulajdonság az évek folyama alatt növekedett benne.

Akadt mégis olyan, a ki a szeretetreméltó bájos kis herczegnőt, e drága jó gyermeket s ennek édes anyját: Máremet határtalanúl gyülölte.

Ki volt e gonosz teremtés?

Nehezemre esik e kérdésre felelni, mert szavaim merő képtelenségnek fognak tetszeni.

E gonosz teremtés senki más nem volt, mint Iréne herczegnő, Máremnek szülő, édes anyja s így Euphrosinának nagyanyja.

Oh legyen áldott az anya szeretete! Mily sajnálatraméltók azok, a kik meg vannak fosztva az anyai sziv igaz vonzalmától, ez égi örömtől, mert nincs édes anyjuk!

Nincs oly nemes érzelem: szerelem, barátság, a mely fölérne a szent, a magasztos anyai szeretettel!

Az elvetemült gonosztevő iránt — kit a világ megvet, kitől rokonai, barátai, kedvese undorral fordulnak el — sem hal ki az anyai kebelből a szeretet érzete; vérzik szive gyermekeért; ha lehetne könnyei özönével mosná le homlokáról a szégyenfoltot és kész volna életét áldozni érte, ha ezzel megválthatná őt.

Oh legyen áldott az anya szent szeretete!

Iréne szivében e magasztos, szent érzelem helyét a leggonoszabb érzelmek: kaján irigység, gyülölet, harag foglalták el. Igaz, hogy az érzelmeket — legyenek azok nemesek, vagy gonoszok — számüzni a szivből nem lehet, de lehet fékezni, hogy felszinre ne kerüljenek.

A rosszlelkű anya, ki egyszersmind nagyanya, azonban nem fékezte nemtelen érzelmeit, ellenkezőleg gyülöletének minden fulánkját a két ártatlan lény ellen irányozta.

Oh! hogy találtatik az anyák között ilyen szörnyeteg!?

Mi ébresztett Iréne szivében ily vétkes érzelmeket leánya és unokája iránt?

Ő ifjú korában hirhedt szégséggel birt; de mert a lélek nemessége, a sziv jósága, — mely az ifjúság üdesége nélkül is kedvessé, vonzóvá teszi az arczot, mely kisugárzik a szemekből — hiányzott nála mindig s minthogy nem birt e benső szép tulajdonokkal, tehát az évek elröppenésével, elvesztette szégsége varázshatalmát.

Özvegy lévén, másodszor is férjhez szándékozott menni, még pedig a nálánál ifjabb Constantinhoz, a ki kitüntető előzékenységgel bánt vele. És ő — mert egész lénye hiúságból és önzésből volt szőve — egyelőre nem vette észre,

hogy e kitüntetés leányáért, az akkor 16 éves szende, szép Máremért történik. Midőn aztán Constantin Máremet nejévé tette, a gonosz asszonyban fellázadt a sértett hiúság, a mely szivében határtalan gyülöletet és bosszúvágyat élesztett. De gyülöletét elrejté, várva addig, míg az idő megérleli bosszútervét. Euphrosinát születése óta gyülölte. Aztán, hogy a kis herczegnő elérte tizedik évét — legkedvesebb korát — ekkor elérkezettnek hitte az időt, bosszúvágya kielégítésére.

Terve az volt, hogy a férj vonzalmát és becsülését nejétől, az atya szeretetét gyermekétől megrabolhassa s így leányát és Euphrosinát — midőn ez legboldogabb gyermekkorát élte — eltávolítsa Constantin udvarából.

És ennek keresztülvitelére oly eszközt használt, mely minden nemesen érző szivben fellázítja a vért.

Mély fájdalmat szinlelve így szólt egy napon Constantinhoz:

— Egy vallomást kell önnek tennem. Még imádkozni sem tudok Istenhez — pedig én vallásos vagyok — mióta egy bűnös titkot kell rejtegetnem, mely évek óta nehéz teherként nyomja lelkemet. Ugy érzem, mintha bűnrészes volnék. Hányszor, oh hányszor akartam megtenni e vallomást, de nem volt erőm hozzá! hányszor töltém ezért álmatlanul éjjeleimet! De végre is fel kell fedeznem e titkot, mert különben megbüntet az Isten! Oh én szerencsétlen anya!

E szavaknál elkezdett hangosan sirni.

Constantin nagyon meg volt illetődve.

— Ön elrémit asszonyom! — mondá. — Beszéljen nyiltan, tartózkodás nélkül: minő titok az, a mit előttem évek óta rejtegetnie kellett?

— Adj erőt Istenem e vallomás megtételére! — szólt Iréne mély sóhajjal, finom zsebkendőjével szemeit törülgetve. — Legyen tehát! megvallom a rettenetes titkot, bár homlokomat a szégyen pirja borítja és szivemet égő fájdalom emészti! . . . tudja meg tehát, hogy: — Euphrosina nem az ön gyermeke!

Mint sebzett vad ugrott fel székéről Constantin.

— Mit mondott ön!? — kiáltá remegve a felindulástól — Márem megcsalt volna engem!

Iréne egy levelet vont elő kebléből s átnyujtá.

Constantin végig futá a sorokat, melyek Máremhez voltak intézve. Euphrosináról, mint szeretett gyermekéről, meleg hangon szólt e sorok irója.

A levél távol vidékről volt keltezve és csak kereszt névvel aláirva, de már régi, nehány év előtti kelettel volt ellátva. Mondanom sem kell, hogy e levelet az aljas lelkű nő iratta, egy megbizottjával.

Constantin nem kérdezte anyósától, hogy miként jutott e levél birtokába, hitt neki, hisz nem képzelhette, hogy létezhessék anya, ki képes legyen hamis vádat emelni leánya ellen.

— Midőn e levél kezeimhez került — mondá Iréne — kérdőre vontam leányomat és ő sirva mindent bevallott.

Constantinnak férji becsülete be lett szennyezve, házi boldogsága szétdulva. Fájó dühében tört ragadott s rohant vele neje lakosztálya felé, hogy azt, a hütlennek hitt nőnek keblébe mártsa.

Iréne megrettent. Bármily aláváló volt is, de nem akarta leánya halálát. Gyorsan, mint a gondolat, iramodott a felbőszült férfiú után s útját állva lábai elé vetette magát s esdeklő hangon szólt:

— Ne ölje meg leányomat, ne tegyen őrültté!

Constantin eldobá a tört s kezével végigsimítva forró homlokát, remegő hangon kérdé:

— Mit tegyek tehát?!

— Küldje őket kolostorba. Leányom vétkét legalább Isten előtt ott jóvá teheti.

— Igaza van! Ez a leghelyesebb mód megválni tőlük.

— Adja ezt levélben tudtára Máremnek, mondá Iréne s ezzel távozott, magára hagyván Constantint.

Ez dult arczczal ment dolgozószobájába, iróasztalhoz ült s reszkető kézzel irá a következő sorokat:

»Én forrón, kimondhatatlanul szerettelek s te megcsaltál engem: Euphrosina nem az én gyermekem. Megölhetnélek, de nem akarom véreddel beszennyezni kezemet.

Többé ne kerülj szemeim elé; én látni sem akarlak! Távozz innét, vonulj zárdába leányoddal együtt és vezekelj bünödért.

Constantin.«

— — — — — — — — — — — —

A szerencsétlen Márem, a szegény áldozat, a mint elolvasta férje levelét, ájultan rogyott össze.

II.

Iréne bosszúvágya teljesült. Az általa gyülölt két ártatlan teremtés el lett távolítva Constantin udvarából.

Brenkhipo sziget egyik zárdájában töltött egy szenvedés-teljes évet Márem; csupán leánya közelléte nyujtott némi vigaszt bánatos lelkének, ez óvta meg őt a kétségbeeséstől.

A váratlan csapás azonban, mely a szerencsétlen nőt sujtá, a nagy lelki rázkodás, oly nagy mérvben megrendíté egész valóját, hogy az, anélkül is gyenge idegrendszerrel biró nő egészsége teljesen tönkre ment. Beesett orczáin ott piroslottak a halál rózsái, melyeknek látása meggyőzhette a szemlélőt a felől, hogy egy gyógyithatlan, sorvadásos beteget lát maga előtt.

A meddig ereje egészen el nem hagyta, naponta tett egy sétát Euphrosinával a zárda kertjében, egyik apácza, Octavia testvér karjára támaszkodva; midőn aztán végkép elgyengült s többé az ágyat nem hagyhatta el, egy napon így szólt az ágya fejénél ülő apáczához:

— Octavia testvér! van egy kérésem önhöz: Iróasztalom fiókjában talál egy lepecsételt levelet, vegye azt magához s ha engem már eltemettek — előbb ne! — juttassa azt férjem, a császár kezéhez. Igérje meg, hogy megteszi.

— Igérem, mondá az apácza könnyezve.

— És igérje meg, hogy miként eddig, úgy ezután is szeretettel fog bánni e szerencsétlen, eltaszított gyermekkel, az én forrón szeretett leányommal!

— Ezt is igérem, szólt az apácza, alig birva visszatartani zokogását.

— Köszönöm! Áldja meg az Isten nemes önfeláldozásáért, melyet velünk szemben tanusitott!

Nehány nap mulva az elgyötrött lélek elköltözött fényes hazájába, hogy elnyerje ott megérdemlett jutalmát.

Euphrosina fájó könnyeket hullatott drága édes anyja ravatalánál.

A temetés, az elhunyt kivánsága szerint, minden külső pompa nélkül ment végbe.

Pár nap mulva a temetés után, Constantinnak kezéhez jutott, nejének hozzá intézett levele, mely így hangzott:

»Erőlködve irok, a kezem erősen remeg, alig vagyok képes egyszerre három-négy sort irni; de a jó Isten megkönyörül rajtam s addig élni hagy, míg e levelet megirom. Akarom, hogy emlékem tisztán álljon előtted.

Még a legnagyobb gonosztevőnek is meg van engedve, hogy valamit mentségére felhozzon, csak én, az ártatlan, lettem elitélve irgalom, kegyelem és kihallgatás nélkül.

Oh, miért törtél oly gyorsan pálczát fölöttem? miért nem bocsátottál akkor magad elé engem, szerető hű nődet, hogy meggyőzhettelek volna ártatlanságomról? mennyi szenvedéstől kimélhetted volna meg magadat is!

Mert tudom, érzem, hogy szenvedsz te is!

Most, midőn a túlvilág kapúja nemsokára feltáruland előttem, kérlek: higyj ártatlanságomban!

Esküszöm, hogy nem csaltalak meg, mert Euphrosina a te gyermeked! Ha homlokára nézek, a te nemes, szép homlokodat vélem látni; ha szemeibe tekintek, mintha a te szemeid lövelnének felém fénysugarat.

Esküszöm az egy örök Istenre, kinek nemsokára szine előtt leendek, a ki igazságosan fog itelni fölöttem, hogy ártatlan vagyok!

Bocsásson meg az irgalmas Isten annak — bárki legyen ő . . . — a ki feldulta boldogságunkat, a ki megfosztá a nőt férjétől, a gyermeket atyjától és anyjától is! Igen, mert nekem, az anyának, azért kell árván hagyni gyermekemet, azért kell a korai sírba szállanom, mert felemésztett a bánat, a gyötrelem.

Isten bocsásson meg e gyötrelem okozójának; én megbocsátottam.

Ugy-e hiszesz, hinned kell ártatlanságomban, hisz a ki a sír széléhez jutott, az nem mondhat valótlant?

Még van egy kérésem hozzád.

A zárda hasonlit a Noé bárkájához, hová a szelid galamb szájában a béke zöldelő olajfaágát vitte, a külvilág pedig olyan, mint a tenger, melynek háborgó, vészes hullámai gyakran elnyeléssel fenyegetik a hajósokat.

Utolsó kérésem hozzád az, hogy Euphrosinát, drága gyermekünket hagyd a zárdában, míg felnő s ha akkor hivatást érezne magában felvenni a fátyolt, ne ellenezd ezt, ne kényszeritsd arra, hogy a világba lépjen. Vele itt mindannyian rokonszenveznek, különösen egyik testvér gyermekeként szereti őt. Ezért nyugodtan halok meg, mert meg vagyok győződve, hogy e jó és szelid lelkű nő, csak szép és nemes érzelmeket fog éleszteni szivében.

És most Isten veled! a viszontlátásig majd a túlvilágon. Hű nőd:

Márem.«

Constantinnak, mióta nejét és gyermekét elüzte, gyakran voltak nyugtalan, lázas éjszakái. Képzeletében látta nejét s gyermekét, a mint mély szomorral arczukon, szelid szemrehányással szemeikben tekintettek reá és tekintetükből ezt olvasta: Miért taszitottál el magadtól minket szerető hű nődet, édes gyermekedet? Ilyenkor az önvád kinozta. Bánta tettét és elhatározta magában, hogy ezt jóvá fogja tenni. De ez elhatározása csak rövid ideig tartott, a démon fölébredt benne és elfojtá a neje iránt támadt hitet, bizalmat.

Most, hogy levelét elolvasta, ugy érzé, mintha annak minden sora tüzes vasként járná át szivét. Iszonyú fájdalom töltötte el egész valóját. Őrülten járt le-fel szobájában; homloka forró volt; keble belül égett, mintha egy vulkán krátere lett volna, torka összeszorult, mint a kit fojtogatnak.

— Hah! tört ki kebléből e kiáltás s az asztalra borult, két kezébe temetve arczát. Kis idő mulva felemelkedett; ajkai reszkettek, keble zihált a felindulástól.

— Oh hitvány szörny anya! — mondá leirhatlan hangon. — Tönkretetted boldogságomat, a halálba taszitottad forrón szeretett ártatlan nőmet, édes leányodat! Hah! megvetésre méltó nyomorult teremtés! megöllek! . . . De nem... nem . . . Bármily nagy a bünöd még sem oltom ki életedet, mert az ő életét te adtad! . . . Oh én szerencsétlen! . . .

S ezzel székre roskadt és zokogott, sirt keservesen az erős férfi, a császár!

Testvérek vagyunk.

— Besigtháslián költeménye. —

Van-e az ajknak oly szava?
Tündér lantjának oly dala?
Mely értékével addig ér —
Mit kifejez e szó: testvér!

Kiket a viszály elzavart,
Testvér — nyujtsd felém jobbodat,
A balsors rút gyülöletét
Egyetlen csókunk szórja szét!

Ha Örményország, ősz anyánk,
Mint testvérekre néz reánk:
Hullatja öröm-könnyeit
S megenyhiti mély sebeit.

Közös volt egykor bánatunk, —
Együtt kell most örvendenünk;
Igaz testvéri szeretet
Szül nagy és fényes tetteket.

Legyen egy czél, egy feladat,
Melyért rajong a gondolat:
Hü testvérek fölemelik
Áldott hazánk dicső nevét.

Simay Gergely.

A szamosújvári gyógyfürdő.

A mi Kolozsvárnak — Monostor, a mi Deésnek — Akna falu, az Szamosújvárra nézve a kérői határon levő fürdőtelep, — oly terület, mely átcsatolásra látszik praedestinálva lenni.

Hogy azonban a hazai gyógyfürdők sorában ez, a becses kénforrást környező, csinos fekvésű fürdőtelep minő nevet visel? részünkről arra valami különös súlyt fektetni nem birván, nyugodtan bevárhatjuk, míg akár a város, akár a közelebbről érdekelt tulajdonos — ki a maga részéről igyekszik minden lehetőt elkövetni a fürdő emelésére, — elérkezettnek látják majd az időt, e már is szép jövőt igérő fürdőhelynek, mely városunk területétől csak az országút által választatik el, — az előirt közigazgatási szabályok szerint, hatósági eljárás útján Szamosújvár határához átcsatolni; természetesen az érdekelt szomszédközség meghallgatása mellett.

Ismételjük: nekünk a »kérői fürdő« elnevezés nem idegenszerűbb, mintha ugyanazt »szamosújvári fürdő« néven emlegetnők; s mint közegészségügyi, sőt némileg forgalmi szempontból is számba veendő tényező, már is ép úgy megérdemli figyelmünket, mintha csak e város közvetlen területét képezné.

Az első forrásnak a haszonbérlő Czakó-család, melyből eredt a neves Czakó Zsigmond színműiró — adott nevet több mint ötven évvel ezelőtt. A második forrás Bánffy nevet visel. A fürdőhöz legközelebb eső vasúti állomás: Szamosújvár. Szamosújvárról két felől fasorral szegélyezett árnyékos úton 15 percz alatt gyalog is kényelmesen ki lehet sétálni a fürdőhez; különben óránként társaskocsi közlekedik a város és a fürdő között.

A fürdő fekvése igen szép; mögötte közvetlenül hegy emelkedik, melynek lombos fái alatt és magyaró-bokrai között kellemes helyek kinálkoznak. Előtte padokkal ellátott tánczoló hely, tovább pázsitos tisztások. Az országúton túl a Szamos hosszában sürű berkek, melyeknek kedves lakói:

a dalos madarak kellemes hangjaikkal gyönyörködtetik füleinket.

A csinos park környezte fürdőtelep több kőépületből áll. Lakószobái a szükségletet már nem képesek kielégiteni. A két vendéglő konyhája jó és olcsó. Tizennyolcz fürdőszoba áll a vendégek rendelkezése alatt; 12 szobának izléses stilben épült, fedett tornácza is van. Minden fürdőszoba kényelemmel van berendezve; vannak kettős káddal ellátott szobák is. A fürdőszobákat az idén újra átalakitotta az érdemes tulajdonos, kinek figyelmes szeme mindig talál igazitani, csinosítani valót.

Az idén épült hat új szoba, melyek carrarai márvány kádakkal vannak berendezve; mind a hat szoba padlata szines cementlapokkal van kirakva. E szobák, melyekben kemencze is van, hogy télen is lehessen fürdeni — bátran kiállják a versenyt Erdély bármely látogatott fürdőjével. Szóval a derék tulajdonos: dr. Zakariás József fegyintézeti főorvos nem kimél fáradságot, költséget, csakhogy kényelmet, lakályosságot, csint, tisztaságot, rendet állandósítson fürdőtelepén. Viszont nemcsak e város, hanem a vidék közönsége is évről-évre nagyobb meg nagyobb számmal látogatja e virágzó fürdőt. Ünnepnapokon, midőn a vidéknek adják az elsőséget, csak nehezen jút a szamosújvári fürdőszobához. Szamosújvár után Deés ad legtöbb fürdővendéget; a deésiek egy része kocsival jőn ki, a többi az olcsó vasútat használja, mely délután 4 órakor kihozza és estve 9 órakor haza viszi őket. Ezeken kivűl Kolozsvárról, továbbá megyénk, sőt hazánk távolabb eső vidékeinek helységeiből is találhatunk vendégeket a nyári fürdőidény alatt a kérői fürdőtelep árnyas sétányain!

A mondott két forrás szolgáltatja a vizet a meleg fürdőkhöz. E kénes források gyógyító hatását már régóta ismerik e vidék lakói. Dr. Brunner Kálmán, a nagyhirű budai »Császárfürdő« kitünő orvosa, a kérői ásványvizek gyógyító hatásáról, értékéről, elemzési adatok alapján, következő véleményt mond:

»A kérői vizek a ritkábban előforduló kénes vizek közé tartoznak; mint ilyenek jó sikerrel alkalmazhatók a csúzos bántalmak súlyosabb eseteiben, az izmok, izületek csúzos bántalmai, a zsugorodások, merevségek, bőrfekélyek, a csontszú, görvélyes bántalmak ellen, az idült izzadmányokn. melyeknek felszivodását a kénes vizek elősegitik, fémmérgezéseknél stb. Belsőleg használva a garat, gége és hörghurut, alhasi pozsga, gyomor- és bélhurut, aranyeres bántalmak, a máj- és lépdaganat stb. javulni fognak alkalmazásuk által.«

A derék tulajdonos a fürdő forrásait három évvel ezelőtt dr. Hankó Vilmos budapesti chemiai tanár által vegyelemeztette is; dr. Hankó munkáját ezen czím alatt: »A kérői fürdő és ásványvizei« ki is adta. Ebből a lelkiismeretes szakmunkából veszszük át a következő sorokat: »E forrás vizek összetételükhöz képest a szobránczi vizek, Harrowgate, hírneves angol fürdő vizei, Lostorf ismert svájczi fürdő vizei mellett igen előkelő helyet foglalnak el. A vizek kedvező összetétele által biztatva, a fürdőtulajdonos elhatározta, hogy e kis fürdőt tetemesebb beruházással a modern igényeknek megfelelő fürdőintézetté fejleszti.«

S.

Egy iskolalátogatás története.

Megérkezvén Tifliszbe, a Kaukazuson túl fekvő tartományok volt közoktatásügyi főnöke: Schramm tábornok — így beszélte el egy lengyel származású tanár, a nem rég elhunyt német orientalista: Bodenstedt-nek — legelső körútjában az én tanodámat is meglátogatá. A gyöngédtelen módor, melyben én és tanitványaim általa részesittettünk, csakhamar sejteté velem, hogy e látogatásnak aligha lesz kedvező kimenetele.

Sokkal több kellemetlenségem volt már az életben, hogysem túlságosan meglepett volna a tábornok mogorva fellépése; sőt azon azczfintoritás sem igen hozott ki türelmemből, melyet lengyel nevem hallatára vágott.

Ő azonban minden szónál ingerültebb és durvább lőn, ama rég ismert szabály szerint, hogy dühös ember annál inkább neki bőszül, minél több nyugodsággal találkozik,

— s hogy az emberek buta gögje mindig arányban áll tudatlanságukkal.

— Nos, hát mit is tanulnak az ön növendékei?! kezdé meg vizsgálatát »a népoktatásügyi miniszter helyettese,« miután igazi maró tekintet mellett megjegyzé, hogy a tanulók öltözetén s a tanterem berendezésében megrovandót nem talált.

Én eme szokásos kérdésre szintén a megszokott felelettel válaszoltam, de ő nem is hagyva, hogy kibeszéljem magam, fontoskodó arczczal közbevágott:

— Ődolog oroszul tudni! mindenekelőtt arra kell ügyelni! Ha a tanulónak rendesen adják elő az orosz nyelvet, a többi azután magától jőn!

Én természetesen ellent nem mondhadtam, csupán annyit feleltem, hogy részemről mindent elkövettem, hogy növendékeimet az orosz nyelvre alaposan megtanitsam...

— Azt már szeretnők látni! — kiálta fel a tábornok — állitsa hát ön ki a legjobb tanitványát!

Parancs szerint cselekedtem, de fájdalom legjobb tanitványom nem volt orosz, hanem: örmény, neve: Ákimiján.

Eme véletlen körülmény várva várt alkalmat nyujtott a tábornoknak a szidalmazások özönével kifakadni ellenem, hogy én mellőzöm az oroszokat, s kedvezek a meghóditott népek gyermekeinek.

Elképzelheti ön — jegyzé meg itt az elbeszélő tanár — hogy a »népoktatási miniszterhelyettes« ezen fellépése épen nem hatott bátoritólag a szegény tanitványaimra.

Reszketve és bátortalanúl lépett elő Ákimiján.

— Irasson hát vele valamit a táblára! rivallt rám Ő Excellentiája!

Felszólitásomra Ákimiján krétát vett kezébe és irt:

— »A szem egyik tagja az emberi testnek!«

A mondat hibátlanúl volt leirva s nem lehetett ellene kifogást tenni.

— Nos folytassa hát tovább vele! sürgeté Ő Excellentiája.

— Micsoda név ez a szó: »oko« — (a szem)? kérdezém a tanulótól.

— Főnév!... dadogá a szegény gyermek.

— Jól van fiam, csak bátran! Ő Excellentiája (oroszul: »Jewo Wuyssoko prewosschoditelst wo«) nem bánt téged. Hát mondjad csak meg nekem, milyen nemű ez a szó: »oko«?

— Semleges nemű!

— Egészen helyes! hát....

— Mit? Egészen helyes? Semleges nemű? Slawnuij schtuk! Szép historia, mondhatom, — szakitá félbe ingerülten a tábornok. Mit tanitja ön efféle badarságokra növendékeit?!... Nincs-e nekem épp oly jó szemem, mint a feleségemnek? Nem éppen úgy lehet a szem him-, mint nőnemű? Honnan lenne a szem semleges?!...

A »népoktatásügyi miniszterhelyettes« szemei ekkor a lehető legsötétebb szint váltották; s újból a szidalmak egész özöne áradt reám, a mint ez csak egy ilyfajta muszka generalis száján kiférhetett.

A vége ez esetnek az lőn, hogy én az iskolától ismét a hadsereghez lettem beosztva, — mivel megdönthetlenül kiderült, hogy én a tanuló ifjúság fejét megzavarom; s hogy semmi egyébre nem vagyok alkalmas, — csupán hadi szolgálatra!

Dr. Simay János.

Könyvismertetés.

A magyar müballada kezdete. Doktori értekezés. Irta: **Esztegár László.** Budapest, 1892.

Négy és félívre terjedő művecskét küldtek be közelebbről szerkesztőségünkbe, mely tárgyánál fogva épenséggel nem tartozik folyóiratunk tárgykörébe, azonban szerzőjének személyisége jogosulttá teszi a vele való foglalkozást. Sőt bizonyos jogczimünk is van reá, hogy e helyen megemlékezzünk róla. Esztegár László ugyanis az »Armeniá«-nak legifjabb munkatársa, ki folyóiratunk első évétől kezdve mai napig teljes buzgalommal harczol zászlónk alatt, s bizonyos, hogy irói egyéniségének fejlődésére e munkássága is hatással volt. Természetes tehát örömünk, midőn látjuk, hogy az, ki úgy szólván szárnyaink alatt tette meg első lépéseit, ma már az önálló irodalmi tevékenység mezején is megállja helyét. Esztegár László első irodalmi kisérleteivel azon évben lépett fel, midőn az »Armenia« megindult. Azóta a legelőkelőbb magyar hírlapokban találkoztunk czikkeivel, melyekben mindig komolyan törekvő ifjúnak mutatta be magát, s illetékes helyekről nem egyszer részesült elismerésben. Leginkább irodalmi, művészeti és eszthetikai kérdésekkel foglalkozott, s e tárgyak iránt érzett előszeretete észrevehető az »Armeniá«-ban kifejtett munkásságán is. Buzgó lelkesedéssel tárgyalta az örmény szellemi élet érdekesebb megnyilatkozásait. Legtöbbet várunk azonban tőle a magyar irodalmi örmény vonatkozású helyeinek kinyomozása terén. Ez irányú működését már pár évvel ezelőtt kezdette meg, összeállítva Mikes Kelemen örmény szempontból érdekes közléseit. Ő volt az, ki a hazai örménység egyik büszkeségének: Csiky Gergelynek irodalmi jelentőségét lapunkban fejtegette, s nem lesz érdektelen megemlítenünk, hogy ez időszerint a magyar színművekben előforduló alakok tanulmányozásával foglalkozik.

Mindezt jól esett elmondanunk róla most, midőn először jelent meg nagyobb dolgozattal a közönség előtt. E kis mű a doktori fokozat elnyerése végett készült, s mint értesülünk szerzője el is érte célját. Jún. 11-én avatták fel a budapesti kir. magyar tudomány-egyetemen filozofiai doktorrá. Értekezését dicsérettel fogadták el. És valóban végig olvasva a kis művet, mi is csak gratulálhatunk szerzőjének. A magyar irodalomtörténet egyik legérdekesebb kérdését törekszik megvilágítani benne a szerző: azt a mozzanatot nevezetesen, midőn a fejlődő magyar irodalomban megjelenik idegen hatások alatt a műballada. Irodalomtörténeti szakkészültséggel mutatja ki e hatást kellő pontossággal, s behatóan ismerteti Kölcsey, Kisfaludy Károly és Vörösmarty ballada-költészetét, kiterjeszkedve a korábbi nézetek kritikai méltatására is. Dolgozata mindvégig irodalmi stilben van tartva, s tárgyánál és előadásánál fogva egyaránt érdekes olvasmányt nyújt.

Igen szivesen hivjuk fel olvasóink figyelmét e kis munkára, ifjú munkatársunknak pedig őszintén kivánunk kitartást a megkezdett pályán.

Sz. K.

A kath. örmények.

II.

A török kormányt mindjárt kezdetben tévútra vezette a franczia követ, ugy tüntetvén föl a dolgot, hogy a lázadók az igazi katholikusok, a többi 100 ezer pedig szakadár. A Porta nem maradt sokáig semleges. Engedve több külhatalom sürgetésének, Hászun pátriárkhát számüzte és új választást rendelt el. A választás Diarbekir érsekére, Báltárián Jakabra esett, de ez visszautasitá. A második választásból 1130 szavazattal Kupelián kiközösitett áldozár került ki mint pátriárkha. A török kormány a pártütők elenyésző kisebbségének átadta a kath. örmény nemzet összes templomait, iskoláit, kórházait és vagy 5 millió forint értékű vagyonát. Elképzelhető, mennyi zaklatás, keserűség és visszaélés származott a karhatalom ilyetén beavatkozásából. A Porta csakhamar tapasztalta, hogy ballépést tett, midőn egy-két pártütőnek kényekedvére bizta a kath. örményeknek egyházi és polgári ügyeit. Mivel a szakadár Kupelián elé tartoztak a kath. örmények némely polgári ügyei, de a kath. örmények megtagadták a szakadár pátriárkhával minden érintkezést, a Porta már 1874-ben kénytelen volt megengedni, hogy a kath. örmények polgári ügyeiket választott »vakil« (elöljáró) előtt intézhessék el. Majd azt is megengedte a Porta, hogy Hászun, a számüzött pátriárkha visszatérhetett. A pártosok sorai ritkulni kezdettek, mert a jobbérzelmű papok és világiak visszatértek a törvényes pátriárkha fönhatósága alá. Kupelián is alávetvén magát (1879), az egység helyreállt, a Porta pedig Hászun pátriárkhát visszahelyezte polgári joghatóságának élvezetébe is; Hászun 1880-ban biborosnak neveztetvén, Rómába ment lakni, a pátriárkhai székre pedig Ázárián István czimzetes érseket választotta meg a püspöki kar.

A szakadár örmények egyesülését megakasztá ez a pártütés, de a viszály megszünése után újabb lendület észlelhető. A szakadár örmény egyház föloszlásnak indult; egysége régen fölbomlott, hiszen három feje, három pátriárkhája van, a kik egymással annyira nem élnek egyetértésben, hogy egymást kiközösitik, eretnekséggel vádolják. E három pátriárkhának székhelyei: Ecsmiádzin (orosz fönhatóság alatt), Szisz (Ciliciában) és Konstantinápoly. Éppen azért, mert egymás ellen törnek, elvesztették e pátriárkhák tekintélyöket a szakadár örmények előtt is.

Ha az 5—6 millió lélekből álló szakadár örmény egyház föloszlásnak indul, az a kérdés, melyik vallásfelekezet fog ebből hasznot húzni?

Angliát nem vallási, hanem politikai érdek vezérli, midőn elözönli a szakadár örmények által lakott vidékeket prédikátorokkal, a kik nem annyira a prot. vallást hirdetik, mint inkább az angol pénznek osztogatását eszközlik. Nagy költséggel nyitnak az angolok iskolákat, növeldéket, árvaházakat, gyógyszertárt, kórodát stb. A prot. eretnekségre avval kecsegtetik az örményeket, hogy biztositják őket Anglia pártfogásáról; az örmények nem válnak be protestánsoknak, ezt a prot. prédikátorok is tudják, de lehetnek belőlök szabadelvüek, a kik a kath. egyházat gyülölik.

A prot. áradat ellen a szakadár örmény papság nem tesz semmit. Midőn egyik püspököt figyelmeztették, hogy néhány évtized alatt martalékul esik a szakadár egyház a prot. eretnekségnek, e jellemző választ adta: »Törődöm is én vele; nem leszek én már akkor!«

A kath. örmény papság keveset tehet szakadár honfitársainak megnyerésére; a térités munkáján lat. szert. hithirdetők fáradoznak, de erejöket bénitja, hogy nem áll mögöttük valamelyik kath. nagyhatalom és hogy nem rendelkeznek elegendő költséggel. Egy-egy falú szivesen veszi, ha iskola nyilik a gyermekek számára, de a költségekhez nem járul. A prot. angoloknak van pénzök az iskolát fölépiteni, berendezni és a tanitót fizetni. Kevés a kath. pap is. Ez inditotta XIII. Leo pápát arra, hogy 1883-ban növeldét nyitott Rómában kath. örmény ifjak számára.

A kath. örmények létszáma 120 ezer lélekre tehető.

„A kath. hitterjesztés lapjai"-ból.

Gondolatok a nyelvről.

Értelemre az egyes emberek, nyelvre pedig a nemzetek különböznek egymástól.

*

A legszegényebb nyelv is az örökkévalóság képéből egy vonás.

*

Ha a gondolat: fogamzás, a szólás: szülés.

*

A nyelv nem egyéb, mint egy szem azon lánczból, melylyel az emberi nem egybe van füzve.

*

Előhaladásában tökéletesiti a nemzet saját nyelvét; de viszont a tökéletes nyelv a nemzetet emeli ki.

*

A holt nyelv a használatból kiment éremhez hasonlit és miként ennek értéke növekedik a hosszú idő elmultával, úgy értékesebb lesz amaz is.

*

Az állat nem használja nyelvét, mert nincs értelme, ellenben az ember, mert értelmes teremtmény, nyelvének sok hasznát veszi.

*

Az anyanyelv az embernek saját tulajdona, más nyelv csak kibérelt birtok.

Örményből: **Fáraó Simon.**

Kisebb közlemények.

Ő Felségének királylyá koronáztatása huszonötéves jubileuma múlt hó 8-án Budapesten, nagy disz és országszerte nyilvánult lelkesült érdeklődés mellett ment végbe, — méltán megérdemelt hódolattal és a hűséges ragaszkodás legvilágosabb nyilvánulásai közt Szent-István király apostoli utódjának: dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József Ő Felségének legmagasabb személye iránt; kinek alkotmányos érzületben felülmulhatlan uralkodói érdemei ércznél maradandóbb alakban vannak megőrökitve máris hazánk legújabb huszonötévi történetében! Üdv a legalkotmányosabb magyar királynak s elévülhetlen dicső uralkodói érdemeinek!

Egy örmény phisiolog. Tárchánov szentpétervári egyetemi tanár nem rég felolvasást tartott a zene élettani befolyásáról az emberi szervezetre, s azon eredményre jutott, hogy a zenének a gyógyászatban nagy hasznát lehet venni, s hogy helyes alkalmazás mellett az embereket ép oly könnyen lehet hangolni, mint a hangszereket. Idegbetegeket, különösen epileptikusokat — szerinte — zene által le lehet csöndesiteni, csakhogy annak alkalmazásánál nagyon elővigyázónak kell lenni, mert némely esetben nagyon is izgató hatást idézhet elő a zene. E mellett tekintetbe kell venni, hogy sok ember természete egyáltalán semmi zenét sem tür el. A gyógymód még kevéssé van elterjedve az orvosi praxisban, s jelentősége csak a jövöben fog kitünni. Ha a zene-gyógymód terén tett számos megfigyelés negativ eredményt mutat is, sőt néha az ellenkezőt idézi elő, mint a mit vártunk, — Tárchánov e balsikert azzal magyarázza meg, hogy a szert nem alkalmaztuk kellő időben, megfelelő formában, s a betegség kellő analyzise mellett. Erősen meg vagyok róla győződve — mondta Tárchánov tanár — hogy lesz idő, mikor a zene tudományosan képzett orvosok kezében, hatalmas eszközként fog szolgálni az emberiség betegségei ellen vivandó küzdelemben!

Klapka György, a közelebbről elhunyt honvédtábornok, egyidőben sokat foglalkozott a Kisázsián át Örményországba vezető vasútvonal tervezésével is; de az általa tervbe vett konstantinápoly-bagdadi vonal kiépitése végre is más vállalkozók kezébe került, s Angoráig már üzembe is vétetett. — Itt még csak annyit említünk, hogy 1848/49-iki tábornokaink közül már csak három (Perczel Mór s Görgei Arthur itthon és Czetz János, Délamerikában) van még életben!

Dr. Wenczel Gusztávról, a közelebbről elhunyt nagyérdemű, tudós egyetemi tanárról, nekünk is van egy specialis, érdekes feljegyezni valónk. Wenczel tanár — szokása szerint — egyik vizsgálat alkalmával megkérdezte illetőségét egy szamosújvári származású joghallgatónak is. S a midőn a szigorló azon választ adá, hogy Szamosújvárról való, Wenczel rögtön azt kérdé tőle, hogy ismerte-e Lukácsy Kristóf plebánost? »No látja, — folytatá magasztalva — az egy nagy tudós volt!«

Irodaom és művészet.

A költő jubileuma. Ápril 9-én ülték meg Moszkvában Sáházizján örmény költő irói harmincz éves jubileumát. Sok felől kapott ajándékot, táviratot, üdvözletet. Tiflisből a »Mêság« szerkesztője következő tartalmú táviratot küldött: »Én és a szerkesztőség minden jót kivánunk a nemzet drága költőjének: Sáházizjánnak. Fogadja kedves költő, üdvözlésünket. Mint költő és tanár egy egész nemzedéket nevelt fel saját előre törekvő eszméinek szellemében. Éljen még sok évig és pengesse a lantot a nemzet és hallassa áldásos szavát tanitványai számára még sokáig« ... A tiszteletére adott ebéd alatt 6.000 rubelt gyüjtöttek össze, melynek kamatai szegény gyermekek nevelésére fognak fordittatni. — Folyóiratunk is közölt e tehetséges iró költeményeiből egy párt Rudnyánszky Gyula igen sikerült forditásában.

Bodenstedt Frigyes, a nemrég elhalt német orientalista, az ötvenes években Georgia-és Örményországban is utazott. Tifliszből, hol egy gazdag örmény kereskedő lányának nászünnepélyén is jelen volt, egy érdekes kirándulást tett Eriván- és Ecsmiádzinba, (tehát egész az Ararátig), s az agg Nerszesz katholikosznak volt szivélyesen fogadott vendége az ecsmiádzini orthodox örmény kolostorban. Bodenstedt »Ezer egy nap a keleten« czimű útleirásában az örmény ethnographiával is foglalkozván, némileg az armenisták közé sorozható.

Érdekes beszéd. Az angol »Journal of the Society of arts« múlt évi májusi füzetében igen érdekes beszédét közli Telfer kapitánynak, melynek ez a czime: Armenia and ils people (Örményország és népe).

Közgazdasági élet.

Kereskedelem és állattenyésztés. A szatocsság és a kereskedelem nagyobbrészt az örmények kezében van. Török-Örményország, városokban lakó örményeinek nagy része kereskedő. Kereskedelmi czikkek: a helybeli és külföldi termények és készitmények, az odavaló sawl-ok, vászon, posztó, gyapjú, szőr, bőr, mazsola, búza, gyümölcs, cserép-edények kivülről hozott gyapjú, gyapot, vas és aczél-tárgyak, czukor, thea, naphta és a t. Az örmény kereskedők a külfölddel összeköttetésben vannak. Jelentékenyek a pághesi és gárini gazdag örmények, kik kereskedelmi összeköttetésben állanak Persiával, Orosz- és Francziaországgal. A legelőkkel bővelkedő Örményországban sokaknak képezi foglalkozását az állattenyésztés. Találunk itt szép lovakat, öszvéreket, bivalokat, ökröket, juhokat és kecskéket. Az örmények nagyban tenyésztik különösen a juhot, bivalt és az ökröt. Kitűnőek a szászun-i juhok és a chênusz-i bivalok Jól jövedelmez a juhtenyésztés. A juhtenyésztő 400—500 és több juhából eladván nehányat, a begyült pénzből képes nemcsak házi szükségeit fedezni, hanem még az állami adót is fizetni. Az örményországi juhot kiviszik Aleppoba, Syriába, Kis-Ázsiába; a gyapjú nagyrészét Európába hozzák, a többit otthon dolgozzák fel.

Pincze-egylet. Cziliczia Ájntháb városában, melynek környékén sok és jó szőlő terem, pincze-egylet alakult, melynek tagjai közt több olyan egyén van, kik Európa különböző gazdasági tanintezeteinek voltak növendékei.

Mi újság az örmény világban?

»A birodalom támasza.« A perzsa fővárosból, Teheránból, jelentik: hogy a Sah a bécsi perzsa nagykövetnek, az örmény születésű Nehrimán khánnak, sok oldalú diplomácziai érdemei elismeréseül a »Kavamet Saltane« vagyis a »Birodalom Támasza« czimét adományozta. Nehrimán khán utóbbi időben nehány hónapot töltött el a perzsa uralkodó székvárosában.

A gazdag örmény végrendelete. Bakuban meghalt Ávedisz Ghugászeán, ki magtalan lévén, feleségének hagyta az »Ávedik« nevű gőzhajótársaság felét, mi megér 120.000 rubelt és kész pénzben 12.000 rubelt; a Lazarev akademiának két alapitványos számára 15.000 rubelt; Susu helység iskolájának 5.000 r., ugyanezen város leányiskolájának 5.000 r.; Bakuban új örmény templom épitésére 30.000 rubelt. Ghuba kerület Khilvár falu törökül beszélő örmény iskolájának 1.000 r., a bakui emberszerető társulatnak 20.000 r., két nővérének személyenként 4.000 r. Ezeken kivül letett egy bankba 150 000 rubelt, hogy az ottan addig kamatozzon, mig kamatos kamatjával együtt 400 000 rubelre fel nem emelkedik; akkor iskolát épitsenek azzal.

Egy chicagói lap harminczöt különböző nyelven ajánlja Harrison Carter polgármesterjelöltnek megválasztatását a Chicagóban tartandó világkiállitás idejére. Többek közt oroszul, lengyelül, litvánúl, csehül, zsidóul, hollandúl, norvégűl, svédűl, dánúl, törökül, tatárúl. örményül, arabúl, japánul, khinaiul, görögűl, latinul, volapükül (vagyis az új világnyelven) buzditja és lelkesiti az amerikai polgárokat, hogy szavazataikat okvetetlenűl Harrison urra adják.

Rövid hirek. Choren Ásêkián, a konstantinápolyi örmény keleti patriarkha a legutóbbi politikai események folytán állásáról lemondott. — Mus vidékén közelebbről zendülés volt; melyben az örmény fölkelők visszaverték a mohamedán csapatokat. — Az »Agence de Constantinople« hivatalos értesülés alapján teljesen alaptalannak jelenti ki azt a hirt, mintha a török hatóságok az idén megtiltották volna az örmény organikus statutum (alkotmány) kibocsátásának évenként megtartatni szokott emlékünnepélyét; ellenkezőleg az ünnepélyt tényleg megtartották, s diszlakomával fejezték be.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája

DÁVID ANTA
92 AUG 1
KÉZDI VÁSÁRHELY

Örményországi képek.*)

III.

Kip-göl és Khorgán.

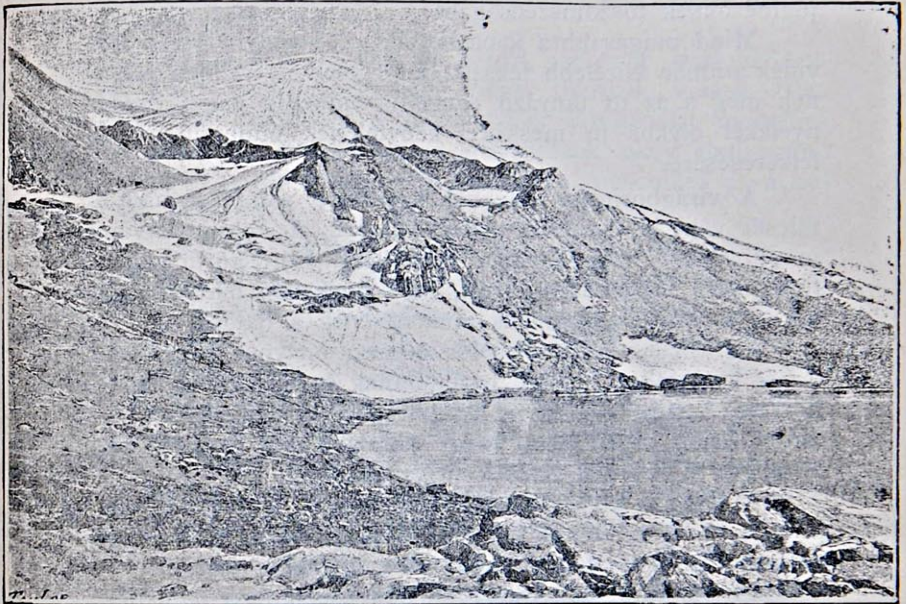

A Kip-göl az Araráton.

Egyik legérdekesebb s legkevésbbé ismert pontja az Ararát-nak a Kip-tó (Kip-göl). Több mint három ezer méternyi magasságban fekszik s létezéséről még a környék lakói közül is kevésnek van tudomása.

Nyugati irányban elhagyva Ágorit, hamúval borított lávarétegeken vezett a lejtős ösvény Kip-göl felé. Felséges kilátás nyilik útközben az Álágöz (»Isten szeme«) hóborította tetőire s az Araxesre, melynek vizei csillámló kanyarulatokban szelik át a ködös rónaságot. Minden oldalról apró források csergedeznek s terjesztik szét lassú csobogással az életnek üdeségét. Augusztus hónapban egyszerre csak megszünik a hóolvadás, a kiszáradt patakok elnémulnak, a nap izzó heve kiégeti az utolsó fűszálat is s a pásztorok kénytelenek felhajtani nyájaikat még magasabbra, a jégmezőknek tőszomszédságába.

---

*) Mdme B. Chantre. A travers l'Armenie Russe. (Le Tour de Monde, 1892, márcz. 26. ápr. 2. füzetek.)

Mind magasabbra kapaszkodik az ösvény. Bár a hóvidék immár közelebb fekszik, a források gyérebben jelennek meg s az itt tanyázó szegény emberek nagy rézedényeikkel olykor jó messzire kénytelenek elmenni a viz felkeresésére.

A virágboritotta rétekből egyszerre valódi tűzhányótölcsér válik ki, északnak nyitott falakkal. A komor látvány megdöbbentő hatással van a szemlélőre. Köröskörül sziklatörmelékek tanuskodnak arról, mily borzasztó lehetett egykoron a krater vulcanicus működésének a hatása.

Egy másik nagy törmelék-halmaz, melynek körvonalai óriási körszínhez (circus) hasonlitanak s a melynek lejtőit hóréteg borítja, — és a nyugati oldalán tovasikamló tekintet bájos képen pihen meg: köralakú zöld gyepszőnyeg közepette a Kip-göl vizének tiszta azurján!

A Kip-göl kerek mélyedésben fekszik, a mely egykor szintén tűzhányó-tölcsér lehetett. Mintegy kétszáz méternyi az átmérője s tiz foknyi hideg vize egyátalán nem oly kesernyés izű, mint az Ararát oldalán csergedező patakoké. A vulcanicus rombolásnak köröskörül észlelhető nyomaival mi sem állhat kellemesebb ellentétben, mint ez a zöld gyep s ez a kristálytiszta tó.

Radde, a tiflisi muzeum igazgatója, ki 1871-ben megmászta az Ararát-ot, érdekesen irja le e vidék növényzetét. 3475 méternyi magasságban, ugymond, még teljes erejében tárul elénk az Ararát vegetatioja; 3750 méternyi magasságban megszünnek a gramineak s 3960 méteren túl már csak a magas Alpesek flórájának válfajaival találkozunk. A legmagasabb ponton is azonban, a melyhez feljutott, 4338 méternyi magasságban is rábukkant Radde a Draba-növény-fajhoz tartozó apró virágokra egy jégmező szélein. Ez a magasság jelzi az Araráton az örök hónak a határait, míg a Mont-Blancon, a melynek pedig csak

hat fokkal délibb a fekvése, ez a határ körülbelől 2800 méternyi magasságban állapitható meg.

Élő lénynek semmi nyoma nincs a Kip-göl vizében. Halak és más hasonló állatok különben is vajmi nehezen élhetnének meg oly vizben, mely az évnek három-negyed része alatt be van fagyva. . . .

Ágori és a kip-göli tó között, melynek vizei az Ararát legmagasabb ormainak képét tükrözik vissza, ritka példányai találhatók a hegyvidékek flórájának: gyönyörű aranysárga Astragal-ok, az örökzöldnek nagy ibolyaszinű virágai s pazar bőségben a Saxifraga muscoides és a havasi Alyssum.

Még egy érdekes pontja van az Ararát lejtőinek, a melyhez szintén Ágoriból vezet az út: Khorgán-nak, a ‚források helységé'-nek romjai. Letérve a Kip-göl felé irányuló ösvényről, nyájakban gazdag legelőket szel át ez az út. Itt-ott nagy trachyt-falak szakitják félbe, a melyeken csak nagy nehézségek és fáradalmak közt lehet átvergődni. Khorgán nevet visel jelenleg egy kis kurd falú is közelében a régi helység romjainak. Az év nagy részein át csak az öregek s az apró gyermekek lakják; a lakósság többi része künn tanyázik nyájaival a legelőkön.

A régi Khorgán romjainak közepette lassan hömpölygeti vizét egy kis forrás. Csodásan hideg, alig két foknyi ennek a forrásnak a vize. Közötte buján tenyészik violaszinű virágaival egy nagylevelű növény, az Epilobium spicatum.

Alig lehet elbűvölőbb látvány, mint a csillagok myriadjai által megvilágitott éjjelen, az e helyen uralkodó mélységes némaságnak és csendnek közepette, ez a khorgán-i völgy! A ragyogó égi testeknek örökös szemlélése bizarr eszméket érlelt meg az itteni lakósság képzeletében. A napot és holdat ugy tekintik, mint egymást szünet nélkül üldöző szerelmeseket. S a napfogyatkozásban kaczér fogást látnak az egyik szerelmes részéről, a ki eltakarja arczát, hogy annál inkább vágyódjék látása után a másik.

Egy döledező torony, melynek tetejéről felséges panoramát élvezhet az utas, egyetlen jelentékenyebb maradványa az egykori Khorgán-nak. Valószinű, hogy ez a helység is Dsulfá-val s több más örmény várossal egyetemben, Abbas sah rettenetes pusztitásainak esett áldozatúl. Ágori után mindenesetre ez a helység volt legközelebbi szomszédja az Ararát hótetőinek.

Dr. Molnár Antal.

Egy magyar armenista.

Néhai gróf Teleki Sándor ezredes fia: ifj. gróf Teleki Sándor országgyűlési képviselő úr lapunk szerkesztőségét következő nagybecsű levéllel tisztelte meg:

Mélyen tisztelt Szerkesztő úr!

Vettem az »Armenia« júniusi füzetét, mely megboldogult Atyám haláláról megemlékezik. A küldött füzetért és szives megemlékezéseért sietek köszönetemet kifejezni.

Átolvastam a füzetet elejétől végig.

Sajátságos az az érdeklődés, melyet minden örmény dolog iránt családunkban fellelek. Nagyatyám Sármáson nem tudott megélni »örményei« nélkül. Atyám sok alkalommal szóval és irásban bebizonyitotta nagy rokonszenvét. Örököltem ezt én is, s megerősödött bennem; mert annyiszor tapasztaltam, hogy mily erős bástyája a magyarságnak nem magyar vidéken az örménység. Tudok városokat, hol a magyar szó csak örmények ajkairól hangzik, s tudok reá esetet, hogy alföldi magyar elpudealta magát az örmény hazafisága mellett.

Aztán ezektől eltekintve is — a történelem és az ethnographia szempontjából — oly nép, mely kiválóan magára vonja a komolyabban fürkésző figyelmét. Háiktól kezdve Thogormában, az assyrok, médek, ó-perzsák, később Nagy-Sándor történetében szerep jut e népnek, melynek azután byzantinikus és arab befolyást kellett türnie. Ezek után jönnek a mongolok, perzsák, turkmenek . . . végre a törökök! A Kelet történetének nagy factora e nép, mely nép egy részének története ma már egygyé lett a magyaréval.

Örömmel forgattam a keleti ó-népek történetét; így került kezembe Langlois műve s ezen elindulva megismerkedtem Nerses Klaiensissel, Petros Getadards-dsal, Mechithár Kos-sal . . .

Fölkerestem annak idején Velencze mellett Mechithár szigetét: a tudományok ezen bájos, csendes tanyáját, ezt a keleti oazist a nyugati civilisatio zürzavarában, hol Byron örményül tanult s a hol az örmény tudás és szorgalom európai hírnévre tett szert. Itt elmerengtem egy régi nép nagy multján és sajátszerű jelenén.

Engedje meg igen tisztelt Szerkesztő ur, hogy Atyám igéretét, melyet ő be nem válthatott: magamévá tegyem és idővel nehány — becses szemléjét érdeklő dolgot rendelkezésére bocsássak.

Fogadja nagyrabecsülésem igaz kifejezéseit!

Budapest, 1892. jún. 12.

Hazafias tisztelettel
Gr. Teleki Sándor,
országgyülési képviselő.

Világositó Szt.-Gergely napján.

II.

Krisztus urunk földi életének 33-ik, tehát utolsó esztendejében Ábágár király bizonyos ügyei elintézése végett küldöttséget intézett Syriának római helytartójához Marinushoz. A követek küldetésükben eljárván, visszatérő útjokban Jeruzsálembe mentek, hogy lássák Jézust, kiről egész utjokban sokat hallottak.

Elmentek tehát és látták az Üdvözitőt és hallották szent ajkairól az élet és üdvösség igéit, látták és bámulták a csoda-gyógyitásokat, a miket mívelt, és honjukba érkezvén elbeszélték urok-, királyoknak, miket Jeruzsálemben láttak és hallottak: »Láttuk — mondának — egy csodaorvost, ki füvek, gyökerek, vagy egyéb orvosi szerek alkalmazása nélkül, süketeket, vakokat, inaszakadtakot, bélpoklosokat gyógyit, ördögöket üz, és egyetlen szavának hatalmával halottakat támaszt!«

A király, ki már hét év óta kinos nyavalyában szenvedett, kinek teste undok sebekkel volt rakva, s senki rajta segiteni nem tudott, hallván ezeket és egybevetvén azon nézetekkel s reményekkel, melyeket a Messiás felől táplált; éppen nem kétkedett, hogy a Jeruzsálemben megjelent csodaorvos, nem más, mint a jövendölésekben megigért és a világ által óhajtva várt Megváltó. Követeihez fordulván ekkép szóla hozzájok. »A csodaorvos, kit ti Jeruzsálemben láttatok, nem közönséges ember, hanem vagy maga az Isten, vagy Istenfia. Mert soha se hallottuk, hogy halandó ember halottakat támasztott volna, hanem csak maga a mindenható Isten!« Azonnal levelet iratott az Üdvözitőnek, melyben a Krisztus istenségét elismeri és kéri, hogy jöjjön hozzá és gyógyitsa meg őt betegségéből! A levél tartalma következő:

»Ábágár, Ársám fia, a Jeruzsálemben megjelent jóltevő és Megváltó Jézusnak üdvözletet!

Hallottam felőled és a gyógyitásokról, miket mívelsz orvosi szerek nélkül. Te — mint beszélik — visszaadod a vakoknak a látást, meggyógyitod a sántákat, az inaszakadtakat és mindazokat, kik valamely nyavalyában szenvednek. Kiüzöd a gonosz lelkeket és feltámasztod a halottakat. Ezeket hallva, szentül hittem, hogy maga az Isten szállott alá az égből személyedben, vagy az Istennek fia, ki ily csodák által nyilatkoztatod ki magad. Azt is hallottam, hogy a zsidók ellenséges indulattal viseltetnek irántad és életed ellen törnek. Jer hozzám, kérlek, gyógyits meg engem betegségemből és maradj itt nálam, lakhelyem kisded, de kellemes város, ebben együtt békében ellakhatunk.«

Ábágár a levél vitelével ugyanazon Ananiást bizta meg, ki Jeruzsálemben járt, az Üdvözitőt látta, és csodatetteinek hirét neki meghozta; mivel ez a festészethez is értett, a király megparancsolta, hogy azon esetben, ha Jézus el nem jönne Edessába, fesse le arczképét vászonra, hogy a csodatevőnek legalább arczképét láthassa. Ananiás és követtársai, Zsidóországba érkezvén megtalálták Jézust a szabad

ég alatt körülvéve számtalan népsokaságtól; s mivel vagy nem tudtak, vagy nem mertek — pogány létükre — Jézushoz járulni, Szent János evangelistának (12. r. 20—23. v.) kétségkivűl ezen esetre vonatkozó előadása szerént szólának Fülöphez, ki Galilaeának Bethsaidájából vala és kérék őt mondván: »Uram! látni akarnók Jézust. Elméne Fülöp és megmondá ezt Andrásnak. András ismét és Fülöp megmondák Jézusnak. Jézus pedig felelé nekik, mondván: Eljött az óra, hogy megdicsőittessék az ember fia.«

Jézus Ábágár levelére, melyet Ananiás kezéből vett, következő szövegű levéllel felelt:

»Boldog az, ki hisz én bennem, jóllehet nem látott engem; mert irva van felőlem, hogy a kik engem látnak, nem fognak énbennem hinni; azok ellenben, a kik nem látnak, hinni és üdvözölni fognak.

A mi pedig leveled azon pontját illeti, hogy menjek hozzád: tudnod kell, mikép be kell végeznem a miért küldettem; és miután küldetésemet bevégeztem, fel kell mennem Ahhoz, a ki engem küldött. Azonban felmenetelem után egyet tanitványaim közül hozzád fogok küldeni, a ki téged meggyógyitson és neked valamint azoknak is, kik veled vannak, örök életet adjon.«

Ananiás látván, miszerint urának azon kivánsága, hogy Jézus őt Edessában meglátogassa, teljesülni nem fog; hozzálátott, hogy a király parancsa szerint Krisztus Urunk arczképét lerajzolja. Félre vonult tehát és egy emelkedett helyen, honnan az Üdvözitőt jól láthatta — azalatt, míg Jézus a népet oktatta — észrevétlenül az Üdvözitő arczvonásait szemügyre vette és rajzolgatta. Azonban hasztalan volt minden törekvése, sikertelen fáradozása, mert munkájában boldogulni sehogy sem tudott. Jézus, ki Ananiásnak jó szándékát tudta, megszánta a szegény művészt és magához hivatta; azután egy darab tiszta gyolcsot vett kezébe, azt arczához illeszté és ime! csodálatos módon tökéletesen reá nyomultak arczvonásai. Jézus általadá ezt Ananiásnak, hogy a már kapott levéllel együtt vigye Ábágárnak.

Ananiás és társai, miután a mondott rendkivüli szerencsében részesültek, elhagyák Jeruzsálemet és útnak indultak, hogy megvigyék királyuknak az Üdvözitő arczképét, levelét és azon örömteljes tudósitást, hogy jönni fog nem sokára Krisztus tanitványai közül egy, ki a királyt meggyógyitja. A követek elérkeztek. Kimondhatatlan nagy volt a király öröme, midőn ezek a drága ajándékokkal szobájába léptek; arczra borult Krisztus képe előtt s mélyen meghatva sokáig imádkozott. Legbensőbb tisztelettel vette kezébe a levelet és az arczképet és már ezen első illetésre enyhülést érzett fájdalmaiban.

Most már arról gondolkodott, hová helyeztesse el a képet és miképen tegye köztisztelet tárgyává. Vala pedig Edessa városának főkapúja felett egy félkör alakú üregben bizonyos hamis istenségnek szobra, melyet minden bemenő mély főhajtással és töménynyel tisztelni szokott. Ábágár ezen bálványt levétette és helyébe a Megváltónak — nem emberi kézzel készült — arczképét helyeztette, melyet gazdag aranykeretbe foglaltatott, és a következő aláirással látott el: »Krisztus igaz Isten! ki benned bizik, meg nem szégyenül!« És megparancsolta, hogy minden ember, ki a kapún be- vagy kimegy, hajtsa meg magát e kép előtt s annak tömjénnel áldozzon.

Krisztusnak Ábágár örmény királyhoz, Edessa fejedelméhez küldött levele és arczképe, a mint azt előadtam: tény; ennek hitelessége felől tanuskodnak örmény, görög, syrus, arab és latin irók s egyházatyák, kik közül többen a levelet és az arczképet maguk látták, s kiktől a hitelt okszerűen megtagadni nem lehet. Chorenei Mózes nevezetes örmény történetiró az V. századból, kit előadásomban főleg követek, Ábágár király történetét Edessa város levéltárának emlékirataiból meritette, ugyanonnan kapta a Megváltó eredeti levelét és azt a syrus nyelvből örményre forditotta, az arczképről ekképen szól: »Az Üdvözitőnek emberi kéz nélkül készült arczképét láthatja kiki Edessa városában.« [1]

Ugyancsak Edessa okmányaiból vette Üdvözitőnknek Ábágár királyhoz küldött arczképéről irt igen érdekes tudósitását Porphyrogeneta Constantin görög-római császár

---

[1] Chorenei Mózes, Nagy Örményország története. II. k. 32. fejezet.

és jeles történetiró, kinek uralkodása alatt a levél és a csodakép a levéltárral együtt Edessából Konstantinápolyba hozatott, mint ezt később a maga helyén látni fogjuk. Kinek tehát érdekében feküdt és a ki, mint tudós történetiró el sem mulasztotta: a kép és levél eredetisége, valódisága felől biztos tudomást szerezni magának. [1]

A VIII. században Isauri Leó kelet-római császár, a képek tiszteletét bálványozásnak bélyegezve, azt birodalmában eltiltotta. Irtó háborút inditott a szent képek és azok tisztelői ellen. Több szent férfiak, római pápák és egyházi gyülekezetek szólaltak fel a kép védelme mellett, kik szinte valamennyien Krisztusnak Ábágár királyhoz küldött arczképére és annak Kelet minden keresztény népénél a kereszténységgel egykorú és általános tiszteletére hivatkoznak.

II. Gergely római pápa a nevezett császárhoz a képek tiszteletéről irt terjedelmes levelében a szent képről ezeket mondja: »Midőn Jézus Jeruzsálemben prédikált, Ábágár király: Edessa uralkodója, hallván Krisztus csodatetteit, levelet irt neki. Az Üdvözitő felelt Ábágár levelére és megküldötte egyszersmind az ő szentséges és dicsőséges képét. Most tehát küldj Edessába, ezen emberkéz nélkül festett képhez, és látni fogod, mikép Kelet minden népei, sürű tömegekben zarándokolnak oda és imádkoznak előtte. [2] Szent Germán konstantinápolyi patriarkha férfiasan szemére lobbantja a császárnak: Isauri Leónak tévedését és bebizonyitotta, mikép a képek tisztelete egykorú a kereszténységgel és magától Krisztustól veszi eredetét, ki hasonmása lévén az Atyának, arczvonásait a szent vászonra lenyomta, és azt, Ábágár király ohajtása szerint Edessába neki megküldötte. [3]

Ugyancsak Leó császár kortársa, a képek tiszteletének legerélyesebb harczosa: damaskusi sz. János, a katholika hitről irt IV. könyvének 16. fejezetében ekképen szól: »A legkorábbi időkből, az élet hosszú során a mi időnkig fenmaradt és általánosan elterjedt biztos hagyományból tudjuk, hogy Ábágár festőt küldött, ki Krisztus képét lefestené; de midőn a festő a Krisztus arczáról kisugárzó fény és dicsőség miatt, munkájában sehogy sem boldogulna, Krisztus maga kendőt vőn kezébe és azt isteni arczához illesztette, melyre képe lenyomódott s melyet Ábágárnak külde, hogy ekkép kivánságát teljesitse.«

---

[1] Constantini Porphyrogenetae: Narratio de divina Christi Dei nostri imagine non manufacta ad Abgarum missa. Francisco Combefesis interprete.

[2] Apud Baronium, Annal. Eccl. Lib. IX cap. 30.

[3] Baronius, Annal. Cap. VI. 726.

Nagyfontosságú továbbá a 787-ben Krisztus után tartott második nicaeai 7-ik közönséges egyházi gyülekezetnek a képek tiszteletére vonatkozó határozata, melyben Evagrius görög iró azon helyének — hol Krisztusnak Ábágár királyhoz küldött leveléről szól — hitelessége, több példány egybevetése után elismertetik [1] és annak alapján az egybegyülekezett 350 püspöktől a képek tisztelete megállittatott; [2] mely alkalommal Leó, a konstantinápolyi egyház lectora felszólalván, mondá: »Én a ti méltatlan szolgátok, midőn a királyi hivatalnokokkal Syriában jártam, Edessában is voltam és láttam ott az emberi kéz nélkül készült szent képet, melyet a hivők serge tisztel. Ugyancsak ő a képek tiszteletét Isten imádásával igen egybeférhetőnek bizonyitja, mint a mely magától az Üdvözitőtől származik: »Maga a mi Urunk Krisztus saját képét vagyis ábrázatát gyolcsra kéz nélkül lefesté és azt Ábágár királynak megküldötte, mit bizonyosan nem tesz vala, ha a képeket tiszteltetni nem akarja.«

Hadrián római pápa, kinek idejében a II. nicaeai gyülekezet tartatott, Nagy Károly császárhoz irt levelében felhozza, hogy elődje III. István az edessai képről és annak tiszteletéről Rómában a püspökök gyülekezetében beszédet tartott és hogy a gyülekezetben felolvastatott a jeruzsálemi, alexandriai és antiochiai patriarkháknak zsinati levele, melyet ezen egyházfejedelmek Pálnak, III. István elődének irtak, melyben vallják a katholika tant a képek tiszteletéről és Ábágár történetéről, mint ismeretes dologról emlékeznek.

Ime tisztelt hallgatók! Egyházi gyülekezetek, római pápák, patriarkhák és püspökök különböző időkből és nemzetekből egyértelemben nyilatkoznak és tanuskodnak Krisztus Urunknak Ábágár királyhoz küldött levele és arczképének hitelessége, (authentiája) felől! Felhoztam ezen irói helyeket főkép azért, hogy lássátok: mennyire tisztelem meggyőződésteket, még akkor is, midőn nem hitágozatos, hanem történeti igazságot adok elő. Akartam, hogy halljátok a tanúságtételeket, és győződjetek meg: mikép beszédem tárgya, nem valami utóbbi századok koholmánya, hanem a legkorábbi századokból hagyománykép fenmaradt történeti tény, mely próbaerőben nagyon sokat nyer azon fontos körülmény által, hogy a csodakép mind mainapig létezik, és a legnagyobb tisztelet tárgya.

Melyről alább. Most térjünk a történet szövegéhez.

Lukácsi Kristóf, hátrahagyott irataiból.

---

[1] Evagrius, Lib. IV. Historia Eccl. cap. 27.

[2] Acta Concilii Nicaeni II. Oecum. VII. apud Labbeum. tom. VII. cocil. pag. 379. apud Haedvin, tom. IV.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

I.

Midőn pár évvel ezelőtt, e folyóirat hasábjain a mai örmény liráról rövid ismertetésemet közre bocsátottam, e gazdag világnak mindössze nehány terméke volt ismeretes szélesebb körben. Mint az örmény szellem egyéb alkotásai, úgy a lirai költészet is csak e folyóirat útján jutott — a hazai közönség szélesebb rétegeinek közös szellemi kincstárába. A német és franczia irodalomban már régibb idők óta ismeretesek az örmények költészetének kimagaslóbb jelenségei, míg nálunk csak egy-két szerencsésebb irodalmi férfiú — az örmény filologiának rendszeresebb művelői — élvezhette az örmény szellemnek talán legerőteljesebb megnyilatkozásait. A mint azonban az »Armeniá«-val szélesebb körű tevékenység vette kezdetét, az örmény költészetnek homályos körvonalai lassanként bontakozni kezdettek, s mind határozottabb alakot öltött az örmény költészetnek képe.

Hála az úttörő férfiaknak, kik szembeszálltak a nem közönséges akadályokkal, ma már az örmény költői termékek átültetése, rendszeres meghonosítása minden nagyobb nehézség nélkül történik s az »Armenia« eddig megjelent évfolyamaiból máris csinos dalbokrétát lehet összekötni.

Nem egészen érdektelen jelenség, hogy akkor, midőn az újabb örmény lirának alig nehány virága volt ismeretes, az ezekből fűzött szerény bokréta is oly kellemes illatot gerjesztett, hogy a figyelmet igen messziről is magára vonta. Elsőrendű és kiváló fontosságú hazai irodalmi vállalatok közöltek az »Armenia« után örmény költeményeket, az örmény liráról ismertetéseket, s mint pár hóval ezelőtt szeremcsém volt hirül adni, egyik legkiválóbb hazai tudósunk érdeklődését is felkeltette szerelmi liránk egyik gyöngyszeme. Azok között, kik örmény dalok átültetésével foglalkoznak, ott találjuk a magyar költészet egy-két igen nevezetes alakját, — szóval a figyelem és érdeklődés annyi jelét észlelhetjük, hogy e téren folyóiratunknak nem jelentéktelen hatásáról beszélhetünk. Egy eddig ismeretlen nép költészete iránt oly nagy mértékben felkelteni a figyelmet, mint a hogy az az örmények költészetével történt, oly vivmánya folyóiratunknak, melyre méltán büszke lehet.

Főbb vonásaiban ez volna az örmény költemények magyarra átültetésének külső története. Úgy hiszszük, hogy a kérdés különössége megérdemelte, hogy pár szóban utaljunk rá.

Igen érdekes lesz most már vizsgálnunk, hogy az újabb adatok alapján mily árnyalatokkal egészíthetjük ki az örmény lira belső tartalmáról, érzelem- és gondolatvilágáról pár évvel ezelőtt mindössze egy-két vonásból összeállított vázlatunkat.

Attól, hogy az örmény költészet pontos rajzát nyújthassuk, még mindig igen messze állunk, s bizonyos az, hogy e költészetnek sok olyan hangja és szine van még, melyek előttünk ismeretlenek. Mindez azonban nem akadályoz meg abban, hogy az ismerteket ne méltányolhassuk és élvezhessük kellőképpen.

Legnevezetesebb jelenség, melyet lehetetlen észre nem venni ez irányú vizsgálódásainkban az, hogy bizonyos gondolatok és érzelmek a legnagyobb erőteljességben és változatosságban tünnek fel az újabb örmény költészetben. Nem iskolás költők esetleges, tudákos műveivel találkozunk e költészetben, hanem őszinte igaz hangokkal, melyekben legtöbbször az örménység közérzése nyer kifejezést. Ez a nemzeti közérzület az, mely mély nyomokat hagy maga után a mai örmény lirában.

Egymástól tökéletesen elütő költői egyéniségek adnak kifejezést a nemzet egyetemes érzelmeinek, gondolatainak. Egyéniségeik különböző vonásai különböző szineket adnak az egyes műveknek, de maga az alapérzés és gondolat a legbámulatosabb közösséget tünteti fel. A szomorú sorsra jutott elnyomott, szenvedő örmény haza bánatos, szomorú alakja emelkedik ki az örmény dalokból. S hányféle hangból éneklik meg e szent bánatot, mily méla-bús akkord kerül ki abból a skálából, mit örmény dalnokaink éneke összeállít.

A hazafi fájdalomnak három kiváló énekesét mutattam be akkor, midőn először szóltam e helyen az örmény liráról. Mindhárom: Pátkánián, Álisán és Besigtháslián kimagasló alakjai az örmény költészetnek, s a külföld tudósainak figyelmét is magukra vonták. Az újabb tevékenység igen sok új adatot szolgáltatott különösen Pátkánián és Besigtháslián költészetének ismeretéhez. Csupán Álisán Leont az, kitől nem jelent meg újabban magyar fordításban költemény. Ő még mindig csupán mint az »Ávárájri csalogány« halhatatlan szerzője ismeretes a magyar közönség előtt. Mennyire hatalmasabb alakot ölt azonban Pátkánián, ha újabban megjelent költeményeit olvassuk. A ki az »Araxes könnyei« czímű gyönyörű művet elolvassa, úgy hiszi, hogy a nagy költő ebben szomorú lelkének egész tartalmát kiöntötte, minden buját elsirta. Mily erős megnyilatkozása ez a sebzett léleknek, a hazafi mély fájdalmának. Azonban Pátkánián fájdalma: gazdag költészetének kiapadhatatlan forrása. Érzése mély, képzelete élénk, előadásának művészete pedig igazi hatások előidézője. Annyi formában, mint ő, egyetlen örmény költő sem tudja kifejezni az örmény nemzet sanyarú helyzetét. Az elegikus borongástól elkezdve a leghevesebb kifakadásig minden hangárnyalaton énekel. Olykor-olykor lelkesülni látszik, azonban lelkesedésébe némi keserűség is vegyül, valamint elegikus borongásának nyugodságát is fölzavarják lelkének háborgásai. Gondoljunk csak az »Araxes könnyei«-re! Az érzelmek milyen hullámzása ez, a fájdalom mindent átfogó medrében!

Dr. Esztegár László.

Költői levél.

Lapunk egyik barátjától a következő verses levelet vettük:

A Szerkesztőhöz.

Derék barátom, nyiltan üdvözöllek —
Arméniáddal hogy nem csüggedél!
Hogy őseink' öröklött szellemének
Szamos' mentén új várat épitél!

Ez őrszellem vezesse tollad' immár
Multból — jövőbe, a jelenen át —
Megoltalmazni divatos eszméknek
Romlásitól, Szent-Gergely városát!

Amicus.

⁂

E buzdító költői sorokra szolgáljon nyilt válaszúl a következő:

Viszhang.

Menj hamar, oh levelem; vidd, vidd Amicusnak a választ!
Mondd neki: Armenopol' szellemi élte virul!

Mond el, a távolból én is viszonozva köszöntöm;
És ha közügy szólit — minden erőm övé!

Védni csak azt a mi jó, de kiűzni körünkbül a rosszat:
Nem szün' e lap soha; mert hű lesz a Multhoz a

Szerk.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia“ számára irta: **Kritsa Klára.**

(2.)

III.

Kilencz év gördült le az idő kerekén.

E kilencz év Irénére a megpróbáltatások és gyötrelmek időszaka volt. Constantin száműzte őt az udvartól s így a fényhez és pompához szokott nőnek elvonulva kellett töltenie napjait s szórakozás hiányában, lelkifurdalások gyötörték. Aztán szélhüdés érte, minek következtében egyetlen érthető szót többé kiejteni nem tudott, csak ijesztően dadogó hangok szálltak el ajkairól. Isten tehát megnémitá a nyelvet, mely oly vérlázitó hamis vádat mondott. Több évig élt így a szerencsétlen teremtés, bűnbánatba merülve, míg végre Isten megkönyörült rajta s kiszólitá az élők sorából.

VI. Constantin előtte több évvel hagyta itt e földi létet. A császári trónon egymást követték: Nikephor, Ránkápe Mihály és Leó. S most, midőn történetünk fonalát felveszszük, az örmény származású Thothov Mihály ül a trónon.

Euphrosina nagyanyja halála után pár hó mulva betöltötte 20-ik évét. Ekkor lelkigyakorlatokkal kezdett a fátyol felvételére, e nagy lépésre, előkészülni.

A szép örmény herczegnő felavatására szokatlan előkészületek történtek a zárdában.

Mindegyik apácza kedveskedett neki valamivel.

Az előző napon szokatlan mozgalom uralkodott. Sok vendég gyült össze; volt zene, tâncz és vidám zaj.

Bizony nagy ünnep az ilyen nap a szegény apáczáknak, hisz a zárda belseje csak akkor népesül meg, csak akkor van ott zajos élet, midőn egy ifjú leány lemond a világ örömeiről, lemond mindarról, mi az életet kedvessé teszi s fogadalma által áthághatlan fal emelkedik közte s a külvilág között.

A felavatás napján a templom zsufolásig megtelt közönséggel. Thothov Mihály, az új császár is megjelent néhány magas állású embere kiséretében és elfoglalta a számára készített diszes ülőhelyet, mely elől volt.

Fény-árban uszott az oltár, zugott az orgona.

Euphrosinát egy oldal-ajtón át oltárhoz vezették.

Magas, sugár termetét finom szövetű fehér menyasszonyi öltözék fedte, mely habkönnyedén borult szüzies alakjára; rendkivűl hosszú, fényes, dús, fekete fürteit átlátszó fehér ara-fátyol takarta; arányos szép fején narancsvirág koszorú diszelgett. Finom hosszúdad olajbarna arczát oly elragadóvá tette a piros árnyalat; magas homlokáról a lélek fönsége sugárzott le; szépen ivezett sötét szemöldökei alul fekete szemei úgy ragyogtak, mint a nyájas esti csillag; bíborpiros ajkai halkan imát rebegtek, míg szép kis kezei keblén össze valának kulcsolva. Egész lényén az ifjúság pótolhatlan varázsa ömlött szét.

Számtalan szem tapadt reá a csodálat kifejezésével. Ily gyönyörű, ily vakitó szépséget soha se láttak.

A császár tágranyitott szemekkel bámult reá, mintha nem földi lényt, hanem égből alászállt angyalt látna.

A lobogó fáklyák, az orgona mélabus hangja, a tömjén füst, mely körülfolyta az oltár lépcsőjén térdelő gyönyörű alakot, különös hatással voltak idegeire. Feje szédült, keble forrongott; alig birt uralkodni magán.

A fogadalmi eskű elhangzott a szép menyasszony ajkairól, mely által örök hűségre kötelezte magát a megváltó Jézus Krisztus iránt.

Ekkor a függönyt lebocsátották; a papok a sekrestyébe vonultak.

A császár felállott és kiséretével eltávozott. Nem birt tovább maradni, szabad légre volt szüksége; de nemis akarta látni a további gyászos szertartást.

Euphrosináról lehuzták a menyasszonyi ruhát, levették fejéről a koszorút és fátyolt, aztán reá adták a fekete apáczaruhát. Ő — mintha viaszbáb lett volna — engedte, hogy tegyenek vele bármit.

A függönyt felhuzták.

A közönség sovár kiváncsisággal várta a történendőket.

Az apáczák szétbontották új testvérük haját s a gazdagon elomló hollófürtök, mint gyászos lepel borultak vállaira. Aztán az egészet összefogták egy csomóba s a mint az olló, mely a gyönyörű hajat lemetszette, összecsattant, az apácza-herczegnő megrázkodott.

Talán a hideg aczél, a mely nyakát érintette, okozta ezt, vagy a lelke fázott? . . .

A szép fényes fürtök a hideg kövezetre hullottak.

A közönség szemeiből hullottak a könyek; zokogás vegyült a papok éneke s az orgona mélabús hangjai közé; a harangok is keservesen sirtak, zokogtak.

Aztán felölelték a legszebb ékességétől megfosztott angyali teremtést s kiterítették az ott felállított ravatalra és betakarták szemfedővel; ekkor kezükbe fáklyákat véve körülállták a ravatalt.

Oly borzalmas látványt nyujtottak a sötét alakok a fáklyák fényénél halvány arczukkal, mintha kisértetek lettek volna. Darabig halkan imádkoztak, azután a függönyt újra leeresztették.

A papok eltávoztak a sekrestyébe; a nép a templomból szétoszlott.

A fáklyákat kioltották az apáczák s hideg csókot lehelve új társnőjük homlokára, leemelték a ravatalról s czellájába vezették.

E gyászos szertartás azt jelentette, hogy Euphrosina, a szép herczegnő, meghalt a világra nézve.

Midőn egyedül maradt, leborult a feszület előtt és buzgón imádkozott, hálát adva a Mindenhatónak, hogy őt is a kiválasztottak közé sorozta, hogy méltóvá tette a nagy kegyre: a Jézus menyasszonyává lehetni. És kérte Istent: nyujtson segedelmet, hogy életét egészen neki szentelhesse.

IV.

Mihály császárnak, mióta Euphrosinát meglátta, kerülte szemeit az álom. Lelke előtt szüntelen az ő képe lebegett: azok a szép, ragyogó sötét szemek, az a fenséges szüzi homlok, azok a gyönyörű bíborajkak.

Meg volt bűvölve. Nem birt menekülni a varázstól, mely egész lényét fogva tartá. Érezte, hogy szereti Euphrosinát oly érzelemmel, minőt eddig egyetlen nő iránt sem érzett. Darabig küzdött ez érzelem ellen, engedelmeskedni akart az intő hangnak, mely belsejében egyre ezt sugá:

Neked forrón szerető nőd van, kinek hűséget esküdtél, ő az apácza pedig a Megváltónak esküdött örök hűséget; tépd ki szivedből e bűnös érzelmet. Köztetek áthághatlan fal emelkedik.

Engedelmeskedni akart az ész szavának, mely erősen tiltakozott oly érzelem ellen, a mely két nő nyugalmát volt feldulandó. De kevés halandó képes a szív érzelmeit legyőzni és Mihály császár sem tartozott e kevesek közé.

Az ő szive is fellázadt, kitüzte a szerelem lobogóját s legyőzte az észt, a kormányost.

— — — — — — — — — — — — —

Euphrosina felavatása után pár hét mulva magányosan sétált a magas falaktól körülvett kertben.

A bő fekete öltözék, mely kifogástalan termetét fedé, a fehér homlok-szalag, az apácza-fátyol, melyek nemes homlokát, szép fejét eltakarták, komor ellentétet képeztek üde, bájos arczával.

Szép nyári délután volt. A nap arany sugarai mosolyogva csókdosták a virágok kelyheit, melyek édes illattal árasztták el a levegőt; a fák levelei csak alig susogtak; mert a szellőt a szabad szárnyalásban akadályozták a kertet körülvevő magas falak.

Euphrosina egy padra ereszkedve gyönyörködve tekint körül. Lelkének oly igen jól esik a szabad természet szemlélhetése, habár ebből oly kis darabkát láthat is, hisz azokban a sötét, komor termekben minden oly rideg.

A kert porondos ösvényén egy apácza közeledék s Euphrosinához érve levelet vont elő kebléből, melyet e szavakkal nyujta át:

— Olvassa el kedves gyermekem, önnek szól!

Euphrosina meglepetve nézett a szólóra.

— Ki irhat nekem? — mondá — én levelet senkitől sem vártam.

— Olvassa el s akkor meg fogja tudni, mondá Octavia testvér s visszatért azon az úton, a melyen jött.

Euphrosina felbontá a levelet és olvasá a következőket:

»Egyetlen egyszer láttam önt, a teremtés remekét, de ez elég volt arra, hogy nyugalmamat elveszítsem. Hasztalan iparkodom elfojtani az érzelmeket, a fellázadt szivet nem birom lecsendesíteni. Szeretem önt bájos herczegnő! osztatlan, tiszta, igaz, forró szerelemmel. Ne kárhoztasson ezért én gyönyörűségem, ne kárhoztasson szivem, lelkem, üdvösségem, mert erről nem tehetek!

Nem sokára meglátogatom a zárda lakóit, hogy önt újra láthassam s hogy ön is megláthasson engem s ha egy kis vonzalom támad szivében irántam, akkor szétrombolok minden válaszfalat, mely akadályul szolgál arra, hogy ön bájos angyal, az enyém lehessen! A császárnői trónra fogom ültetni és oly boldoggá tenni, a minő eddig még senki nem volt. A viszontlátásig!

Mihály császár.«

Hogy mi ment végbe az Euphrosina bensejében, megismervén a levél tartalmát, azt az enyémnél sokkal hivatottabb toll volna képes híven leirni.

Mit érezhet egy olyan ifjú leány, ki legszebb éveit, elzárva a külvilágtól, a komor boltozatok alatt élte át? Kihez hasonló szavak soha sem intéztettek, kit szigorú zárdai szellemben neveltek, azon hítet csepegtetvén lelkébe, hogy a valódi nyugodt, tartós örömek, csak a zárda falain belül találhatók fel.

Az az isteni szikra, mely a szív mélyén szúnyadt, felelevenült; egész lényét előtte eddig ismeretlen gyönyörérzet járta át. Szemeit önkénytelenül lehunyta, mintha képzeletben egy képet akarna magának alkotni azon férfiról, ki oly édes titkot fedezett fel előtte, a mely képes paradicsommá változtatni az életet.

Ez a gyönyörteljes, édes érzés azonban csak rövid ideig tartott, gyorsan következett a visszahatás. Kimondhatatlan aggodalom, félelem szállta meg szivét. Bűnnek hitte azt, hogy nehány perczre megfeledkezett a hűségről, melyet a Megváltónak esküdött, és átengedte elméjét a gyönyörteljes gondolatoknak.

A levelet szilánkokra tépte, azt hivén, hogy ezáltal szivéből is ki lesz tépve az az új, az a tiltott érzelem.

Aztán felszaladt czellájába, mintha menekülni akart volna a kisértés elől, itt térdre omlott a feszület előtt s kezeit összekulcsolva, így imádkozott:

Istenem bocsáss meg nekem! Szabadits meg az ördög incselkedéseitől, üzd ki elmémből a vétkes gondolatokat, segélj meg, hogy minden gondolatom és cselekedetem egyedül neked legyen szentelve!

Szegény ártatlan teremtés! Mennyit küzködött magában, hogy gondolatainak gátat vessen, hogy szivében csak vallásos érzelmeknek adjon helyet. De hasztalan. A szive mélyén alvó szikra fel volt élesztve; gondolatai, a zárda falain kivűl, a szerelem csodás, tündér világában szárnyaltak.

Napjait folytonos imádság közt tölté, de a kisértéstől szabadulni nem birt. Rettegés közt várta a napot, melyen a császár, beváltva igéretét, meglátogatja őt.

E nap nemsokára bekövetkezett.

A császár — ki a fejedelem-asszonyt előre értesítette látogatásáról — megérkezett.

Vele, a leghatalmasabb urral szemben, nem volt a fejedelem-asszonynak bátorsága azon szigorú rendszabályhoz alkalmazkódni, mely szerint a látogatók, csak a rácsos ablakon keresztül beszélgethetnek az apáczákkal.

A felséges urat a nagy teremben várták, míg kisérete az alsó teremben várakozott reá.

Euphrosina a fejedelem-asszony oldalánál foglalt helyet.

Midőn a császár belépett, az apáczák mély hódolattal hajoltak meg előtte.

Mihály császár férfikora délpontján állott. Magas, szép termete volt, sürű fekete hajjal és mély tüzű szemekkel. Modorában gyöngéd, előzékeny. Szép ismeretekkel birt, jártas volt több idegen nyelvben.

— Kegyeskedjék helyet foglalni Felség! szólt a fejedelem-asszony hódolatteljes hangon.

De a császár állva maradt.

— Euphrosina herczegnőt, rokonomat jöttem meglátogatni, mondá férfiasan csengő hangon, míg szemeit körüljártatá.

Az apácza-herczegnő szive hevesen dobogott; két kezével egy szék karjába fogódzott, hogy elrejtse erős reszketését. Egy lépést sem birt volna előre tenni.

A császár észrevette a hatást, melyet megjelenése a herczegnőre gyakorolt.

— Üljünk le hát mindannyian, szólt ismét, miközben Euphrosinához közeledve, helyet foglalt mellette.

És beszélt hozzá gyöngéden. Kérdésekkel halmozta el, melyekre Euphrosina nagy zavarral felelt, pedig e kérdések csak közönyös dolgokról szóltak, hogy miként érzi magát, mivel tölti idejét? stb. A fejedelem-asszonyhoz is intézett nehány udvarias szót, aztán felállott, hogy eltávozzék.

Midőn Euphrosinának bucsúzva kezét nyujtá s mélyen a szemeibe tekintett, ennek, a kéz érintésére, meleg villanyfolyam járta át egész valóját s a mély tüzű szemek sugarai szive mélyeig hatottak oly forróan, hogy a felelevenült szikra ott lángra lobbant.

Arcza bíborpirban égett, a mely még szebbé, még elragadóbbá tette, annyira, hogy a császár alig birta leküzdeni vágyát, hogy karjai közé ne zárja őt.

Miután a császár kiséretével eltávozott, a zárda falai között helyreállt a megzavart csend és nyugalom. Az apáczák, a homályos folyosókon, a feszület előtt pislogó mécs gyenge világánál, nesztelenül haladtak el egymás mellett, hogy czelláikba vonuljanak.

A siri csendet csupán a zsolosmák zengedezése törte meg.

Euphrosina bensejében azonban nem volt csend, nem volt nyugalom; lelkében erős csatát vivott a vétek az erénynyel, a szerelem az Isten iránt kötelezett szent érzelmekkel.

Pedig az, a mi a szegény elzárt apáczáknak vétek: — a szerelem, talán épen az, igen nemes rész bennünk. . .

Az új kereskedelmi miniszter.

— Lukács Béla. —

Folyóiratunk 1891. évi januári füzetében — mely Lukács Béla arczképét és életrajzát hozta — ezt mondottuk: »Még csak egy lépés van hátra, hogy Lukács Bélát idővel

Gorove István miniszteri székében üdvözölhessük.« És ez az idő 1892. júl. 20-án állott be, midőn Urunk Királyunk Lukács Bélát miniszterré kinevezte. E napon a kiváló tehetséggel párosult ernyedetlen munkásság ült diadalt. Állitásunk bebizonyitására elmondunk egy esetet.

Az egyház már beszentelte volt a felejthetlen Baross holttestét; a gyászmenet indulófélben volt, hogy örök nyugalomra elkisérjék e nagy ember földi maradványait, midőn egy kiskörű uri társaság egyik tagja így szólott társaihoz: »Egyszer — az esti órákban — felmegyek a kereskedelmi miniszteriumba; minden szoba üres, sehol senki; csak a minisztert Barost és államtitkárát Lukács Bélát találtam. Kifáradva izzadtan dolgoztak. — Meglátjátok, hogy Lukács lesz Baross utóda!« Most a társaság egy másik tagja vette fel a szót és ezt a jellemző esetet beszélte el: »Egy ízben felmegyek Lukács Béla államtitkárhoz ; félbe szakitja munkáját, szivesen fogad.

— Méltóságos ur Bécsbe szeretnék menni, de. . . .

Erre az államtitkár kiveszi tárczáját és 30 frtot nyom kezembe.

— Ezzel elmehet és vissza is jöhet!

— De nem azért voltam bátor államtitkár ur, hanem szabad jegyet. . .

— Mit? szabad jegyet? Azt még apámnak sem adnék!

Igy gazdálkodott Lukács Béla az ország vagyonával már államtitkár korában és bizonyos, hogy ezen takarékos rendszer követője lesz Lukács: a miniszter is.

Ezek után még csak egy két lapnyilatkozatot közlünk. A »Pesti Napló» ezeket mondja: Lukács Béla az ernyedetlen munkának embere, a ki zajtalanul dolgozott, de mindig dolgozott, a hova csak sorsa állitotta őt. Csendes volt, a hivalkodást nem kereste; e működésével kivivta mindazoknak becsülését, a kik ismerték őt. Vigasztaló látni, hogy Magyarországon a csendes munka, ha kivételesen is, elismerésre és méltánylásra talál és lépcső lehet, melyen valaki a legmagasabb politikai állásig emelkedhetik. Lukács Bélát eddigi munkájának ereje tette miniszterré. Szükség volt reá és megtalálták ugyanabban a miniszteriumban, a hova Baross G. ugyancsak azért vitte be, mert emberre volt szüksége, a ki dolgozni és alaposan dolgozni tud. És éppen ezért hiszszük, hogy az a haszon lesz az irányadó, mely mindig együtt szokott járni azzal, ha az ember állíttatik a polczra, ki képes is betölteni a hivatást, melyre nem ő, hanem a mely ő reá szorult. Lukács Béla szintén a munka minisztere lesz, a ki példával fog előljárni mindenütt, a hol dolgozni kell. Szerencsésnek tartjuk azt a választást, mely Lukács Bélában egyesítve látta mindazokat a tulajdonságokat, a melyek a kereskedelmi tárcza sikeres vezetésére, a megkezdett közgazdasági munkának eredményes folytatására és új alkotásokra képesitik. Hivatottságának zálogát multja, abban kifejtett munkássága képezi. Lukács Béla nem kereste ez ideig a maga munkásságának és tetteinek erkölcsi javadalmazását. Mindazonáltal jól tudjuk, hogy Lukács valóságos jobb keze volt Barossnak, hű munkatársa, eredményeinek részese, eszméinek részint táplálója, — részint végrehajtója. És mert egyenes letéteményese annak a szellemnek, a melyben Baross dolgozott: tehát legméltóbb is arra, hogy örökébe lépjen. Midőn Baross miniszterré lett: ragaszkodott ahhoz, hogy Lukács Béla legyen államtitkára. Jól kellett tehát ismernie az érdemeket, a melyeket szerzett és munkatársának képességeit s kormányzati erényeit. Abban az összeforrottságban, a mely a két pálya egész történetében mutatkozik, mi kezességet látunk abban, hogy Lukács Béla semmit sem fog elejteni abból, a mit elődje alkotott és nem csökkent erővel és lelkesedéssel fog épiteni, mint segitett az alapokat lerakni.

A »Kolozsvár« így ír: E kinevezéssel nyilvánvalóvá lett, hogy Magyarországon a demokraczia magasztos elvei a gyakorlatban is érvényesülnek, hogy a kitartó és fáradhatatlan munkásság, a tanultság és szorgalom a maguk édes gyümölcseit megszerzik, és hogy a legmagasabb polgári állások és méltóságok elnyerésére az út többé nem a bárói vagy grófi koronák és sok száz éves ősi családfák kimutatása: hanem a tehetség, a szorgalom és a munka.

Az »Egyetértés«-ben ezeket olvassuk: »Lukács Béla egyik legkiválóbb sajátsága a bámulatos emlékező tehetség. Évek mulva is emlékezik minden fontos és kevésbbé fontos aktára. De nemcsak az elintézés módjára emlékezik, hanem a legtöbb esetben azokra a számokra is, a melyekkel az elintézés fogalmazva van. Számtalanszor keltette fel e ritka emlékező tehetségével munkatársainak bámulatát. De a mi ennél többet ér és mit mindenki könnyen átláthat: ez az emlékező tehetség óriási előny oly férfiúnál, a kinek nemcsak ezerféle tárgygyal, hanem ezer és ezer emberrel van dolga. — Lukács Béla jószivű, melegen érző, nemes kedélyű ember. A ki őt családja körében látja, a mívelt, kedves és szerető hitves oldala mellett, a ki benne a boldog apát megfigyelte, s a ki vele a társadalmi szokások rideg formáin túl is érintkezett, az becsüli benne az embert, a kinek jósága és szivessége ritkitja párját. Lukács Béláról mindenki tudja, hogy nemcsak tehetségei és tapasztalata, nemcsak a buzgalom és odaadás, melyet állásában eddig tanusitott, képesitik a miniszteri tárcza vezetésére, hanem az a szeretet is, melylyel egész eddigi életét az ország közgazdasági ügyeinek és nemzetlétünk fejlesztésének szentelte.«

Üdvözöljük a korona új tanácsosát, volt országgyűlési képviselőnket, ki Szamosújvár mandatumával ment 1872-ben első ízben az országgyűlésre — megérdemlett, fényes állásában!

Sz. K.

Római telep Szamosújvár határán.

A tudósok, — kik azt az útat, mely Salinae-nél kezdődött és Patavissa-Napocá-n át Optatiana-Largia-Certia felé vezetett, azonosnak tartották azon útvonallal, mely a mostani Tordától Kolozsvár, Szamosújvár, Deés és Csicsó-Kereszturig terjed — sokáig kétségeskedtek abban, vajjon a ‚Napoca‘ név, miről a Peutinger-féle földabrosz tesz említést, Kolozsvárra vagy Szamosújvárra vonatkozik; később azon vélemény emelkedett túlsúlyra, mely azt Szamosújvárra vitte.

Ezt a véleményt védték a mult században Timon Samú,[1] Felmer Márton,[2] Benkő József[3] és Bartalis Antal;[4] sőt újabb időben maga Torma Károly[5] is. De ezután kételyek kezdettek ez ellen felmerülni, minek kifejezést is adtak Cellarius Kristóf,[6] dr. Neugebaur[7] és maga Torma Károly[8] is. Végre Mommsen Tivadar[9] a Kolozsvártt talált és Napoca nevet viselő feliratok alapján — mert tekintetbe nem lehet venni azokat a feliratokat, melyek szintén ezt a nevet tartalmazzák ugyan, de oly helyeken (Gyulafehérvár, Torda, Alsó-Kasály) találtattak, melyekre sehogysem vonatkozhatik, — a kérdést Kolozsvár javára döntötte el. Napoca tehát Kolozsvártt volt, ellenben a szamosújvári római telep nevét még eddig nem tudjuk, míg azt valamely szerencsés felfedező meg nem határozza.

A szamosújvári római castrum, mely a nagy berek, a malom árka és a Kolozsvár felé vezető országút között terül el, az itt talált számos és A II P bélyeggel ellátott burkolattégla tanuskodása szerint valószinű, hogy lovas-osztály álláshelye volt, melynek kőanyagát a Martinuzzi-féle vár, a város-alapitó örmények házaik, főtemplomuk, sőt talán a Karácsonyi-szegényház felépitésénél használták fel. Volt itt fürdő is, mit kétségtelenné tesznek az itt talált melegvezető csövek, faszén-maradványok és a tűzhely padozat, mely tégla-, kavics- és mészből álló kőkeménységű vakolat. A castrum elpusztult házainak nyomai is láthatók.

Nem jelentéktelen az ezen telepen talált leletek száma.

I. Neugebaur ezen leletekről tesz emlitést:

---

[1] Imago antiquae Hungariae, Tyrnaviae 1735.

[2] Primae lineae Magni Principatus Transilvaniae historiam antiqui, medii et recentioris aevi e hibentes, Cibinii 1780.

[3] Specialis Transilvania (kézirat) I. r. 8. fej. 124 §.

[4] Ortus et Progressus Imperii Romanorum in Dacia mediterranea, Posonii 1787.

[5] Erdélyi muzeum-egylet évkönyvei, I. köt. 1861.

[6] Notitia orbis antiqui cum observationibus Conradi Schwarz, Lipsiae 1731, tom. I. pag. 478.

[7] Dacien aus Überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt 1851, S. 232.

[8] L. Archaeologiai közlemények, IV. köt. (1864) 16. o.

[9] C. I. L. III. 169 lap, VIII. sz.

1. T. N. PER BARBAROS GENTES ARMIS RESISTENTES VIIS PATEFACTiS. N. C. P.[1])

2. IMP. CAESAR D. NERV. INVICTO AVGVSTO FELICI SABINA V. I. NUMINI EUS.[2])

3. Egy 3' magas kő, melyen két kis oszlop között redős ruhát viselő női alak látható. Magán házba van befalazva.

4. Egy 2' magas, gazdagon ékitett fülkében női fő.

5. Lapos kövön edény, füléből rágcsáló kigyók tekerőznek.

6. Neugebaur 1847. máj. 8-án a mondott római castrum falazatában mindenütt római cserepeket talált.

II. A Torma Károly által emlitett leletek[3]) ezek:

1. A kőből való köb, mely 2' 9'' magas és 2 láb $^{1}/_{2}$'' széles, egyik oldalán Herculesnek alig kivehető alakja, másik oldalán ló mellett álló alak van féldomborműben (basrelief) nagyon esetlenül kifaragva; két oldala simán maradt. Sokáig állott az »Alsóközép-utcza« 8 számú háza előtt.

2. Kőtábla-töredéken egy ülő gyermek-alak, mely a farkas emlőjét tartja — látható féldomborúan faragva.

3. Egy kőtábla, mely lónak és kutyának csak félig kifaragott alakját tünteti elő.

4. Feliratos kőtöredék, melyen e betűk olvashatók:
ISSIM . . . . S . . . .

Ezen utóbbi három darab szintén Szamosújvártt az »Alsóvizútcza« 1. (régi számozás 56) számú ház falába van befalazva.

5. Redős togájú, szakállas férfiú mellképe; a jelenleg országos fegyintézetnek használt szamosújvári vár, Martinuzzi által épitett részének falába illesztve.

---

[1]) Domino orbis Trajano Nervae per barbaros gentes armis resistentes viis patefactis »Napocensis Colonia Posuit.« Neugebaur és Ackner olvasása.

[2]) Wieseler és Mommsem mindkettőt (Corpus Inscriptionum Latinarum, 1873. harm. köt. első rész 166 lapján) költöttnek mondja (»ut Napocam hic fuisse demonstrarent.«)

[3]) Erdélyi museum-egylet évkönyvei, I. köt. 30—36. lap.

6. Két kőtábla, melyeknek elseje egy delphinnek alig kivehető alakját ábrázolja.

7. A másik nőt és szakállas férfiút tüntet elő.

8. Fogadalmi oltár, melyen e felirat olvasható:

HERCULi SANCTo
MARC. VERACiLi V
VERVS. LEG. AVG
PROP. CVRANT
PANNON. MAXI
PREF. EQ

Az az: Herculi sancto | Marcus Veracilius | Verus legatus Augusti | propraetore curante | Pannonio Maximo | praefecto equitum.

A 6. 7. és 8. alatt emlitett három darab a főpiaczon, a Placsintár-féle ház, udvar felőli falába van illesztve.

9. 1852-ben a castrum romjai között találtatott a) cserép tál; b) kőből kifaragott, kiterjesztett szárnyú sas, fej nélkül; c) kőszobor töredék, mely — hihetőleg — Amort ábrázolja. Mind a három Gábrus Zachar tulajdonát képezte.

10. Széplak határán találtak egy, Torma Károly birtokában levő mély-vésezett carniol-darabot, mely széken ülő Jupiter-alakot, sasával lábainál, ábrázol.

11. Az 1835-ben e római castrum mellett talált, négy darabban összeállitott becses bronsz-féldombormű az erd. museum-egylet archeol. gyüjteményében látható.

III. Homokkőből faragott sírkő-töredék, melyen koszorú által képezett körben szakáltalan férfiú dombormívű mellképe — két oszlopon nyugvó félkörű boltozat alatt — látható. Az ábra alatt ez a felirat olvasható:

D(is) M(anibus) Daphno.[1]) E sirkő-töredék több római dombormívű faragványnyal a Szamosújvártól $^{1}/_{2}$ órai távolságra eső Szamosújvár-Némethiben az ev. ref. templom falába van kivűl befalazva. Kétségtelen, hogy e római műemlékeket a szamosújvári római állótáborban találták s azokat a szamosújvár-némethii német települők templomuk szentélyének falába falazták.

IV. Homokkőből faragott síremlék alsó része; felirata ez: (Dis Manibus . . .) tilianus miles (le)gionis X(III) Geminae

---

[1]) Archeol. közlem. V. 1865. 13. lap.

Antonianae librarius consularis numeri et Aelia Paulina et Ulpia Dubitata filiae parentibus pientissimis posuerunt.[1] Találták 1865-ben a város malmának gátja mellett. Voith Miklós ügyvéd adományából az erdélyi muzeumban.

V. A város birtokában:

1. Egy homokkőből készült síremlék oszlopteteje, evvel a felirattal: D(is) m(anibus). M(arco) An(tonio?) . . . dec(urioni) alae II. Pa[nn(oniorum) . . . ius Secun]dinus dec(urio) a[lae eiusdem . . . E követ a városi majoros Lázár Bogdán a Szamos árkában találta 1886-ban.

2. A város keleti lejtőjének vizmosásában, mely a téglavető alatt délre fekszik, talált és homokkőből készült két fogadalmi oltár; az egyiknek felirata ez:

(p)ro salute (L)icini (ani Au) g(usti) [f(ilii)] Felicis n(obilissimi) [C(aesaris] Florentinus et Suriacus.

A másikon ez a felirat van: Sabino et A(n)u(l)lino c(os.) diis b(onis imp(erii?) pro sal(ute) d(omus) d(ivinae) in honor(em) Nocturnor(um) M(arcus) Valer(ius) (An)tonianus (v)otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Itt még találtak egy felirásos homokkő darabot. Ugy látszik hogy e lelőhely a mondott telep szenthelye volt.

3. 1888 nyarán a Szamos árkában talált domborműven, mely részét képezi egy síremléknek — három tunicába öltözött alak mellképe és két patkó látható.

4. Homokkőből durván kifaragott négyszögű oszlop capitellje (főte), mi szintén a Szamos árkából került napfényre.

5. A Szt-János képszobra közelében 1886-ban emberi csontokkal együtt jó karban levő agyaglámpát és 1892. július havában egy cserép-tányért, egy csuprot és egy mécsest találtak.

6. Szamosújvár mellett létezett római fürdő helyén talált Osztián Kristóf főjegyző 1890. szept. 16. (27 cm)^2,4.5 cm. vastag téglát; felirata ez:

Terentius Fegel(lius) Titus De(c)i(anus), Bitus Los(cus?) Cn(e)iu(s)? Gemel(lius) Ta(...?) Marci an)us. ABC...

E táblán látható a nagy ABC egészen (van a betűk közt K, Q, X, Y, Z is).[2] Ezt a leletet becsesnek tartják.

---

[1] L. Archeol közl. VI. (1866) 146—14 f l.

[2] L. Archeol. Értesitő XII. köt. 2. sz. Budapest 1892.

7. A gát közelében kavics-ásó munkások 1892. júl. 21-én találtak egy bronszból való szép mívű ép Minervát. Igen becses lelet.

VI. L . . . birtokában is van egy fogadalmi oltár (ara), felirása következő:

J(ovi) o(ptimo) m(aximo). M(arcus) N(...ius) Lucreanus pr(aefectus) a(la)e II. Pan(noniorum) v(otum) s(olvit) l(ibens).

VII. A gymnasium birtokában:

Egy kvárcztrachytból faragott, koszorúzott fő; hátsó része simára van levésve. A Szamos árok gátja közelében találtatott. Agyagcsésze; ezüst- és réz-érmek. . .

Aztán ember-emlékezet óta nemcsak az itt járó-kellő ifjúság, hanem egyesek is találtak a castrum helyén több római tárgyat, melyek — mint magánbirtokok — lajstromozatlanul maradtak.

A malom-árok és a keleti oldalon levő domb közt elnyuló téren is fellelhetők a római telep maradványai. Énmagam a vádi fogadó kertjében római kemencze-téglát, négyszögű téglákat, jól fentartott agyagkorsót, fazekat, különböző edénydarabokat és egy hajtódárdának (framea) vashegyét találtam. — Idővel még sok más tárgy is kerülhet napfényre.

Ennyit tartottam szükségesnek e folyóiratban a közlésre. Különben a szives olvasót, ki a Szamosújvár mellett levő római telepről és az itt talált maradványokról többet akarna tudni, az »Archeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn (Jahrgang XIV. Wien, 1891.) czimű műben megjelent hosszabb és részletesebb dolgozatomhoz utalom.

Ornstein József,
cs. és kir. nyug. őrnagy.

Szamosújvári levelek.

I.

Nemzetiségi viszonyainkról.

Minálunk, értve e város társadalmát, a nemzetiségi viszonyok jellemzésére — hála az Égnek — elég e három betű: Pax. Jelszavunk e tekintetben is, hogy a sokféle népfajok közt állandó és zavartalan béke legyen. Pedig vegyes népesség lakja, faji eredet tekintetében úgy a várost, mint a közvetlenül határos vidéket. Szamosújvárnak zömét, város-alapitó, ősi törzslakosságát tudvalevőleg az örménység képezi, de a mellett lakosai közt nagy számmal vannak magyarok és románok is; ezenkivűl kisebb számmal németek, zsidók, stb. Mindamellett e város a különböző népfajokhoz tartozó honfiak társadalmi békés együttélésének — mondhatni — mintaképül vehető klasszikus földjét képezi. Ethnographiai tekintetben tehát meglehetősen tarka vegyületet képez a mi lakosságunk, melynek soraiban az emlitett ötrendbeli népfajon kivűl még több más népfaj képviselőire is akadhatunk; természetesen csak szórványosan, százalékkal ki sem fejezhető lélekszámban.

Főbb néptörzseink: e város örmény, magyar és román lakossága s mint jeleztük, példányszerű békességben, s hazafias egyetértésben él egymás közt; s ha magyar hazánk minden városa és vidéke a különböző népfajok és nemzetiségek kölcsönös megbecsülésének ily örvendetes képét tüntetné föl, — úgy valóban sem nemzetiségi egyenetlenség, sem hazaellenes üzelmek és izgatások nem háborgatnák többé a politikai értelemben vett egységes magyar nemzetet alkotó népfajok összhangját és közbékéjét.

Mondanunk is alig szükséges, hogy egész irodalmi működésünk irányának egyik szilárd alapelvét: vezércsillagát épen ezen békés köz-szellem ápolása, fejlesztése és megszilárdítása képezi és képezendi a jövőben is; s e tekintetben legalább a Szamosvölgy kebelén folyton szeretnők éleszteni, ébren tartani a hazai nemzetiségek teljes egyetértésének és együttérző hazafiságának üdvös szellemét, — ellensége levén az ember és ember közti gyülölködésnek, minden alakjában, akár egyesek, akár pártok, fajok vagy felekezetek közt jelentkezzék az, s legyen bár neve nemzetiségi kérdés, pártszenvedély, avagy antiszemitizmus. Mi tisztában vagyunk azzal rég, hogy sem a hazának, sem e városnak nincsen szüksége a társadalmi egyetemes közbéke, a nyugalmas nemzeti munka s a józan irányú előhaladás megzavarására; s már a keresztény katholicizmus által sugallt humanizmusunk is kötelességünkké teszi, megbecsülni az emberi méltóságot minden irányban párt, faji, felekezeti

és ruházati különbség nélkül, a szeretet szent vallásának szellemében.

S éppen azért mi a legnagyobb örömmel teljesithetjük szerény körünkben a feladatot, mely a többek közt reánk, mint városunk jelenkorának krónikásaira hárúl, hogy nyiltan konstatáljuk Szamosújvár nemzetiségi viszonyainak mintaszerűen emelkedett szellemét; melyben úgy a város fölvirágzása iránti reményünknek egyik biztositékát szemléljük, mint becses tényezőjét a társadalmi egyenetlenségek elkerülésére irányzott legőszintébb törekvéseinknek. Adja is az Ég, hogy az idők végeiglen, minden nemzedék békét élvezhessen e nemes város földjén és falai közt; mert hisz irva vagyon: »Ha az Ur nem őrzi a várost, hasztalan vigyáz, a ki őrzi! . . .

S.

A kath. örmények.

III.

— Befejező közlemény. —

a) A pátriárkhai megye: Konstantinápoly: 32 pap, 16 templom, 10 iskola, 10000 lélek.

b) Érsekségek: Lemberg: 17 pap, 22 templom v. kápolna, 2 iskola, 4500 lélek.

Aleppo: 13 pap, 7 templom, 4 iskola, 7500 lélek.

Márdin: 13 pap, 8 templom, 7 iskola, 8000 lélek.

c) Püspökségek: Ádáná: 8 pap, 7 templom, 7 iskola, 2500 lélek.

Alexandria: 4 pap, 5 templom, 1200 lélek.

Diárbekir: 12 pap, 10 templom, 10 iskola, 4000 lélek.

Angorá v. Ancirá: 32 pap, 4 templom, 18 iskola, 8000 lélek.

Ártvin: 23 pap, 22 iskola, 12000 lélek.

Brussza: 9 pap, 8 templ., 7 iskl., 11000 l.

Cézarea: 3 pap, 4 templom, 2 iskl., 1500 l.

Erzerum: 54 pap, 76 templom, 19 iskola, 10000 lélek.

Iszpáhán: 1 pap, 500 lélek.

Kárput: 4 pap, 4 templom, 10 iskola, 1700 l.

Márás: 10 pap, 4 iskola, 6000 lélek.

Méliténe; 7 pap, 10 templom, 8 iskola, 4000 l.

Mus: 6 pap, 5 templom, 2 iskola, 4000 lélek.

Szebászte: 2000 lélek.

Trápezunt: 10 pap, 3 templom. 4 iskola, 5000 lélek.

Tokát: 2000 lélek.

d) Összegezés: Egyházi rend: 1 pátriárkha, 3 érsek, 15 püspök, 305 áldozár. Mékhitárista és szent Antal rendű szerzetes

200. Az örmény szert. papságon kivűl mint hithirdetők az örmény püspökök joghatósága alatt működnek: jézus-társasági, ferenczrendi, kapuczinus, domonkosrendü atyák.

Örmény szerzetesnők: a Szeplőtelen-Sz. Szűz leányai.

Templom v. kápolna: 189; iskola 134; hivek száma: 111,400. Miután laknak kath. örmények a világ más részeiben is, 120 ezerre tehető a kath. örmény hivek száma.

Hazánkra vonatkozólag az »Armenia« tudós szerkesztője, Szongott Kristóf urhoz fordulván megbizható adatokért sziveskedett velünk közölni:

»Az erdélyi kath. örmények egyházilag a világ más kath. örményeivel nem tartanak össze. Közöttünk és a világ más kath. örményei között nincs semmi összetartozás.

Apáink Moldva-Oláhországból jöttek be 1672-ben: 3000 család (mintegy 15,000 lélek) A beköltözés éveiben nem-egyesültek voltak őseink, de az örmény szertartást követték. De nem sokára egyesültek a róm. kath. egyházzal.

Róma 1691-ben Verserescul Oxendius hazai örményt nevezi ki püspökünkké. Püspökünk 1715-ben halt el; széke betöltetlen maradt. Azóta a hazai örmények az erd. róm. kath. püspök joghatósága alatt állanak.

Létezik Erdély területén az örmény szertartás. Papjaink örményül és örmény szertartás szerint miséznek Van négy parokiánk Erdélyben: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Sz.-Miklós és Csik-Szépviz. Erdélyben van összesen 11 örmény szert. kath. pap. — Papjaink a mult században Rómában tanultak (Collegium Urbanum), ott is szentelődtek; most Gyulafehérvárt tanulják a theologiát, de vagy a bécsi örmény mekhitarista érsek-apát vagy a lembergi örm. kath. érsek szenteli föl őket. »*Kath. hitterjesztés lapjaiból.*«

Kisebb közlemények.

A British muzeumból. Az »Academy« czimű angol tudományos folyóirat azt a hirt közli, hogy az angol muzeumot, mely milliókat költ régiségekre, bizonyos szédelgőnek sikerült rászedni. A muzeum ugyanis megbizott egy angol régiségtudóst, hogy Asuán-ban és Ninive-ben ásatásokat eszközöljön, s az illető tudós be is szolgáltatott a muzeumnak egy csomó ékirással boritott kőtáblácskát és papyruszokat, melyekről azt állitotta, hogy azokat Ninive romjai alól ásta ki. Most azonban Rassam Hormuzd, hírneves angol-örmény archaeolog, a ki csakugyan ásatásokat végzett Ninive romjainál, leleplezi az angol régészt, s azt állitja róla, hogy a kérdéses táblácskákat és papyruszokat nem ásta ki Ninive-ben, hanem Bagdadban vásárolta azokat arab kereskedőktől, kik állitólag a Der folyóban találták e régiségeket; a hol azok — Rassam szerint — babyloniai romok maradványai voltak.

Örmény képviselők Romániában. Romániában febr. nyolcz első napja alatt voltak a képviselői és senatori választások; itt most a conservativ és alkotmányos párt jutott uralomra. Míg a liberalisok kezében volt a kormány, csak egy örmény volt a képviselőházban; ellenben ezek bukása után mindig volt 3—4 örmény, vagy a senatusban, vagy a képviselőházban. Az idei választások alkalmával ez az öt örmény jutott be a senatusba: Bêjékleán Gergely (Fêlcsivi kerület), Csolákián Gárábéd (Botusáni ker.), Thátoszeán Chácshéresz és Thátoszeán Thorosz (Nyámczui ker.) Govláveán Krikor (Szucsávái ker.) és Govláveán János (Bosusáni ker.)

A »Földrajzi közlemények« czimű folyóirat Butyka Dezső orvostól, ki tiz évig tartozkodott Örményországban, dolgozatot közöl a Törökországban lakó kurd népről.

Irodalom és művészet.

Eginián költeménye az utolsó örmény királyról, melyet Fehér Gerő gyönyörű forditásában mult havi füzetünkben közöltünk, olvasóink körében méltó feltünést keltett, s a legteljesebb elismerést vivta ki ugy a jeles költő, mint a tehetséges műforditó részére, a kit mi is minél gyakrabban óhajtanánk megszólaltatni folyóiratunk lapjain, a gazdag örmény irodalom költői termékeinek fenkölt szellemi átültetésében szolgálatot téve a magyar irodalomnak és dicsőséget szerezve papi állásában folytatott szellemi működése által az egyháznak is. Örömmel vettük egyébiránt azon hirt, hogy nevezett irótársunk az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat szerkesztőségébe szerkesztőtársnak választatott.

Képes naptár. Az »Aurora«-nyomda kiadásában jövő 1893. évre e lapok szerkesztője: Szongott Kristóf egy illusztrált ismeretterjesztő naptárt fog szerkeszteni, mely a tulajdonképeni naptári és hirdetési részeken kivűl, több mint öt ivnyi irodalmi részt fog tartalmazni, a legérdekesebb változatos olvasmányokkal, s különböző ismert nevű irók közreműködése mellett.

A Luszineán család érmei. A párisi »Journal d'Etudes Commerciales« czimű lap a következő czim alatt egy hosszú és érdekes czikket közölt a franczia királyi házzal rokonságban álló örmény Luszinián herczegekről: »A Luszinián család érmeinek története. Préau Károly akadémiai hivatalnok-, több tudós társaság tagjától.« (Histoire numismatique de la Maison de Lusignan. Par Charles Préau, Officier d'Académie, Membre de plusieurs Sociétes savantes.)

II. Vilmos császár képe. A »Berliner-Börsen-Courir« azt mondja, hogy a sultán megvette egy örmény festőtől azt a képet, mely megörökitette a perczet, midőn a német császár a Jildiz palotában (Konstantinápoly) tartozkódott — és II. Vilmosnak küldötte ajándékba.

Közgazdasági élet.

Egy manchesteri örmény, névszerint Ohánnesz Ándreászián nagykereskedő és gyártulajdonos levelet intézett szerkesztőségünkhöz, melyben tekintettel ottani összeköttetéseire késznek nyilatkozott Magyarország kiviteli kereskedelmének előmozditása érdekében a hazánkbeli termények: állat, állati bőr, méz, viasz, gabona és a t. forgalomba hozatala és üzleti értékesitése végett, Angliában a szükséges közvetitéseket eszközölni, ha ezirányban a magyar kereskedelmi körök részéről esetleg hajlandóság mutatkoznék.

Mi újság az örmény világban?

I. Hazai tudositások.

Gajzágó Salamon, a magyar kir. állami számvevőszék nagyérdemű elnöke és legelső szervezője, huszonkét évi államszolgálat után, mint hirlik, nyugalomba vonul. Közelismerés kiséri a magánéletbe visszavonuló, s általános tiszteletet élvező államférfiút!

Dr. Molnár Antal, a képviselőház jegyzője, a szabadelvű pártkör hirlapbizottságának tagjává választatott.

Dr. Patrubány Lukács budapesti tanár, jeles irótársunknak, a folyó szünidő alkalmából tett olaszhoni utazásában, többek közt a San-Lazaro-kolostor tiszteletreméltó agg, tudós költőjével: Alisán-nal is volt alkalma személyesen találkozhatni.

Gajzágó Manó, budapesti büntetőjárásbiró, az igazságügyminiszter által egybehivott ügyviteli szaktanácskozmányba meghivatott.

Szenkovics Márton a kolozsvári zeneconservatorium alelnöke, korábbi 7000 frtos alapitványát 10.000-re egészitette ki; az egylet történetének megirására pedig ötven frt irói tiszteletdijat ajánlott fel.

Ákontz Alajos végzett joghallgató, okleveles gazdász, marosbrettyei ifjú földbirtokos, élete huszonhatodik, boldog házasságának negyedik évében elhunyt; s a kolozsvári közsirkertben nagy részvét mellett helyeztetett örök nyugalomra. Béke hamvaira!

II. Külföldi hirek.

Magyar zászlószentelés Konstantinápolyban. Széchenyi pasa, a jubiláns tűzoltó parancsnok, a budapesti önkénytes tűzoltó-testület számára pompás aranyhimzésű selyemzászlót készittetett, melyet a török fővárosban egy magyar kath. pap: Várady Ferencz pápai kamarás, csákovai esperes-plebános, a hazánkbeli tűzoltóság főpapja szentelt fel, a ki a szokásos katonai disz mellett, ez alkalommal örmény katholikus papok segédletével mondott tábori szentmisét. A zászló-anyai tisztet a konstantinápolyi osztr.-magy. nagykövet: Calice báró neje vállalta el.

Ágop Popovics nevű gazdag örmény Belz-ből (Bessarabia) öt tagból álló családjával az előpataki (erdélyi részek) fürdőn időzik.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora" könyvnyomdája.

DÁVID ANTAL
92 SZEP 2 N
KÉZDI VÁSÁRHELYT

Hászun Antal
bibornok.

DÁVID ANTAL
92 SZEP 2 N
KÉZDI VÁSÁRHELYTT

Hászun Antal bíbornok.

A jelen század sok jeles egyházi méltósággal áldotta meg az örmény egyházat. Ezek közül megemlitendők különösen: Ákoncz, a velenczei mechitháristák főabbása; Bábik Adeodát, ecsmiádzini érsek; és a bécsi mechitharista rend alapitója; Szerviján patriarkha és erzerumi érsek; Áristaczes Ázáriá, caesareai érsek; Ájvázowsky Sergius, előbb velenczei mechithárista, később theodosiai püspök; Krimján patriarkha; Esztegár, szelimbriai érsek; Ázárián István primás és patriarkha. De ezek közt bizonyára az első helyet foglalja el Hászun Antal patriarkha-primás és bíbornok nemcsak azért, mert kiváló, nagy észtehetség, messzelátó politikus volt, s széles tudománya és sokoldalú tevékenysége által nagy érdemeket szerzett az örmény egyház előtt; hanem azért is, mert az egyházi méltóságnak azon magaslatára emelkedett, melyre az örmény egyházban még senki fel nem jutott. XIII. Leó pápa őt kiváló érdemeiért bíbornokká nevezte ki. Erre a keleti egyházban csak egyetlen egy példa van: Bessarion.

Ezen nagy férfiú életrajzának rövid vázlatát akarom jelen soraimmal a tisztelt olvasóval megismertetni.

Hászun Antal Konstantinápolyban született igen szegény, de tisztességes és jámbor örmény szülőktől 1809. junius 13-án; édes atyját Hászun Jakabnak hivták, anyja Budsákján Teréz nevet viselt. És mivel az örménység nyugaton úgy, mint keleten nagy tiszteletben tartja páduai szent Antal emlékét, az új szülöttnek Antal nevet adtak a keresztségben, hogy a szent, figyermeköket különös pártfogásába vegye. Mint kis gyermek ő is részt vett azon üldözésekben, melyek II. Máhmud uralkodása alatt történtek; a számüzött családokkal együtt, Anczyrába kellett menekülnie.

Az elemi iskolát szülőföldjén végezte úgy, a hogy akkoriban lehetett Konstantinápolyban iskolákat végezni. De mivel nagyon szerette a tudományokat, szülei kérésére, az ottani örmény egyház lelkészei Rómába küldötték két társával együtt, hogy a Vatikán szemináriumában képezze ki magát. Azonban társai: Boságián és Dervisián nem vétettek fel, vagy azért, mert üres hely nem volt, vagy mert nem volt hatalmas pártfogójuk. Ezek tehát visszatértek Konstantinápolyba. Később a bécsi mechithárista szerzetbe kerültek; Boságiánból caesariai érsek és a mechithárista rend főapátja lett († 1883); Dervisián Konstantinápolyban, mint apostoli misszionárius működött és Hászunnak jobb keze volt; nagy tevékenységeért és az egyháznak tett sikeres szolgálatjaiért a hetvenes években infulas abbásnak neveztetett ki († 1885).

Hászun tanulmányait, miket nagy sikerrel folytatott, az Orbán-féle propaganda collegiumban végezte be; itt szenteltetett fel pappá 1832. szept. 5-én 23 éves korában. — Visszatérvén hazájába, előbb mint segédlelkész, később mint plebános nagy buzgalommal működött az egyház érdekében. Tiszta erkölcse, a hithez tanusitott törhetetlen ragaszkodása- és az egyházi ügyek körül szerzett érdemeiért annyira megkedvelték, hogy az akkori örmény patriarkha: Nuridsán ajánlatára a szentszék Hászunt ánárzábai érseki czimmel segédpüspökké nevezte ki a patriarkha mellé.

Ezzel nagy műkör nyilt meg Hászun előtt. Új iskolákat alapitott, templomokat alakitott át, kápolnákat épittetett és új rendszabályokkal látta el az egyházi és világi intézeteket. A világi és szerzetes papok viszonyát rendbehozta. A kifejtett nagy tevékenység, a reformok sikeres eredménye, de különösen erős ragaszkodása a török államhoz, őt abba az előnyös helyzetbe hozták, hogy Nuridsán patriarkha halála után ő választatott meg a nemzet és neveztetett ki a magas porta által patriarkhának (1846-ban.)

Ezen méltóságnak — az egyházi ügyek gondozásán kivűl — főfeladata az, hogy a kath. örmény egyházat képviselje a magas portánál.

Mint konstantinápolyi érsek és örmény patriarkha az egyházi, de különösen a világi bonyolodott ügyeket nagy ügyességgel végezte; rendbehozta az egyházi és a nevelési intézetek jövedelmeit; épitett kórházakat, egy remek székesegyházat (Աստուածածին : Istenanyja), szemináriumot, rokkantak és szegények házát majdnem semmiből. Nagy ügyessége főképen abban állott, hogy ki tudta választani maga számára az egyházi embereknek szine-javát, kiket mindig maga körében tartott és azok által végeztetett mindent. Lelki ereje oly nagy volt, hogy a mit egyszer tervbe vett, annak sikerülnie kellett tüzen-vizen.

Tetteire a koronát azon két — valósággal — merész lépés helyezte, a melyre vitte őt határozott jelleme és erős akaratja. Az első tökéletesen sikerült, de a második nem egészen; és evvel sokat is veszitett, a mint mindjárt látni fogjuk.

A nőnevelés az örményeknél majdnem egészen el volt hanyagolva. A figyermekek neveléséről gondoskodtak a bécsi és velenczei mechithárista atyák; de nem volt leány nevelőintézet. A nagy szükséget átlátván Hászun éles szeme, örmény nőszerzetet alapitott, hogy a nőnemnek vallásos nevelést adjon. Találkozott fáradságos utjában akadálylyal is, de azért az ötvenes években megalapitotta a »Szeplőtelen Szűz Mária fogantatásáról« nevezett apáczák társulatját, a paulai Szent-Vincze, franczia kegyesrendi nővérek mintájára.

Fönséges terve tehát szépen sikerült, mert a buzgó és fáradhatlan örmény egyházi személyzet erkölcsi és a lioni társulat anyagi támogatása mellett képes volt a szerzet számára terjedelmes lakóházat épiteni és azt külön szabályzattal ellátni. A rend első növendékei közül nehányan Rómában, mások franczia városokban, vagy Bécsben nyerték kiképeztetésöket. Az új szerzetrend ugy felelt meg hivatásának és oly sikerrel végezte kötelességét, hogy kevés idő mulva Kis-Ázsiának, — mely melegen felkarolta az ügyet — nevezetesebb városaiban is nyithatott fiókintézeteket és iskolákat. Maga az alapitó volt a főigazgató; de vezetőket és gyontató-atyákat mindig a bécsi mechitharista szerzet tapasztaltabb tagjai közül választott. Hászun ennél szükségesebb, hasznosabb és üdvösebb intézetet nem alapithatott. Meg is volt nagy öröme és lelki vigasztalása, mert még életében láthatta intézményének nagy elterjedését: huszonötnél is több helyen alapitottak fiók-zárdát.

Ezen legszebb tettével, miből az örmény egyházra előny és a nemzetre haszon hárult, kedveltette meg magát leginkább a római szentszék előtt is; evvel készitette elő és egyengette ki maga számára a dicsőségnek, melyre régen vágyott, göröngyös útját is. Felemelkedett ugyan a dicsőség legfelsőbb fokára, de ez által az örmény nemzettel meghasonlásba jött . . . és ez okozta bukását is.

Ugyanis rég óta vágyodott a primatialis méltóságra: az örmény egyház feje (»katholikosz«) akart lenni. Ezt a magas állást még a XIII. században, a keresztes háborúk alatt Ciliciának, Szisz városában székelő érsekek, kik többnyire szerzetesek voltak, kapták, mely később — a XVIII-ik században — Chesrovába tétetett és a Libánon hegyen lakó antonianus-szerzetesekre ruháztatott át. Hászun ezt kancsal szemmel nézte és várta az alkalmas időt, hogy azt markába kerithesse. Az alkalmas idő 1866-ban kinálkozott, midőn Ászdvádzádurján, vagy is VIII. Péter »katholikosz« meghalt. IX. Pius pápa által kineveztette magát ciliciai primásnak a nélkül, hogy figyelembe vette volna az örmény nemzet régi jogát, melynél fogva a nemzet intelligencziája a püspöki karral együttesen választott három egyént és megerősités végett a római szentszék elébe terjesztett. A most alkalmazásba vett eljárás mellőzte a nemzetet; sőt a kinevezési bullába a többek közt azt az indokolást is betétette: hogy a nemzet nem tudhatja kellőkép azt, hogy mi jó az anyaszentegyházra nézve és nem egyszer történt meg az is, hogy a többnyire világi tagokból álló választmányi gyülés olyan személyeket ajánlott a szentszéknek, kik nem voltak képesek egészen megfelelni azon fontos állásnak. Hászun ezen politikus eljárásával nemcsak az ámulatba esett püspöki kar nagy részének lelkületét zavarta meg, hanem az örmény nemzet intelligencziáját is maga

ellen lázitotta. De ezen, az örmény nemzet által régen gyakorolt jogán ejtett csorba reá nézve nem maradhatott következmény nélkül. Csak az alkalmas órát várták . . .

1869. öszén a primás elnöklete alatt örmény egyházi zsinat tartatott Konstantinápolyban. A jelen volt 19 püspök és érsekkel szemben ugy viselkedett a primás, mint alattvalóival. Az általa előterjesztett ügyeket az ő inye szerint vitte keresztül a püspökök nagy bosszúságára.[1]) Ennek következménye aztán az lett, hogy a püspöki kar azon tagjai is, kik eddig pártján voltak, tőle elváltak.

1870-ben tartott vaticani általános zsinat után, a körülmények megváltozván az örmény egyházi ügyek egészen más irányt vettek. A püspöki kar — három egyén kivételével — a ciliciai püspökök unszolása és izgatása folytán, nyiltan elpártolt tőle. Igy keletkezett az örmény kath. egyházban a schisma. Hászunista és ántihászunista pártra szakadtak. A viszály az örmény egyházban mintegy tiz évig tartott. Ezen idő alatt a kath. templomok sorban, a primási kathedrálist kivéve, a szakadárok kezébe jutottak. Az egyenetlenség még akkor sem ért véget, midőn Hászun a magas porta által, mint a politikai egyenetlenségek és belső zavargások okozója, a török állam területéről számüzetett. Hászun ezen idő alatt többnyire Rómában és Bécsben tartozkodott.

Míg Hászun távol volt, az egyenlőtlenség lassanként megszünt: a templomok egyenként a katholikusok kezeibe kerültek vissza. Miután az ügyek annyira javultak, hogy újabb viszálytól tartani már nem lehetett, a porta megengedte — közvetve, hogy Hászun visszatérhessen; de a számüzési rendeletet nem vonta vissza. A török állam nem akarta tudni, hogy a primás Konstantinápolyban tartózkodik.

---

[1]) Hászun dicsvágya annyira ment, hogy a gyülésben még azon javaslat is előterjesztetett: »Nem volna-e czélszerű az erdélyrészi (ugy szintén az indiai) örménységet bekebeleztetni a Konstantinápolyban székelő primási dioecesisbe?« Terv, mely politikailag is kivihetetlen! Különben ez az eszme a nagy Lukácsinak kezdeményezésére vétetett fel a konstantinápolyi zsinat jegyzőkönyvébe. Annyi azonban bizonyos, hogyha a hazai örménység örmény püspök fönhatósága alatt lenne, egészen máskép állana az örmény egyház ügye; az örm. szertartás és az örmény nyelv pedig nem lenne ennyire elhanyagolva.

Most Hászun ereje meg volt törve. Az, a ki egy pár évvel azelőtt úgy nyilatkozott, hogy ellenfelei lábai elé fognak borulni,[1] most politikáját egészen megváltoztatta. De már késő volt. Sem az egyházi személyzet nagy része nem tanusitott iránta többé őszinte ragaszkodást, sem az intelligenczia szeretetét vissza nem nyerhette.

Hogy az egyházi ügyek végképen kiegyenlíttessenek, és a nemzetnek is elégtétel szolgáltassék, a szentszék az agg primást, tekintettel nagy érdemeire, a melyeket az anyaszentegyház és az örmény kath. nemzet körül szerzett, 1880. november 13-án bíbornokká nevezte ki. Ennek folytán Rómába tette át lakását. Itt egészen felhagyott a politikai élettel és visszavonulva töltötte napjait. Itt volt ideje régi tervének megvalósitására: visszaállitotta a Leonina-féle örmény collegiumot.

1882-ben ülte meg 50 éves papi jubileumát, de egészen csendben, minden pompa nélkül. Testi ereje Rómában még inkább elgyengült; 73 éves korában 1884. febr. 28-án halt el a nélkül, hogy hosszasan ágyban fekvő beteg lett volna. Farsang utolsó vasárnapján ebédre hivta magához gyontató-atyját, ki az nap tizenegy óra tájt már a bíbornoki lakban volt, de nem mehetett be; mert a bíbornok — mint mondák — még alszik. Vártak még másfél órát; még sem kelt fel; akkor kopogtattak és bementek; de a bíbornok már egészen magán kivül volt; ellátták az utolsó szentségekkel. Négy nap mulva jobblétre szenderült.

Nagyon egyszerű ember, szerény és alázatos volt. A feltünést és a nagy emberekkel való társaságot, mennyire lehetett, mindig kerülte. Ámbár a főméltóságokhoz tartozott, mégis ezt mondogatta: Fuge praelatum, sicut peccatum (kerüld a nagy urakat, mint a bünt). Az emberekben nem igen hitt, de azért nagy bizalommal viseltetett Esztegár Vártán, az akkori mechitharista titkár iránt, kit egyedül be is avatott titkaiba. A legnagyobb bajokban és veszélyekben sem veszitette el erejét és higgadtságát. Bámulatraméltó volt türelme és kitartása. A hetvenes évek elején, roppant nagy szeminariumát, melyet annyi évi fáradság után épittetett, nagy tűz porrá tette annyira, hogy csak négy fala maradt meg. Ő akkor Rómában volt; sürgöny által tudatták vele a szomorú hirt. Mire ő csak ezt mondotta: »Az Isten adta, az Isten vette el.« Személyét illetőleg igen szigorú és puritán volt; az evés-ivásban tulságos mértékletességet tanusitott. Az egész nagy böjtöt tisztán és oly szigorúan tartotta meg, hogy azt csak húsvét napján, miséje után, tejes kávéval szokta megszakitani.

Eltekintve nagy dicsvágyától, az örmény egyháznak nem volt ilyen éles szemű politikusa, tevékeny püspöke . . . nagy embere.

Govrik Gergely.

Gyermek-hangok.

— Ághájáncz Leó költeménye. —

Egyetlen egy volt egész éltemben,
Ki igazán és forron szeretett;
Légy érte áldott drága, jó anyám —
Ki hün örködél gyermeked felett!

---

[1] 1869. szept. havában történt, hogy az akkoriban mindenható Napoleonnak neje, Eugenia, Konstantinápolyon át ment a a szuezi csatorna megnyitására. Természetes, hogy a nagy császárné tiszteletére sokféle ünnepélyt rendeztek. Az ünnepélyességek sorrendjébe fel volt véve az is, hogy a császárné a kath. örmény primási egyházban ünnepélyes istenitiszteletre megjelenik. A nagy fogadtatás után Hászun primás a magasan álló püspöki széken foglalt helyet; körülötte 15 püspök. A császárné méltósággal közeledett a primáshoz, azután letérdelt és nagy alázatossággal előbb annak jobbját és azután a kezében volt pacifikalét csókolta meg. Pár nap mulva bizalmas körben szó levén ezen jelenetről, a primás magáról kissé megfelejtkezve ezeket mondotta: »Hadd jöjjenek most ellenfeleim: a császárné is kezemet csókolta; kitekerem nyakukat.«

Magasba szállnak gondolataim,
Ha ajkamra anyám nevét veszem;
Nem földi lény: égből került ide;
Hisz ő valódi angyal volt nekem.

Tejjel táplálta gyenge testemet —
Mindent tud adni a jó anya-kéz —
Ő adta nekem édes nyelvemet:
Mindkettő olyan mint az enyhe méz.

A csecsemőnek, nincs jobb tápszere,
Mint jó anyjának megszentelt teje,
Ki kisdedével oly szépen beszél,
Mint senki más, — mert ő csak érte él.

Előttem van a kedves, szép alak —
Még hallom most is csengő szép szavát;
Midőn karjával keblére ölelt
S tanitott mondani „mamát“ — „tatát.“

Anyám örvendett dadogásomnak,
S a tehetségnek látva jeleit —
Hogy megovjon rossz szem-igézéstől:
Nyakamba aggatá kegy-szereit! . . .

Simay Gergely.

Örményországi képek.*

IV.

Karakalah és Kulpe.

Az Ararátról az igdir-i rónán keresztül vezet az út Kulpe hires sóbányáihoz s azon városok szomszédos rommaradványaihoz, a melyek Karakalah, Erovántásád és Erovántágérd — oly nagy szerepet játszottak Örményország régi történetében.

---

*) Mdme B. Chantre. A travers l'Armenie Russe. (Le Tour de Monde, 1892. ápr. 2).

Khorgántól meredélyes lejtőn kanyarog lefelé az ösvény hét köralakú tölcsér mellett, a melyeknek üregе be van töltve. A nyugati kráterek egyike mellett lehet átmenni Perzsiába vagy Törökországba. Balra elég jó karban tartott út vezet Bajazidhoz.

Órákig lehet járni ezen uton, a nap sugarainak égető heve alatt a nélkül, hogy hüsitő árnyékkal vagy a növényzet legcsekélyebb nyomával találkoznánk. A legközelebbi helység, Igdir szegényes bazárjában gyülnek össze a hegyekből a kurdok, hogy elárusitsák gazdasági termékeiket s némi bevásárlást tegyenek. Igdiron túl, a postaút mentén elszórva fekszenek Ali-Kamarlu, Tsalutsi és Kuluk helységek, fűz- és gyümölcsfáknak közepette, melyek fölött nagy csapatokban kerengenek a gólyák. Az út közeledik az Araxeshez, melynek partjainál petroleummal megrakott tevék mélabusan rágcsálják a sovány füvet.

Elszigetelt előfokon, melyet egy oldalról az Araxes vizei mosnak, a másikon pedig egy vizszakadék teljesen kiszáradt medre szegélyez, láthatók festői — az idő által fekete szinárnyalattal bevont romjai a régi Karakalah-nak (fekete város), melyet tévesen azonositanak Tigranocertá-val, Örményország egyik hajdani fővárosával.

Közepette a lávatörmeléknek, melyből város épült, emelkednek várának falai. Megkapó látványt nyujt ez a büszke rom; tornyainak vörös porphyr- és láva alkatrészei még ma is daczolni látszanak a századok viharaival.

A vár alatt feküdt a város központi része terjedelmes temetővel, melyben az örmények és perzsák sirjai békés csendben fekszenek egymás mellett. Alább nyult el a külső városrész, partján az Araxesnek, melyre híd volt épitve.

A temető emlékei között feltünik egy perzsa stylben épült tizenkét oldalú mausoleum, egy neme a halotti toronynak. A várral szemben fekvő terrasseon barlang látható, melyben hajdan magános remete lakott. »Százhusz keresztes remeté«-nek nevezték a barlangot környező kövekre vésett sok keresztről. Ez a hely ma is nagy tiszteletben áll az örmények előtt, a kik sürün zarándokolnak ide, különösen az asszonyok, imádkozni a meddőségük megszünéseért. Kissé távolabb fekvő emelkedésre teszi a legenda azt a helyet, a hol Jób a barátaival beszélgetett. Leirhatlan melancholiával töltik el a lelket ezen a lealkonyodó nap által megvilágitott romok, melyeknek néma csendjét csak a pacsirtának csattogása zavarja meg. Csakhamar egészen eltünik a nap tányérja a Mászisznak magas csúcsa mögött, melynek kőtömegei felváltva a legcsodásabb vörös, ibolya és zöld szint öltik magukra, mígnem hirtelen beáll a legsötétebb éjszaka . . .

Az Araxes partján s szélén a nagy fensíknak, melyet Karakalah romjai boritanak, circus-szerű félkörben, emeletszerűleg tünnek szemeinkbe Szurmálu ősrégi városnak romjai. Az egész fensík különben el van árasztva romokkal, a melyek arról tesznek bizonyságot, hogy e vidéknek hajdan igen sürű lakossága volt.

1110 meternyi magasságból meredélyesen száll alá az út Kulpe, a régi Goghp felé, melynek hegye a föld legnagyobb sótömegeinek egyikét rejti magában. A helység maga amphitheatrum-szerűleg terül el a hegy tövénél, melyet a Vártemártcsá medre szegélyez. Ujabban a hegy rázkódásai arra inditják a lakósságot, hogy e folyó tulsó partjára helyezze át viskóit.

A só három rétegben nyulik kelet felé. Az alsó és középső réteg körülbelől 7—8 meternyi; a harmadikat e kettőtől zöldes gypsz-tömegek választják el s az egészet is roppant gypsz-tömeg boritja. A sóbányáknak igen hosszú idők óta üzött kiaknázása annyira meggyöngitette a hegy testét, hogy nem volt képes ellent állani az 1819-ik évi földrengésnek; a gypsz-tetők szétrepedtek s nehány évvel ezelőtt szétrombolták a helységnek egy részét.

Rendkivüli az itteni bányáknak gazdagsága. És mégis csak újabban, azóta, hogy az állam vette azokat bérbe, állanak rendszeres művelés alatt. Addig mindenki kényekedve szerint látta itt magát el a szükséges sókészlettel.

Jelenleg a bányamunkálatok mintegy száz meternyi hosszúságban folynak s a széles bányaüregek 30—40 meternyire nyulnak be a hegy mélyébe. Csak az alsó réteg áll művelés alatt. A sót negyven-ötven kilogrammnyi tömbökben szállitják ki, a mely tömbökből a ritka ügyességű bányamunkások valóságos műtárgyakat faragnak ki, legtöbbször az ecsmiádzini templom kis modelljét.

A víz és hó több helyütt beszivárgott a bányákba s mert a gypsz-tömegek vizhatlanok, valóságos tavakká gyülemlett össze, melyek felszine kristályokkal van boritva, míg a boltozatról hófehér stalaktitek csüngenek alá. A bánya belsejében uralkodó hűs levegő kellemes ellentétben áll a negyven foknyi melegségű külső hőmérsékkel.

A hegytető közelében kis kápolna látható, a mely állitólag szent György sirjának helyén épült, s a melyhez távol vidékekről elzarándokolnak a gyógyulást remélő lázbetegek. Agyag-oltárán számos kis lámpa fekszik, melyeket a zarándokok helyeztek oda.

A kulpe-i hegy tetejéről gyönyörű kilátás nyilik az egész vidékre, nevezetesen a Tákhaltu-hegynek bizarr és szaggatott tömegére. Itt-ott ódon, kerek tornyok láthatók, utolsó nyomai a szerény erőditéseknek, melyeket az egykori belviszályok idejében emelt a lakosság. Más helyütt templomromok s gazdag faragású síremlékek kötik le a szemlélő figyelmét. Mindezen épitészeti emlékek legnagyobb része a kilenczedik és tizedik századból származik. Legnagyobb részüket azok a heves földingások rombolták szét, a melyeknek pusztitó megjelenése oly gyakran árasztott vészt az Ararátnak fensíkjára.

Dr. Molnár Antal.

Világositó Szt.-Gergely napján.

III.

Üdvözitőnk mennybemenetele után szt. Tamás apostol Tadét, a 70 tanitványok közül Edessába küldé, hogy Ábgár királyt meggyógyitaná, és neki s népének az evangeliumot hirdetné. Tadé Edessában bizonyos Tobiás nevű előkelő zsidó háznál vőn szállást. — Megjelenése és csodagyógyitásai csakhamar közbeszéd tárgyai lettek; ezt megtudá a király is, ki Tadét magához hivatván ekkép szóla hozzá: »Te vagy Jézusnak, az Ur áldottjának tanitványa, kit hozzám küldeni igért? és meg tudsz-e engem gyógyitani?« »Ha hiszesz, felele Tadé, Jézus Krisztusban, az Isten fiában: teljesedni fog kivánságod!« — Mire Ábágár: »Én hittem — úgymond — ő benne és az ő Atyjában; és kész lettem volna sergem élén védelmére kelve, a zsidókat, kik őt felfeszitették egy lábig kiirtani; ha a római kormány ebben engem meg nem akadályoztat vala!«

Tadé erre Ábágár fejére tevé kezét és meggyógyitá őt, és hirdetni kezdé a királynak és az egybe sereglett városi népnek Krisztus evangeliumát, azután meggyógyitá azokat a betegeket és nyomorékokat, kik eleibe hozattak. Mire a városiak közül sokan megtértek, és a szent keresztséget a királylyal együtt felvették. Jóllehet a király senkit sem erőltetett Krisztus hitének elfogadására, a hivők száma mindazáltal naponta szaporodott; a bálványok templomai pedig üresen maradtak, vagy épen bezárattak; szobraik a közhelyekről eltávolíttattak. Tadé apostol minekutána Edessában mindeneket elrendezett és maga helyébe püspököt szentelt, elbucsúzott a királytól és elment Nagy-Örményországba, hogy hirdesse ott is Ábágár népének az Isten igéjét. A király ellátta Tadét a szükséges uti és ajánló levelekkel, melyekben elbeszélvén a vele történteket és a csodákat, miket Isten rajta és alattvalóin mívelt, Örményország helytartóját és minden alattvalóját felszólitotta, hogy elhagyván a hamis isteneket, az egy igaz Istennek, kit Tadé hirdet, hitére térjenek.

Nem állapodott itt meg Ábágárnak vallási buzgalma; hanem leveleket intézett a világ akkori leghatalmasabb uralkodóihoz és azokat Krisztus Istenségének elismerésére és a keresztény hit elfogadására szólitotta. Ezen, több tekintetben érdekes levelek, melyeket Chorenei Mózes Edessa királyi levéltárának emlékirataiból vett fel történelmi munkájába, magyar forditásban a következők:

Ábágár levele Tiberius római császárhoz.

»Ábágar, az örmények királya, Tiberius római császárnak üdvözletet!

Jóllehet, nem kételkedem, miszerént Felséged mindenről, mi tágas birodalmában történik, tudósittatik, mindazáltal mint hű barátod, a következő eseményről kivántalak körülményesen értesiteni. A zsidók, kik Palaestina tartományát lakják, egybeseregleттek és Krisztust felfeszitették, ki nekik épen semmit sem vétett, de sőt inkább velök sok jót tett: betegeiket meggyógyitotta, halottjaikat feltámasztotta és sok más csodákat mívelt. Gondold meg, hogy hasonló csodákat halandó ember nem, hanem csak Isten mívelhet. Képzeld az alatt, hogy ő a kereszten függött, a nap homályba borult, a föld megindult és megrendült, három nap mulva pedig ő maga halottaiból feltámadt és sokaknak megjelent, mai napig is sok csodákat mível tanitványai által mindenütt az ő neve, a mint ez rajtam is történt. Ezek így levén cselekedj bölcs belátásod szerént; én azonban jónak látnám, hogy a zsidók nagy, istentelen tettükért bünhődjenek, te pedig parancsolatot bocsáss az egész római birodalomba, hogy Krisztus Istenségét mindenki ismerje el és őt, mint Istent imádja.«

Tiberius császár felelete.

»Tiberius császár Ábágárnak, az örmények királyának üdvözletet!

Felolvasták előttem bizodalmas leveledet, melyet köszönettel vettem. Hallottam ugyan másoktól is a csodákról, miket Krisztus mívelt, de hivatalosan is tett azokról jelentést Pilatus, ki azt is megirta, hogy Krisztus halottaiból feltámadott és hogy feltámadása után Istensége sokaktól elismertetett. Hasonlót szándékoztam én is tenni a te tanácsodra, hanem mivel a római szokás tiltja valamely istenséget elfogadni, míg azt a tanács meg nem vizsgálta és helyben nem hagyta, a dolgot a tanács elébe terjesztettem.

A tanács azonban, azon okból, hogy általa még ez iránt semmi vizsgálat nem történt, Krisztus Istenségét elismerni vonakodik. Mindazáltal, mi rendelést bocsátottunk, melynélfogva Jézust, a ki csak akarja, felveheti istenei közé.

A keresztényeket oknélkül vádolni, káromolni és üldözni megtiltottuk. A mi pedig a zsidókat illeti, kik Krisztust felfeszitették, ki — mint hallom — inkább tiszteletre és imádásra, mint keresztre feszitésre és halálra volt méltó, ők, ha a dolog megvalósul és a fellázadt spanyolok ellen inditott háborút bevégzem, a megérdemlett büntetést kikerülni nem fogják.«

Ábágár második levele Tiberius császárhoz.

»Ábágár, az örmények királya, Tiberius császárnak üdvözletet!

Vettem a levelet, melyet császári Felséged hozzám intézni méltóztatott, és örvendek a parancsnak, melyet bölcseséged szerint bocsájtottál; engedelmeddel azonban kimondom, miként: igen különösnek tanálom a római tanácsnak eljárását: minthogy a tanács nézete szerént az emberek vizsgálata és jóváhagyása határozza el az Istenséget. Ha tehát az Isten az embernek nem tetszik, Isten nem lehet. Miből aztán az következik, hogy az Istennek az emberek pártfogására leend szüksége. Nagyon jól tennéd, ha Pilatust, ki Krisztust a zsidók bevádolására felfeszitette anélkül, hogy parancsodat kikérte volna, hivatalától elmozditanád és más helytartót küldenél Jeruzsalembe.«

Ábágárnak, Artaseszhez, a perzsák királyához irt levele.

»Ábágár, örmények királya, rokonának, Artasesznek, a perzsák királyának üdvözletet!

Nem kételkedem, miként már hallottál Jézus Krisztus felől, ki Isten fia, kit a zsidók felfeszitettek, de ki halottaiból feltámadott, és tanitványait szétküldötte, hogy a világ minden népének hirdessék az ő tanitását. Ezen jeles tanitványoknak egyike Simon, Felséged statusaiban tartozkódik, keresd fel őt, ő meg fog téged és a tiéidet minden nyavalyából gyógyitani, és egyszersmind az élet utjára fog titeket vezetni. Hallgassátok őt és fogadjátok el tanitását, te és hazádnépe, rokonid és minden alattvalóid. Én valójában nagyon örvendenék, ha ti, kik véreim vagytok test szerint és rokonaim, a hit által velem lélekben is szorosabban egyesülnétek.«

Ábágár levele Narses, Assyria és Babylonia alkirályához:

»Ábágár, az örmények királya, rokonának Narsesnek üdvözletet!

Vettem barátságos leveledet és Perozt kivánságod szerént szabadon bocsátottam; nincs ellenemre, hogy őt Syria vagy más tartomány kormányzójává nevezzed. Irod nekem, hogy küldeném el hozzád azon orvost, ki csodagyógyitásokat mível és egy más, a tűznél és viznél hatalmasabb istenséget hirdet. Azonban tudnod kell, hogy az sajátképen nem orvos, a ki embermódra gyógyit; hanem tanitványa az Isten fiának, a tűz és viz teremtőjének. Ő Örményországba utazott, hanem társa Simon, Persiában van. Ha csodákat ohajtasz látni és az új tant hallani: keresd fel és hallgasd őt. Te és atyád Ardasesz. Ő meggyógyit minden testi és lelki nyavalyát és az örök élet útjára vezet.«

Meghalt Ábágár, mielőtt ezen utóbbi leveleire feleletet vett volna, uralkodásának 38-ik, Krisztus urunk születésének 36-ik évében. És épen ezen körülmény miatt, az örmény iró, ki ezen becses leveleket, számunkra fentartotta: hallgat azoknak eredménye felől. Azonban Tertulián jeles egyházi iró, számos oly körülményről emlékezik Tiberius császár életéből, melyek a felhozott levelek tartalmával bámulatosan egyeznek és bizonyitják, hogy azok nem maradtak minden eredmény nélkül. Tertulián például a többek közt tanusitja: hogy tett jelentést Pilátus Krisztusnak csodatetteiről és feltámadásáról Tiberius császárnak. Tanusitja, mikép a császár a tanácsnak ajánlotta Krisztus Isténségének elismerését, de azt tenni vonakodott. Tanusitja, hogy a császár mindazáltal nézete mellett maradt, és uralkodása alatt a keresztényeket háborgatni nem engedte. Svetonius profán iró pedig emliti, hogy Tiberius a zsidókat nem állhatta, és hogy Rómából kikergette.

Lukácsi Kristóf, hátrahagyott irataiból.

Talányok.

I.

Magas sziklán ugrándozik,
Szőrcsuhába öltözködik;
Tömlöt kapunk a böréböl,
Kés nyelet szarva hegyéből.
(Zerge.)

II.

Szürke szinü hosszu kigyo,
Hömpölyögve gombolyodo;
Gyomrában egy fürge állat,
Mely a szárazon nem állhat.
(Folyam.)

III.

Egy fehér ház elterülve,
Rajta szárnyasok leülve;
Mint a csirkék szaporodnak,
Ha nyelvedre veszed, szólnak.
(Könyv.)

IV.

Van egy tyuk, mely élettelen,
Ember-kézzel ételt veszen;
Ha neki adsz egy világot
Megeszi, söt jól sem lakott.
(Irótoll.)

V.

Négy testvér megfutamodik,
Kettö együtt soh' sem lakik.
Mikor egyik megszületik:
Az idösb már elköltözik.
(Évszakok).

Örményből:

Fáraó Simon.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia“ számára irta: **Kritsa Klára.**

(3.)

V.

Thothov Mihály konstantinápolyi palotájának egyik nyitott ablakánál állott, merengőn tekintve a felhőkre, melyek csendesen uszkáltak a kék égen Brenchipo felé.

Magas, szép férfias homloka gondolkodva huzódott össze.

Azon tünödött, hogy miként tudja elháritani a két akadályt, melyek boldogsága útjában állanak.

Lelkifurdalást érzett a gondolatra, hogy nejét Teklát, — ki mindig odaadó, hű ragaszkodással viseltetett iránta — el kellend távolitani az útból. Szánta a szegény nőt, ki olyan volt, mint egy gyenge törékeny virágszál, kinek egészségét egyetlen gyermekük elvesztése fölötti mély bánat egészen aláásta. Mi történik majd vele, ha tőle: férjétől el kellend válnia? Túl fogja-e élni e csapást?

Mihály végig simitá homlokát, mintha a kinos gondolatokat akarná onnét száműzni.

Eh! mit törődöm vele! — így füzé odább gondolatait. — Nem szeretem őt, nem éreztem soha iránta azt, a mit Euphrosina iránt érezek. Oh drága, szép gyermek! Szeretsz te is engem! Kiolvastam ezt gyönyörű szemeidből, megéreztem kis kezeid remegéséből! Oh csak egyszer szabadithatnálak ki abból a börtönből, hogy boldoggá tehetnélek és hogy én is boldog lehetnék általad!... Kettőnk boldogságát csak nem áldozhatom fel Tekláért...

A míg a császár alkotja képzeletében a boldog jövőt, mely a bájos herczegnő oldalánál reá várakozik, addig az ajtó nehéz függönyei szétválnak s belép azon egy női alak oly fehér arczczal, mint a csipkékkel gazdagon diszitett pongyolája, mely elsoványodott termetét fedi. Lépteinek neszét felfogják a vastag, puha szőnyegek s így a gondolataiban elmélyedt férfiú, csak akkor veszi őt észre, midőn gyöngéden vállát érinti.

— Ön az Tekla! mondá Mihály neje felé fordulva.

— A mint látja én vagyok — szólt a nő — azért kerestem fel önt, mert ajkairól akarom hallani a borzasztó valót.

— Ugy látszik beteg ön asszonyom! hisz alig bir lábain állani; foglaljon helyet, aztán beszélgethetünk.

E szavak után a császár udvariasan a pamlaghoz vezeté nejét. Ez leült s Mihály vele szemben foglalt helyet.

— Nemde ön arról akar beszélni, a mit egyik bizalmas emberem által bátor valék ma tudtára adni? kérdé akadozva.

— Tehát mégis igaz! — szólt a nő remegve a belső izgatottságtól — ön valóban válni akar tőlem?!

— Meg kell lenni! Én szánom önt Tekla, de mégis válnom kell öntől! Euphrosina herczegnőt az örjöngésig szeretem, ő is szeret engem. Gondolja meg e szegény herczegnő helyzetét. Gyermekkora óta kolostorban élni, elzárva Isten szép világától, nem borzasztó ez?!

Ő is bíborban született s az udvari fondorlat folytán apáczafátyolt adtak reá. Ön asszonyom élvezte már a jóságos Isten ajándékait: a szabadságot, a fényt és a — szerelmet!... Hadd legyen boldog a szegény Euphrosina, legyen kárpótolva a sok szenvedésért...

Aztán mi várna mindhármunkra, ha ön elválásunkba bele nem egyezik: a legboldogtalanabb jövő; ellenkező esetben ön is Tekla — ki még fiatal — boldog lehet! . . . .

A mi az anyagi kérdést illeti, igérem, hogy nemcsak hozományát megtéritem, de sőt gondoskodom arról, hogy élethossziglan rangjához mért ellátásban részesüljön.

A császár elhallgatott várva a hatást, mit szavai nejére gyakoroltak.

Ez szemeit férjére függeszté, melyeknek tükrében lehetett a belső küzdelmet látni, míg ajkait görcsösen összeszoritá.

— Nem felel Tekla? — folytatá a császár, aztán megfogta a hölgy kezét és közel hajolt hozzá. — Lássa nem az én hibám, hogy szivemben új érzelmek fakadtak, melyek erősebbek, mint magam. Mi azért jó barátok maradhatunk, de boldogitani egymást többé nem tudjuk.

Szóljon hát: beleegyezik-e, hogy elváljunk!

A szegény nő, a szivét marczangoló kintól fojtott hangon felelé:

— Nem akarok boldogságuk utjában állani; válni fogok öntől!

Köszönöm jóságát szegény Tekla! mondá Mihály a meghatottságtól mélyen megindult hangon.

Tekla el akarta fojtani az isszonyú fájdalmat, mely szivében dult, oh de a fájdalom sokkal erősebb volt, mint akarata, amaz fojtá el ezt és fuldokló zokogásban tört ki.

Fölemelkedett, hogy távozzék, tántorogva tett néhány lépést. Mihály hozzálépett s karját nyujtá neki. Ő görcsösen kapaszkodott abba. E karok hányszor ölelték őt ... s ő hányszor érzé magát boldognak... Mint egy ezüst-felhő vonult el előtte a boldog mult s ő férje karjába fogodzva, mint ki őt a boldogságból kivezeti, követé boldogtalanságának ez oszló fellegét.

Mihály szobájába vezeté Teklát. A szegény nő itt elbocsátá karját s nyug-ágyára roskadt.

— Bocsásson meg a szenvedésért, a mit önnek okoztam! mondá a férfi ajkaihoz emelve a hölgy kezét.

— Nem haragszom — szólt ez reszkető hangon. — A tudat, hogy ön mellettem boldogtalan, elviselhetlenné tenné életemet. Nekünk válnunk kell. De még egyszer utoljára csókolj meg Mihály!

Ez lehajolt. Tekla ekkor karjaival átfoná nyakát s mintha e csókba akarná lehelni lelkét, hosszan csüggött egész szerelmével, egész fájdalmával a férj ajkain.

— Isten veled, légy boldog! úgy szólt, aztán fájdalmasan s zokogva borult vánkosára.

VI.

— Köszönöm jóságodat nemes szivű nő! mondá a császár és szemei megteltek könynyel.

Ezután elhagyta nejét s visszatért szobájába, itt nehányszor alá s fel járt, zsebkendőjével megtörülte szemeit s homlokát, újra oda állt az ablakhoz s merengve tekintett Brenchipo felé. . .

Euphrosina ez alatt a zárda kertjében sétált meghittjével: Octavia testvérrel.

— Tárja fel szivét előttem kedves gyermekem! ne titkoljon el semmit. Öntse ki fájdalmát, higyje el: meg fog lelke könnyebbülni. Bennem bizhatik, hisz tapasztalhatta, hogy mindig gyermekemként szerettem önt! Igy folytatá Octavia a megkezdett társalgást.

— Nem a bizalom hiánya az, mely idáig fogva tartá nyelvemet, hanem a szégyenérzet, mondá Euphrosina.

— Hunyja be szemeit, hogy ne lásson engem és beszéljen nyiltan, biztatá Octavia.

— Nehezemre esik beszélnem! — így kezdé Euphrosina — de meg kell lenni, mert tanácsára van szükségem.

Hallja tehát. Azt a levelet, melyet ön kézbesitett, a császár irta és tartalma megzavarta tudatlan lelkemet.

Ha fenn a kóruson imádkoztam, nagy czellámban a feszület előtt térdeltem, mindig a levélben irott szavak zugtak füleimben. Oh borzasztó szavak voltak e levélben, hogy a császár engem — az apáczát — szeret!

Mennyit imádkoztam, hogy az Isten távolitsa el elmémből azt a sok vétkes gondolatot, melyeket a levél tartalma idézett fel, de Isten nem hallgatott meg. Oh mert csak a tiszta szivűeket hallgatja meg ő! az én szivem pedig már nem tiszta, mert abban bűnös érzelmeknek adtam helyet.

Mikor a csásár meglátogatott, mikor szemeimbe tekintett és kezet nyujtott, oh azt a hatást, melyet akkor reám gyakorolt, nem tudnám megmagyarázni. Nem tudok egyebet csak azt, hogy lelkem nyugodalma végkép fel van dulva s hogy nagyon szenvedek, rettegek és oly különös, hogy mégis kimondhatatlan gyönyört érzek.

Talán — szeretem őt. Oh borzasztó szó ez! . . . irtozatos vétek! . . . De nem tehetek róla. A vétek erősebb, mint akaratom s a lelkembe csepegtetett szent érzelmek . . .

Gondolataim mindig azon emberrel foglalkoznak, a ki oly titkot fedezett fel előttem, melyet soha sem lett volna

szabad ismernem, a ki szivemben oly érzelmet ébresztett, a mely eltávolít Istentől. Álmomban, imádságomban mindig az ő képe lebeg előttem. Oh mennyit imádkoztam, mennyit sirtam Istennek szine előtt, hogy oltsa ki a szivemben lobogó lángot, s hogy enyhítő balzsamával csepegtesse be szivem égő sebeit! De nem hallgatott meg.

Octavia testvér! Ön, a ki ártatlan, tiszta, szűz imádkozzék érettem! Önnek meghallgatja Isten imáját. Kérje a Mindenhatót, hogy vegye el rólam e nehéz keresztet.

De addig is adjon nekem jó tanácsot.

Octavia szemei könyben usztak. Talán egykor az ő lelkében is dult hasonló vihar, hisz az ő lelkében is ott dobogott az a kis húsdarab: a szív, mely annyi ellentétes érzelmet képes magába foglalni.

Gyöngéden átölelte Euphrosinát s csókot lehelt bánatos arczára és így szólt szelid, résztvevő hangon:

— Nem bűnös ön drága gyermekem! hisz az érzelmeknek, melyek sziveinkbe fészkelték magukat, parancsolni nem tudunk. Ne csüggedjen! Isten nem fordult el öntől, csak próbára akarja tenni. Imádkozzék ezután is, majd megvigasztaltatik. Mi engem illet, legyen biztos a felől, hogy buzgón fogom kérni az irgalmas Istent, hogy szüntesse meg lelkének háborgását és nyujtson önnek vigasztalást.

— Köszönöm jóságát Octavia testvér! — mondá Euphrosina, kezet nyujtva neki. — Áldja meg az Isten!

— — — — — — — — — — — — — — — —

E napot követő éjen Mihály császár nyugtalanúl hánykódott ágyában. Két érzelem küzdött bensejében: a szerelem és a — szánalom . . .

VII.

Tekla császárné nem soká volt utjában férje boldogságának. Lelke lerázta magáról az elgyötrött beteg testet s elköltözött egy szebb, egy boldogabb hazába.

Mihály őszinte könyeket hullatott neje koporsójánál; szivéből sajnálta a szegény nőt, önmagát okozván haláláért.

A temetés császárnét megillető pompával ment végbe.

A császár nehány nap mulva a temetés után, magához hivatá azon bizalmas emberét, ki által nejének tudtára adatta volt válási szándékát.

— Azért hivattam önt — mondá — hogy tanácsát igénybe vegyem nősülésemet illetve.

— Parancsoljon velem Felség! szólt a tanácsnok mélyen meghajtva magát.

— Szegény nőm beleegyezett volt elválásunkba, — folytatá a császár. — Valóban fáj lelkemnek, hogy a halál választott el egymástól.

Én Euphrosina herczegnő nélkül nem élhetek, de sok nehézséggel jár őt nőmmé tehetni.

Habár uralkodó vagyok is, mégsem akarnám a világ itéletét magamra venni, hogy nőm halála után rövid időre már menyegzőmet üljem. Euphrosinát fogadalma tiltja, hogy férjhez menjen s még azon esetben is, ha a patriarkha feloldaná őt fogadalma alul, az a kérdés merül fel: vajjon ő — kit gyermekkora óta zárdában neveltek, kinek szigorú vallásos eszméket csepegtettek lelkébe — hajlandó lesz-e szent fogadalmát megszegni?

— Ha szereti Felségedet, ugy mindenre kész leend.

— Ha szeret-e! — kiáltott fel a csásár fénylő tekintettel — a felől biztos vagyok! Mit tanácsol tehát? folytatá — mit tegyek, hogy vágyam teljesüljön?

— Hogy a látszatot megőrizzük, nyilatkoztassa ki Felséged az ország szine előtt, azon elhatározását, hogy másodszor nem fog megnősülni.

Bocsásson Felséged rendelkezésemre egy összeg pénzt, ezzel megnyerünk az ügynek nehány embert. Ezek aztán kérni fogják — látszólag — a nép nevében, hogy álljon el szándékától és mielőbb nősüljön meg újra. Felséged darabig vonakodik kérésüknek engedni, végre aztán kijelenti, hogy azon esetben is, ha elhatározását megváltoztatná, csak Euphrosina herczegnőt venné nőül, de ez már lehetetlen stb.

— Ez pompás tanács barátom! mondá a császár kezét nyujtva hű emberének.

A tanácsnok mély hódolattal vett bucsút az uralkodótól.

E beszélgetés után nem sok időre, midőn a császár előtt czélzásokat tettek nősülésére vonatkozólag, ő kijelentette, hogy másodszor nem nősül meg. Erre aztán egy

napon nehány tanácsnok jött hozzája, kik a nép nevében kérték, hogy álljon el szándékától, mert az ország jóléte kivánja, hogy újra megnősüljön, még pedig minél előbb.

— E szándéktól el nem állhatok, bár országom jólétét szivemen hordom! mondá a császár.

— Ha Felséged szereti népét, úgy nem fogja ennek kérését megtagadni! így szóltak a tanácsnokok.

— Lehetetlen ezt teljesítenem! mondá az uralkodó.

A tanácsnokok ekkor térdreborultak.

— Esedezünk Felség! — szóltak könyörgő hangon — ne tagadja meg hű népe kivánságát, melynek teljesitésétől függ a birodalom java. Esedezünk: nősüljön meg újra!

— Még abban az esetben is, ha feltett szándékomtól elállanék — így szólt most a császár — csak egy nő van, kit a császárné trónjába ültethetek és ez Euphrosina herczegnő! De ez már nem lehetséges, mert a szerzetesnői szigorú szabályok nem engedik, hogy nőül vegyem őt.

— Majd tágit e szabályokon a patriarkha, mert ezt kivánja a birodalom java! mondották a népnek álképviselői.

— Ha a patriarkha felmentését kieszközölhetjük, ugy kész leendek népem óhajtásának eleget tenni!

E szavakkal bocsátá el magától a császár tanácsnokait.

Kevés idő elteltével megjött a patriarkhától a felmentvény, mely szerint Euphrosina herczegnő leteheté az apáczafátyolt és kiléphete a zárda falai közül.

Ezt nem volt nehéz kieszközölni, midőn az ország jólétéről s egy uralkodó nősüléséről volt szó.

A zárdában nagy volt a bámulat, midőn a tanácsnokok ott megjelenve, a fejedelemasszonynyal kivántak szólani.

Ez — miután bejelentették nála a császár küldöttségét — a nagy terembe ment és ott várta őket. A beszélőterem amannak szomszédságában lévén, ide vezette a tanácsnokokat a cselédség. Midőn ezek itt helyet foglaltak, a fejedelemasszony a rácsos ablakhoz lépett és beszólt hozzájuk:

— Miben lehetek szolgálatukra?

A császár meghittje a rácson keresztül felelé:

— Minket ő felsége a császár küldött, hogy ezen levelet kézbesitsük nagyságodnak és az üzenetet vigyük meg neki.

A fejedelemasszony a rácson átvevé a pecsételt levelet és elolvasá.

A patriarkha felmentését tartalmazó kézirat volt ez, melyhez a császártól nehány sor volt csatolva Euphrosinának.

A fejedelemnő elsápadt. Igen megdöbbenté a levél tartalma. Nagy dolognak tartá egy feleskūdt apáczát kibocsátani, de más tekintetből is Euphrosinát gyermekkora óta rendkivül szerette; mindazonáltal egy szóval sem tiltakozott, nem volt ehhez bátorsága a császárral szemben.

Csengetett s a belépő cselédnek mondá:

— Mondja meg tisztelendő Euphrosina testvérnek, hogy sziveskedjék ide fáradni!

A cseléd távozása után kis vártatva belépett a herczegnő.

Arcza halvány volt, szive hevesen dobogott; mindent sejtett.

— Azért kérettem önt ide testvér! — mondá a fejedelemasszony — hogy közöljem azon rendkivüli eseményt, mely önt érdeklőleg készülőben van s hogy ön, a beszélő teremben várakozó urak, a császár küldöttsége előtt, nyilatkozzék a szerint, amint ezt szive diktálja.

Ezzel hangosan felolvasá a patriarkha felmentését, azután a császár levelét átnyujtá Euphrosinának e szavakkal:

— Olvassa el kedves gyermekem és határozzon!

Euphrosina átfutá e nehány sort:

»Felajánlom önnek kezemet és szivemet: legyen nőm. Egyedül ön az, kit a császárné trónjába ültethetek. Fogadja el ajánlatomat, mert ezzel engem boldoggá tesz, de főleg azért, mert ettől függ országom jóléte.

Mihály császár.«

Hogy mily hatással voltak e sorok Euphrosinára, azt nem vagyok képes hűen ecsetelni. Elpirult, elsápadt, reszketett. Öröm, bánat, gyönyör, rettegés, remény és kétség váltakoztak szivében.

Mit tegyen? Ő, az apácza, a ki örök hűséget esküdött az Urnak, megszegje-e esküjét?... És ha ezt nem teszi, úgy talán még jobban vétkezik, mert szivében már úgy sem tudna hű lenni esküjéhez s mert egy ország jóléte

függ ettől!... Aztán vajjon esküszegés-e az, ha feloldva fogadalma alól, kilép a zárdából, hogy boldoggá tegyen egy uralkodót s az ország javát mozdítsa elő?... Hiszen Jézus mondotta: »A mit feloldoztok a földön, fel lesz oldozva a mennyben is.«

Ingatag léptekkel közeledett a rácsos ablakhoz, itt megállva, egy perczig habozott, aztán leküzdve felindulását, remegő és mégis határozott hangon így szólott:

— Azt izenem Ő Felségének, hogy ajánlatát elfogadom és mélyen megtisztelve érzem magam általa!

A tanácsnokok meghajtván magukat távozának, hogy megvigyék uroknak az örvendetes izenetet.

Euphrosina az ellentétes érzelmek hatása alatt, félig eszméletlenül omlott a könyező fejedelemasszony karjai közé.

* * *

A hazai örmények létszámáról.

I.

Az országos statisztikai hivatalnak, a m. kir. belügyminiszterium jóváhagyásával, a napokban közzétett és az 1890. évi országos népszámlálás adatait magában foglaló hiteles kimutatása, habár az ország majdnem minden részében szétszórtan élő örmény eredetű lakósságot »az egyéb nyelvűek« rovatába vette fel, mégis a »vallás« jelzésű rovat betöltésénél, úgy az örmény katholikusok, mint az örmény nem-egyesültek kimutatására figyelmet forditott.

»Mi az anyanyelve?« czimű rovatba, a hazai örmény eredetű lakósság jó nagy része, anyanyelvül a magyart vallotta; azért van oly kevés örmény kimutatva; aztán azt is látjuk, hogy nap-nap után apad azok száma, kik az örmény nyelvet, eredeti anyanyelvükül vallhatják.

Másként áll azonban a dolog »mi a vallása?« czimű rovatnál. Itt már nemcsak általánosságban szükséges kimutatni azt, hogy az illető milyen vallással bir, hanem részleteiben is. Szükséges ez különösen hazánkban, hol legtöbbször az egyes vallásfelekezeti jellegből egy egész nemzetiségi csoportra és megforditva egyes nemzetiségi csoportból egy egész vallásfelekezetre lehet következtetni. Igy pl. a horvátokból a róm. katholikusokra, a hazai ev. reformátusokból a magyarokra stb.

Ezt figyelembe véve, igen helyes volna, ha pl. a róm. kath. vallásnak három alrovata (latin szertartás, görög szertartás és örmény szertartás) már a népszámlálás alapját képező u. n. egyéni lapokban kifejezést találna épen azért, hogy az anyanyelvi rovat pontosabban megállapitható legyen.

Első pillanatra, e szempont figyelembevétele jelentéktelennek látszik; de mélyebben vizsgálva az ügyet, megfontolást érdemel, annyival is inkább, minthogy a kezeink között levő s immár tárgyalás alatt álló kérdés tanulmányozása ezt szembeszökően igazolja.

Ugyanis, azon általános kérdésnél »mi a vallása?« a kérdezett általánosságban válaszolva, egyszerűen magát róm. katholikus-, gör. katholikus-, avagy örm. katholikusnak vallotta, úgy azonban, hogy ha róm. kath., vagy örmény katholikus egyszersmind magyar anyanyelvvel, ellenben ha gör. kath. egyúttal román anyanyelvvel.*)

Már most, több gyakorlati esetből kiindulva, az történt meg kivált románság lakta vidéken, hogy örmény kath. illetve róm. kath. papnak hiányában, az örmény eredetű újszülött gör. kath. pap által megkeresztelve, egyúttal román anyanyelvű lett s mint ilyen mutattatott ki. Vallási szentpontból ezen jelenség, nem bir fontossággal, de bir igenis nemzetiségi szempontból, annyiban, hogy egy magát magyar anyanyelvűnek bevallani szerető örmény eredetű lakós,« — a vallási érzületet majdnem fedő hazai nemzeti viszony, és illetve a nemzeti érzületet majdnem fedő hazai vallási viszony hatása alatt, — román anyanyelvűnek iratott be, a miből aztán statisztikailag azon érdekes jelenség állott elő, hogy a nemzetiségileg ki nem mutatott örmények, a mit megnyertek a magyar anyanyelvűség révén, azt elvesztették a román anyanyelvűség vámján!

Dr. Gopcsa László.

* * *

---

*) Kivételt csak a hajdúdorogi vikariátus alatt állók képeztek.

Az örmény, mint indogermán nyelv.

I.

Az örmény nyelvnek más nyelvekkel való összehasonlitása kideritette, hogy az örmény nyelv az úgynevezett indogermán nyelvek sorába taztozik.

Az indogermán nyelvek a következő nyolcz nyelv-ágra oszlanak: 1. árja (= ind és iráni), 2. örmény, 3. görög, 4. álbán, 5. itáliai, 6. kelta, 7. germán, 8. balti-szláv.

Az örmény nyelv a Kr. u. 5-ik századba nyúlik vissza. Az örmény nyelvnek eme legrégibb alakját vesszük alapúl első sorban az örmény nyelvnek a többi indogermán nyelvekkel való összehasonlitásánál.

Az örmény szókincs indogermán elemeit Hűbschmann állitotta össze: Armenische Studien I. Grundzüge der armenischen Etymologie, Leipzig 1883. E mű hangtani tekintetben igen fontos. Hűbschmann e munkáját követi Brugmann is: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Erster Band. Einleitung und Lautlehre. Strassburg, 1886.

Az örmény hangok története.

Magánhangzók.

Az indogermán magánhangzók közül egyelőre a következőket soroljuk fel örmény megfelelőikkel:

a) idg. rövid. i; e; a; o; u;
örm. rövid i; e; i; a; o(u); u.
b) idg. hosszú ī; ē; ā; ō; ū;
örm. i; i; a; u; u.

Az itt előforduló változásokat könnyű megjegyezni, a mennyiben ezek a szomszéd hangokra terjednek ki: a) idg. rövid *e* megfelelője az örményben *e* mellett *i* (a sorozatban balra); idg. rövid *o* megfelelője *o* mellett *u* (a sorozatlan jobbra); — b) az eredeti idg. hosszúságokat az örmény nem különbözteti meg; idg. hosszú *e* megfelelője az örményben *i* (a sorozatban balra); idg. hosszú *o* megfelelője az örményben *u* (a sorozatban jobbra).

Van még egy idg. magánhangzó ə — középhang *a* és *e* között, ejtsdt ä — melynek az örményben *a* felel meg.

Idg. *i*, *u* mint mássalhangzó *j*, *v*.

Láthatjuk ezekből, hogy az örmény magánhangzó rendszer egészben véve mily hiven visszatükrözteti az eredeti indogermán hangokat.

Idg. *i* = örm. *i*.

Példák: 1) örm. *arciv* (árcziv) sas, szánszkrit rdsipjá, avestabeli erezifya (rzifjá);

2) örm. *inj* (indz) vagy *inc* (incz) párducz, leopárd, skr. szinhá;

3) örm. e-git aoristus egyes sz. 3. sz., skr. á-vid-a-t; örm. *gt-ane-m* jelenidő találok, skr. vindāmi, avest. vindāmi; *giut* nyereség, skr. vinda, *gt-ak* feltaláló;

4) örm. *e-likh* aor. egy. sz. 3. sz. elhagyott, gör. ἔλιπε; örm. *lkh-ane-m* jelenidő elhagyok.

5) nist (niszt) ülés, skr. nida pihenőhely, fészek, latin nidus, német Nest, litván lìzdas; örm. *nst-im* jelenidő ülök;

6) *tiv* nap, skr. divā nappal, latin dies;

7) *k'irtn* (khirtn) izzadság, görög ἱδρός, ἱδρώς izzadság, skr. svēda, bálucsi, heð (olv. hez), osset xid (olv. chid), újperzsa xwai, latin sudor, ófelnémet sweiz;

8) örm. *eri-s* többes accus. három, gót þrins (olv. szrinsz); örm. *eri-vkh* több. instrumentalis, skr. tri-bhis.

Mindeme példákban idg. *i* következetesen megfelel örm. *i*-nek, a többi hangok is egymásnak. Igy 1) az örm. *arciv* szóban örm. ar = idg. r-vocalis. Ugyanis az indogermán nyelvekben r, l, n, m mint vocalis is szerepel. A szánszkrit és az ávesta fel is tünteti ez idg. r-sonanst: skr. rdsipjá, av. rzifya.

Egyéb példák az r-sonansra: örm. barjr (bárdzr) magas, skr. brhat, avest. berezat; örm. ardar igazságos, skr. rta; örm. árds medve, skr. rksas (rksász); örm. hárch (hárch) kérdés, skr. prcchā (prcscsha) stb.

Ugyancsak az *arciv* szóban a következő örm. *c* = idg. palatalis g. E hang a görögben, italiaiban, ó-irban *g*, germánban *k*, — míg az ó-indben ds, zs, avest. z, zs, örményben *c*, álbánban ð (spirans, ejtve z), litvánban zs, szlávban z, miből látható, hogy az örmény nyelv a palatalis hangok terén az árja, letto-szláv és álbán nyelvekkel halad egy nyomon. Egyéb példák örm. c = idg. *g*-re: örm. *aic* (aicz) kecske, gör. αἴξ, αἰγός: örm. acem, avest. azāmi, gör. ἄγω; örm. arcat' (árczáth), avest. erezata (rzátá), latin argentum stb. Végűl az örm. *arciv* szó v-je = idg. p (skr. rdsipja); egyéb példák: örm. ev és gör. ἐπί, skr. api; örm. evt'n hét, latin septem, gör. ἑπτά stb.

Ezek szerént örm. arciv az idg-ban rgip— és a mint a skr. rdsipja, av. erezifya mutatja, a ya-nak megfelelő idg. hang. A szó hangsúlya úgy az idg.-ban, mint az örményben a második szótagon van, s ezért maradt el az örményben a szóvégi törvény szerént az utolsó szótag. Ma az örményben a hangsúly általában a szóvégén van.

Dr. Patrubány Lukács.

Szamosújvári levelek.

II.

A muzeum gyüjteményei.

Ha egy egyenes vonalat képzelünk, mely előbb Kolozsvárról kiindulva észak felé Szathmárig, innen délnek vissza Beszterczéig, s azután Marosvásárhelyen át a kiindulási ponthoz Kolozsvárhoz vonatnék, — az ekként támadt nagy négyszögű területen belül hiában keresnénk még egy második várost, mely oly értékes természetrajzi tárral, phisikai és egyéb szakba vágó taneszközökkel, s a mellett oly terjedelmes könyvtárral lenne ellátva, mint az itteni gymnasiummal kapcsolatban szervezett, s évről-évre fokozottan fejlesztett középtanodai muzeum.

Az alig három évtized alatt, aránylag csekély kezdeményből támadt, s az érdeklődő közönség adományai által buzgón segitve, folyton gyarapodott gyüjtemények ma már a tanintézeti épületben egy jókora vidéki muzeumot tesznek ki; mely a közoktatási czél mellett a tudományos szakszerű buvárlat magasabb czéljaira is lényeges nehézség nélkül alkalmassá tehető; s mely nemcsak a személyesen itt járt korábbi kultuszminiszter, de több más szakértő látogató, s e tankerület főigazgatósága részéről is kivivta a megérdemlett elismerést; s már mai alakjában is egy nagykiterjedésű vidék egyetlen muzeumát alkotja meg fölszaporodott gyüjteményeivel, az erdélyi hazarész ugynevezett Mezőségének eme szélső határvonalán.

Ez értékes vidéki muzeum jelentőségére a közfigyelmet felhivni ép mostanában annyival időszerűbbnek mutatkozik, mert az iskolai év megnyilta, nemkülönben örmény katholikus jellegű algymnasiumunknak főgymnasiummá kiegészitése czéljából a közoktatásügyi kormány és városunk közt meginditott tárgyalások, — valamint az országos érdeklődés tárgyát képező ugynevezett törvényhatósági (megyei) muzeumok intézményének megalkotása iránt napjainkban felmerült eszmék s javaslatok is, azt többszörösen indokoltnak tüntetik föl.

Muzeumunknak egyik specialis feladatát, ugyanis a tanügyi czélok mellett, abban kell keresnie, hogy egy egész nagy vidékre nézve különleges szellemi kincstárt: kulturális központot alkosson; mely első sorban természetesen a közelvidék régészeti leleteit, történeti emlékeit, természeti ritkaságait, s egyéb muzeumi tárgyait gyüjtse és mentse meg az enyészettől, — másrészt a nagyközönség birtokában lappangó, s az egyesektől időnként rendszeresen befolyó ilynemű tárgyakat, könyveket, stb. önmagában egyesitve, s jól kiválogatva, állandóan megőrizze.

Lenne ezenkivül a többi közt még egy igen lényeges missziója, mely abban áll, hogy az ugynevezett »armeniaca«, vagyis az örmény nyomtatott művek, képek s kéziratoknak mintegy tárházát képezze, melyre nézve csakugyan páratlanul állhatna a magyar korona területén, s így elérhetővé tenné, hogy a magyar tudományosság szakférfiai a keletismert körébe vágyó forrásainkat itt e város falai közt tanulmányoznák.

Lapunknak gondja lesz rá, hogy bövebben is megismertesse haladó városunk közintézeteit, természeti és szellemi kincseit, s hogy jóakaratú észrevételeivel egészséges eszméket érleljen meg az átöröklött nagy elvek és nemes hagyományokhoz hiven további józan haladásunk szolgálatában!

S.

* * *

† Lukács György,

1826—1892.

Lukács György a belügyminiszterium államtitkárja hosszas, kinos szenvedés után meghalt Salzerbadban, a kis osztrák fürdőhelyen. Lukács György halála veszteség a magyar közigazgatásra, a melyet tudásával és buzgalmával hosszú évtizedeken át becsületesen szolgált. De a veszteség nemcsak e szakkörre, nemcsak az adminisztrativ ágra szoritkozik egyéni jelleme; igaz, szeplőtelen hazafisága és ügybuzgó munkássága sokkal szélesebb mezőt világitott be a magyar közéletben, hogysem elhunyta az általános részvétet ki ne vivná. Hazafiúi erényei a megpróbáltatások szomorú idejében is tündököltek és tehetsége a rábizott nagyfontosságú munkakörben is érvényesült. Azért igaz részvéttel állunk meg ravatala mellett s meghatva helyezzük hideg tetemére a koszorút, a melyet az elismerés szavaiból font számára a kegyelet.

Különösen élénk részvétet és gyászt keltett az államtitkár elhunyta Nagyváradon, melynek nemcsak szülötte volt, hanem köztiszteletben állott polgára, képviselője és éveken át polgármestere, kinek működéséhez hála és elismerés füződik. Ő vetette meg a város anyagi és szellemi haladásának alapját, az ő fáradhatatlan tevékenységének köszönheti gazdasági és kulturális előhaladását. Midőn távozva államtitkári hivatalát elfoglalta e szavakkal bucsúzott: »Elmegyek, mert a kötelesség hiv. Váraddal azonban mindenkor benső összeköttetésben fogok maradni. S ha egyszer pályám határához érek, itt kivánom fejemet örök nyugalomra lehajtani.«

Lukács György, a nagykiterjedésű és hasonnevű erdélyi nemes örmény családból való s Nagyváradon 1826-ban született. Édes atyja, a Magyarországba szakadt ág egyik tagja, Lukács Ignácz nagyváradi földbirtokos volt, édes anyja Gaál Terézie volt. A népes család minden sarjadéka egy vagy más téren részese volt az ország politikai és közéletének. Testvérei közül Sándor a szabadságharcz alatt, mint györi kormánybiztos működött és annak lezajlása után Rónay Jáczinttal együtt menekült s Amerikából nehány év mulva visszatérve Nizzában halt el az ötvenes években. Másik testvére János, számos éven át volt nehány évvel ezelőtt bekövetkezett haláláig, Biharmegye jeles főorvosa. A harmadik testvér István, 1848-ban mint honvéd főhadnagy hősi halált halt a temesvári csatában. Dénes első izbeli unokafivére, honvéd tűzér-ezredes volt, s habár annak idején ő oktatta Ferencz József főherczeget, most koronás királyunkat a tüzérségi tudományokban, a szabadságharczban való részvétele miatt Kufsteinban hosszas várfogságot szenvedett. Egyetlen nőtestvére: Anna, Szilágyi Lajos nagyváradi ügyvédhez ment feleségül s anyja Szilágyi Dezső igazságügyminiszternek. Lukács Ignácz valóságos belső titkos tanácsos, nyugalmazott kuriai tanácselnök; Lukács Antal a magyar földhitelintézet igazgatója s a főrendiház tagja; Lukács Béla kereskedelmi miniszter; Lukács László miniszteri tanácsos, közéletünk mindmegannyi kitünőségei: ugyane Lukács-család rokonságából származnak.

Lukács György, a ki már a szülei háznál testvéreivel együtt a leggondosabb családi nevelésben részesült, ugy a gymnasiumot, mint a jogi tanfolyamot Nagyváradon végezte el, s 1838-ban előbb Biharmegyénél, majd Pesten a királyi táblánál volt gyakorlaton. 1839-ben országgyűlésen volt Beöthy Ödön mellett és ugyanez évben ügyvédi vizsgát is tett kitünő eredménynyel. Biharban ügyvédkedett s már 1841-ben ott látjuk őt Biharmegye tanácskozási termében, mint a megyei közélet egyik legbuzgóbb és legszorgalmasabb bajnokát. 1841-től 1848-ig nem volt Biharmegyének egyetlen közgyülése, a melyen a kiváló tehetségű fiatal ügyvéd kezdettől végig a legpontosabban jelen ne lett volna. 1848-ban, a már akkor a megye határain túl is megérdemelt hirnevű Lukácsot, a ki mellesleg emlitve a Kossuth Lajos által szerkesztett »Pesti Hirlap«-ba, mint jeles tollú publiczista is huzamosb időn át dolgozott — Szemere Bertalan a belügyminiszteriumba hivta meg, a hol mint miniszteri titkár a megyei osztálynak egyik oszlopa lett. A midőn az országgyűlés a honvédelmi bizottságot megalapitotta, Lukács György, mint a belügyminiszterium részéről megbizott referens működött e nagyfontosságú feladatok végzésére hivatott testületben. A midőn az országgyűlés Debreczenbe helyeztetett át, a kormánynyal együtt Lukács György is az ideiglenes székhelyre ment s itt a teendők oly halmaza nehezedett reá, a melyet csak is az olyan munkabirás és fáradhatlanság volt képes végezni, mint minővel őt a természet megáldotta. A magánéletből 1861-ben lépett ki: a közbizalom ekkor választotta meg Lukácsot Nagyvárad polgármesterévé és később ugyane város országgyűlési képviselőjévé... 1875-ben Tisza Kálmán belügyminiszter, Lukácsot, mint közigazgatási szaktekintélyt, az egyenesen az ő részére szervezett miniszteri tanácsosi állásra a belügyminiszteriumba meghivta s ott a közigazgatási államtitkári teendők vitelével megbizta; 1885-ben államtitkári czimmel és jelleggel ruháztatott fel

És e sokoldalú megbizatásait Lukács György mindenkor teljes buzgósággal, tapintattal és nagy lelkiismerettel végezte. Nyugodjék békével! (Arczképét és életrajzát már közölte az »Armenia.«)

(**»Nemzet.«**)

Kisebb közlemény.

Örmény katholikus hitközség a fővárosban. A »Magyar Állam«-ban olvassuk: Budapesten nagyszámú katholikus örmény család van s főleg az erdélyi részekből folyton szaporodik a létszám, mely pl. a Budapesten már is szép templommal biró unitárius hitközség tagjainak számát jóval felülmulja. A fővárosban előforduló örmény kath. családnevek közül mindjárt emlékezet után felsorolhatjuk a következőket: Antalfi, Bocsánczi, Bogdánfi, Czárán, Dájbukát (sok családtaggal), Dsokebin, Eránosz, Farkas, Fogolyán, Gajzágó (sok családtaggal), Gopcsa, Gorove, Gyertyánfi, Issekutz, Jakabffy (sok családtaggal), Karátsonyi (grófi család), Kábdebó, Kosutány, Kövér, Kritsa, Lászlófy, Lukács (sok cs.) Mály, Márkovics, Molnár, Novák, Pap, Pátrubány, Persián, Simay, Todorffy, Török stb. Ha az itt hamarjában felsorolt 33 családnévre átlag egyenként öt tagot veszünk fel, már 150 egyénnél többet tesz a lélekszám; holott a bpesti unitárius hitközség tagjai értesülésünk szerint, 100 tagnál kevesebben vannak s mégis egy szép templommal birnak a fővárosban. Kár, hogy biztos adatok hiányában csak hozzávetőleg sem vagyunk képesek kimutatni a magyar fővárosban élő örmények számát, de ha ezerre teszszük is azt, alig vélünk csalodhatni. Bármiként legyen is kétségtelen, hogy egy hitközséget megalkotni képesek lennének, s ha az újvidéki lelkészség dotáczióját Budapestre áttennék s egy kis gyüjtést eszközölnének maguk közt, az új hitközséget fenn is tarthatnák. Most azonban idevágólag egy más körülményre kivánjuk felhivni az érdeklődők figyelmét. Pár év alatt új templomot épit a főváros a erzsébetvárosi városrész számára, mint kegyur. A legjobb alkalom lenne a jelenlegi kápolnaszerű templomot a helyett, hogy az útczaszabályozás révén feláldoztatnék, átengedni a hazafias örmény kath. egyháznak s ezáltal a fővárosban a kath. buzgóság és áhitat újabb forrását megnyitni a Kelettel való érintkezés folytán várható keleti örmény látogatók számára is. Ez mindenesetre egy célszerű lépés lenne a magyar fő- és székváros világvárosiassága felé s szép elismerés a derék örmény kath. hazafiak iránt, kik megérdemelnék, hogy Bpesten — kőrül-belől a millenium alkalmára — már saját templomuk legyen. Irányadó egyházi és fővárosi (kegyuri) körökben alkalmasint méltányolni fogják az itt röviden elmondottakat. A bécsi örmény kath. mechitharista érsek-főapát remélhetőleg megadja hozzájárulását az újvidéki plebánia javadalmának áthelyezéséhez (mivel az ottani hivek idők folytán szétoszlottak) maguk a közvetlenül érdekelt erdélyrészi örmény hitközségek természetesen kész örömest járulnának majd a terv kiviteléhez, s igy remélhető talán, hogy a magyar honfoglalás ezredéves ünnepélyén örm. kath. szertartás szerint is hálaistenitisztelet fog Budapesten (az ország szivében) tartatni, melyet a Keletről jövő vendégeink jelentékeny része fog majd faját jellemző hitbuzgósággal végig hallgatni.

Közgazdasági élet.

Postamesteri értekezlet Szamosújvártt. Azokat a postamestereket, kik postamesteri egyesület alakitása czéljából kibocsátott felhivás következtében aug. 21-én Szamosújvártt megjelentek, ifj. Temesváry István — mint házigazda — üdvözölte; azután kifejtette azt, hogy mily szükséges a postamesterekre nézve az egyesület alakitása; mert műkörükben még sok a függő kérdés és az egyesek kérelmét az igazgatóságok talán föl sem terjesztik, ellenben a testület kérelme már más elbirálás alá esik; mit egyes ki nem vihet azt kiviheti az egyesület. Végre felkérte az értekezletet, hogy válaszszon ideiglenes elnököt és titkárt. Az értekezlet egyhangúlag elnöknek ifj. Temesváry Istvánt és titkár-pénztárnoknak Simkovics János válaszúti postamestert választotta. — Ifj. Temesváry István elfoglalván az elnöki széket, megköszönte a kitüntető bizalmat, azután szólott az egyesület czéljairól. »Mi első sorban arra törekszünk, hogy a postamesterek 5 évi szolgálat után véglegesittessenek; hogy csak fegyelmi birósági határozatra legyenek felfüggeszthetők; hogy pályázatoknál a szállitási átalány határozott összegben állapittassék meg; hogy az utánvételi egyenleg töröltessék el; szóval olyan dolgokra törekszünk, melyek nagy előnyére fognak szolgálni a postamesteri karnak, de mivel az ország pénzügyi viszonyait nem érintik, könnyen ki is vihetők: csak a miniszter jóakaratától függnek. Vannak közöttünk elegen, kik nehéz anyagi körülmények közt élnek; de mivel mi postamesterek tekintetbe veszszük az ország pénzügyi viszonyait is, egyelőre megelégszünk azzal, ha kivihető czéljainkat megvalósithatjuk . . .« Ezután felolvastatott mintegy 120 üdvözlő levél, miket olyan postamesterek küldötték, kik egyszersmind tagjai is lettek az új egyesületnek. Csak 500 felhivás küldetett szét az utolsó napokban; azért a jelentkezett szám, mely napról-napra szaporódik — elég szép. Határozatba ment, hogy az elfogadott alapszabály-tervezet, megerősités végett küldessék fel a belügyminiszterhez. A megalakult egyesület: »Magyarbirodalmi postamesterek egyesülete« czimet visel; székhely: Budapest, évi tagsági dij 1 frt; az egyesület hivatalos lapjául a »Posta Közlöny«-t választotta. Végül ifj. Temesváry István köszönetet mondott az értekezlet tagjainak szives megjelenésökért és kérte őket, hogy támogassák az egyesületet ezután is.

Mi újság az örmény világban?

Rövid hirek. A bécsi művészeti kiállitás alkalmából, egy keleti örmény daltársulat szándékozott hazánkba jőni. Bővebb tudósitást ez ügyben még nem kaptunk. — Kis-Ázsia több vidékén a kholera-járvány uralkodik.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.
Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Nyilt levél az „Armenia“ folyóirat számára.

Gr. Kuun Géza.

Tisztelt Szerkesztő ur!

A m. tud. Akadémia a Millennium alkalmából egy oly történeti forrásmunka kiadását határozta el, mely »hivatva lesz mindazon emlékeket, irott forrásokat és leleteket, a tudomány mai szinvonalán álló kiadásokban felölelni, magyarázni és minden oldalról megvilágitani, melyek a honfoglalás történetének, a benne szereplő népek belviszonyainak és műveltségi állapotának megismerésére tudományos alapúl szolgálhatnak, és melyekhez az, ki Magyarország népeinek — beleértve a hóditókat és a meghódoltakat — azon korbeli történetéről, belviszonyairól és műveltségi állapotáról képet akar nyerni, első sorban fordulni kénytelen.« A m. tud. Akadémia »Történelmi Bizottsága«, mely a millenniumi forrásmunka tervezetének elkészitésével s magának a nagy munkának szerkesztésével bizatott meg, az »arab és egyéb keleti kútfők illető részeinek az előadott szempontok szerint való átnézésére és összeállitására« e sorok iróját szólitotta fel. Meggyőződésem szerint a részemre jutott feladat megoldására irányúló igyekezetem csak úgy lehet sikeres, ha hazai orientalistáink szives támogatásokban részesitnek. Tekintettel a »labor plurimus«

nem kis nehézségeire, egy hő ohajtásom teljesednék, ha a tisztelt Szerkesztő úr »Armenia« czímű becses folyóirata mostantól kezdve a régi örmény irók műveiből hű forditásban minél több a magyarok hajdankorára, ázsiai lakóhelyeikre, a velek érintkezett népekre tartozó adatot közölne, hogy a szóban forgó forrásmunka keleti része s az említett czélra vezető kutatás ezek által lehetőleg bő mértékben gyarapodjék. »Dii facientes adjuvant« mondja egy régi közmondás.

A m. tud. Akadémia »Történelmi Bizottságá«-hoz beterjesztett jelentésemben a magyarok hajdankori történetének örmény forrásairól is tettem említést. Legyen szabad jelentésem ezen részét ez illetékes helyen újra előadnom következő tartalommal: »Az örmény irodalom fajunk legrégibb történetére tartozó sok érdekes anyagot rejt magában. A magyar őstörténelem iránt annyira érdeklődő Horvát István élénken ohajtotta, hogy történelmi irodalmunk ezt a becses anyagot hű forditásban birja s czéljaira értékesitse s a »Tud. Gyüjtemény« 19-dik évfolyam 7-dik füzetében erre vonatkozólag ezeket irja: »Ki leszen az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó Örmények közül, ki könnyebb használhatás végett leforditja számunkra az örmény irókból a magyar népeket tárgyazó helyeket?« Az idéztem szavakban az újkori ethnographusnak méltán feltünhetik a magyar népek többes-számalak, mintha valamikor több magyar fajú nép létezett volna s a nemzet fogalma nem volna oly gyüjtő-fogalom, melyben a főismertetők egységet alkotnak. B. e. Lukácsy Kristóf, Szamosújvár tudós plebánosa, megértvén az intést, nagy fáradsággal gyüjtött historiai adatait Horvát István biztató felszólitására »saját terve és nézetei szerint« összeállitotta s e munkáját »A Magyarok őselei s hajdankori nevei s lakhelyei« czím alatt 1870-ben közre bocsátotta. Élénk emlékemben van az a tanulságos óra, melyet 1868 nyarán Szamosújvártt a nagyérdemű örmény tudóssal eltölteni szerencsés voltam. Horvát Istvánnak Pesten való találkozásokkor hozzá intézett buzditó szavait háláson említette s figyelmeztetéseit, mint maga mondá, annyi idő elmúlta után is eszében tartja. Az örmény régi történetiróknak több tekintetből legjelentékenyebbikét Chorenei Mózest, ki az V-dik évszáz örmény iróinak sorát megnyitja, Lukácsy K. idézett munkájában, mint a hogy ez másképen nem is lehetne, gyakran idézi. Lukácsy, Horvát István iskolájának bizonyos tekintetben hive levén, fajunk őseit szintén különböző keleti népek nevei alatt keresi s az örmény történelmi s földrajzi munkákban a »magyar népeket tárgyazó helyeket« kutatja. Szerinte Chorenei Mózes a magyarokról hun-chûs, chûsân, ephthalita, saka, daha és massageta nevek alatt emlékezett volna s a parthusokkal való fajrokonságokat nyilván állitja. Lukácsy így is érdemes munkájával úgy ért volna czélt, ha ezen különböző népekről szóló tudósitásokat külön tárgyalja s szoritkozik a magyarok őseleiről szóltában azokra, melyeket a guda magari népről, a Magar völgy- és helynévről s a hunokról feljegyezve talált s adatait a szigorú birálat követelményeinek megfelelőleg csoportositja. Szongott Kristóf, az »Armenia« cz. folyóirat tudós szerkesztője, a jelen évben adta ki Chorenei Mózes »Nagy-Örményország története« czímű munkáját magyarúl (Szamosújvártt, 1892). Ez a munka immár az érdeklődők körében közkézen forog s a vele való tüzetes foglalkozás őskori történetünk ismeretét gyarapítni fogja. Midőn nyelvészeti tanulmányaink nagy mesterével, b. e. Hunfalvy Pállal, egy évvel elhunyta előtt fájdalom! utólszor találkoztam, Hunfalvy az örmény források fontosságát nyomatékosan emelte ki előttem s ő is, mint a jelen évszáz első felében Horvát István, magyar őskori történetünkre nézt felette ohajtandónak jelezte az ezekkel való alapos megismerkedést. Az örmény történelmi tudósitások közül minket leginkább azok érdekelnének, melyek a magyaroknak a régi Alaniában töltött idejére, tehát a VIII-dik évszáz végétől körülbelől 836-ig terjedő időre s a Daghestân-ban visszamaradt magyarokra vonatkoznak. Az ilyen adatok jól beillenének a m. tud. Akadémia forrás-munkájának illető keretébe.«

Melyek után maradtam teljes tisztelettel

Maros-Némethi 1892, áug. 30-dikán

kész szolgája
gr. Kuun Géza.

Örményországi képek. *)

V.

— Befejező közlemény. —

Bach-Gárni és Kéghárt.

A rónaságnak közepette, mely az Araxes balpartján, Sagriár és Kurugudár helységeket egymástól elválasztja, elszigetelt halom vonja magára az utazó figyelmét. Topadebi nevet visel e halom s faltörmelékek láthatók rajta, utolsó nyomai Ármávir híres várerődjének. A városból, mely ezen erősség lábainál nyult el, ma már a legcsekélyebb nyom se látható.

Az ősi hagyomány szerint tizennyolcz évszázadon át e város volt székhelye az örmény királyoknak. Ez a város volt központja a nap- és holdimádásnak; az »Árékágên« és »Luszin« bálványképeit innen vitték el Pákárán-ba, midőn Erovánt király új székhelyet választott magának. Azon a helyen, a hol a Nap és Hold temploma állott egykoron, ma egy kis kápolna látható, a melyhez Virágvasárnapján el szoktak zarándokolni az örmények . . . .

Az út innen a Kara-su mentén halad tovább, a melynek vizei megöntözik s megtermékenyítik a rónaság nagy részét. Feltünnek szemeink előtt a kis Dadea helység romjai, melyek közt jelenleg Serdábád falu fekszik; majd az Uts-Kilissa oázszerű zöldjében Ecsmiádzin tornyai kötik le figyelmünket. Czélunk Bach-Garni-n át eljutni Keghárt-ba, a hol évenként nagy bucsút tartanak.

Sziklás fensíkon, a mely 1490 méternyi magasságra emelkedik, magunk mögött hagyjuk Tservez helységnek szép kertjeit s csobogó vizeit. E helységtől kezdve igen élénk a sürgés-forgás az uton. Férfiak, nők, gyermekek, ünneplő ruhába öltözve, részint gyalog, részint lóháton, mennek a kéghárt-i bucsúra, melynek nagy híre van egész Örményországban, s a melyre hét napi bőjttel késziti magát elő a lakósság. Az asszonyok legnagyobb részének halavány homlokát arany pénzekből egybefüzött diadém ékesiti. Asszonyok és leányok a hőségtől kipirult arczaikkal, karcsú termetökkel s öltönyüknek fekete szalag díszével igen bájos képet tárnak elénk.

Bach-Garni, egy 1500 meternyi magasságban fekvő szegény kis — alig százharmincz család által lakott — helység szintén jelentékeny szerepet játszott egykor Örményország történetében. Alapitása több évszázaddal megelőzte Krisztus születését. Kezdetben alapítója, Khégхám nevét viselte, utóbb ennek unokájáról, Garni-ról nevezték el. Tiridát király pompás épületeket emeltetett e városban, melyet nővére, Khoszrovitucht kedvencz tartózkodáshelyének választott.

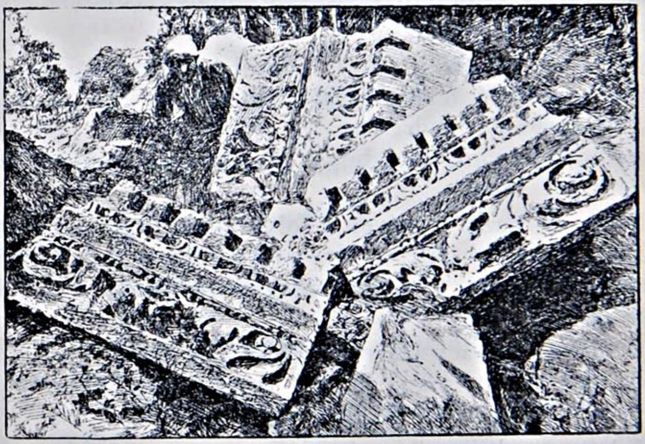

Oszlop maradványok Tiridát templomából.

Ősrégi vár falaiból még ma is láthatni nehány rommaradványt a szédítő szakadékban tovahömpölygő Garnicsai keleti partján. Csak egyik kapúja áll még fenn ezen egykor híres erődnek. A rajta látható kereszt után itélve, a keresztény vallás behozatala után épitették. Az út e kapún át vezetett ahhoz az emlékezetes templomhoz, melyről oly szép leirást hagyott reánk Chorenei Mózes. Oszlopokkal és gyönyörű domborművekkel volt felékesítve a nagynevű történetiró szerint ez az épület s alkotója, Tiridát görög felirattal örökitette meg rajta növérének, Khoszrovituchtnak emlékét. A romokat, melyek helyét megjelölik, ma is »Tiridat trónjá«-nak nevezi az örmény lakósság.

---

*) A travers l'Armenie Russe, par Mme B. Chantre, officier d'Academie. (Le Tour du Monde, 1892, ápril 2).

Mindezen régi történetek és legendák emlékezete még ma is él a népnek ajkain, de az épület egykori fényét csak a földön szanaszét heverő nehány alaktalan törmelék hirdeti. Egy franczia utazó, Dubois de Mont-péreux több mint ötven évvel ezelőtt meglátogatván e romokat, megállapíthatta még az épület fekvését és tervezetét. Szerinte templomnak kellett lennie; a legtisztább stylű hat jóniai oszlop tartotta, a mint ezt a manapság is látható oszlopfej-töredékek is tanúsítják. Mennyezete gazdag díszitéssel volt ellátva. A templom igen valószinűleg Ánáhid istennő tiszteletének volt szentelve.

Felséges kilátás nyilik e helyről a Garni-csai völgyére, melynek csapkodó habjai ezüst szalagként kigyóznak tova a folyam keskeny medrében. A folyam tulsó oldalán tágas barlang látható, melyben a hagyomány szerint Tiridat király nővére lakott.

Friss és tiszta e helyen a folyamnak vize, de a midőn Erivánhoz érkezik, teljesen elvesztette már e tulajdonságait. Kellően gondozva, a legegészségesebb városok egyikévé tehetné Erivánt.

A távolság Bach-Garnitól Kéghártig alig nyolcz mérföldnyi, de az út maga felette rossz, régi lávarétegeken vonul keresztül s nagyon hepe-hupás. A Garni-csai völgye mindinkább összeszorul s zordonságában megkapó képet ölt magára az egész vidék. Még nem látni ugyan a bucsújárás czélpontját, de nem lehet már nagyon messzire, mert az úton mindinkább összetorlódnak a zarándokok.

Egész családok érkeznek ökrök által nagy lassan vont rozoga szekereken. Valamennyi bárányokat hoz magával, a melyeknek fájdalmas bögése messzire elhallszik. Az ember azt hinné, hogy rég tovatünt századok életébe vetődött vissza, annyira egyszerűek és naivak az erkölcsei e jámbor népségnek, mely zajosan nyilvánítja örömét a fölött, hogy immár közel van az óhajtott czélponthoz.

Az útnak egy kanyarulatánál hirtelen szemeinkbe ötlik Kéghárt híres temploma, melynek megpillantása az álmélkodás felkiáltását csalja az utazónak ajkaira: Hozzátapad a kősziklához s szük terrasseon fekszik, mintegy függő helyzetben a meredélyes szakadék fölött. Zajongó tömeg által van ellepve a templom belseje, a bejárata előtti tér, sőt a templomnak a tetőzete is. Fülsüketitő lármát üt ez a tömeg, melyben megkülönböztethetni egymástól az örményeket, a kurdokat és az aissor-okat. Minden oldalról a zurna, a naghara, a tamburin és fuvola hangjai fogadnak. Itt-ott tüzet raknak az asszonyok s a fiatalság magának a templomnak a tetőzetén egész hévvel tánczolja a lesghinkát! Mindez oly képpé olvad össze, a melyről vajmi nehéz számot adni a meglepett utazónak.

Dr. Molnár Antal.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

II. *)

Míg »Arexes könnyei-«t az érzelmek változatos hullámzása teszi minden idők egyik legremekebb lirai alkotásává, addig Pátkáneán egy másik műve, melyet »Ágház anyjának dala« czím alatt ismerünk, egyetlen érzelmet juttat kifejezésre, azonban oly erővel és hévvel, mely magával ragad. Mily megkapó az eszme, helyzet és a belső forma, melyek e művet a mai örmény lira gazdagságában is különös figyelemre méltóvá teszik. Úgy hisszük, hogy ennél hatalmasabb hang nem csendült meg az örmények hazafias lirájában. Annyira határán vagyunk itt az érzésnek, hogy már az extázis határpontjait érintjük. Leigázott, reménytelenűl küzdő nemzetek lantján nem is ritka az a hang, mely a műben oly hatalmas erővel nyomul lelkünkbe. Közönséges idők nem alkalmasak ilyen természetű költői művek létrehozására. Ehhez a szenvedélynek olyan fokozottsága kivánatos, mely az átlagos, vagy nyugodtabb érzelmek szükebb medréből kicsap, s a profécziák vagy a viziók területére lép. Ilyen hangulatok szülték Beranger nehány remekét, ilyenben érezte át Petőfi a szabadságharcz apostolának tragikus pályáját, így jött létre a »Talpra magyar« vagy teszem a »Marseillaise.«

---

*) L. »Armenia« idei (1892) évfolyamának augusztus havi füzetét (235 lap).

Ha jól értem Pátkáneán szóban forgó költeményét: a költői viziónak sajátos alkalmazása ez, mely oly nagy jelentőséget kölcsönöz neki. A látomások, a lelki élet e különös tüneményei a költészet magasabb régióiban jelennek meg, s a mennyire hatásosak akkor, ha magasan szárnyaló költői hév és ihletettség hozta azokat létre, épp' oly hatástalan karrikaturák, ha erőszakolt csinálmányok. Shakespeare lángelméje volt szükséges, hogy Machbet, vagy Hamlet látomásai oly hatalmas lélektani igazságok kifejezői legyenek! Ágház anyjának megrenditő viziója, a hogy ezt Pátkáneán megénekli, a maga nemében a legsikerültebb lélekrajzok közé tartozik. A költő művészetének sikerült olyan helyzetet tárni elénk, melyből a lélek ezen izgatottsága a legnagyobb igazsággal következik.

Hazája sorsán szomorkodó anyát rajzol, ki délczeg fiát buzditja, hogy Örményország szabadságáért, az örmény nép fölszabaditásáért ragadjon fegyvert. Lelkesültségében, s hogy fiában is hasonlót ébresszen, különösen két eszközhöz folyamodik. Ékes szavakban rajzolja a hősi pálya dicsőségét. Buzditja, hogy délczeg ifjú lesz belőle, s Mászisz bűve ad majd erőt, hogy olyan legyen, mint Vártán. Igéri, hogy aranyszálú övet fűz derekára, s élesre fent kardot köt fia oldalára.

»Ébredj fiam, régen alszol,
Szép szemed nyisd végre föl;
Jó anyádra szemeidből
Üdv, szerencse tündököl!«

A másik motivum, melyet alkalmaz: az örmény haza nyomorúságos helyzetének nem kevésbbé hatásos festése.

»Istállónkban prüszköl a ló
És nyeritve hívogat.
Ébredj, fiam, régen alszol
Vedd elé már kardodat!
Nemzeted nyög lánczra verve,
Mennyi testvér, nézd, fogoly!
Sir az örmény, — és vitézem,
Te csak alszol s álmodol?«

És most az emígy fölzaklatott lélek maga előtt képet lát. Ez a kép nem való, hiszen nem is lehet az, csupán fölkavart lelkének lázas álmaiban létezik: puszta látomás, s éppen mint ilyen fejez ki sokkal többet, mint a hazafias páthosznak egész nagy tömege.

»Nem! nem! . . . Fiam ébred immár,
Tettre serken, lóra ül;
Jajgatást, bút ő eloszlat,
Minden könnyet letörül.
Fel örmények! Hányan vagytok?
Ághász fiam hangot ád —
Lóra pattant, kardot rántott:
Kövessétek! Rajta hát!«

Mennyire mozgalmas, mennyire drámai az a kép, mely a költő lelkében, érzelmeinek folytonos izgatása alatt, föltárul! Mily érdekes, hogy egy szerető, gondos anya küldi gyermekét a vészes halálthozó csatába. Csupán ezen egyetlen vonással, mily biztosan föltünteti a költő, hazája nagy baját, kétségbeejtő helyzetét. A gyönge nőnek ezen férfias fellelkesedése a leghatásósabb riadók egyikévé teszi e művet, melynek a világ irodalomban nem sok társa akad.

S az a költő, ki ily erős hangon tud szólani, megtalálja a szelidebb, nyugodtabb hangnemeket is. »Krisztosz hárjáv« czimű dala mindössze egy enyhe sohajtás, mely azonban a szív mélységéből ered. A természet tavaszi fölébredését énekli meg, refrainűl egyik húsvéti ének kezdő sorát választva. A csendes örömnek, a mélázó boldogságnak elandalitó varázsa fog el, midőn e költeményben a fölébredő természet leirását olvassuk.

»Megindult már a déli fuvalom,
Havas mezét lerázta völgy, halom;

A gyermekzaj örömtől áthatott:
Krisztus urunk föltámadott!

Erre jő aztán a zajló kis patak, az ágakon fakadó virágmosoly, s a fölzengő madárdalok poetikus megéneklése. A tavaszi derűben úgy látszik, mintha a költő lelke is harmonikus nyugalmat élvezhetne. Azonban Pátkáneán lelkének fájdalma, mint az öröm közepett a szomorú emlék — előtör, s a természet és a szeretet föltámadásán, hazája föltámadására gondol:

»Föltámadt Krisztus!... semmi kételyünk
— A természet is ünnepel velünk —
De örmény ajkról mikor hallhatod:
»Örményhon él.... föltámadott«!

Ime! amott egy riadó, lázas lélek lázas látomásaival, emitt szelid sóhaj, ott ódai szárnyalás, itt a dal keresetlen melodiája. Mindkettőt Pátkáneán irta, s mindkettőben szenvedő hazáját énekelte meg. Hazafias lirájának e két határpontja talán legjobban mutatja költői lelkének gazdagságát s egyéniségének kiválóságát.

Dr. Esztegár László.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia“ számára irta: **Kritsa Klára.**

— Befejező közlemény. —

VII.

A Konstantinápolyban most is fennálló Sophia egyház terét sürű néptömeg lepte el; az ablakok telve voltak uri közönséggel. A tornyokról és háztetőkről lobogók lengedeztek, a kapúkat zöld ágak diszíték.

Az egész város ünnepies szint öltött.

A templom belseje pazar fénynyel volt felékesítve. Az oltárokat tropikus növények környezték, a falakat zöld lombfüzérek és drága kárpitok boríták. A ragyogó csillárokban égő számtalan gyertya káprázatos fénynyel árasztá el a templom belsejét.

A piros bársony takarókkal borított padsorokban herczegek, herczegnők, udvari, katonai és polgári főméltóságok, magas állású tisztviselők stb. foglaltak helyet.

A kórus is telve volt előkelő közönséggel.

Ez a pompa, ez a fény, ez az ünnep azért volt, mert Thothov Mihály császár tartotta esküvőjét a világhírű szép örmény herczegnővel: Euphrosinával.

Most másodszor térdelt az Ur oltára előtt Euphrosina, mint menyasszony, másodszor hangzottak el ajkairól a hűség esküszavai. Először azért, hogy lemondva mindarról, mi az életet kedvessé teszi, lemondva Isten szép világáról, elfogadjon egy szenvedéssel, és nélkülözéssel teljes életet s hogy reményét a boldogság iránt a túlvilágba helyezze; most másodszor pedig hogy: megoszsza az ünnepeltetést, a ragyogást, a boldogságot és a szerelmet, az ország leghatalmasabb urával.

Mily örömet, gyönyört érezhet a menyasszony, midőn a szeretett lényt maga mellett láthatja, mily boldogító lehet reá nézve a tudat, hogy egymáséi lesznek, hogy mindennap láthatja, hallhatja hangját, karjára támaszkodhatik, nevén szólithatja, fülébe sughatja mindazt, a mit akar annak, a ki előtte e földön legkedvesebb.

És vajjon Euphrosina érezte-e e mondhatlan gyönyört, boldogságot? . . .

Oly szép volt ez ünnepélyes perczek alatt, hogy szinte azt lehetett hinni, hogy nem földi lény s hogy az angyalok mindjárt égbe röpitik. Drága kövektől ragyogó hosszú uszályú fehér selyem ruha fedte termetét, fején hosszú áttetsző fátyollal, mirtusdíszszel és szemkápráztató gyémántos diadémmel.

A császár szemei ragyogtak a boldogságtól, a mint karjára füzte az angyali alakot, kit most már a magáénak mondhatott Isten és emberek előtt.

A meghivott vendégek két oldalt sorfalat képeztek, a mint a császári pár karonfogva, viszonozva a köszönéseket, kihaladt, az orgona gyönyörű hangjaitól átrezgett templomból.

Künn díszes hintók várakoztak. A császári pár és a nászkiséret helyet foglalt ezekben, aztán a menet lassan hajtatott a császári palotába.

A nép lelkesen üdvözölte a diszes menetet: harsány éljenekbe tört ki. Midőn a menet bevonult a palotába, a nép e körül sorakozott; ekkor a császári pár megjelent az ablaknál, főhajtással üdvözölvén a népet, mire ez dörgő éljennel felelt.

A vendégek az uralkodót és bájos ifjú nejét szerencsekivánataikkal halmozták el. Aztán fényes ebéd volt a palotában. A nép között pénzt osztottak szét.

— — — — — — — — — — — —

Esti tiz óra. Pazar fénynyel butorozott hálószobájában ül az új császárné, rövid hajjal köritett szép homlokát kezére nyugasztva. A mult képei vonulnak el lelki szemei előtt.

A boldog gyermekkor képe tárul előtte, midőn atyja s szép ifjú anyja szeretetükkel halmozták el, midőn az udvarnál mindenki kedveskedett neki, magasztalták holló-fürteit, szemeit a ragyogó csillagokhoz, arczát a hajnalpirhoz, ajkait a feslő rózsához hasonlitották. Oh akkor mily reménytelten mosolygott feléje a jövő!... E ragyogó képet aztán egy sötét, gyászos kép váltja fel. Komor, nagy teremben egy ravatal, melyre az égő viaszgyertyák halvány fényt vetve, megvilágítják a kedves halott, a sokat szenvedett, forrón szeretett édes anya megdicsőült vonásait. Majd atyját látja, a mint szakállán végig peregnek a könyek, midőn őt, kis leányát a sötét teremben viszontlátja. Minden átélt esemény feltünik lelki szemei előtt. A szép császárné tagjain végig fut a hideg, midőn a felavatási szertartás tünik fel előtte. Végül feltünnek a zárda szüzek, köztük a jó Octavia, halvány arczaikkal, gyászos ruházatban, a mint körüle csoportosulnak s zokogva bucsúznak el tőle; aztán látja a nagy fekete ajtót, melyen a ki belépett, azt többé ki nem bocsátják s a mely mégis megnyilt előtte nagy nyikorgás közt, mintha ez is távozását siratná, hogy azon át kiléphessen a nagy világba, a hol pompa, ragyogás és boldogság várakozott reá...

Az ajtó nehéz függönyei csendesen szétválnak s belép azon, boldogságtól sugárzó arczczal a császár s bájos nejéhez közeledik. Lépteinek zaját elnyelik a vastag, puha szőnyegek. A gondolataiban elmélyedt nő csak a férj érintésére riad fel.

Ez ajkaihoz emeli a drága, kis kezet; felgyüri a dúsan csipkézett pongyolaruha bő újját és csókokkal halmozza a gömbölyű kart, aztán a szép homlokot és szemeket csókolja össze s neje lábaihoz ereszkedve a bársony zsámolyra, áhitattal tekint fel annak gyönyörű arczára.

Euphrosinának egész valóján meleg villanyfolyam ömlött szét.

— Mit művel Felség! — mondá, mintegy megrettenve önmagától, a kinek egy ország uralkodója ül lábainál — keljen fel!

— Ne szólíts így engem drága angyalom! — szólt a férj — nevezz Mihálynak, hisz ma sirig tartó hűséget esküdtünk egymásnak, tehát már elválhatlanul egymáséi vagyunk. S újra megcsókolá nejének kis kezét.

Az eskű-szóra Euphrosina megrázkódott. Ő már kettőnek esküdött hűséget az oltárnál.

— Szeretsz-e engem én üdvösségem, szeretett, drága Euphrosinám!? — folytatá Mihály míg szemei forró szerelemmel tapadtak a hölgy arczára — szeretsz-e?

Euphrosina hallgatott.

— Nem felelsz egyetlen gyönyörűségem, drága szemem fénye! Oh! szólj szeretsz-e engem? vagy csalatkoztam volna!... Nem, nem! Te szeretsz engem, látom ezt szemeidnek ragyogásából!... Ölelj meg hát és csókolj meg egyetlen boldogságom! engem férjedet!

És karjaival átölelé a karcsú termetet s forró sovár ajkaival a hölgy ajkaihoz közeledék, míg szemei delejes fényben ragyogtak.

Euphrosina szive hevesen dobogott, karjaival átfoná a férj nyakát s bíbor ajkai ennek ajkaira tapadtak; kimondhatatlan gyönyörérzet arasztá el bensejét.

Egyszerre azonban különös félelem lepte meg; azt hivé, hogy bűnt követett el, hirtelen kibontakozott az ölelő karok közül s így szólt kérő hangon:

— Hagyjon most magamra, hadd gondolkozzam új helyzetemről, a mely oly különös és szokatlan, mintha álom volna minden... Lelkemet kétely, aggodalom és félelem zaklatják, hadd imádkozzam Istenhez, hogy szüntesse meg e kinos érzéseket.

A császár e kérésnek, mint rabszolga a parancsnak, engedelmeskedett, előbb azonban még egyszer ajkaihoz emelé neje kezét.

Ez pedig, miként czellájában szokta volt tenni, letérdelt — most pompás imazsámolyra — s kezeit összekulcsolva mély fohászszal kéré a Mindenhatót, hogy szabadítsa meg a lelkifurdalásoktól, ha már szent akaratának ugy tetszett, hogy az előbbivel ellenkező új életet kezdjen; segélyje meg, hogy kötelességeit Isten, férje s az emberek iránt híven betölthesse...

VIII.

Lehet-e a földön — e siralom völgyében — tökéletes boldogság? Boldog volt-e Mihály császár elérvén azt, mely után szive oly hőn vágyott: midőn Euphrosinát a bálványozásig szeretett lényt, magáénak mondhatta? És boldog volt-e Euphrosina, a kinek szive szintén szerelemre gyuladt Mihály iránt, miután Isten s emberek előtt az övé lehetett?

Mihályt első neje halálának emléke bántotta, önmagát vádolva ezért; mert meg volt győződve arról, hogy a szegény nőnek, a ki őt oly forrón szerette s a kitől ő válni akart, mély búbánat e felett okozta halálát.

Euphrosinának pedig a zárda emléke felhősítette be gyakran szép homlokát, az eskű, mely által örök hűségre kötelezte magát az Üdvözitő iránt s a melyet mégis meg kellett szegnie.

Mihály hűtlen lett nejéhez, Euphrosina mennyei vőlegényéhez, hogy szivük vonzalmát követve boldogok lehessenek. De minthogy fény nem lehet árny nélkül, az ők boldogságának fénye mellől sem maradhatott el az árny: sötét emlékek a multból.

Különben igyekeztek egymást szerelmükkel boldogitani s egymás szerelmében feledést keresni.

Hat év telt el így.

Ekkor Mihályt leverte egy nehéz betegség. S bár a leghiresebb orvosok állták körül ágyát, mégsem tudták őt visszaadni az életnek, mert a leghatalmasabb orvos, a császárok császára, csak odaig szabta ki élete határát.

Kihült a szív, mely oly lángolóan tudott szeretni.

Az egész birodalomban gyászlobogók hirdették az uralkodó halálát.

Euphrosina — az oly hamar özvegyen maradt császárné — gyászruhát öltött, hogy soha többé más szinű öltözék ne fedje szép termetét. Sürűen omlottak szemeiből a fájdalom könyei, kimondhatatlanúl szeretett férje elvesztéseért.

A császári pompával végbement temetés után, minden ellenmondás daczára visszatért a szent falak közé. Nem birta volna őt többé semmi földi hatalom arra, hogy saját akaratából, tovább is az udvarnál maradjon.

A csendes boltozatok magányában töltötte el szép ifjú életét, gyakran imádkozva Istenhez. A vallásos elvek, melyeket gyermekkorában lelkébe oltottak, oly erős gyökereket vertek ott, hogy a világ szele nem volt képes azokat onnét kidönteni.

Férje emlékét kegyelettel őrizte szivében.

A lelkiismeret, hogy a zárdából kilépve férjhez ment, nem vádolta többé, megnyugodott abban, hogy Isten akarta így, hogy alkalmat nyujtson neki, künn a világban jótékonyságot gyakorolhatni.

Euphrosina valóban a jótékonyság nemtője volt.

Magán vagyonának felét a szegényeknek, felét meg a zárdának hagyományozta.

Sokáig élt a szent falak között háborítlan csendben, nyugalomban. S mint midőn szép csendes őszi alkonyon, a leáldozó nap bucsúsugarait széthintve, fényes arczával visszafordul megfutott pályája felé, ugy ő is életpályája végéhez érve, visszatekintett azon, de a megjárt életúton csak nemes cselekedetei nyomait látva, a túlvilágba helyezett remény fénysugarai ragyogták körül arczát.

Erős hittel áldozott meg; ajkain égi mosoly honolt. Midőn szép lelke elszállt, mintha a mennyország angyalai állták volna körül ágyát, átszellemült vonásain a megdicsőültek fénylő glóriája tündökölt. . .

Örmény régiségek Berlinben. *)

Azon önálló örmény királyságok közt, melyek hajdan, a mai Örményország fensíkján szövetséget képeztek, a nyugot Armeniában fekvő Urartu vagy Ararat (Herodót szerint Alarud) foglalta el az első helyet, a Ván-tó mellett fekvő Thuspa (Van) fővárossal. Örményország őstörténetének legbecsesebb emlékeit Urartu királyai által hátrahagyott váni ékiratok képezik. Az örmény uralkodóktól reánk maradt legrégibb feliratok — a mennyiben saját nemzeti ékirás csak később fejlődött ki — assyr nyelven vannak készitve.

Az örmény birodalom virágzási kora a Krisztus előtti IX. — VII. századba esik, midőn királyai nyugot felé győzelmes hadjáratokat viseltek, s éjszakon az Araxesen túl terjesztették ki hatalmukat. Azonban ezen hatalmi állásból III. Teglath-pal-asar és nevezetesen II. Sargon (722—705 K. e.) assyr királyok által ki lettek szoritva. II. Sargon Rusa örmény királyt megverte és az örmények főistenének Haldisnak templomát szétrombolta.

E győzelem főbb mozzanatait ábrázoló domborművek a khorsabadi királyi palota díszét képezték és jelenleg a párisi Louvre assyr múzeumában láthatók. **) A Haldis főisten templomát ábrázoló domborműnek másolata, illetőleg rajza a berlini királyi múzeumok előázsiai régiségtárában, az örmény régészeti emlékek közt van kiállitva.

---

*) Verzeichnis der vorderasiatischer Altertümer u. Gipsabgüsse. Berlin, 1889.

**) L. »Armenia« 1890 évf. 299 lap.

A templom négyszögű alapzatra van fektetve, a homlokzat közepén kis kapúval, melyet négy pillér ékesit. Köralakú, oroszlán fejjel ékesitett paizsok függenek rajtuk, s az épületet kiraboló assyr katonák hasonló paizsokat czipelnek magukkal. A kapúnak mindkét oldalán árboczrúd nyulik a magasba tetején czypruságakkal. A bejárattól jobbra tehén látható szopó borjával, a mely csoportozat kiváló helyet foglal el valamennyi előázsiai vallásnak jelvényei között. A templom előtt, a talapzat tövében két vizmedencze fekszik, három-három bikalábra helyezve. *)

Haldis templomát Assurbanipal kortársa, II. Rusa örmény király állitotta helyre és gazdag áldozati ajándékokkal diszítette fel.

Toprak-Kalehban, a Ván-tó közelében levő halmon eszközölt ásatások igen érdekes leleteket hoztak napfényre. A kiásott régiségek egy része Londonban és Szentpéterváron van, más részüket a berlini muzeum szerezte meg 1887-ben. Az összes leleteket, melyek az alábbiakban vannak ismertetve K. e. 650-ik évből származnak.

A kiállitott régiségek közt van egy igen szép, teljes egészben fenmaradt köralakú bronz paizs 0·50 m. átmérővel. A külső felület diszítését koncentrikus körökben egymásután következő bikák és oroszlánok csoportozata képezi, a széleken II. Rusa örmény király, örmény ékirással készitett felirata látható.

A gyüjteményben még két bronz paizs töredék van. Ezek közül egyik egy paizs szélének darabját képezi, belső oldalán örményékirással.

Ezen itt felsorolt paizsokhoz hasonlók voltak az örmény templomokban áldozati ajándékképen felfüggesztve.

Öv-diszités bronzból, 1·0 m. hosszú töredék.

Karpereczek ezüstből és bronzból. Mindkettő kigyófejben végződik.

A toprak-kalehi régiségek Berlinben kiállitott részének igen érdekes részét a következő három tárgy — melyek akkoron egy királyi trónnak diszitésére szolgáltak — alkotja.

---

*) L. »Armenia« 1890. évf. 290 lap.

0·35 m. magas, eunuchot ábrázoló szobrocska bronzból és kőből. Az eunuch ruházatát gazdag diszitésű, hosszú, himzett öltöny képezi, — kezében legyezőt tart, vállán az assyr domborművekre emlékeztető széles szalag látható. A szobrocskán — melynek arcza fehér kőből van készitve — az egykori aranyozásnak kétségtelen nyomait találjuk. A nyak-ék bemélyedései valószinűleg drágaköveket tartalmaztak.

A királyi trónnak további diszét képezte egy másik bronz szobrocska. Lépkedő griff sas-csőrrel, tollas testtel, hosszú szárnyakkal és madár-karmokkal. A griff fején koszorú látható, mely egy oszlopot tartott. A szobrocska az előbbihez hasonlóan aranyozva volt, szemei és szemöldökei kirakva valának.

Bronz oszlop, o. 22 m. magas. Ornamentikáját az egymásra hajló leveleknek, az ázsiai műtárgyakon gyakran látható csoportozata képezi.

Valószinűleg az emlitett trónhoz tartoztak egyes gyűrűk, tűk, rosetták, stb. kőből, emailból és bronzból.

Papp Mózes.

Az örmény, mint indogermán nyelv.

II.

Következik 2) az örm. *inj*, *inc* (indz, incz) szó. A mint a skr. szinhá mutatja, a szó eredetileg idg. *s* hanggal kezdődött. Idg. *s* eltünik az örmény szók kezdetén magánhangzók előtt még: örm. *aλ* só, gör. ἅλς, latin sal; örm. *ām* év, skr. samā, av. hama; örm. *amarn* nyár, ó-felnémet sumar, örm. arbenam lerészegszem, lat. sorbeo; örm. *evt'n* hét, latin septem, gör. ἑπτά szavakban is. Az *inj*-ben továbbá örm. i = idg. *i*, örm. *n* = idg. *n* és *j* (dz) = idg. palatalis gh. E hang a görögben χ, az italiaiban *h*, *g*, ó-irben *h*, germánban *g*, ξ, — míg az ó-indben *h*, avest. *z*, örm. *j*, *z*, álb. δ. litv. *z*, szlávban *z*. Példák: örm. jern (dzern) kéz, gör. χείρ; örm. anjuk (ándzuk) szük,

skr. *a*hus; örm. barjn magas, skr. brhat. 3) Örm. *e-git* szóban örm. e = idg. (gör.) *e*, skr. *a*. v. ö. örm. *em* vagyok, aol. ἔμμι: örm. ber-em hozok, gör. φέρω: cer (czer) öreg, gör. γέρων stb.

Örm. *g* továbbá = idg. *u*(* gu-ből, a csillaggal jelölt alakokat következtetjük), pl. örm. *gorc* (gorcz) mű, gör. ἔργο-ν: örm. gitem tudom, óind veda perfectum; örm. loganam fürdöm, latin lavo; örm. taigr, genit. taiger sógor, ó-ind de-vár.

Örm *i* = idg. *i* v. ö. elikh, gör. ἔλιπε. A gör. ε augmentum, az örményben is *e*, skr. *a* = idg. *e* és mindenütt eredetileg hangsúlyos. *Ez világot vet az ős örmény hangsúlyra és szemünk elé állítja az ős örménynyelv legrégibb hangsúlyozását, mely egyező az indogermánnal* (ó-inddel és göröggel). Az ős örményben a hangsúly csak az első szótagon lehetett, mert az örm. *git*-nek az *egit*-ben megfelelő idg. *u*id. (örm. *t* = idg. *d* az úgynevezett 'lautverschiebung') hangsúlytalan szótagot illet meg (az *i* tő-alkotó vocalis,) míg a tő hangsúlyos alakja a *i*-t megelőző *e* vocalis-sal idg. *u*-e-id. Örm. e-git. = ó-ind á-vid-a-t. A második örmény hangsúlytörvény szerént, melyet Hübschmann a legrégibb szóvégi törvénynek nevez. A. St. 57, az eredetileg utolsó szótagok magánhangzói kiesnek. Ez más szóval azt jelenti, hogy az örmény nyelv eme fokán az utolsó előtti szótagok voltak hangsúlyosak, melyek a hangsúly hatása alatt utolsó szótagokká lőnek. Igy lett általában az utolsó szótag hangsúlyos az örményben.

Hangsúly tekintetében figyelemre méltó az örm. gtane-m jelenidő is. E szó hangsúlya eredetileg a második szótagon van v. ö. gr. ἀλφάνω (az örm. *an* = gör. ἀν jelenidejű tőképző).

Már most a harmadik örmény hangsúlytörvény szerént *i* csak az utolsó szótagban marad meg, azonkivül kiesik vagy *e* lesz. Igy lesz a *git*-ből *g*tanem, v. ö. sirt szív, gen, *srti*; *inj* (indz) párducz, gen. *enju* (ez az en, úgy hangzik, mint az idg. *n*-vocalis = nasalis sonans). 4) Örm. elikh = gör. ἔλιπε. Örm. *e* = indogerm. (és gör.) *e* augmentum v. ö. e-git. Örm. l = idg. l; örm. i = idg. *i* tőalkotó vocalis. Örm. k. (kh) = gör. π. Hangsúlyos tőt tüntet fel a gör. *λείπω*. A gör. *π* ó-hang előtt idg. q velaris zárhang (gör. k*u*, mely a görögben az *a* hatása alatt *π* lett). Az örmény az indogermán nyelvek ama csoportjába tartozik, melyekben a velaris q, ajakhanggá nem válik: így idg. q az árjában k, *c* (cs), örményben *k* (kʿ) *c* (csh), g, álbán-, litván-, szlávban k, c (cṣ), c (cz). Az indogermán torok-hangok velarisok és palatalisok: ezekről most csak annyit, hogy más-más helyen képződnek és más-más hangoknak felelnek meg az indogermán nyelvekben. E szerént örm. elikh = gör. *ἔλιπε* hangsúlyos indogermán töve l-e-*i*q hangsúlytalan töve liq.

Lkhanem épen olyan mint *gtanem*.

5) Örm. nist. szóban örm. *n* = idg. *n*, örm. *i* = idg. *i*, örm *s* = idg. *s* és örm. t = idg. *d*.

6) Örm. tiv. nap idg. töve d-i-u. Örm. *t* itt is = idg. *d*.

7) Örm. *kʿirtn* izzadság. Örm. kʿ = idg. *sv*. pl. örm. *kʿun* (khun) álom, skr. *svapna*, lat. *somnus*; örm. *kʿoir* nővér, skr. svasar. Örm. *i* = idg. i, örm. *r* = idg. *r*, örm. *t* = idg. *d* v. ö. nist, tiv.

8) Örm. eri-tő, három. Az örményben szókezdő liquida l, *λ*, *r* előtt *e*, *a* magánhangzó fejlődött. Jelen esetben a *t* előbb elmaradt (secundär szókezdet *ri*, miből lett: *eri*). Többes instrumentalis örm. *eri*-vkʿ v. ö. ó-ind. *tri*-bhis.

Idg. i = örm. *i*.

Örm. *i* megfelel együttal idg. *i*-nek is. Példa: örm. *siun* oszlop, gör. *κίων*. Örm. *s* = gör. k. Idg. palatalis k a görögben *k*, italiaiban *c*, ó-irben *c*, germánban *k*, *χ* (h) g, ξ, — míg az ó-indben *s*, örményben *s*, álbánban *s*, litvánban és szlávban szintén *s*. Örm. *s* eszerént = idg. *s* (v. ö. *nist*) és k (*siun*). Példák a k-ra: *ere-sun* harmincz, gör. *τριάκοντα* örm. sirt sziv, gör. *καρδία*: örm. *surb* tiszta skr. çubhra; örm. *tasn* tiz, gör. *δέκα*, skr. daça stb. Örm. siun gör. *κύων*-ra mutat, mert a már előbb emlitett szóvégi törvény szerént az eredetileg utolsó szótagok magánhangzói kiesnek, így lett *κύων*-ból örm. *sun* kutya.

Lássuk most idg. *i* és *ī*-nek megfelelőit az összes idg. nyelvekben:

Idg. árja örm. gör. lat. ó-ir germ. balt-szláv.
hangsúlyos litv. ó-bulg.
szótag
i; *i*; *i*; *ι*: *i*, *e*; *i*, *e*; *i*, *e*; *i*; *i*
ī; *ī*; *i*: *ī*; *ī*; *ī*; gót ei = *ī* *y* = *ī*
ó-felném. *ī*;

Idg. *i* megfelelője a latinban, ó-irben (hangsúlyos szótagokban) és a germánban *i* mellett *e* az előbb felállitott (*i* *e* a o u) sorozatban jobbra.

Dr. Patrubány Lukács.

* * *

Adatok az erzsébetvárosi levéltárból.

1726. okt. 11. Bábig Vártán 56 magyar frttal tartozott egy fogarasi kereskedőnek. Tartozásáért ezt bezárták és szolgálatra kényszeritették; ezért az örmények felfolyamodtak a kormányszékhez.

1729. febr. 1. Ebesfalva, Erzsébetváros nevet nyer. A kincstár által elkülönitett Erzsébetvároson, mely el nem vehető, legyenek buzgó kath. papok; a város jegyzője is katholikus legyen.

1729. febr. 25. Házhelyeket kérnek (az örmények) a kamarától épitkezés végett.

1729. szept. 24. Határozás a papokra nézve. Legyen két papunk: János és Emanuel. Emanuel atyát a hivek tartsák eledellel és mosással. A hivek adakozásából két részt kapjon János, és egy rész Emanuelé legyen.

1729. szept. 24. Roska István[1]) apostoli visitator a tanácscsal együtt az egyházi teendőket megállapitja.

1729. nov. 7. Nádpálczát csak urak használhatnak; ki ezen határozat ellen vét, büntetésül vagy egy aranyt fizet, vagy elzáratik.

1730. ápr. 11. Tanitóknak megválasztattak: Emanuel világi pap és Emanuel mechitharista atya; az igazgató Nerszesz atya.

---

[1]) stanislaui (Lengyelország) örmény kath. nagyprépost.

1730. ápr. 11. A Küküllő kiáradása a majorokat veszélyeztetvén, Szendrei Jánoshoz, [1]) gát építés engedélyezése végett, küldöttség megy, mely azt az utasitást kapta, hogy — ha szükséges — ajándékkal is birja reá (a gondnokot.)

1733. ápr. 6. Dániel Mihály 250 frt útravalót kap, hogy Rómába menvén ott pappá szenteltesse fel magát.

1736. aug. 3. A közgyűlés elhatározta, hogy plebánosi lakot épit. — Dániel Mihály és Diákon-Lengyel András házát papi lakká épitteti.

1738. jan. 30. Pap Samú ref. pap [2]) birtokát Zakariás János [3]) megveszi.

1742. jan. 3. A birói hivatal megosztatik két személy közt. A »kompánia« birája (évenként) 80 magyar frt és a városbiró 100 m. frt fizetést kap.

A városbiró minden hónapban megvizsgáltatta a kéményeket; a kihágás 100 frtig terjedő birsággal büntettetett.

1744. okt. 18. A szamosújvári férfiú, ha Erzsébetvárosra jött nősülni, itt három napnál tovább nem tartozkodhatott.[4])

---

[1]) Az Apaffi család kihaltával az ebesfalvi uradalom a kincstárra szállott; ekkor az Apaffi-, vagyis a kincstári javak teljhatalmú gondnoka Szendrei János volt.

[2]) Az Apaffi-féle vagyis a jelenlegi latin szertartású anyatemplomot és a mellette levő lelkészi lakot a dúsgazdag Apaffi Lenárt épitette, de örököse nem levén, az ebesfalvi birtok is a fogarasi várkapitányra, a helvét hitvallású Apaffi Istvánra szállott. Ekkor azonban ez volt a jelszó: »Kinek birtokán lakozol, annak vallásához tartozol« — azért a reformátusoké lett; de Szendrei János katonai erővel ismét visszafoglalta azt a katholikusok részére. A visszafoglalás idejében Pap Samú birtokos: volt a pap, kinek birtokát a nemességet nyert első örmény birtokos: Zakariás János vette még mielött az örmények Ebesfalvát megvették volna.

[3]) A Küküllő hidja közelében, melynek padlója el volt törve, állott Zakariás János, ki akkor tájban még nem tudott magyarul. De kocsi robogást hall, erre megfordul és látja, hogy Apaffi, a fejedelem jön. Most Zakariás a lovak elejébe fut és igy szól: »Mâria Sa! podul spart« (Méltóságos úr! a hid el van romolva.) A kocsis nem hajtott a hídra, hanem visszatért. Igy kerülte ki a fejedelem a veszélyt; de meg is jutalmazta a figyelmes örményt; nemességet adott neki evvel az előnévvel: Zakariás »de podu spart.«
Szerk.

[4]) Verzereskul örmény kath. püspök a hazai örményeket mind Szamosújvárra akarta összegyüjteni 1712-ben. Valószinű, azért hoz-

1745. decz. 3. A házak első részében örmény lakjék, hátul magyar, vagy oláh mesterember.

1745. decz. 20. A királynénak pénz-segélyt (1200 drb. arany) küldenek Nagyszebenbe követek által.

1746. jun. 25. Dániel Mihály esperes 1200 aranyot visz Mária Teréziának; ugyanekkor a Bécsben tartozkodó követeknek három hónapra 100—100 aranyat fizet.

1750. jun. 16. Az aranynyal és ezüsttel himzett ruhaviselet eltiltatik.

1751. jun. 29. A bécsi követek azt a meghagyást kapták, hogy Ernyét és Hundorfot vegyék meg a királynétől, ha a hatalmas Bethlen család Erzsébetvárost elvenné.[1])

1756. jun. 8. A tanácsbeli kedden el nem távozhat a városról, mert a tanács gyűlését e napokon tartja.

1757. decz. 24. A lelkész 100 m. frt fizetést kap. A Gergely-féle naptár elfogadtatik.

1758. ápr. 15. Issekutz Auxent és Vikol Bogdán követek egy rend finom posztóruhát, kalpagot és csizmát, ezeken kivűl havonként 100 frt fizetést kapnak.

1759. márt. 12. Az erdőfelügyelőknek fizetése 300 m. frt, 10 öl fa és 10 köböl buza.

1760-tól kezdve a biró fizetése 60 arany, a jegyzőé 6 arany.

1761. Bêrbiár borbély fiával együtt kiüzetett a városból, mert nem akartak templomba járni.

1761. nov. 12. Bêrbiárnak megengedik, hogy visszaköltözzék ezen feltétel mellett: járjon templomba, csak borbély üzletet tartson és műhelyébe örmény tanulókat fogadjon fel.

1761. dec. 16. A szőlőútcza keletkezik. Az eladott házhelyek árával a vett birtokot fizetik meg a kincstárnak.

---

ták az erzsébetvárosiak ezt a határozatot, mert még 1744-ben is tartottak tőle, hogy a szamosújvári örmény ki ne édesgesse — testvérét, az erzsébetvárosi örményt!

[1]) Az az per útján megnyerné. Ugyanis Apaffi és Bethlen Kata egymás közt — halálesetében — szerződésre léptek; egyik család a másiknak hagyományozott mindent. De azért az állam törvénye a magtalanoktól elfoglalt mindent. Igy történt, hogy a királyné Mária Terézia azt eladta az örményeknek; de azért a Bethlenek a nagyszebeni országgyűlésen mégis kisérletet tettek . . .

1762. szept. 2. Éjjeli őröket állitanak fel; a 15 lovas őrön kivűl van gyalogos őr is. Gazda nélkül a házat elhagyni tilos.

1768. A török-muszka háború Moldovában mindent felforgatván Szépvizre 400 örmény jött. Bajtay püspök parancsára Karácsony János örmény esperes több pappal odament, hogy őket az igaz kath. hitre oktassa.

1771. Török Tódor az első templomot épiti.

1758-ban az uradalmi 5 korcsmáért Petrásko Márton 425 forint bérösszeget fizetett. A 6 kövű malomból a gabona negyede az uradalomé. A gáton levő híd vámja egy személy után $^3/_4$ kr., marháért 1 $^1/_2$ kr. A hídvám haszonbére 70 frt, a két uradalmi mészárszék haszonbére 80 frt.

Az örmények földbirtoka a ‚Dupê-Gárd‘ dülőben 66 köböl szántó és a ‚Malomszeg‘-ben 76 köböl kaszáló.

1769. decz. 9. Issekutz Antal és Gergely a kisútczai Buksaházban, mely két szobát foglal magában, kórházat állítanak, a városi közönség igazgatása alatt.

1771. ján. 4. A városgazda fizetése 200 frt.

1776. márt. 15. Csiki Vártán és Lukács Bécsbe küldetnek Mária Teréziához Rondola és Újfalú megvétele végett, nehogy ezeket gr. Bethlen Gábor kapja.

1777. ján. 4. A három választási jelölt közül az lett a biró, ki a ‚biró‘ felirással ellátott golyót huzta ki.

1781. Battyáni visitatiója szerint az ó-templomban volt egy kis harang, a mostani leányiskola tornyában négy. A másodrendű ezüst gyertyatartókat Issekutz Gergely és Antal adományozták a templomnak.

Az ó-templom XIII. Incze pápa, br Zorger püspök, Thorosz Minász esperes, Êdêlbej plebános, Emanuel káplán és gr. Kornis kormányzó idejében épült.

1783. júl. 7. A mechithárista épület tornáczhelye városi birtok.

1790. júl. 6. A pesti országgyűlésre havi 100 frt fizetéssel Dániel Imre és Patrubány Márton küldetnek követekül.

1817. Dániel Eugen a kápolnát a mechithárista zárdának hagyta. Ugyanezen zárdának hagyományozta volt Kopacz Péter 1774-ben telkes házát. A zárdaépület 1791. és a templom 1795-ben épült. — A 27 mázsás Erzsébet-harang Thalman Mihály műve; Kábdebó János alesperes alatt szenteltetett fel.

1815. Azért, hogy a városiak között helyreálljon a béke, ápr. 24-én elkezdődik a lóretomi letenye, mely szept. 29-ig tartott.

1820. Kábdebó esperes Bécsben készíttette a nagy gyertyatartókat.

1820. ján. 10. Karácsony-Keresztes alapitvány Gyula-Fehérvártt, örmény növendékpapok számára.

1821. Csiki Tódor a rózsafüzér oltárt emelteti. Épül a temetőház. Vitkom elkésziti a Nepomuki és Keresztelő sz. János oltárképeit, ekkor készült még két ezüst lámpa és a keresztkút. Káplánok voltak: Dombi János, Ötvös Bogdán, Murád Antal, Józseffi Ferencz, Dániel Imre, Popoi József, Issekutz Lázár, Petrovits Antal, Rácz Mihály, Kábdebó János, Csiki Imre.

1882. jún. 16. A leányiskola apáczákra bizatott, de a felügyelet s igazgatás a régi állapotban maradt.

Közli: **Ávedik Lukács.**

Képviselői látogatás.

— Molnár Antal választói körében. —

Az a hamar eltünt tizenkilencz nap (szept. 5—24), mit derék képviselőnk választói között töltött, kik jelen alkalommal is határtalan szeretetet, odaadó ragaszkodást és kiváló tiszteletet tanusítottak iránta — az ünnepélyességek egész lánczolatát képezte. Lehozta csinos, szép leányát: Ernesztint és eszes, élénk fiát: Aladárt is. Fogadta a számos látogatást és látogatásokat tett; de folyó dolgait sem hanyagolta el. Mindenkihez volt egy-pár szava. Az »Armeniá-«nak és más lapoknak czikket irt, biztató szavakat intézett azokhoz, kik ügyes-bajos dolgaikban tanácsért fordultak hozzája; előkészitette a gymnasium ügyét; a Ház nagytudományú és szorgalmas jegyzője még itthon sem ült — tétlenül.

Az a nevezetes városi közgyűlés, mely a gymnasium ügyében küldött miniszteri leiratot tárgyalta, szept. 11-én tartatott meg; dr. Molnár is meg volt hiva. Maga ünnepelt képviselőnk tette meg az inditványt egy korszakos, ékes, szakszerű, remek beszéd kiséretében; a népes közgyűlés teljtartalmúlag elfogadta ezt az inditványt, melynek értelmében — kevés hián — a harmadik százezeret is megszavaztuk a felállitandó főgymnasiumra. Molnár dicsősége tetőpontján ragyogott!

A polgárság hálájának némi kis adóját akarta leróni, midőn szept. 18-án fényes fáklyás-zenével tisztelte meg szeretett képviselőjét. Esztegár Gergely örmény szertartású kath. pap üdvözölte evvel a sikerült beszéddel:

Nagyságos képviselő ur!

Szamosújvár szab. kir. város polgárait az igazi tisztelet, nemes ragaszkodás és önzetlen szeretet vezette ez alkalommal Nagyságod elé. — Nem ünnepelni jöttünk; de szivünknek érzelmeit óhajtjuk feltárni ma. Ezrek szivének dobbanása egyesül igénytelen szavaimmal, melyek kifejezései akarnak lenni mindnyájunk szivérzelmének, tolmácsai azon jó kivánatnak, mely mindnyájunk kebeléből egyhangúlag előtör ezen ünnepélyes pillanatban. Szamosújvár a föld, mely első sorban nekünk, együttal azonban a hazának és a társadalomnak adá Nagyságodat. És e föld nem idegen Nagyságod előtt! Midőn mérföldek választják el tőlünk: kedvesen gondol szülőföldjére; s ha közöttünk van: egész lényével a miénk kiván lenni. Valóban nemes gondolkodás, magasztos, szent érzelem! És e kettő Nagyságodnál két erényvirág!

Az a varázsillat, mely annyira elbűvöl és magához vonz; az az őszinte, nyilt lélek, mely Nagyságod ékkövei között egy drága és tiszta szép rubint!

Visszaidézem az elmult időket, midőn e város polgárságának bizalma Nagyságodnak ajánlotta fel a képviselőséget. És nem csalatkozánk! Nagyságod multjában kiérdemelte teljes bizalmunkat; s hogy a jövőre nézt is reményünkben nem csalatkozhatunk, bizonyságunk a közelmult idő egy eseményében van.

Midőn megpendült az eszme, hogy a mult veszteségek kárpótlásául, városunk fejlődése és az egyes polgárok anyagi jóllétének előmozditása tekintetéből, létező algymnasiumunk főgymnasiummá egészittessék ki: Nagyságod magáévá tette az eszmét és teljes erejéből arra törekedett, hogy azon eszmét mielőbb megtestesülésre juttassa. Fáradott, tett és tevékenységével a megszületett eszme odáig jutott, hogy ma már egyrészt Szamosújvár város, másrészt a vallás és közoktatásügyi miniszter között mintegy megkötve az egyesség, csak jóváhagyásra várakozik. És ez ügyben kétségtelenül Nagyságodat illeti az oroszlánrész! Letűnt a mult

idő, s ha Nagyságod a multban nemesen tett, emléke fenmarad.— De a jelen a miénk, s ha tartozásunk van, minket terhel a kötelesség leróni azt. S oh! mit nyujthatnánk mi Nagyságodnak, hogy boldoggá tegyük?

Adjuk legdrágább kincsünket: szivünket s szivünkkel igazi szeretetünk és tiszteletünk legyen a csekély viszonzás.

Leragyogni látom az égnek csillagát, és bámulatomban »megállj«-t szeretnék parancsolni az eltünő égi testnek. A földön is hasonlót tapasztalok. Letünni látom a nagyokat, kiknek élete felett rendelkezni, Istené a hatalom. Azonban miként nem állithatjuk meg az égi testet letünésében, úgy életet sem adhatunk senkinek; de azt szabadságunkban áll az élet Urától lekérni. Ezzel a szabadsággal élünk, midőn lelkünk mélyéből fohászként előtörő óhajtásunkat fejezzük ki, kivánva azt, hogy nagyságos dr. Molnár Antal, Szamosújvár szab. kir. város országgyűlési képviselőjét az isteni Gondviselés sokáig, igen sokáig éltesse!

A sok »Éljen« elhangzása után az ékes-szóló Molnár ajkai nyiltak meg, ki a következő rögtönzött, klasszikus beszéddel felelt:

»Hálatelt szívvel mondok önöknek köszönetet, tisztelt polgártársaim, e szép, e fényes kitüntetésért. Nem vagyok oly szerénytelen, hogy azt hihetném, miként érzéseiknek e megnyilatkozása az én igénytelen személyemnek szól. Azért tulajdonitok én ennek oly kiváló értéket, azért mondok önöknek leginkább köszönetet, mert jól tudom, hogy érzéseik e megnyitatkozása egy ügynek szól, a mely szoros kapcsolatban áll városunk jövendő fejlődésével, egy ügynek, melyben e város polgársága feltalálta önmagát, tudatára ébredett önerejének és kötelességének, melyben a nézetek és törekvések ritka összhangja oly közhangulatot teremtett, hogy immár alig férhet kétség az ügynek sikeres megoldásához. Vajha megmaradna, tisztelt polgártársaim a város közjavát érintő más kérdésekben is ez az összhang az önök nézeteiben és törekvéseiben, vajha ezeket a kérdéseket is sikeres megoldás elé vezethetné a polgárság ügybuzgó összetartása. Részemről igérem önöknek, hogy ebben az irányban minden tőlem telhetőt meg fogok tenni; igérem önöknek, hogy nálam soha nem fog hiányozni se a készség, se az odaadó tevékenység, valahányszor csak alkalmam nyilik bármely téren szolgálatára lehetni városunk közjavának. A delejtűnek, tisztelt polgártársaim, az a sajátsága, hogy mindenkor egy irányba mutat s e sajátságával kalauzolja a delejtű a messze tengereknek s az úttalan sivatagoknak vándorait. Az én törekvéseimnek, tevékenységemnek, a közpályán való működésemnek is van ily delejtűje, a mely mindenkor e város felé irányul, melynek falai közt soha sem tudok megilletődés nélkül megjelenni, melynek minden köve a gyermek- és ifjú évek egy-egy emlékét eleveniti fel lelkemben, melynek polgáraihoz a gyermek- és ifjúévekben kötött barátságnak soha szét nem téphető szálai fűznek! Fogadják ismételve kököszönetem nyilvánitását e kitüntetésért, mely voltaképen nem egyéb, mint hódolatunk együttes és ünnepélyes nyilványitása egy nemes és igaz ügy zászlaja előtt. Mély meggyőződésem, hogy ezen ügy szerencsés megoldása hatalmas lökést fog adni városunk anyagi és szellemi fejlődésének; erősen hiszem, hogy minden, a mi e várost anyagilag és szellemileg erősiti, édes hazánknak is javára szolgál; s e meggyőződésben és hitben szivemből ohajtom, valósuljanak meg városunk jövendő fejlődéséhez kötött reményeink s áradjon a Gondviselésnek bőséges áldása e város minden igaz polgárára!«

Eloszlott a sok nép, de az értelmiség összegyült özv. Gönczyné czukrászatába ünnepélyes vacsorára (bankett); bizottság hivta meg a kedvelt képviselőt. Belépésekor »éljen«-nel üdvözölték; elfoglalta az asztalfőn a számára kijelölt helyet. Leültünk mindnyájan. A körülhordott étkek mennyisége és minősége minden várakozást kielégitett. Volt gyümölcs is böven. A társaság vig, a hangulat emelkedett volt. Gyönyörködtünk a sok szebbnél szebb felköszöntésben; poharat üritettek: dr. Molnár, Gajzágó Ferencz, Gopcsa, Szongott, dr. Mártonfi, Esztegár László, Vásárhelyi Boldizsár, Bartalis Miklós, Esztegár Gergely, Novák Antal, Zászlóffy és a t. Későn oszlott el a kedélyes társaság. Ünnepelt képviselőnk szept. 24-én távozott el körünkből.

Isten bőséges áldása kisérje lépteit!

Sz. K.

Szamosújvári levelek.

III.

A népkert.

A ki e várost ismerte a hatvanas évek elején, más szóval az újabb magyar alkotmányos korszak ébredése szakában, emlékezni fog mindenesetre azon rég megszünt helyi közszokásra, mely a »várkert« sétányaira terelte nyáron át vasárnaponként, a község egész tömegét; hol kuglizó helység, czéltábla-játék, (egy báb-alakot lábraállító szilárd csörű galambjával), gyermekek számára felállított hinta-készülék, s egyéb kedély-deritő dolgok szolgáltak nap-estig a vasárnapi szünetet tartó közönség szórakoztatására.

Ezeket a régi várkerti délutánokat a mai Szamosújvár csak hiréből is alig ismeri; azok végképp megszüntek, s a »várkert« — vagyis jobban mondva az országos fegyintézet kertje, már jó ideje teljesen el van zárva a külvilág szemei elől.

A mi mostani sétaterünk-, a hivatalosan úgynevezett »népkert«-nek kitünően sikerült megalkotása s fokonkénti kiépülése utóbb teljesen nélkülözhetővé tette a polgárságra nézve, — az előle magasabb állami tekinteteknél fogva elzárt várkerti parkot; s a régi jelszót: »Menjünk a várkertbe!« — lassanként kiszoritotta az új: »Menjünk a sétatérre!«

Nem tekinthetem itt föladatomul megirni e sétatér avagy népkert monographiáját; habár annak egész kis története van. Minő ága a mezei gazdálkodásnak folyt még pár évtized előtt ama kies területen, melyen most az erdélyi részekben párját ritkító — közvetlenül a főtérre torkolló — díszkert elterül? Kinek vagy kiknek kezdeményezésére fogott e város ily czélszerű, s a mellett kiválóan szerencsésnek mondható város-szépitési terv, hogy ne mondjuk: közegészségügyi intézmény megalkotásába? Minő áldozatokba került az egésznek keresztülvitele, fentartása, felvirágoztatása azon fokig, — melyen azt jelenleg helybeli és idegen gyönyörködve szemléli, s nyilvánvaló előnyeit a bölcs megalapitók iránti hálával eltelten kell hogy élvezze?

Oly kérdések, melyekről magukban véve is sok emlékezetre méltót jegyezhetne föl, a ki ezen reánk nézve nem csupán fényüzési, de sokkal inkább közhasznossági, sőt szükségességi alkotásnak multját és jelenét illően előadni megkisértené. A jelen levelek csekély igényű irója nem vehet e lapból annyi tért igénybe, hogy mindeme részletekre kiterjeszthetné megjegyzéseit.

Azon meggyőződéstől egyébiránt mindnyájan át vagyunk hatva, hogy egészségügyi viszonyainkra, s a körlég élenyitésére nem csekély befolyással bir e már is meglehetősen kiterjedt, azonban még mindig emelkedőben levő közkert, — mely megbecsülhetlen közellétének fogva, míg egyrészt minden időben könnyen hozzá-férhető, másrészt állandóan érezteti jótékony hatását a városi légkör rendszeres kicserélésében.

Köztudomású dolgokat bizonyitgatni felesleges; azokra egyszerűen rá lehet mutatni. Épp ily közismeretű tény, hogy a mi kedves, kis népkertünk (e miniatur — városliget) a maga zöldelő színkörével, műkertészileg körülszegélyezett tavával, árnyas csillagútjaival, fenyő-lugasával, kertészlakával, ügyesen csoportositott kaktusz és szőnyegnövényzetével, virágillatával, madárdalával, tisztán tartott ösvényeivel és csinos portalejával, mely egyenesen a főtérre torkollik, — legjobb hüselő helyül kinálkozik az otthon nyaraló Szamosújvárnak; mely különben egy Lunka nevű vadregényes zúgligettel is rendelkezik, — s melynek vasúti állomása előtt elterülő fákkal sürűn szegélyzett pályaudvara magában véve egy kellemes sétahely; nemkülönben az elvben már ide annektált kérői fürdő-kolónia is élénken zöldelő szabad természetével; (e serdülő korát élő, szépreményű gyógyhely Székely-Füred mintájára legtalálóbban Örmény-Füred nek nevezhető.) Habár maguk a város befásitott útczái, közterei, rétjei, berkei szintén hozzájárulnak a helyben nyaralás könnyitéséhez, — mégis a zöldbe vágyók főszórakozási helyét »a népkert« képezi; mely egyszersmind gyakori szinhelye szokott lenni a különféle közczélra rendezett (tavaszi és nyári) társas összejöveteleknek is.

Ha ezek mellett tekintetbe veszszük, hogy alig van oly része városunknak, hol legalább egyes magánházak udvartelkei házi kerttel ne lennének ellátva, vagy maguk az udvarok fákkal, virágokkal vagy egyéb növényzettel beültetve ne lennének, — ha tekintetbe veszszük, hogy határunkon helyenként rendszeres kertmívelés van meghonosítva, melynek az újabban megindult országos kertészeti mozgalmakhoz csatlakozva, minél szélesebbkörű elterjedését minden tekintetben csak kivánatosnak jelezhetjük, — ha tekintetbe veszszük még mindezeken kivűl a ma még csak levegőben függő város szépitési terveket, melyek előbb-utóbb szintén megvalósulhatnak, hogy t. i. az új vásártér (barompiacz) és a várost környező kopár hegyek befásított sétányokká alakulnak át, míg a főtér egy díszes négyszögű parkot képezend: könnyen elképzelhetjük, hogy Szamosújvár birtokában van már mind azon előfeltételeknek, melyek szükségesek arra, hogy idővel egy valóságos keresett nyaralóhelylyé varázsoltassék, — s hogy talán nemsokára magyar földön oly viruló kinézésű várossá legyen, mint például a kisázsiai Amasia »a kertek városa?...

S.

Kisebb közlemények.

Alapitvány a millenniumra. A mondott czim alatt a főlapok: Nemzet, Pesti Napló, Pester Lloyd, Magyar Hirlap, Magyar Állam, Egyetértés s a t szept. 28-iki számaikban nagyfontosságú közleményt hoznak. Mi az alább következő igen érdekes sorokat szó szerint a »Nemzet«-ből veszszük át: »Szamosújvár város közönsége, méltóan megünneplendő a magyar állam fennállásának ezredéves fordulóját, mint annak idején emlitettük, egy főgymnasiumnak a városban leendő felállitására 200.000 forintot ajánlott volt fel. E nagy áldozatra a várost figyelemreméltó állami tekintetek inditották; első sorban annak tudata, hogy égető szükség van hazafias szellemben vezetett középiskolára a szamosújvári gör. kath. püspökség székhelyén. A közoktatásügyi miniszter, elismeréssel fogadta a város ajánlatát s mint leiratában kijelentette, méltányolva a fenforgó közérdekű okokat, bizonyos feltételek alatt késznek nyilatkozott a főgymnasium létesitésére. A város közönsége legutóbbi közgyűlésén tárgyalás alá vevén a miniszter leiratát, mindenben hozzájárult a miniszter által kitüzött feltételekhez, a melynek értelmében a város által hozandó áldozat megközeliti a háromszázezer forintot és ezzel a főgymnasium létesitése biztositottnak tekintendő. Az érdekelt hazafias érzésű lakosság nagy megelégedéssel fogadta az ügy elintézését, a mi egyrészről újabb bizonyságot tesz Csáky Albin gr. miniszter mély államférfiúi belátásáról, más részről fényes világításba helyezi Szamosújvár közönségének áldozatkész hazafiságát is s egyúttal követésreméltó példát nyujt más városoknak is, hogy a millennium emlékezetes ünnepét kulturalis alkotásokkal örökitsék meg. A közoktatásügyi kormány és a város közt létrejött teljes megegyezés remélhetővé teszi, hogy mielőbb a megvalósúlás stadiumába lép a szóban forgó főgymnasiumnak ügye s messze kiható új tényezőt nyer benne a nemzeti kultura épen azoknak a pontoknak egyikén, a hol ily tényezőnek megteremtését fontos állami tekintetek sürgősen és parancsolólag követelik.«

A budapesti örmény kath. egyház tervezett alakulásáról lapunkban megjelent közleményeket olvasva, egyik olvasónk alkalomszerűnek tartja, azon előkelő társadalmi állású férfiakat, kiket a magyar-örménység köréből kiemelkedni látunk az egész ország, de különösen a magyar főváros társadalmi és közéletében, a következőkben felsorolni: A gróf Karátsonyi család mellett (mely egyetlen főuri család a magyar örmények között) emlitendők: Gajzágó Salamon számszéki elnök; Lukács Béla, kereskedelmi miniszter, Lukács Antal, főrendiházi tag; Molnár Antal, az országgyűlés képviselőházának jegyzője; Dániel Pál, Dániel Ernő, Lukács László, Issekutz, Márkovics és Papp Géza országgyűlési képviselők; Novák Imre nyug. kir. tábl. biró, Jakabffy István volt képviselő, Issekutz ezredes, Bogdánffy min. tanácsos, Gajzágó Manó és Czárán e. b. birák, Jakabffy Ferencz épitész, Török János főkapitány és többen nagy számmal a Gyertyánffy, Kábdebó, Pátrubány, Kossutány, Verzár, Kazacsai, Eránosz, Gorove, Farkas, Persián és más ismert nevű családokból, úgy hogy a Budapesten lakó örmény családok összes tagjait lélekszám szerint mintegy ezerre tehetjük. (»Nemzet.«)

A budapesti örmény kath. hitközség tervbe vett megalakulásáról már közölt tudósitásunk kiegészitéseül még megemlitendőnek tartjuk, hogy az eszme mindinkább a megvalósuláshoz közeledik s minden jel arra mutat, hogy nemsokára mindama kérdések illetékes úton meg lesznek oldva, melyek mint előmunkálatok főleg egyházjogi szempontból tisztába hozandók lesznek a felállitandó plebánia érdekében. Az ügy élére valószinűleg a fővárosban lakó örmény notabilitások egyike áll a további teendők kezdeményezése céljából; a magyar örménység kitűnőségei között Budapesten a következő nevekkel találkozunk: gróf Karátsonyi Aladár és Jenő, Lukács Béla keresk. miniszter, Gajzágó Salamon számvevőszéki elnök, Molnár Antal képviselőházi jegyző, Lukács Antal főrendiházi tag, Issekutz ezredes és mások. (»Pesti Napló.«)

Irodalom és művészet.

Az „Armenia“ képes naptára 1893-ra következő bő tartalommal jelent meg: Időszámitás és kortani jegyek. Csillagászati évszakok. Napfogyatkozások. Változó ünnepek. Parancsolt bőjti napok. Törvénykezési szünnapok. Nevezetes korszámitások. Naptári rész. Bélyeg fokozat. Vásárok. Olvasmányok: A Dádián uralkodó-ház (két képpel). Sz. K. — Az örmények Erdély kereskedelmében. Dr. Molnár Antal. — Szamosújvár (tiz képpel). Szongott Kristóf. — Az Araxes könnyei (költemény, az Ararát képével, melynek lábánál foly az Araxes), Simay János. — És bocsáss meg... (elbeszélés), Kritsa Klára. — Kép »A természetből« (képpel), M. — Luszineán Leó (költemény, képpel), Fehér Gerő. — Gróf Teleki Sándor (képpel). — Magyar királyfi és örmény királyleány. Dr. Simay János. — Ávárájri csalogány (költemény, képpel), Esztegár László. — A pénz. Dr. Gopcsa László. — Az örmény konyha, Szongott Margit. — Az örmény konyha chemiája, Dr. Nuricsán József. — Gondolatok, tt. — Örmény emlékek Romániában, Sz. K. — Irányeszmék. — Nizza (képpel). — Elmefuttatás, közli Füles. Hasznos tudnivalók az öt világrészből: Európa, Ázsia, Áfrika, Ámerika, Áusztrália. Hirdetések. Ára füzve 35 kr. Szerkeszti Szongott Kristóf, kiadja Todorán Endre »Aurora« könyvnyomdája Szamosujvártt.

Naptárunkról a »Magyar Állam« 221. száma (szept. 28) ezeket irja: »Az Armenia képes naptára a legújabb naptár a naptárirodalom terén. Csinos képeivel és tetszetős kiállitásával a vidéki naptárak közt előkelő hely illeti meg. Ára csak 35 kr.«

Új zeneművek. »Marche funebre« czimmel Vikol Simontól egy gyászinduló jelent meg nem rég. Vikol előbbi zeneművei által ismert nevet szerzett már magának a zeneirás terén. Ezen új műve is, mint irják, szépen sikerült s alkalmasint gyorsan el fog terjedni nemcsak a zenekaroknál, hanem a zenekedvelő közönség körében is, a kik az örmény szerző új darabját szives érdeklődéssel fogadják. A széptehetségű zeneszerző, ki kifogyhatlan az új zenedarabok szerzésében, újabban még következő két darabot szerzett: »Bravour marche« és »Plaine Parade«. Ez utóbbi egyike, a tehetséges fiatal zeneiró legszebb munkáinak.

Közgazdasági élet.

A székelyföld örmény telepeit is közelről érdeklő, közgazdaságilag üdvös kezdeményezést vett foganatba az új kereskedelmi miniszter: Lukács Béla, a ki elődjének nyomdokait e téren is követve, a derék székelység érdekeit különös figyelmére méltatja. A miniszter most nagyszabású tervszerű akciót indit meg a székelyföldi ipar fejlesztése s a székely kivándorlás meggátlása érdekében. E czélból a maros-vásárhelyi kereskedelmi és iparkamara területén mindenik vármegyében (Csik, Háromszék, Marostorda és Udvarhely) egy-egy iparfejlesztő bizottságot létesit, megfelelő széles ügykörrel.

* * *

Tengerközi csatorna. Danilov mérnök, az orosz hajózás emelésére alakult társaság igazgatósági tagja, korábbi tervek alapján beható tanulmány tárgyává tette egy a Kaspi- és Fekete-tenger közötti vizi út létesitését. E tanulmányok révén azon meggyőződésre jutott, hogy ily közlekedési vállalat minden nehézség nélkül létesithető. A vizi út megvalósitása Dél-Oroszország kereskedelmi és kulturális érdekeinek kiszámithatlan hasznára válnék, Perzsia, India és Közép Ázsia ez által közvetlen összeköttetésbe lépnének Dél-Oroszország nafta- és petroleum-termő vidékeivel, a Kaukazussal és Krimiával.

Mi újság az örmény világban?

† Pátkánián Rafael. Igen szomorú hirt hoztak az örmény lapok: Pátkánián Rafael, az örmények jelenkori legnagyobb és hőnszeretett költője — meghalt! Minden örmény e szomorú hir hallatára fájdalmat érez, mert a nemzet vesztesége, — kipotolhatlan. Ezen érzetek hatása alatt várjuk a további tudósitást, mely a boldogult utolsó óráiról fog szólani. A költő már rég óta betegeskedett; de betegségéről szándékosan nem tettek a lapokban emlitést, mert szokott lapokat olvasni. Nehány héttel ezelőtt Kislowodsk nevű fürdőhelyen tartozkódott; itt elég jól érezte magát, habár az orvosok előtt már nem volt titok, hogy a nagy költő napjai már meg vannak számlálva. Auguszt 22-én szülővárosába: Új Náchicsévánba ment és szept. 3-án már áldozata lett gyógyithatlan betegségének. Utolsó kivánsága — mint dr. Chálatián tanár taviratozza — az volt, hogy földi maradványait Ecsmiádzinben temessék el.

Egy híres philarmén: az angol születésű Howard bibornok, évek óta tartott súlyos szenvedés után, f. é. szept. 16-án Londonban meghalt. Az elhunyt katholikus egyházfejedelem kitünő orientalista, s az örmény nemzetnek nagybarátja volt. Az örök világosság fényeskedjék neki!

A „Méság“ munkatársa: a katholikus vallású Szárukhánián (irói néven: Durián) nyugateurópai utazásából hazatérőben Budapesten utazott keresztül; s rövid időre megállapodott a magyar székes fővárosban.

Täbrisz püspöke: Mechitárián, a kolera-járvány áldozatául esett. — Täbriszben közelebbről iszonyatos tűzvész is dühöngött, mikor is — fájdalom — több ember életét veszitette.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

DÁVID ANTA
92 NOV. - 1
KÉZDI VÁSÁRHELY

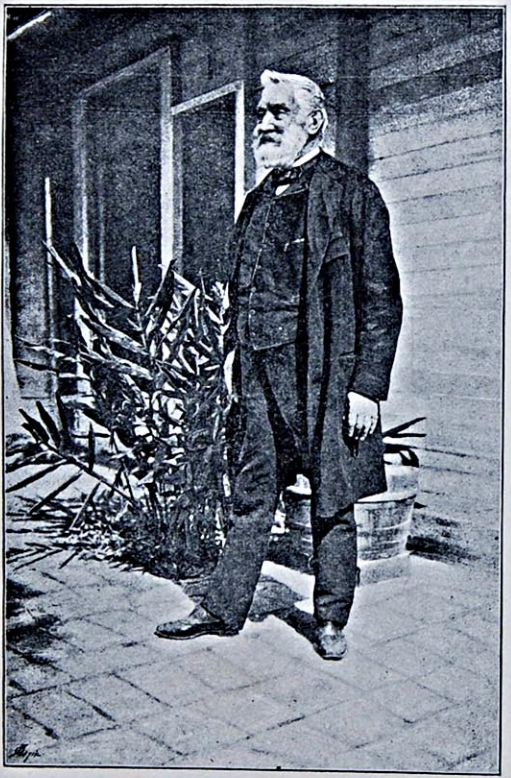

Czetz János, tábornok.

Levél a Szerkesztőhez.

Tisztelt honfitársam és barátom!

Corrientes, aug. 11, 1892.

Honnan jőn e levél s miért ment tábornokunk ezen előttünk hiréből is alig ismert vagy épen (minden sértés nélkül legyen mondva) ismeretlen városba, vagy tartományba? Bizonyára ez lesz első kérdése e sorok vételekor.

Feleljünk először a második kérdésre. Az idei télen Buenos-Airesben a levegő oly hideg és kellemetlen hives volt, hogy az »influenza« nagyban uralkodott; sok ismerőst, rokont és barátot küldött a jobb világba. S minthogy ebben a korban nem volt tanácsos magamat — ki krónikus torokfájással küszködöm — a tél szigorúságának kitenni, elhatároztam, hogy a két legszigorúbb hónapot meleg tartományban töltöm egyik kedves leányommal. És ime! már másfél hava, hogy itt élünk egy csinos franczia szállodában: sok mívelt családdal együtt élvezzük a kegyes természet tavaszi szellőit.

De hol van ez a kedves éghajlat? Hol ez a szép ország? Ha csakugyan érdekelné, tessék felkeresni a »Stieler's Handatlas«-ában az argentinai köztársaságot, és abban a déli földrajzi szélesség 26"28' és a nyugati hosszúság 58" alatt megtalálja e vidéki fővárost; mondjuk tehát körülbelől 400 mérföldnyire Buenos-Airestől és mintegy 3000 német mérföldre Erdélytől. És mindamellett, midőn öt napi utazás után kiszáll az ember a Parana nevű óriási folyam partján a pompás gőzös palotájából és csinos párisi kocsin megy fel »makadamirozott« útczákon a tiszta vendéglőbe, azt hiszi, hogy nem ez a czivilizáczió végső állama. Körülnéz és látja, hogy a lakosok — kivévén a kormányférfiakat és a vagyonosabb osztályt — a nők, férfiak, gyermekek mind mezitláb járnak; mert így könnyebben eltürik a megmelegedett fövény és kövek melegét. Aztán minden útczában látja a gyermekeket (fiúkat és leányokat) könyveikkel hónuk alatt iskolába szaladni; két fő- és 12—15 kisebb tanintézetet tart itt a kormány, melyek mindenikében 6, 10, 20 tanitó és tanitónő működik.

Az asszonyok és leányok, mindnyájan feketébe öltözve, reggel jókor templomba sietnek misét hallgatni; három egyházban a szegény Ferenczrendiek tesznek szolgálatot. Azután hozzák el a lapokat; e városban, mely mintegy 10.000 lakost számlál, hetenként négy ujságlap jelenik meg. A kormány épülete, mely olasz stylben épült — nagy palota. Van itt két Social-Club, olvasó cabinet, vasút, tramway és a t.

A Parana tulsó partján van a nagy Checo, vagy is a nagy vadon — mely szinte oly nagy, mint egész Magyarország — roppant erdeivel, legyőzött kalandor indus lakosaival és egy egy katonaváros telepitményével, a hol narancs, ananász, czitrom, ebano, butorra való rózsafa, sok épületfa, megszámlálhatlan virág, czukornád és a t. terem; a házi és vad-állatokról: a tigrisről, pánáról (chaéri oroszlán), a roppant nagy kigyókról és itt, a viz partján a napon álmadozó krokodilokról nem teszek emlitést.

A mint ezen rövid és rendszer nélkül összeállitott leirásból Szerkesztő ur láthatja, ez az ország a rettenetes nyár olvasztó melege nélkül — valóságos paradicsom lenne! De így? Az igaz, hogy az ember teljes boldogságot sehol sem találhat, hacsak azt szivében nem keresi. És akkor is, ki tudja? Még sokat cseveghetnék, de érzem a meleget és szemeim hunyódni kezdenek, azért hagyom más alkalomra!

(Az itt következő politikai tartalmú részletet beküldöm közlés végett valamelyik politikai magyar lapnak. Szerk.)

Midőn e sorokat veszi, már újból Buenos-Airesben leszek. Bizonyságául annak, hogy a haladás e százada nem ismer határt, ide mellékelem fényképemet, mit egy szépeszű és kitünő párisi családból származott ifjú utas itt a vendéglő udvarán levett az ugynevezett »photographie instartené« gépével. Így kétszeres emlékül szolgálhat — e levéllel együtt.*)

És most végzem: Áldja meg Önt a magyarok Istene mindazokkal, kik még emlékeznek a hontalan vándorra és hazafi tisztelő barátjára.

Czetz János

Eszményi szerelem.

— A konstantinápolyi örmények életéből. —

— **José Guelly Renté** spanyol iró után. —

Jól emlékezem egy szerencsétlen emberre, a kivel Keleten, konstantinápolyi útam alkalmával ismerkedtem meg.

Szemközt a szállodám ebédlőjével kis ház feküdt. Egy örmény lakott benne, körülbelül huszonnégy éves feleségével. A férj hatvanöt éves volt; ámbár hófehér volt már a haja és a szakálla, a szemei tele valának még az életnek elevenségével s az éveknek sokasága daczára csupa erő volt a teste is.

---

*) A mily felemelő a hazai örménységre a tudat, hogy Nagyméltóságod az ő soraiból emelkedett fel észtehetségével, vitézségével és bátorságával azon magas polczra, honnan oly jelentékeny szolgálatot tett a magyar függetlenség harczaiban édes hazánknak: oly megtisztelő alolirottra a fölötte becses emlék, melylyel megajándékozni kegyes volt Most legalább abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy bemutathatom a hazának a dicső magyar tábornok: Czetz János legújabb arczképét, melynek hátsó lapjára a következőket volt szives sajátkezűleg irni: »Szongott Kristóf urnak, hazafiúi barátsága jeleül Czetz János. Corrientes aug. 12, 1892.« Fogadja Nagyméltóságod az igen drága emléktárgyért — mit megbecsülhetlen ereklye gyanánt őrzök — forró köszönetemet. Szerk.

A házaspár szakadatlanúl dolgozott, hogy megkereshesse kenyerét s felnevelhesse négy gyermekét. A két év alatt, melyet Konstantinápolyban töltöttem, egyetlen egyszer sem láttam az asszonyt egymagára sétálni menni. Az volt az egyedüli szórakozása, hogy olykor kiült az erkélyre, de akkor is folyvást dolgozott, fonta a selymet (ez volt az ő keresete) vagy gondozta a kis kertjét, melyből a virágokat tavaszszal a piaczra vitték eladni.

Mindennap, délutáni két óra tájban, megjelent a szállodám kapúja előtt egy fiatal ember. Mintegy harminczkét éves lehetett, magas termete, hollófekete haja, mély tüzű szemei, sasórra s halaványfehér arczböre önkénytelenül is lekötötték a szemlélő figyelmét.

Megérkezésekor alig volt még egy-két vendég az étteremben. Nagyon messziről jött, Konstantinápoly szomszédságában egy kis falú levén a lakóhelye.

Az örmény házaspár lakásával szemközt leült, egy kis zacskóból kivette a fuvoláját, a melyet mindig magával hordott s egy óra hosszat játszott rajta, majd a dallamot elénekelt versekkel kisérte, tiszta, csengő hangon és mély érzéssel.

Soha életemben nem hallottam mélabúsabb melodiát és éneket. Igazi költő volt, gondolatainak sugalmazása alatt rögtönözte verseit és dalait.

Egy kis padon ülve, a nélkül, hogy fölemelte volna szemeinek tekintetét, leirhatlan fájdalommal énekelt, csengő hangon, majd lassú és egyhangú, majd ismét eleven és gyors rhythmusra, a nélkül, hogy legkevésbbé is törődött volna a járókelőkkel, mintha egyedül lett volna azon a helyen, a hol fuvolázott és énekelt. Azt a benyomást tette, mintha semmi élet nem lett volna körülötte, s a ki hallotta énekét, azt hihette volna, hogy imádkozik, annyira nagy volt a meghatottsága és a komolysága.

Megtudtam, hogy már közel tiz év óta leküzdhetlen szerelemmel viseltetik a fiatal örmény asszony iránt, ki a szállodával szemközt lakott. Tisztán eszményi szerelme bilincsekbe verte egész lelkét. Esőben és viharban, hidegben és hőségben, nyáron és télen egyaránt ott ült egy óra hosszat s énekelt a házzal szemben, melynek falai közt az általa bálványozott nő lakott.

A fiatal asszony, meghallván a fuvola hangját, kijött az erkélyre, a nélkül, hogy félbeszakitotta volna a munkáját, meghallgatta a szerelmes férfiúnak énekeit s olykor-olykor gyöngéd tekintetet vetett reá.

Megmaradt emlékezetemben a vers-szakok némelyikének tartalma. Körülbelül ezeket énekelte:

»A nap nem fényeskedik nekem, minden sötét a szivemben, mert nem láttalak; jöjj ablakodhoz, hadd tudjam, hogy élsz, és akkor számomra is lesz nap a földön.

Sok virágot láttam útközben, mindannyit hervadtnak találtam; te, csak te vagy az egyetlen jerikoi rózsa, melyet a fagy nem fonnyaszt el s nem égetnek ki a nap sugarai.

Szeretnék jázmin lenni, a mely ablakaidat ékesiti; megcsókolnám ajkaidat, eljutnék szivedhez, fölemelkedném magához az Istenhez is, hogy elvigyem hozzá lelkednek kristálytiszta érzéseit.

Midőn Istenhez fordulok, éretted száll fel első könyörgésem; ha álomra hajtom szemeimet, éretted mondom első imádságomat; ha alszom, rólad álmodom; felébredvén, te vagy első gondolatom.

Ha nem látlak, nem létezik számomra a világ, az égnek nincsen ragyogása, a mezőknek nincsenek virágaik. A rózsa szine nem ér fel arczod pírjával, a granátvirág ajkaid pirosságával, a tenger gyönge fogaidnak zománczával. Jöjj ki fészkedből, szelid galambja életemnek!«

A fiatal asszony lejött az erkélyről s megjelent a ház ajtajában. Ekkor letette az énekes fuvoláját s oda lépett hozzá a legmélyebb tiszteletnek jelei között. Megfogta két kezét s gyöngéden megcsókolta. Végtelenül szelid tekintetet vetett reá, aztán kivette zsebéből azt a kevés pénzt, a mit munkájával keresett, s e szavakkal adta át neki:

»Engedje Isten, hogy szerethesselek megőrizve lelkemnek tisztaságát, s segithesselek férjed gyermekeinek nevelésében. Angyala életemnek, légy jó hítves és jó anya, hogy megáldjon az ég!«

Majd eltávozott, újra meg újra visszafordítva a fejét. Eltávozott, hogy másnap, ugyanabban az órában visszatérjen, hogy újra eldalolja énekeit, hogy égő ajakaival újra megcsókolja kezeit ennek a szegény, becsületes asszonynak.

Tiz éve már, hogy a szerencsétlen minden nap megjelent a szálloda kapújánál s ha nem halt meg azóta, hogy Konstantinápolyt elhagytam, bizonyos vagyok abban, hogy még most is épen ugy fuvolázik és énekel ott, mint én hallottam fuvolázni és énekelni . . . .

M. A.

XIII. Leó pápa és az örmények.

A tifliszi »Mêság« czimű örmény lap a vezérczikk helyén a többek közt a következőket mondja:

Júl. 26-án mise után minden örmény kath. templomban felolvasták XIII. Leó pápa pásztorlevelét, mit az örmény kath. püspökökhez a kolerára vonatkozólag irt.

A Szentatya szem előtt tartva azt, hogy Örményországban kolera uralkodik, megengedi, hogy a járvány tartama alatt ne bőjtöljenek a hivek, és tápláló étkekkel táplálkozzanak. Itt meg kell jegyeznünk, hogy valamint a kath. örmények, úgy a nem-egyesült örmények is nagyon szigorúan tartják meg a bőjti napokat, heteket, s az egész nagybőjtöt.

Leó pápa pásztorlevele felolvastatott az alexandropoli kath. egyházban is; az egyházi szónok — mint tudósitónk mondja — nem elégedett meg avval, hogy a rendeletet felolvasta, hanem hozzátette: »Vannak közöttünk hivek, kik a helyett, hogy szivöket, lelköket is tisztán tartanák, — a helyett, hogy emberszeretetet tanusitanának, nem esznek húst, hogy csak szájuk tisztán maradjon; de azért rosszat cselekednek embertársaikkal. Szívvel és lélekkel is bőjtöljen az ember és nemcsak szájjal és gyomorral.«

Az egyházi szónok végül ezeket mondotta: »Ha ezt az évet meg akarjátok bőjtölni, tartozkódjatok a gyümölcs, dinnye és ugorka evéstől, a kicsapongó élettől. Minden embernek kötelessége életére vigyázni az Istentől adott ész utasitásai szerint.«

Igen örvendetes, hogy a kath. egyház feje — mondja a czikk — ilyen hasznos intézkedést tett, mely a népre nézve valóban nélkülözhetlen! Mily jól tenné Ecsmiádzin, ha népének ő is megrendelné azt, a mit a Vatikán már megtett.

A római pápa — úgymond a czikk — ezen bölcs rendeletével bebizonyitotta azt, hogy igazi keresztény; mert emberszerető rendeletével a nép segitségére sietett; bebizonyitotta, hogy igazán művelt ember; hogy az egyház nem mellőzi a tudomány vívmányait, nem marad hátra, de sőt használja a czivilizáczió gyümölcseit!

Cselingárián Jakab.

Világositó Szt.-Gergely napján.

IV.

Három esztendeig élt Ábágár, a kereszténység felvétele után és ezen rövid idő alatt is nagy előmenetelt tett a keresztény vallás az ő országában. Tadé apostol — mint fennebb mondám — Ábágár ajánló leveleivel ellátva Örményországba ment hirdetni az evangéliumot. Örményország helytartója: Szánátruk, ki a király nővérének fia volt, a szent férfiút — tekintetből nagybátyja iránt — jól fogadta ugyan, meg is kereszteltette magát általa; de hogy nem őszinte volt megtérése, megmutatta a következés. Őszintébb volt leányának Szántuchtá-nak és másoknak megtérése, kik Krisztus hiteért vértanúhalált szenvedtek.

Ugyanazon időben szent Bertalan apostol Örményországnak délkeleti és északi részeiben hirdette az Istenigéjét és az Örmények közül sokakat megtéritett; nevezetesen az Araxes folyó mellékén a Sziunikh tartományban, hol egész keresztény községeket alkotott. E tartomány Cholt nevű helységében templomot is épitett, melyben a boldogságos Szűz Máriának magával hozott képét helyeztette.

A keresztény religió ezen gyors haladásának véget vetett nemsokára Ábágár királynak bekövetkezett halála, kinek holta után Örményországnak fennevezett helytartója, Ábágárnak Ánán nevű fia s utóda ellen fellázadott, magát és az országot attól elszakasztotta, mindketten pedig azzal kezdették, hogy Krisztus hitét megtagadták és a keresztényeket üldözték. Szánátruk szent Tadé és Bertalan apostolokat megölette, azt lefejeztetvén, ennek pedig börét huzatván le; ezen alkalommal Nagy-Örményország Albanopolis városában, hol vértanú-halált szenvedett, kétezeren tértek Krisztus hitére. Végre saját leányát Szántuchtá szüzet is, mivel a bálványokat imádni nem akarta, kegyetlen kinzások után — kivégeztette.

Edessában Ánán dühöngött a keresztények ellen; a bálványok tiszteletét visszaállitotta és már azon volt, hogy Krisztus arczképét a város kapújáról levétesse, s helyébe a régi bálvány-szobrot tétesse; de a városnak püspöke Addé erről értesülvén, a kőfal mélységét a kép előtt téglával éjnek idején berakatta. Miáltal a király és a nép figyelme a szent képtől elvonult.

A püspök ezután nemsokára Krisztus hiteért a király által kivégeztetett; a király pedig véletlen halállal kimulván, a kép rejtett helyén maradt — elrejtve, szinte egész öt századon keresztül.

Ábágárnak szent életű neje Helena, a férje halála után támadt belviszályokat, főkép pedig a keresztény religiónak kiirtását és a bálványozás diadalát legmélyebb fájdalom nélkül nem szemlélhetvén Edessából Choren városába vonult, innen aztán Claudius császár uralkodása alatt Jeruzsálembe ment, hol élete hátra levő napjait ájtatosság és az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásában töltötte. A nagy éhség idejében, mely Jeruzsálemben és egész Zsidóországban dühöngött, Alexandriában gabonát, Cyprusban pedig fügét, nagy mennyiségben, vétetett saját pénzén és azt a nép közt ingyen osztogatta ki, mely kegyes tetteért, míg élt, nagy tiszteletben állott a nép előtt, halála után pedig Jeruzsálem főkapúja előtt pompás síremlék állittatott tiszteletére.

92 NOV. - 1
KÉZDI VÁSÁRHEL

Azon egész időszak alatt, mely Ábágár halálától az örményeknek szent Gergely által történt általános megtéréseig lefolyt, színhelye volt Örményország a keresztények legborzasztóbb üldöztetésének. Mindazon különbnél különb kinzások és sanyargatások, melyek a római császárok és helytartóik által kigondoltattak és használtattak a római birodalomban a keresztény név kiirtására, viszhangra találtak Örményországban és utánzókra az örmény királyokban.

Ki tudná elbeszélni mondja Galani Kelemen az »Örmény egyháznak a rómaival történt egyesüléséről« irt történelmi munkájában, a vértanúk mennyi vérével áztattatott az örmény föld, míg ezen Gergelyt, az örmények nagy apostolát hozta a világra! Kinek végre sikerült, Krisztus hitének magvát az örmények szivében termékenynyé tenni. Olvastassanak a görög-örmény és latin egyház vértanúk-lajstromai és számtalanokat fogunk találni, kik Örményországban szent Gergely kora előtt martyr halált szenvedtek. Legyen elég itten nehányat, a nevezetesebbek közül, kiket lajstromába a latin egyház is felvett, megemliteni.

Mindenek előtt ünnepeltetik Nagy-Örményországban, az Aratát hegyén tizezer keresztre feszitett keresztény katonának dicső halála, kik Hadrián császár idejében, a római seregben, Róma érdekében, az Eufrát melléki népek ellen vitézül harczoltak; de mivel a győzelmet nem a bálványoknak, hanem a keresztények Istenének tulajdonitották, és azért a bálványoknak áldozni nem akartak, valamennyien keresztre feszitve a vértanúk dicső koronáját nyerték el.

Mily nagyszerű, mily megható látvány lehetett, keresztеken csüngő annyi vértanútól körül-övezve látni derekát azon Ararát hegynek, melynek tetején egykor a Noé bárkája nyugodott.

Ezen, az örmény egyház szenteinek életéből vett esemény tárgyát képezi egy felséges olajfestménynek, mely a velenczei szépművészetek akadémiája képcsarnokának legszebb ékessége.

Diocletián császár üldözése idejében, Kis-Örményország Szebászte nevű városában, többek közt, szenvedett Athenogenes püspök, Ákácz pap, és számos férfiú és asszony. Ugyanott Licinius idejében szenvedett szt. Balázs püspök és a 40 vitéz, kiket »negyven szent« nevezet alatt tisztel az egyház.

Vérpadok voltak továbbá felállitva Örményország Nicopolis, Satalis és Melisene városaiban, melyeken számtalanon vérzettek el Krisztus hiteért.

Nagy-Örményországban Tiridates, ki római fegyverek segitségével nyerte vissza a párthusoktól elfoglalt országát, Diocletián császár példáját követve, iszonyú üldözést támasztott a keresztények ellen, hű szolgáját Gergelyt, mivel Diana istenasszonynak áldozni nem akart, hallatlan kinzások után — végre egy mély verembe vettette. Ripszima és Kájánna szüzeket, kik Diocletián üldözése elől Örményországba menekültek, kivégeztette.

Ezen szüzekről azonban és főkép szt. Gergelyről, ki által Isten nemzetünk megtérését vala eszközlendő, szándékom, — ha Isten is úgy akarja — tüzetesen szólani más alkalommal.*) Lássuk most röviden, mi történt az Üdvözitőnek Ábágár királyhoz küldött arczképével és levelével.

Mondottam fennebb, hogy Ánán, Ábágár fia elhagyván a keresztény hitet, országában a bálványok tiszteletét visszaállittatta és hogy a Megváltó arczképét a kapúról levétetni és helyébe a régi bálványszobrot helyeztetni akarta; a mit Áddé, Edessa püspöke megtudván, a kőfalnak félkör alakú üregét, hol a kép állott, téglával berakatta és a többi fallal egyenlővé tétette. Ezen állapotban maradt a kép 539 évig Kr. u., mely évben, midőn a város Choszrov perzsa király által ostromoltatott, a képet Eulalius püspök, felső sugallat következtében, megtalálta.

A szabadulásuk és megmaradásuk iránt kétségbe esett lakósok, az Üdvözitőnek megtalált arczképét, Istentől megmentésükre küldött segitség és a győzelem bizonyos zálogául tekintvén, erőt és bátorságot nyerve, a város falai alól az ellenséget elüzték.

---

*) L. »Armenia« harmadik (1889) évfolyam 193, 225 262 lapjait. Szerk.

A Megváltó arczképe és levele 944 évben Kr. u. Edessából Konstantinápolyba, innen 1369-ben Genuába vitetett Leonardo Montaldo, a genuai köztársaság akkori elnöke által, kinek azt Palaeologus János kelet-római császár a saracenusok ellen, a birodalom érdekében folytatott háborúban, szárazon és vizen vivott fényes győzelmek jutalmául — oda ajándékozta. Ezt a képet e nevezetes fejedelmi férfiú, míg élt, udvari kápolnájában, a legnagyobb tiszteletben tartotta; 1384-ben Kr. u. pedig azt a Genuában lakó szent Basil rendén levő örmény szerzetesek, szent Bertalan tiszteletére szentelt templomának hagyományozta; mert illő dolognak tartotta, hogy az örmény nemzetnek ezen legrégibb és legbecsesebb ereklyéje az örmények apostola, szent Bertalan templomában ugyanazon nemzetbeli szerzetesek által őriztessék.

Ott tartatik az mind maig elzárva egy külön oltárban, s évenként csak egyszer pünköst napjaiban tétetik ki.

Megvan tehát mind maig a Megváltónak azon csodálatos arczképe, melyet nem emberi kéz rajzolt, hanem maga az Üdvözitő egy egyszerű gyólcsnak szentséges arczához illesztése által készitett, a melylyel az Üdvözitő, királyunkat, s benne és általa nemzetünket megtisztelte azon készségért, melylyel Istenségét elismerte, a nélkül, hogy őt látta volna, és azon szives részvétért, melyet iránta a zsidóktól szenvedett méltatlanságokért nyilvánitott.

Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

III.

Pátkánián, mint láttuk, a komor lelkek közé tartozik. Megzendülnek lantján a szerelem szelidebb, enyhébb hangjai is, vannak nagy ritkán derült, nyugodtabb perczei is, azonban nem ezek teszik az ő egyéniségét. Akkor van ő elemében, midőn túlterhelt lelkének mély fájdalmát öntheti ki. Ilyenkor aztán tömör képek, drámai mozgalmasságú rajzok kerülnek ki ecsetje alól. Nem tud hosszason andalogni, s ha lelkén enyhiteni akarván a természet derűjében vagy a hít világában keres is nyugalmat, lelkének mélységéből kitör az ott szúnnyadó alapérzés: az ő hazafias fájdalma.

Az újabb örmény lira képviselői között azonban találunk egy igen érdekes poetát, kinek egyénisége, úgy látszik, ellentétben áll a Pátkániánével. Mély honfiúi keserűség lakik ennek lelkében is, de más alkotású kedélyének szürőjén át ez érzelem megnyilatkozása is más formát vesz. Sáházizján gyöngéd, finom költői lélek. Látja hazájának szomorú helyzetét a költő mindent meglátó szemével, de midőn ezt megénekli, nem a Pátkánián skálájából választja hangjait. Nem ír riadót, hanem álmodozik Mintha félne a valóság hosszas szemléletétől, minduntalan az álmok enyhe világába ringatja magát. Lelke pihenni vágyik, s ezt csak így érheti el. Pátkánián leplezetlenül tárja elénk lelkének kinos vergődéseit, látjuk és érezzük szenvedéseinek egész közvetlenségét. Sáházizján álomképeit mutatja be, s ezzel enged bepillantást szomorú lelke mélységébe. Mint az ifjú szerelmes, ki szivének bálványával csak álmában beszélhet, s a valóságban a visszautasított szerelem mámorító boldogságát csak így élvezheti, úgy költőnk is azt a mit nem nyújt neki a való: az álomtól, a költői lélek e hatalmas eszközétől kéri. A mi amannak a viszonzott szerelem, az neki: hazája szabadsága és boldogsága.

Fölkeresi az álmok világát, a csillagos éjszakát s az örömnek mámorában szíve ébren álmodozik . . . .

»A virágok illatával
Telve volt az enyhe lég
S éltető, lágy harmatával
Áldást hullatott az ég.

S én vidáman énekeltem
Tiszta és szent dalomat:
Örményország énekemben
Büszke, nagy volt és szabad.«

Mily szomorú enyhűlése a költői léleknek! A költő, kinek lelke jobban sajog, mint a tömegé, megnyerte azt a boldogságot, hogy időre elmenekülhet a jelen, a valóság elől. A költői lélek sajátságos szerkezeténél fogva képes nem létező helyzeteket teremteni, hangulatokat elővarázsolni, szomorú valóságból enyhetadó álomvilágba térni. S valóban mily boldogság, mily megmérhetetlen kegy volna az, ha az álom után ne volna ébredés . . . . Kinos, keserves ébredés, mely annál elviselhetetlenebb, minél ragyogóbb volt az álom, s minél kietlenebb a valóság. Sáházizján megénekli e különös jelenséget is. Előbbi költeménye (»Az éj«) csak az álomról szólott. egy másik azonban (»Álom volt«) az ébredést is rajzolja minden gyötrelmével.

A költő andolog; látja a borús homályon átragyogni az örmények csillagát, s látja a mint az örmények szép versenyre gyúlva együtt küzdenek a nagy nemzetekkel; új, virágos életet lát hazája könnyel és vérrel folyó földjén, s látna még sok szépet, boldogítót és kedveset, ha ne jönne az ébredés; azonban az álmok után:

»Fölébredtem; s im' a régi bánat
Rút kigyói a jövőt sziszegték:
Balsors veri még szegény hazámat! . . . .
Sirjatok! Csak álom volt szerencsénk.«

Kétségtelen, hogy Sáházizján költészetében igen sok oly kincs van, melyet érdemes volna behatóbban vizsgálni, azonban úgy hiszszük: hazafias lirájának ezen kis töredéke is elegendő arra, hogy a figyelmet ráterelje.

Igaz és nagy érzelmeknek ad sajátos hangon és módon kifejezést.

Dr. Esztegár László.

A hazai örmények létszámáról.

II.

Ezen, a helyzetnek megértéséhez szükséges észrevétel feljegyzése után, az alábbiakban közöljük, a statisztikai hivatalnak a hazai örmények vallási viszonyaira vonatkozó részletes adatait.

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
I. Abaúj-Torna vármegye:	—	—
II. Alsófehér vármegye:		
Balázsfalva	1	—
Trimpoel	1	5
Zalatna	4	—
Gabud	5	—
M. Forró	8	—
M. Újvár-Akna	1	—
N. Lak	2	—
Tővis	1	—
Arudbánya	1	—
Gyulafehérvár	3	—
N. Enyed	1	—
összesen:	28	5
III. Arad vármegye:		
M. Pécska	—	1
Arad	5	1
összesen:	5	2
IV. Árva vármegye:	—	—
V. Bács-Bodrog vármegye:		
Káty	1	—
Zsablya	1	—
Újvidék	1	—
összesen:	3	—

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
VI. Baranya vármegye:	—	—
VII. Bars vármegye:	—	—
VIII. Békés vármegye:		
Békés-Csaba	—	1
Endröd	—	6
Tót-Komlós	1	—
összesen:	1	7
IX. Bereg vármegye:		
Munkács	1	—
összesen:	1	—
X. Besztercze-Naszód vármegye:		
Lekencze	8	—
Szász-Bongárd	2	—
Naszód	1	—
Les	1	—
összesen:	12	—
XI. Bihar vármegye:		
Loró-Ponor-Remecz	1	—
Nagyvárad	—	1
összesen:	1	1
XII. Borsód vármegye:		
Miskólcz	1	—
összesen:	1	—
XIII. Brassó vármegye:	—	—
Brassó	4	—
összesen:	4	—
XIV. Csanád vármegye:	—	—
XV. Csik vármegye:		
Csik-Balánbánya	2	—
» Csicsó	2	—
» Gyimes-Bükk	5	—

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
» Gy. Felső-Lok	1	—
» Rákos	1	—
» Szt.-Domokos	1	—
» Szépviz	150	—
Gyergyó-Alfalú	1	—
» Csomafalva	1	—
» Ditró	1	—
» Remete	34	—
» Szárhegy	18	18
» Szt.-Miklós	410	—
» Tekerőpatak	1	—
Domuk	1	—
Tölgyes	93	—
Kászon-Altiz	7	—
összesen:	729	—
XVI. Csongrád vármegye:	—	—
XVII. Esztergom vármegye:	—	—
XVIII. Fejér vármegye:		
Gyuró	1	—
összesen:	1	—
XIX. Fogaras vármegye:		
Zernest*)	1	—
összesen:	1	—
XX. Gömör-Kis-Hont vármegye:		—
XXI. Győr vármegye:	—	—
XXII. Hajdú vámegye:	—	—
XXIII. Háromszék vármegye:		
Réty	—	1
összesen:	—	1
XXIV. Heves vármegye:	—	—
XXV. Hont vármegye:	—	—
XXVI. Hunyad vármegye:		
Szászváros	1	—
Vajda-Hunyad	1	—
összesen:	2	—

---

*) Fogarasban is vannak örmények. Szerk.

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
XXVII. Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye:		
Kunhegyes	1	—
Szolnok	1	—
összesen:	2	—
XXVIII. Kis-Küküllő vármegye:		
Balavásár	2	—
D.-Szent-Márton	3	—
Királyfalva	1	—
Szász-Csávás	2	—
Maros-Ugra	6	—
Radnót	2	—
Erzsébetváros	309	—
összesen:	325	—
XXIX. Kolozs vármegye:	—	—
Hidalmás	4	—
Nagyalmás	9	—
Topasztkirály	1	—
Bánffi-Hunyad	10	—
Csucsa	2	—
Erdőfalva	—	4
Gyurkucza	1	—
Szászfenes	1	—
Apahida	1	—
Bonczhida	11	—
Válaszút	1	—
Budatelke	8	—
Csehtelke	1	—
Gyeke	4	—
Mocs	10	—
Novoly	2	—
Egeres	—	1
Kolozs	1	—
Kolozsvár *)	33	—
összesen:	100	5

---

*) Az idén Világosító Szt Gergely előestéjén 280 örmény család nyert meghivót. Szerk.

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
XXX. Komárom vármegye:	—	—
XXXI. Krassó-Szörény vármegye:		
Román-Oravicza	1	—
összesen:	1	—
XXXII. Liptó vármegye:	—	—
XXXIII. Máramaros vármegye:		—
Rozávlya	1	—
Középvisó*)	3	—
összesen:	4	—
XXXIV. Marostorda vármegye:		
Havadtő	4	—
Mezősámsond	4	—
Oláh-Toplicza	1	—
M.-Vásárhely	6	—
összesen:	15	—
XXXV. Moson vármegye:	—	—
XXXVI. Nagy-Küküllő vármegye:		
Kiskapús	1	—
Nagy-Selyk	1	—
Kőhalom	1	—
Oláh-Ivánfalva	6	—
Szt-Ágota	6	
Segesvár	—	1
összesen:	15	1
XXXVII. Nográd vármegye:	—	—
XXXVIII. Nyitra vármegye:	—	—
XXXIX. Pestpilis-Solt-Kis-Kun vármegye:		
Péczel	2	—
B.-pest fő- és székváros	10 **)	—
összesen:	12	—

---

*) Hát Mármaros-Szigeten, Huszton, Técsőn és t. hány örmény van? Szerk.

**) A fővárosi lapok épen a napokban mondották, hogy a Budapesten lakó örmények számát 1000-re lehet tenni. Szerk.

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
XL. Pozsony vármegye:		
Somorja	2	—
Pozsony	1	—
összesen:	3	—
XLI. Sáros vármegye:	—	—
XLII. Somogy vármegye:	—	—
XLIII. Sopron vármegye:	—	—
XLIV. Szabolcs vármegye:	—	—
XLV. Szatmár vármegye:		
Gaura	2	—
N. Somkút	1	—
összesen:	3	—
XLVI. Szeben vármegye:		
N.-Szeben	3	—
összesen:	3	—
XLVII. Szepes vármegye:	—	—
XLVIII. Szilágy vármegye:		
Szakácsi	2	—
Szolnok-Paczalusa	1	—
Vármező	3	—
Tihó	15	—
S. Somlyó	2	—
Zilah	8	—
összesen:	31	—
XLIX. Szolnok-Doboka vármegye:		
Csáki-Gorbó	7	—
Füzes-Szentpéter	2	—
Szurduk	2	—
Deés-Akna	1	—
Kapjon	3	—
Keménye	1	—
Mikeháza	4	—
Pecsétszeg	4	—

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
Retteg	13	—
Melegföldvár	4	—
Szt. Egyed	2	—
Vasas-Szent-Iván	6	—
Vicze	1	—
Nagy-Ilonda	2	—
Czóptelke	1	—
Doboka	2	—
Kendilona	1	—
Kérő	1	—
Kisjenő	6	—
M.-Derzse	17	—
Moró	4	—
N.-Iklód	3	—
Örd.-Fűzes	2	—
Péterhaza	4	—
Széplak	1	—
Tötör	3	—
Deés	12	—
Szamosújvár	1248	—
összesen:	1358	—
L. Temes vármegye:		
Fibis	2	—
Fehértemplom	1	—
Vinga	1	—
összesen:	4	—
LI. Tolna vármegye:	—	—
LII. Torda-Aranyos vármegye:		
Topánfalva	1	—
Egerbegy	5	—
Felvincz	1	—
Torda	2	—
összesen:	9	—
LIII. Torontál vármegye:		
Sándorfalva	4	—
Gyér	—	3

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
Német-Elemér	—	1
Zombolya	4	—
Páncsova	3	—
összesen:	11	4
LIV. Trencsén vármegye:	—	—
LV. Turócz vármegye:	—	—
LVI. Udvarhely vármegye:		
Ege	1	—
Hodgya	2	—
Székely Udvarhely	4	—
összesen:	7	—
LVII. Ugocsa vármegye:		
Gyula	—	3
összesen:	—	3
LVIII. Ung vármegye:	—	—
LIX. Vas vármegye:	—	—
LX. Veszprém vármegye:	—	—
LXI. Zala vármegye:		
Végfalva	1	—
Zalaegerszeg	1	—
összesen:	2	—
LXII. Zemplén vármegye:	—	—
LXIII. Zólyom vármegye:		
Beszterczebánya	1	—
összesen:	1	—

II. Fiume város és kerülete:

összesen:	—	—

III. Horvát-Szlavonország:

I. BelovárKörös vármegye:	—	—
II. Lika-Krbava vármegye:	—	—

Vármegye:	*Örmény kath.*	*Örmény keleti.*
III. Modrus-Fiume vármegye;	—	—
IV. Pozsega vármegye:	—	—
V. Szerém vármegye:		
Jamena	6	—
összesen:	6	—
VI. Varasd vármegye:		
Toplicz-Varazdinske	1	—
összesen:	1	
VII. Verőcze vármegye:	—	—
VIII. Zágrab vármegye:	—	—
A I—VIII megyében összesen:	7	

Összesités:

I. Magyarország	2695	29
II. Fiume város és kerülete	—	—
III. Horvát-Szlavonország	7	—
Főösszeg:	2702*)	29**)

Dr. Gopcsa László.

◆

---

*) Majdnem minden megyéhez és helységhez kellett volna helyreigazitó megjegyzést tenni; de nem tettünk, mert szándékunk — mihelyt időt szakithatunk reá — a hazai örmények pontos létszámát összeirni; addig is megjegyezzük, hogy Magyarországon nem 2731, hanem mintegy 15.000 örmény lakik Az erdélyi részekben talán (?) nincs falu, város, hol örmény ne laknék; aztán van az unio előtti Magyarország déli, keleti és éjszakkeleti megyéiben is — elég!

**) Egész Magyarországon csak egy nem-egyesült (örmény keleti) örmény van (Budapesten lakik), a többi — 3—4 egyén kivételével, kik házassági ok miatt tértek át az ev. ref. vallásra — mind örmény szertartású római katholikus. Szerk.

Örményország tanulmányozása.

Hova tovább inkább meg inkább érdeklődik Európa Örményország iránt. Nemcsak a különböző nyelveken szerkesztett lapok és folyóiratok foglalkoznak Örményországgal és az örményekkel, hanem az európai irók önálló művekben is — melyeknek tárgyát az örmény történelem, nyelv, földrajz, néprajz, útleirás s a t. képezi — szólnak ezen természeti kincsekben is gazdag országról . . .

Jelen alkalommal egy érdekes útleirásról szólok, mit Ernest Chantre, a lioni múzeum felügyelője »De Beyruth a Tiflis« (Beyruthtól Tiflisig) czím alatt nem régen tett közzé.

Chantre negyedrét nagy-alakú munkája, mely 96 oldalt foglal magában, képes. Képei gyönyörűek. A képek közt találunk kurd, arab, örmény, török typusokat; természeti látképeket; városokat, ezek közt van Ván és a váni tó. Az arczképek közül megemlítem Krimeán Hájrig és a khald patriarkha arczképét.

Szerző Beyruth-on keresztűl a hamahi-aleppoi úton Diárbekir-, Bitlis-en, Ván-on át Török-Örményországba ment; innen Ó-Bajázid- és Iktir-en át Orosz-Örményországba utazott, a honnan Erivánon át Tiflisbe ért. Tiflisből a Feketetengeren át visszatért Francziaországba. Chantre érdekes, hív képet rajzol az olvasó elé; szól az országban élő különböző nemzetek életéről, szokásairól, a talált régiségekről és felirásokról s a. t.

Minket különösen a munka azon része érdekel, mely Örményországról szól. Szerző habár nagy rokonszenvvel viseltetik az örmények iránt, mégis ő is elkövette azt a régi hibát, mit az útleirók nagyobb része elkövet. Ugyanis Kis-Ázsiát elhagyva, azt az országot, mit átutazott, kezdve Diárbekirtől a Transkaukasia határán levő Iktirig, nem Örményországnak, hanem Kurdistánnak nevezi; ilyen nevet ád a térképnek is, mit munkájához mellékelt.

Habár szerző jól tudja, hogy a kurdok nagy része, sőt sokan a törökök küzül is, örmény eredettel birnak, és munkájában ő maga is mondja, hogy a mahomedán imaházak nagy része egykor örmény templomok voltak, mégis Kurdistan nevet ad Örményországnak.

De ettől eltekintve igen rokonszenvesen szól az örményekről. Azt mondja, hogy Ázsia összes nemzetei közül egyedül az örménynek vannak iskolái; az örmény az egyetlen ázsiai nemzet, mely európai műveltséggel bir. Szerző szól személyes ismeretségeiről is; elbeszéli, hogy miként ismerkedett meg Vánban az épen ott tartozkodott orosz konsullal, az örmény ajkú Gámszárágánnal. Sok szépet mond Krimeánról is.

Szerző szerint a váni kerületben van 113.000 örmény, 22.500 török, 30.500 kurd, 500 nestorianus, 400 ezit és végre 700 cserkesz. — A munkát, mely nagy kelendőségnek örvend, egy gyönyörű szép kép zárja be. A képet, mely Ararát hegyét ábrázolja, valamint a többi képek*) nagyobb részét is Dejlar franczia festő készitette.

Szongott Kristóf.

Névtelen inditvány.

— Levél a szerkesztőhöz. —

Minden városnak lehetnek és vannak is kiválóbb szülöttjei, érdemekben kimagaslóbb polgárai; s minden város büszkeségének kell hogy tartsa, az érdemet elismerni, a közelismerésnek lehetőleg külső kifejezést adni, maradandó emlékjelt állitani!

A jelesek elismerése, a mi buztitólag hat az ifjú nemzedék szellemére is, bevett szokás szerint különböző alakban történhetik; ezek egyik, mindenütt elfogadott módja: egy város útczáinak, köztereinek az illető nagyokról való elnevezése.

Tudom, hogy ezen intézkedésben csak akkor látják a kortársak vagy az utókor az igazi érdemnek, t. i. a kötelesség mértékét felülmuló közszolgálatoknak méltó jutalmát, ha az ily ünnepélyes elnevezések tárgyias szempontok által vezéreltetve, ellenmondás nélkül — mindenki által helyeselve — történhetnek meg: mindazáltal kérdem, miért ne volna ez ily módon lehetséges az örménység eme fővárosában, Szamosújvártt is?

Nézetem szerint például a szép négyszögű főpiaczot mi is elnevezhetnők Lukácsytérnek; ama nagy és felejthetlen emlékű férfiú, lelkész, tudós és emberbarát dicső nevének tiszteletére, — kit e város sok éven át mint egyik legelső polgárát, s vezér-férfiát hódolattal követett — Lukácsy Kristóf tiszteletére!...

S hogy legalább nehány fő-útczára nézve konkrét javaslatot tegyek: az alsó-vizútczát Gorove-útczának, a felső-vizútczát Molnár-útczának szintén közmegnyugvásra elnevezhetnők! Gorove László a magyar iró e városnak kiváló, jeles polgára volt, s Gorove Istvánban — Szamosújvár volt díszpolgárában — oly fiat adott e hazának, kire nemcsak az örmény, de a magyar is lelkesülten gondol, mint bokros érdemű hazafira; s mint az 1867 évi független felelős magyar kormány volt földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterére. — S ki légyen Molnár Antal, e város sokszor ünnepelt képviselője, s dísze a törvényhozás választott tisztikarában? ha nem is mondanók, érzi és tudja mindenikünk, főleg e választókerület lakóssága körében, kivétel nélkül. Széleskörben ismert és megbecsült nevét méltán viselhetné az útcza, melyben született e fényes tehetségű politikai kitűnőségünk.

A felső-közép-útczát: Gábrus-útczának, az alsó-közép-útczát pedig Simay-útczának nevezném el. Gábrus Zakhariás, a néhai jeles paedagog, örmény iró és költő, egész nemzedékek oktatója s valódi typusza — e század első felében — Szamosújvár magyar-örmény polgárságának; kinek oly sok szép (magyarból örményre átültetett) katholikus egyházi énekeitől ma is áhitattal viszhangoznak szentegyházaink, — kétségtelenül megérdemli, hogy nevét az útcza, melyben lakott, továbbra is fentartsa és viselje. — Azt is tudjuk, hogy a Simay család volt az, mely e város megtelepült örmény népének legelőször katholikus templomot épitett; s tagjai e családnak közel kétszáz éven át minden időben híven és érdemteljesen szolgálták e város közjavát. Simay János a hatvanas években íngyen viselte a főszónoki (oratori) hivatalt; fia Simay Gergely kir. tanácsos különböző térein a köztevékenységnek, — mint polgármester, mint hét izben megválasztott országgyűlési képviselő, mint a szamosújvári kir. törvényszék volt elnöke, s jelenleg mint egyházmegyei főgondnok, — mindenkor a kötelesség mértékét felülmuló önfeláldozással működött és működik városunk közjavának, közérdekeinek előmozditására.

---

*) E hármat: az »Ararát« hegy, »Kip-Göl« (az Araráton) és »Oszlopmaradványok Tiridat templomából« mi is közöltük. L. »Amenia« 1892 évfolyam 161, 225 és 293 lapjait. Sz. K.

Az alsó-pósta-útczát Gajzágó-útczának, a felső-pósta-útczát Jakabb-útczának lehetne elnevezni. Gajzágó Salamonnak városunk több országgyűlésre megválasztott képviselőjének, a mai kir. állami számvevőszék fényes nevű volt elnökének s legelső szervezőjének, kinek legtöbbször ezen útczában volt szellemi találkozása a választó-polgársággal, — ma is hű barátja régi kerületének s nem szűnt meg érdeklődéssel viseltetni közügyeink iránt. Önmagunkat tisztelnők meg, ha ily módon egy útcza-elnevezéssel, maradandová tennők emlékét körünkben, a későbbi nemzedék számára is! — Jakabb Bogdán, mint volt diaetai követ, egykor tekintélyes szónok és polgármester, mint Krassó-Szörénymegye legelső szervezője, és főispánja szintén oly névvel birt, melyet városunk történetének évlapjain figyelemreméltó hely illet, — oly névvel, mely a középszerűség mértékén mindenesetre túlemelkedett.

A hétkereszt-útczát, melyhez hítéleti momentum fűződik, csakis annyiban változtatnám meg, — a mennyiben a pár év előtt közbejött változás folytán a hegyi úton felállitott hét kereszthez újabbi hét kereszt járult; s így most már ezen útczát sokkal inkább Kalvária-útczának lehetne nevezni!

A belső-mező-útczát Novák-útczának, — a külső-mező-útczát pedig (hol a szamosvölgyi vasút állomása és pályaudvara fekszik, s melyben a befásitott vasút-vonal végig halad) — Lukács-Béla-útnak nevezném el. — Egyike legelső tekintélyes követünk az erdélyi diaetán, városunknak sok éven át volt érdemes főbirája: Novák Márton; és fia a magyar szabadságharcz legelső áldozatainak egyike: Novák Tódor méltó nevet adhatnának ezen útczának akkor is, ha a derék Novák-család a magyar közélet minden terén nem mutatna is föl annyi érdemes és kitünő férfiút, mint a mennyit az tényleg felmutatni képes. — Önmagát indokolja végül azon javaslatom is, miszerint Gorove és Baross méltó utódja, egyik volt orsz. képviselőnk: Lukács Béla, mint kereskedelmi miniszter, legtalálóbban azon útczának adhatja át nevét, melynek széles terét végigfutja a szamosvölgyi vasút, — egy szerény kis elágazása az országos vasúthálózatnak.

Az itt felsoroltakon kivül városunknak tudvalevőleg még sok más különböző nevű útczája van; minők az Apácza-útcza, Kishid-útcza, Malom-útcza, Új-útcza, Vár-útcza, stb; melyeket vagy hasonló módon jeleseinkről ily elnevezésekkel láthatnánk el, — esetleg régebbi történeti nevekkel is, (így az Új-útczát a város-alapitó Verzereskul, a Vár-útczát, a régi vár-épület alapitója: Martimuzzi nevével), — vagy ha éppen úgy tetszik, egyelőre még továbbra is változatlanul hagyhatnánk.

Megjegyzem továbbá, hogy e város polgári lakossága köréből érseki méltóságra emelkedett Esztegár Vártán, a volt mechitharista főapát szintén egyik nagytehetségű, kiváló szülöttje volt Szamosújvárnak; e czimen tehát az ő emlékére nevezhetnők el egyik, például a jelenlegi Apácza-útczát.

Végül legyen szabad ismételve hangsúlyoznom, hogy ily kérdésekben a polgári elismerés éppen annak egyhangú megadásában rejlik; tehát azt megadni vagy meg nem adni lehetséges ugyan az illető polgár egyéni felfogása és mérlegelése szerint, — de vitatkozni fölötte, épp oly helytelen volna, mint az egyéni izlés fölött!...

Anonymus.

Kisebb közlemények.

Aranymise. Ritka ünnepélynek volt tanúja okt. 16-án Szamosújvár: Csákány Ádeodát föesperes aranymisét mondott; városunk 1830 óta ilyen egyházi ünnepélyt nem látott. Az ünnepély külső diszének emeléséhez nagyban hozzájárult derék plébánosunk

Bárány Lukács, ki erre az alkalomra a plebániai nagy templomot egészen kitakaríttatta, az oltárokat felékesíttette, a padolatot kisuroltatta, a gyóntatószékeket új függönyökkel látta el... Az ünnepély előestéjén a templom előtti tér ki volt világitva — szépen. A fuvózenekar szerenáddal tisztelte meg a jubilans főesperestet. A néptömeg, mely a zenét hallgatta, hullámzott az útczákon. Alig vártuk a felébredést. — A helybeli és kerületi papság közvetlen mise előtt ünnepelt lakására ment és ott tisztelete jeleül, egy értékes aranykelyhet adott át, mit arra a napra vett. Mise alatt a kitünő vonózenekar, mely zenekedvelőkből áll, játszott alkalmas darabokat — összevágóan. Közben az iskolázott dalárda énekelt; itt különösen Áján Anna magánénekéről kell emlitést tennünk, ki kellemes, csengő szép hangjával felemelte lelkeinket. Zsúfolva volt a téres templom. Evángelium után szószékre ment Novák Gerő és olyan sikerült, eszme-gazdag, jól kidolgozott alkalmi egyházi beszédet mondott, mely ritkitja párját; nagy hatást ért el szépen előadott remekmunkájával. Könnyeket hullatott jubilans is, ki előbb befejezte miséjét, azután áldást osztogatott a tengernépnek. Feljutottunk a lépcsőzetig, de a nagy néptömeg miatt, mely elzárta a visszajövetelt, csak későre távozhattunk el az oltár közelségéből. Esztegár Gergely pap, ki az áldástosztó főesperes oldala mellett állott, a jubilans sikerült arczképével diszitett emléklapot osztott a hivek között. A templomi ünnepély után, mely 12 órakor ért véget, a jubiláns lakásán előbb az örmény kath. egyházmegye, melynek érzelmeit szeretett plebánosunk tolmácsolta ékesen, tisztelgett. Azután jött Szabó János, a hazafias görög kath. püspök titkára kiséretében. Megérdemelte a többszörös »éljen«-t; mert püspöki magas trónjáról leszállott, hogy elismerésének adjon kifejezést, melylyel az érdemnek adózik. Most jöttek a tanárok, tanitók, papok és tanitónők; ezek nevében is a plebános-igazgató szólott. Végre a tanuló ifjúság képviseletében László Márton, a gymn. IV. osztályának növendéke üdvözölte ünnepelt hittanárát. Nemsokára ebédre mentünk a Gönczi czukrászatába; mindnyájan jubilans vendégei voltunk; a 60 teritékű fényes asztal mellett vidéki meghivottak is foglaltak helyet. Az asztalon zamatos borok és gyümölcs; az étkek mind izletesek voltak. Sok szép pohárköszöntőt hallottunk. Kozma Döme deési zárdafőnök a hazai örménységet »a magyar korona gyöngyének« nevezte. Midőn másodszor üritett poharat, a többek közt így szólott:» A templomhoz közeledve észrevettem a nemzeti szinű lobogókat; e körülmény a következő igazságot jutatta eszembe: A vallásos nép: hazafias és a hazafias: vallásos.« Felköszöntőt mondottak még az ünnepelt, Bárány Lukács nyug. törvényszéki biró (Deés), Gopcsa Joachim, Bárány Lukács plebános, Szongott K. Novák Gerő, Esztegár László, Páll Bogdán, Esztegár Gergely, Novák Antal és mások. Az ünnepély napján jubilans 14 üdvözletet levélben és 20-at táviratban kapott; ezek közül emlitést teszünk Ájdinián Árzen örmény érsek és mechithárista apát (Bécs) örmény üdvözletéről és az erdélyi róm.

kath. püspök ezen gyönyörű sorairól, miket jubilánshoz intézett: »Főtisztelendőséged iratából örömmel értesültem, hogy a kegyes isteni Gondviselés jóvoltából, e hó 16-án áldozó papságának ötvenedik évfordulóját fogja megünnepelni. Ötven év eredményteljes munkája már magában véve oly nagy érdem, hogy annak méltó jutalmát már csak az adhatja meg, a kinek jóvolta és szent malasztja e hosszú időn át megadta a munkabiró akaratot és erőt. Nem kevés vigasztalás az nekem, hogy papjaim egyik érdemes veteránja ötven év érdemeivel lép az Ur oltára elé, hogy hálát adjon a vett jókért és új malasztot kérjen új érdemek szerzéséhez. Főpásztori imám fogja kisérni e napon, hogy az irgalmas Isten fogadja kedvesen hála áldozatát, hogy áraszsza el mindennemű testi és lelki áldással a végre, hogy az évek hosszú során át élvezhesse aranyáldozatának gyümölcseit és simeoni éveiben élő példája lehessen az Ur keze által már e földön kitüntetett erényes papi életnek. Mindezeknek zálogául lelkem mélyéből adom Főtisztelendőségedre főpásztori áldásomat s kérve, hogy aranyáldozata érdemében engem is befoglalni sziveskedjék.» — Esztegár Gergely erre az alkalomra a következő akrostikont irta:

Csak most vala s mégis ötven éve mán:
Áldozál először az Urnak oltárán.
Kertjében az Urnak ötven éven át
Áldolag hintéd szét az üdvnek harmatát.
Nyilt munkád után: sok erény virága;
Armenopolis volt életed világa.
Drága nyájnak örök, lelki üdvessége:
Ez vala éltednek legszebb ékessége.
Oltár lesz most szivünk s rajt' ma mi áldozunk,
Drága arany-szálból dicskoszorut fonunk.
Ávét zengünk neked aranymiséd napján,
Te Deum! hangzik fel minden hivöd ajkán.

A budapesti örmény katholikusok egyházközségének lapunkban felvetett eszméje több irányban meleg érdeklődéssel találkozott, s el kell ismernünk, hogy a liberális lapok sem szoritották ki hasábjaikról e tervet. A mi a kérdésnek lényegét illeti, addig is, míg ohajunk és reményünk szerint a tényleges megvalósulás stadiumába jutna, egyetmást érdemesnek tartunk előre is felhozni az ügy iránt érdeklődők kellő tájekoztatására. Részünkről meg vagyunk győződve, hogy a fővárosi irányadó körök már tisztában vannak a felől, hogy a hazának minden időben, de különösen a két legválságosabb időpontban (1848 és 1863) oly jól érdemesült népfaját illetnék a méltó elismerés jutalmával, minő az örmény, ha t. i. a főváros más czélok iránt tanusitott áldozatkészséggel lehetővé teszi az örmény kath. egyháznak Budapesten állandó megalakulását és bármi szerény viszonyok közti fennállhatását. A kérdésnek ezen részéhez kár is volna több szót vesztegetni s ez megoldottnak vehető, mihelyt az erdélyrészi örmény kath. egyházak nevében ily támogatás kéretik, avagy a budapesti magyar-örménység számos tekintélyes tagja eziránt illetékes helyen és alakban kérelmét előterjeszti! Mi ezúttal csak arra figyelmeztetünk, hogy ha a magyar fő- és székváros, mint a kath. egyházak kegyura, az örmény — mint szintén katholikus — egyházközség fölött kétségtelenül elvállalja még a lelkészség dotacziójának csekély anyagi terhét is — még ezen megoldás mellett a hitközség kanonjogi szervezetéről s az ezzel egybekötött (mindenesetre egyházi úton nehézség nélkül megoldható) mellékkérdések lesznek a herczegprimás további intézkedéseihez képest megoldandók. Hogy egy ily egyházközség, mely keleti ritusánál fogva esetleg jelentékeny missziót tölthet be jövőre a katholicismus keleti térfoglalása tekintetében is felsőbb egyházi hatóságok helyeslésére és elözékeny támogatására méltán számithat, szerény nézetünk szerint, az a dolog természetéből következik. Róma minden időben, de ép napjainkban különös előzékenységgel karolja fel a keleti katholikus ritusokat: tudva, hogy az ottani népek kegyeletes szivósággal ragaszkodnak szertartásaikhoz — becses kiváltsággal ruházza fel azokat, ezen liberalis elv szerint: Volumus, ut omnes catholici fiant. S maga XIII. Leó pápa oly értelemben nyilatkozott, hogy a különböző katholikus szertartások diszítmények az egyház palástján. Egyik régebbi erdélyi püspök pedig örmény híveit »Flos catholicitatis«-nak nevezi. Különben a Vatikán azzal is kitüntette már az örmény kath. egyházat (a mi még csak Bessarione görög kath. főpappal történt eddig Keleten), hogy biborossá nevezte ki a nehány év előtt elhalt Hászun Antal konstantinápolyi örmény kath. patriarkhát s ekként legmagasabb elismerését nyilvánitotta ama kiszámithatlan fontosságú hivatás iránt, mely az örmény kath. egyházra várakozik Kelet keresztény népének Rómához való közeledése .és visszatérése tekintetében. (»Magyar Állam«.)

Irodalom és művészet.

A magyar Chorenei. I. Sokaknak ohajtását teljesítjük, midőn az örmény irodalom remekének: Chorenei Mózes »Nagy-Örményország története« czimű fölötte becses munkájának fejezet-czímeit itt közöljük. Első könyv. Nagy-Örményország nemzetségkönyve. 1. Chorenei Mózes, ezen munkánk kezdetén Bágrátuni Izsáknak üdvözletet! 2. Miért adom elő tetteinket a görögök után, habár a chaldaeai és assyr könyvekben gyakortább van azokról emlités téve? — 3. Első királyaink és fejedelmeink tudományszeretetlen eljárásáról. — 4. Némely történetiróknak Ádám és a többi patriarkhákra vonatkozó vélemény-különbségéről. — 5. Noe három fia genealogiájának egyenlőségéről Ábráhám-, Ninusz és Árámig és arról, hogy Ninusz sem nem Bel, sem nem fia Belnek. — 6. Azokról, miket a többi régiségbuvárok Mózessel részint megegyező, s részint tőle eltérő módon elmondanak és Olympiodorus bölcsész iratlan elbeszéléseiről. — 7. Rövid bebizonyitása annak, hogy a külső iróknál emlitett Bel az isteni irat szerint valósággal Nemrod. — 8. Ki és hol találta meg ezeket az elbeszéléseket? — 9. Válársák-, az örmények királyának levele, nagy Ársák-, a perzsák királyához. — 10. Háik lázadásáról. — 11. Bel harcza és halála. — 12. A Háiktól származott népek és nemzetségek s ezek mindegyikének tettei. — 13. Árámnak a keletiek ellen vezetett háborúja és győzelme. Niukhár Mátesz halála. — 14. Árám csatája az assyrokkal és győzelme. Bájábisz Khághiá. Caesarea; Első-Örményország és a többi úgynevezett örmény vidékek. — 15. Árá- ás haláláról, mely a Semirám ellen viselt csatában következett be. — 16. Miként épiti Semirám, Árá halála után a várost, a folyam útját és az ő lakását. — 17. Arról, hogy Semirám mi okból öleti meg fiait és miként menekül Zêrátásd mágus elől Örményországba, hol Ninuás fia által megöletik. — 18. Semirám első háborúja az indok ellen történelmi igazság; ezután következett be halála Örményországban 19. Semirám halála után történt események. — 20 Árának fia-, Áráról és ennek Ánusáván fiáról, ki Szosznak is nevezteték. 21. Bárujr, Szêgáhorti fia, ki Örményország első koronázott királya, segit a méd Varbacesnek, Szárdánápál birodalmának elfoglalásában. — 22. Királyaink sora azoknak atyáról fiúra való elszámlálása szerint. — 23. Szennácherim fiai, az ezektől származott, Árdzrunok és Kênunok s Álcznik fejedelme. E fejezet ad felvilágositást arról is, hogy az Ánkégh-ház Bászkhámtól eredt. 24. Tigránról általában. — 25. Astyages félelme és gyanúja a miatt, hogy Cyrus és Tigrán között szoros barátság létezik. — 26. Arról, hogy gyülöletében miképen látja Astyages jelen sorsát egy csodálatos álomban. — 26. A tanácsosok szava; azután saját gondolata és közvetlen tette. — 28. Astyages levele, Tigrán beleegyezése és Tigránuhi elküldése Mediába. 29. A csalárdság nyilvánosságra jő; kitör a háború, melyben Astyages halálát leli. — 30. Tigránuhi nővérét Tigránágérdbe küldi. Ánus, Astyages első felesége és a foglyok lakóhelye. — 31. Melyek Tigrán nemzetségei és melyek a tőle származott ágak? — 32. A trojai (iliumi) háború Teutamus alatt. A mi Zármájrunk kevesed magával egyesül az aethiopiai sereggel; halála ebben a háborúban. — A perzsák regéi Piúraszb-Astyagesről. — Az első könyvnek: Nagy-Örményország származatrendjének (geneologia) vége.

Tordai Grail Erzsi, ki oly előnyös nevet vivott ki a külföldön a magyar irodalom és kulturális viszonyaink alapos ismertetésével, okt. hó 2-án a városi vigadó nagy termében szavalati estélyt tartott. A műsor első számát helybeli ének- és zenekedvelők adták elő oly szépen, hogy azt ismételniök kellett. Azután színpadra lépett a nap hőse: a szép számú közönség szünni nem akaró tapsviharral fogadta, az ifjúság pedig hódolata jeleül egy értékes, csinos virágcsokrot nyujtott át. Most megnyiltak Grail Erzsi beszédes ajkai: »Szülőföldemen, Petőfi Sándortól« Erre mindnyájan csupa szem és fül lettünk; néztük szép szemeit, nemes magatartását, kecses mozdulatait, páratlan taglejtéseit és hallgattuk kimondhatatlan gyönyörrel kedves szavalatát Oly szép térre vezetett, milyent még nem láttunk; elbűvölt mindnyájunkat; mi ilyen sikerült szavalatot még nem hallottunk. Éljeneztünk, tapsoltunk — bőven. Aztán négy-öt perczny szünet után jött a második, harmadik és... tizedik szavalmány. A hatodik szám befejezése után a színfalak mögé huzódott, hogy valamivel hosszabb ideig kipihenje magát; de felemelkedik a függöny és zajos tapsaink ismét a szinpadra hivják; a fehér uszályos ruhába öltözött kedves alak virág-csokrával kezében jelent meg. Hossza-vége nem volt a sok tapsnak és »Éljen«-nek. Aztán tovább szavalt édesen-kedvesen a művész; igen a páratlan művész; mert tudtunkkal széles e hazában úgy senki sem szaval, mint Grail Erzsi, ki a szavalás terén elérte a »ne tovább«-at; ő az utólérhetetlen magyar szavaló, ő a megtestesült tökély Azért nem csoda, ha oly nagy elragadtatással szólott büszkeségünkről az összes német sajtó, mely előtt ritka művészetével méltányos elismerést szerzett a magyar névnek ez az ünnepelt nő, kiben mindazon kiváló testi és lelki tulajdonok összpontosulva vannak, miket az ilyen tüneményes lényben keresni szoktunk. Hangjának árnyalataival minden érzést hiven kifejez és terjedelmével felemelkedik a naiv gyermekhangtól a dörgő zivatarig. Soha se fogjuk szavalmányai közül elfelejteni különösen ezeket: Szülőföldemen, Heten vagyunk, Arany Laczinak, Madárhangok és Magyar nyelv. A függöny legördült; de az elismerésben nem fukar közönség még háromszor kihivta ünnepeltet, és sok »Èljen«-nel és még több tapssal köszönte meg a felejthetlen estét, mely oly páratlan élddeletet nyujtott! Tőlunk más nap Gyulafehérvárra ment.

Közgazdasági élet.

Pinczeegylet. Ainthâb-ban (Cilicia), hol oly jó és sok szőlő terem, az örmények pinczeegyletet alapitottak és felszólitották mindazon örményeket, kik a borászat terén szakismerettel birnak, hogy lépjenek be ezen egyletbe. Jelentkezni lehet a titkárnál; czime: »Monsieur Joseph Bojádsán, Ainthab, Turquie d'Asie«.

Mi újság az örmény világban?

Az orientalisták kongresszusáról, (mely az idén Londonban tartatott meg) azt olvassuk, hogy ott Örményországot Dseráz Minász londoni örmény lapszerkesztő képviselte. Müller Miksa e kongresszuson a többek közt igy szólott: »A kongresszusnak czélja legyen a Keletet, mely oly távolinak látszik, közelebb hozni Európához, úgy szivéhez, mint gondolkodásához Ki tagadhatná, hogy a Kelet ismerete nagyszerűen előmozditotta az emberi tudást?«

Rövid hirek. Tiflisben az új örmény szintársulat hetenként kétszer játszik telt házak előtt — A tiflisi örmények felsőbb kereskedelmi iskolát akarnak nyitni; e czélra már gyüjtöttek is 55.000 rubelt, — A kolera-járvány fellépése folytán nehány nap alatt elmenekült Tiflisből több mint 35.000 ember. — Sismáneán Mègêrdics, New-Yorkban lakó örmény, szép nevet vivott ki magának rajzaival; több lap (Tribun, Times, Pres) közli is rajzait.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

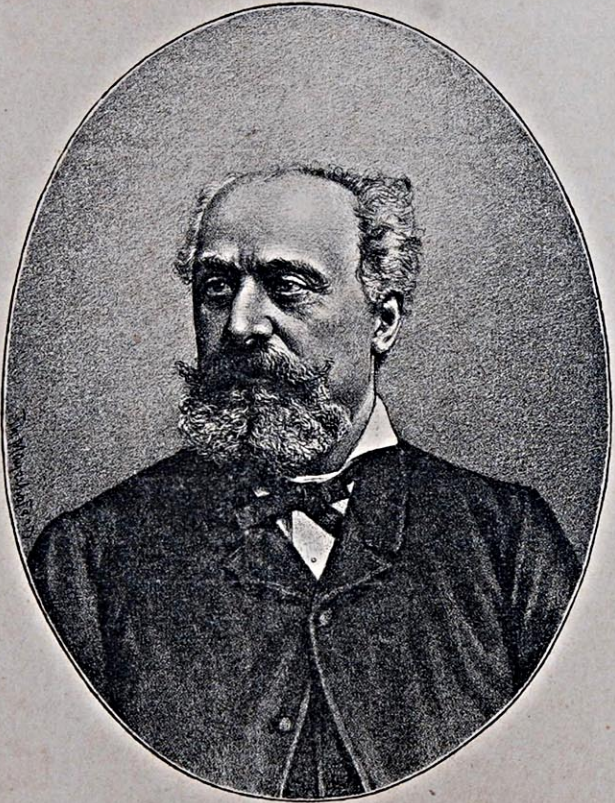

ՔԵՐՈՎԲԷ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ
Pátkánián Kherovpe.

92 DEC 3 N
KÉZDI VÁSÁRHEL

Mámigonián Vártán dala.

— Pátkánián Rafael költeménye. —

Hallgassunk most is? midön ellenség
Halált osztó fegyverrel ostromol,
Nem hallja ő a fájdalom szavát,
Nemes érzés szivébe' nem honol.
Testvéreink! mondjátok mit tegyünk?
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midön ellenség
Ármányos utakon hazánkra tört —
Rabolva kardot, nyelvet, koronát —
Thorgom-Hájk tronját dúlja szerteszét,
Porig alázza fényes hir-nevét.
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midön ellenség
Szive kegyetlen dühbe' kéjeleg, —
Vasából kardjaink- s kapáinknak
Lánczot kovácsol, oh jaj! mi nekünk,
Mindnyájan síró foglyokká leszünk!
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midön ellenség
Kinyujtja zsarnok, vészthozó kezét,
S mellünknek szegzi éles fegyverét;
Szemünkből sajtol zápor-könnyeket,
Az Eufratba sirjük vesztünket?
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Önhitt dölyfének már határa sincs;
Megfoszt hazánktól, s üldöz szüntelen,
Nem tiszteli a jognak szent szavát,
Hazátlanná teszi a hon' fiát.
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Kevésnek tartja a mit áldozánk, —
Reánk uszitja vér-szomjas hadát,
Hogy szélylyel tépje létünk fonalát, —
Közelg Örményhon vége; mit tegyünk?
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Nagy és dicsö multunkat megveti, —
Farkast tesz, bárány-mezbe fönökül
Ki templomunkat tőlünk elveszi, —
Nincs Istenházunk, hol imádkozunk?
Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? mit szól a világ?
Ha helyettünk romok beszéllenek; —
Az örmény nép íly sorsot érdemel!
Csak azt fogják egykor beszélni el;
Nem ismerjük e hös nép tetteit!?
Meddig hallgassunk?

Hallgasson az, — ki néma-nyomorék,
Vagy idegen jármat ki türni kész,
De a ki büszke szivvel áldva van:
Hon' ellenére bátran rárohan,
Hogy dicsöség kövesse a halált, —
És úgy hallgassunk.

Simay Gergely.

Pátkánián Kherovpe.

Ez az európai hirű nagy tudós, ki Pátkánián Ráfáelnek (Kámár Kháthibá), a most elhalt nagy örmény költőnek unokatestvére volt — Kaukasia, Stavropol városában született 1833. május 7-én.

Moszkvában befejezte a Lázárev-féle akadémiát; innen a dorpati egyetemre ment, hol theologiát hallgatott; e tanfolyam befejezése után Szent-Pétervárott a paedagogeum növendékei közé iratkozott; 1856-ban került ki a tanodából.

1858-ban a szt-pétervári egyetemhez tanárnak nevezték ki; két tanszéket töltött be; tanitotta az örmény nyelvet és Kelet történelmét. Harmincz évig tanárkodott, mely idő alatt több munkát adott közre örmény, franczia és orosz nyelven. Becses dolgozatai a nyelvtudomány, történelem, Kelet-isme és irodalom körébe vágnak.

A tudós nyelvész és történetiró híre hamar elterjedt Európában is úgy, hogy a berlini, párisi, londoni és más akadémiák egymásután választották meg tagjukká.

Boldogult 1889. april 14-én 56 éves korában hunyt el. Ha a Gondviselés hosszabbra nyujtotta volna e megbecsülhetlen életet, úgy Pátkánián — ki az orientalismus terén első tekintélynek tartatott — még igen sok szolgálatot tett volna a tudomány érdekében. Hosszas betegség fogyasztotta testi erejét, míg végre a kérlelhetlen halál kiragadta őt a hirneves tudósok köréből...

Sz. K.

Ó lennék ....

— *Hovhánniszián szerelmi dalaiból.* —

Ó lennék bár kristály patak
Virág-himes mező ölén:
A harmat lenge fátyolát
Naponta rád boritnám én.

Vagy lennék büszke tölgy-sudár:
Ágaknak zöld lomb-sátora
A délnek égető hevén
Reád hűs árnyat ontana.

Ó lennék méla fényü hold:
A nap ha nyugovóra szállt
Számodra fűzném egybe én
A legszebb égi koronát.

Vagy lennék zengő csalogány:
Kisded szobádnak ablakán
Csattognék édes-bús danát
Csillag-sugáros éjszakán.

S a dalnak ringó szárnyain
— Ó milyen kéjes gondolat! —
Elszenderülve boldogan
Álmodnál csöndes álmokat....

Molnár Antal.

Karácsonyi történet.

— Novella. —

Tiz óra volt. A hideg fuvallat megfagyasztotta az egész földet; hó födte be a hegyet és völgyet; az erdők élettelenek. Csak az Olámur-hegy csúcsán diszelgő örökzöld fák tekintettek megvetéssel éktelen társaikra, melyeket az évszak fosztott meg diszeiktől.

A kék égbolt, melyen számtalan csillag ragyog — tiszta; az angyalok mosták ki azt mára oly tisztára és gyujtottak azon az Üdvözitő születésének tiszteletére oly sok fényes lámpást.

B. helység is tiszta; minden egyes lakás olyan, mint egy pohár. Minden háznál csendesség. De megkondul a harang, melynek csengő szava éjféli misére hivja a buzgó sokaságot. Csak a betegek maradnak honn; nagyja-apraja siet a templomba. A csendes útczák megnépesültek: tömegenként halad a nép. Annyian vannak abban az útczában, mely a szentegyházhoz vezet, hogy a szomszéd helységből jött kocsi, habár mindkét lámpása égett, lépésben sem haladhatott előre; azért leszállott a kocsis és kinyitotta a zárt kocsi ajtaját. Egy bundába takaródzott férfiú lépett ki abból, ki hátrahagyván kocsiját a szentegyházba sietett.

*

Alig két éve, hogy összekeltek, alig két éve, hogy a pap e szentegyházban áldotta meg frigyöket... és ők oly boldogak voltak. Karácsony éjszakáján látta a férfi Árá első ízben Nuártot, épen midőn ez a templomból haza ment; a téli sötét éjszakán csodálatos módon fénylett a leány szűzi arcza. Csinosan volt öltözve; édes tekintetével egészen lebilincselte az ifjút, ki a templomból kijövő sokaságból senkit sem látott, csak ezt a szép fiatal leányt. Árának, ki folyton a csodaszép leány nyomában volt, úgy tetszett, mintha sötét lenne az egész világ és csak ez a gyönyörű teremtés vetne fényt mind a négy irány felé. A csillagok nem ragyogtak úgy, mint ennek szemei; ezektől kölcsönzött a hold is fénysugárt. Nuárt már hazaérkezett, rég átlépte háza küszöbét is; de az ifjú azért még mind ott áll, mert azt hiszi, hogy látja őt és hallja kecses kis lábai járását.

És tudják, hogy miként élt Árá ezen ideig? Szülők és támasz nélkül, saját akaratát tekintette törvénynek és tetszését kötelességnek; gondtalan, gazdag levén azt tette, a mit kénye-kedve parancsolt. Habár nem egykét jó tulajdonsággal volt megáldva, mégis a védtelen állapot és a rossz társak kissé megrontották; nem volt barátja a nemesebb érzelmeknek; a házasságot csupán cserekereskedésnek tekintette.

Néha el-elment B. helységbe is, hol gyermekéveit töltötte; itt lakott anyúl bátyja, kitől ő szép örökséget remélt. Ide jött karácsony szombatján is — és véletlenül meglátta Nuártot. A mint az áprilisi nap sugarai hamar felolvasztják a hócsomókat, úgy lágyitotta meg e leány tekintete az ifjú megkövesült szivét. Azon éjjel elkisérte, másnap csak vele álmodott, mert csak őt óhajtotta látni; végre elhatározta, hogy nőül veszi.

Nuárt jól nevelt leány volt, keblében gyöngéd érzések honoltak; költői lelke volt, szerette a szépet és jót. Mindig költői házasságról álmadózott; azért, midőn Árá kezét megkérte, nagy örömet érzett, mert úgy gondolkodott, hogy ez őt csak is személyes tulajdonságaiért veszi nőül és nem vagyonáért; hisz gazdagsága nem volt, csak öreg atyjával élt szerény házukban.

Házasságuk első napjai alatt igen boldogok voltak; úgy tetszett nekik, mintha más világban élnének, hol állandóan kellemes illat terjed, hol az emberek fényesek, hol aranygyümölcs terem, hol lábaik nem érik a földet, hanem csak a levegőben lebegnek; minden szó, mit kiejtenek, minden hang, mit hallanak: csak ének, zene; a zefir, mely őket környezte, csak dallamokat és mennyei lantok visszhangjait hozza feléjök. Az útczán jártuk alatt mindenki felé mosolyogtak. Azt hitték, hogy a nyomor végleg elköltözött e világról és csak boldogság lakozik minden háznál.

De fájdalom! a siralom ezen völgyében, hol mi sem állandó, e két ifjú lény boldogsága sem volt tartós. Esküvőjök óta alig telt volt el öt hónap és Árá állhatatlan természete meg nem elégedett a családi élet örömeivel.

Nuárt iránt érzett forró szerelme hüledezni és annak lebilincselő szépsége közönségesnek kezdett előtte látszani; és a két lélek számára teremtett világ szük volt az ő szivének. A két természet nem egyezett; Árá mulatni szerető, nem elég komoly, léha férfiú volt; ellenben a derült kedélyű okos Nuárt fenkölt gondolkodással birt; ez nem kedvelte a tréfás fecsegéseket és hiábavaló elbeszéléseket, a melyekért lelkesedett férje; viszont mindaz, mit a nő szeretett, a férjnek nehezére esett. Egy dal, könyv, vagy valamely beszédtárgy elég volt arra, hogy egyenetlenség álljon be közöttük.

Habár az ifjú nő mindent elkövetett, hogy kiegyenlítvén az ellentéteket megengesztelje azt, de mind hiában; mert a férj lassan-lassan hozzákezdett azon életmódhoz, mit nőtelen állapotában folytatott; régi élvezeteihez nyult; az idő nagy részét a kártya-asztal mellett ölte el és Nuárt fájó szivvel vette észre, hogy néha-néha nagy összegeket veszit. A szerencsétlen asszony egy részről igyekezett férjének szivében a szeretetet, mely már-már elaludt, feléleszteni, másrészről édes szemrehányással tett kisérletet meggyőzni őt arról, hogy ez az élet, mit most folytat, nem csak gyönge testszervezetére nézve ártalmas, de vagyonára is káros. De Ára ügyet sem vetett annak sem kérlelő czirogatásaira, sem tanácsolásaira, sem kéréseire; sőt ennek édelgései szivét mindig megkeserítették és nagyon boszantották. Mindig ellenkezett avval, a mit neje mondott és hallani nem akarta szavát, azt a szót, mely egykor kellemesebb volt a madarak csengő hangjánál is. Nemcsak nem szerette nejét többé, de keresett alkalmat arra, hogy tőle állandóan eltávozzék.

Alig másféléves házasok voltak és a dolgok oda fejlődtek, hogy Nuárt kénytelen volt otthagyni férje házát, ott a szeretett tárgyakat és szive töredékeit — és atyjához menni lakozni. Szegény asszony! mennyi keserű könnyet hullatott itt, mennyit siránkozott elvesztett álmai után és mennyi fájdalmat érzett azért, hogy férjétől távol él; mert Nuárt egyike volt azon asszonyoknak, kiknek szivében a határtalan szeretet kincsei tanyáznak, és kik férjeiket, ezek minden fogyatkozásai daczára is szeretik. Csak egy vigasztalása, csak egy világos reménye volt az ifjú asszonynak: gondolta hogy, hátha a kis angyalka — kinek nemsokára életet fog adni — születése változtatni fog a helyzeten.

Árá egészen kicsapongó lett, gyakran egész éjszakákat töltött a játékasztal mellett; mértéket nem tartott az életben; ezért barátjai sajnálkoztak is rajta. Egészsége megrendült, sok nyugtalanságot érzett, miket igyekezett az élvek közt elfelejteni. Hat-hét hónap telt el azóta, hogy nejétől elváltan élt; nagy ritkán elment B. helységben levő házához is, hogy ott kissé kipihenjen. Deczember 24-én estve is kártyázott; véres verejtéket izzadott bosszúságában, a szerencse most se kedvezett neki: sokat veszitett; azért mérgesen kijött és csak ennyit szólott kocsisának: »Hajts B.-be házunkhoz.«

Midőn kocsija B. helység azon útczájába érkezett, mely a Szűz-Anya templomához vezetett — Árá egészen ki volt merülve; szive kétségbe esve, elméje felháborodva: nagy nyughatatlanságot érzett. Beteg volt, de nem akarta ezt magával elhitetni. Lelki szemeivel még most is látta az asztalt és társait; a büzhödt lég, mit ott szivott be, még most is reszelte torkát; szemei égtek... Azért, midőn a szentegyházútczában leszállott kocsijából, a falusi tiszta levegő igen jó hatást gyakorolt reája.

Harangoztak éjféli misére; az énekes gyermekek angyali hangja kihallszott a templomból. Árá önkénytelenül közeledett a templomhoz, melynek szomszédságában volt háza. Az ifjú látván azt, hogy miként todúl a hivők sokasága a félig nyitott ajtón — megemlékezett, hogy mily sok ízben ment be azon, karácsony éjszakáján apjával... és a karácsony akkor mily nagy örömöt okozott neki — és elméje gyermeki emlékekkel megtelve ösztönszerűleg bement a templomba.

Igen szépen volt az egész templom felékesítve, a mécsesek sok fényt löveltek, az ezüst lámpák titokzatos világot szórtak, a szentély virágokkal és aranyozott könyvekkel volt diszitve; a füstölőből, mit a pap kezében tartott, kellemes illat terült. A térdenállva imádkozó nép ájtatos fohászait a töményfüst felemelé az Üdvözitő lábaihoz. Árá attól a percztől, hogy a szentegyház küszöbét átlépte, bámulatos nyugodtságod érzett egész valójában. E szent hely, ezen ájtatoskodó nép, a lélekemelő szép egyházi énekek mind jó hatást gyakoroltak reá. Elméje, mely a mély titokkal foglalkozott, kezdett lassanként lecsendesedni. Tamás apostol képéhez közel ott foglalt helyet, hol apja szokott ülni. És lelki szeme azonnal meglátta szellemét ezen őszbeborult jó aggnak, ki fejét majdnem földig lehajtva gyakran imádkozott itt; és megemlékezett ennek egyetlen fia iránt tanusított határtalan szeretetéről; de eszébe jutott az a nap is, midőn gyászba öltözött férfiak atyja holttestét épen e templomba hozták, hol ő fájdalmas könnyeket hullatott a kipótolhatlan veszteség miatt. Végre emlékei sora azon naphoz vezette, midőn épen e szentegyházban az Ur oltára előtt állott gyönyörű szép menyasszonyával, kinek homlokát narancs-virág diszítette. Oh mily boldog volt e nap! Mily erősen dobogott akkor szerető szive! Mily menynyei boldogság ringatta akkor lelkét! És most — fájdalom — mindez mily távol van tőle, mily távol az a szép asszony!

— — — — — — — — — — — — —

És a kántorok édesdeden énekelték:

Խորհուրդ մեծ եւ սքանչելի	Chorhurt mjédz jév szkháncshéli
Որ յայսմ աւուր յայտնեցաւ.	Vor hájszm ávur hájdnéczháv;
Հովիւք երգեն ընդ հրեշտակս,	Hovivkh jérkén ênt hrésdágsz,
Տան աւետիս աշխարհի,	Dán ávedisz áscharhi,
Ծնաւ նոր արքայ	Dzênáv nor árkhá
Ի Բեթլէհէմ քաղաքի,	I Pétlehem khághákhi,
Որդիք մարդկան օրհնեցէք	Vêrtikh mártgán orhnéczhekh
Զի վասն մեր մարմնացաւ.	Zi vászên mjér mármnáczháv
Անբաւելին երկնի եւ երկրի	Ánpávélin jérgni jév jergri
Ի խանձարուրս պատեցաւ:	I chánczárursz bádéczháv. *)

És az oltáron ott fénylett a Szűz-Anya képe, ki ölében tartotta a dicsfény övezte kis Jézust, ki a világra jött, hogy megváltsa a világot. A mint Árá e szép képet nézte, hirtelen azt a kérdést intézte önmagához: »Vajjon nem született meg az én gyermekem is? — És én még nem láttam azt; nem, mert anyja és a gyermek ki vannak zárva

---

*) A mig a főpap az éjféli mise kezdete előtt az oltárokat sorban füstöli, a kántorok a néppel együtt e szép szövegü és fönséges dallamú sáragánt éneklik: „Nagy és csodálatos titok nyilvánodott ma. A nyájőrök az angyalokkal együtt énekelnek és mondják a világ üdvözletét: (mert) új király született Betlehem városában. Ember-fiak áldjátok, mert érettünk testesült meg. Az ég és föld Véghetetlenje pólyákba van takarva“....

szivemből. És miért? Miféle vétket követtek el azok? Mit hibázott ellenem ez az ártatlan kis lény? Mit cselekedett az ifjú asszony? Talán nem elég szép? Nem szeretetreméltó? Nem volt benne semmi türhetetlen, hanem csak én nem tudtam vele élni! Aztán mi lesz belőlem, ha a betegség erőt vesz rajtam? Ha megfogyatkozott gazdagságommal nem leszek képes csak ideig-óráig tartó barátokra sem szert tenni? Hol fogok keresni vigasztalást? Kinek ölében fogom fáradt fejemet pihentetni? Ki oszlatja el lelkem fájdalmait? Ki lesz védő angyalom? — Senki; mert önön kezemmel tettem tönkre paradicsomomat!« Erre szive elszórúlt, fülei zugni kezdettek, arczáról pedig nagy verejtékcseppek gurultak le.

Már virradt, midőn Árá a domb szélén épült csinos ház ajtaján kopogtatott. Vén szolgáló nyitott ajtót, ki annak láttára elkiáltotta magát; ez a váratlan örömnek volt hangja. Árá szótlanúl ment be, levetette felöltőjét és követte a szolgálót, ki felvezette őt; midőn a második emeleten voltak, ajtót nyitott, azután helyet adva Árának, eltávozott. Itt ebben a tiszta, kis szobában, csinos ágyában egy ifjú asszony feküdt, homlokán kuszált hajfürtök, szép arczán a szomorúság kinyomata, — mellette vékony lepellel beborított bölcsőben egy gyönyörű gyermek, kinek ajkai mosolyra nyiltak, mint a tavaszi rózsa kelyhe. Árá az ajtó küszöbén állott; kezét szivére tette, hogy csendesítse le ennek veréseit, melyek szétzuzással fenyegették mellét. Az ajtó csikorgásra kinyitotta szemeit az ifjú asszony és meglátván Árát — mintha álmában kedves látományt látott volna — mosolygani kezdett és karjait feléje terjesztette. Az ifjú egy ugrással ott termett:

— Nuárt.

— Árá.

És a két házastárs gyermekök bölcsőjére borulva sokáig maradt átölelkezve. Örömkönnyek folytak szemeikből, melyek mint drágagyöngyök rejtöztek el az asszony aranyszinű és a férfiú fekete hajfürtjei közé....

Az »Árevelk« után eredeti örményből.

Szongott Kristóf.

* * *

Világositó Szt-Gergely napján.

— Befejező közlemény. —

V.

Alig tünt fel Palaestinában a világ világossága: Krisztus, és már Ararát magasairól visszasugárzott fénye. Alig tünt fel Jeruzsálem falai közt az igaz Isten ismerete: Krisztus evangeliuma, és Örményországot és királyát készen tanálta annak elfogadására.

Krisztus csoda-tetteinek első hirére, valósulva látta Krisztusban Ábágár a Mesiásról tett jövendöléseket, igazolva a világ Megváltója jöveteléről általánosan táplált reményeket és eszméket. Első volt a föld fejedelmei közt, ki Krisztushoz követséget intézett, maga és népe nevében az emberré lett egek nagy Királyának hűségi hódolatát bemutatta; s viszont első és egyetlen volt a föld uralkodói közt, kit az Üdvözitő levelével megtisztelt; melyben boldognak nevezi Ábágárt, mivel hitt ő benne, ámbár nem látta, irván: »Boldog vagy Abágár, mert noha nem láttál engem, hittél mégis én bennem; mert irva van rólam: hogy a kik nem látnak hinni fognak én bennem.«

Bámuljuk itt tisztelt hallgatók! Istennek megvizsgálhatatlan mélységes itéletét. Izrael fiai, a zsidók voltak Istennek választott népe; nekik volt megigérve, hogy kebeléből, névszerint Juda nemzetségéből fog születni a világ Megváltója. Lefolytak volt a Dániel próféta által meghatározott évek, eljött az idő teljessége, melyben a haldokló Jákob patriarkhának jövendölése szerint elvétetett a királyi pálcza a Juda kezéből, mert a nem zsidó származású Herodes ült a trónon, midőn eljött az, a ki küldendő vala.

A zsidók azt jól tudták, mert midőn a Jeruzsálembe érkezett bölcs királyok Herodestől kérdeznék: »Hol van a ki született: a zsidók királya, mert mi láttuk keleten az ő csillagát és jöttünk imádni őt!« A zsidó főpapok és irástudók, kiket az ezen hirre megrémült Herodes egybehivatott, a szentkönyvek nyomán, egyértelemben ekkép felelének: »Bethlehem Krisztus születésének helye.« — Az Üdvözitőnek fellépése, tanitása, csodatettei, jövendölései oly szembeszökő bizonyságai voltak az ő Istenségének, hogy a zsidóknak valójában be kellett szemöket szándékosan hunyni, hogy látván ne lássanak. — Miért a Megváltó keserű panaszra fakad a zsidóknak ezen szándékos vaksága felett: »Ha nem láttak volna — mond — engem és nem míveltem volna a csudákat, miket soha senki sem mívelt, bünök nem volna; most láttak és megvetettek engemet és azt, a ki engem küldött: az Atyát«! Azért véghetetlen jól esett Jézus emberek szeretetétől lángoló érzékeny szivének, hogy a midőn övéi, kikhez főkép jött, és kik között lakozott, nem ismerték el a látogatás idejét, s látva őt, látni és elfogadni nem akarták: akkor egy távollévő országnak hatalmas királya és népe, nem látván őt — hiszen ő benne; menhelyet és oltalmat ajánl neki, élete ellen törő saját nemzetebeli ellenségei ellen, és ép azért, hogy noha nem látta őt — hitt ő benne: boldognak nevezi Jézus Ábágárt!

Ugyanazon okból boldognak mond Jézus minden ő benne hivőt, midőn a kétkedő Tamáshoz ekkép szól: »Boldog vagy Tamás, mivel láttál és hittél; de sőt boldogok azok, a kik nem láttak és hisznek«!

Ime érdemes hallgatók! mily nagy érdeme van Isten előtt a feltétlen hítnek, ha Istenért és Isten szavára hiszszük, mit szemünkkel nem látunk, mit véges elménkkel meg nem foghatunk! Mert a mit én szemeimmel látok és kezemmel tapogathatok: azt nem szükség hinnem, azt én tudom, hogy létezik és ebben nincs érdem! Kérjük Istent, hogy a hít-ajándékát, melylyel első keresztény királyunkat megajándékozta, és a mely mindazon viszontagságok között, melyekben nemzetünk azóta forgott, mind máig fenmaradt: jövőre se vonja el tőlünk, hanem maradjon meg nemzetünkben örökre és teremje a hitnek méltó gyümölcseit!

A Megváltó, mint láttuk, nemzetünk első keresztény királyát egy saját készitményű arczképével ajándékozta meg. Maga helyén pedig szent Bertalan apostolról mondottam, hogy Örményországnak Sziunikh nevű tartományában számosokat megkeresztelvén templomot épitett és abba a boldogságos Szűz képét helyeztette, mely az örményektől századok mulva is nagy tiszteletben tartatott, és bucsújárások helye volt. Az örmény egyházban e szerint, az Üdvözitő arczképe és annak tisztelete magától a Megváltótól származott. A szent Anyának képe és tisztelete szent Bertalan apostoltól vette kezdetét. Ennél régibb és hitelesebb emlékeket a szent kép tiszteletéről alig mutathat fel a katholika egyház.

Azért, midőn a IX. században a byzanti görög császárok czélba vették a szent képek kiirtását, az összes katholika egyház a szent kép védelme mellett felkelvén — Örményországra — Krisztus arczképének az örmények és egyéb keleti keresztények által történt tiszteletére utalt.

Oly mélyen gyökerezett és általános volt az örményeknél a kereszténység legkorábbi századaitól kezdve minden időben az Isten anyjának, a többi szenteknek és képeiknek tisztelete, hogy — jóllehet — a századok folytán köztük is különbféle tévtanok és szakadások támadtak, mindazáltal a katholika hitnek, a szentek és képeik s ereklyéiknek tiszteletére vonatkozó ágazata kétségbe általuk soha sem vonatott. Egyházuk ezen ősrégi hagyományai iránti tisztelet és ragaszkodás okozta, hogy a XVII. század hítújitóitól, kik a szentek és képeik tiszteletét elvetették, borzadással fordultak el az örmények minden időben és fordulnak mind maig; habár a protestans ángol és ámerikai téritő-társulatok mindent elkövetnek Keleten, hogy az örményeket egyházuknak megnyerjék.

Voltak az örményeknek Krisztust, az ő szűz Anyját és a szenteket ábrázoló szobraik, voltak domborműveik, voltak festményeik; virágzott náluk a szépművészet ezen ágának minden neme, szintugy mint a nyugat-római latin egyházban; ellentétben a hozzájok geographiai fekvésénél fogva és más tekintetekben is közelebb álló görög egyházzal, mely a szobrokat és domborműveket egyházából kitiltva, csupán a festményeket tartotta meg.

Ezen egyház, jóllehet kezdetben több századokon keresztül egyesülve volt a nagy római és görög katholika egyházzal, mindazáltal földterületi helyzeténél és politikai viszonyainál fogva, Ázsiában, a kereszténység keleti határszélén, előbb pogány — tűzimádó — utóbb a Mahomed tévedésére tért népektől környezve, ön- és vallás-védelmi szakadatlan harczok által elfoglalva, az említett egyházaktól elszigetelten, önállólag képezte ki magát. A keresztény hítigazságokat, melyek a tévtanok hirdetői által a XVII. században megtámadtattak, eredeti épségökben kebelében állandóul megőrizte és vallotta minden időben; éppen ebben rejlik a katholika hitnek fő erőssége, hogy Keleten népek, kiket Nyugat keresztény népeitől világrészek és tengerek választanak el; kik nyelvre, szokásokra, erkölcsökre és szertartásokra egymástól és Nyugat-Európa népeitől különböznek és a kikről ép azért és azon féltékenységnél fogva, melylyel ősi hagyományaik és szokásaikhoz ragaszkodnak és a nemzeti gyülölségnél fogva, melylyel gyakran egymás iránt viseltetnek — fel nem tehetni, hogy valamely hítigazságot egymástól elfogadtak volna, vagy ha elfogadtak, annak nyoma ne lenne a történetekben. Mindazáltal mégis valamennyien a kereszténység kezdete óta, a külszertartások minden különbsége mellett, ugyanazon hitet vallják; bizonyságára annak, hogy azt nem az utóbbi időkben egymástól, hanem valamennyien ugyanazon egy s eredeti kútfőből: Krisztustól és az apostoloktól vették.

A keleti egyházak mindmegannyi rendithetlen oszlopai a katholika religiónak; úgy, hogy a katholika religiót legerősebb támaszaitól fosztaná meg, ki a keleti egyházakat bár mi okból gyengíteni, vagy épen megrontani törekednék. Ugy járna az, mint Sámson járt egykor, ki midőn az épületnek, melyben a nép mulattatására kiállittatott, oszlopait megrenditette: elleneivel együtt önmagát is a romok közé temette!

Ime tisztelt hallgatók! egy nevezetes időszakot rajzoltam le mai beszédemben, nemzetünk vallási életéből, egy háromszázados időszakot, a kereszténység három első századából; és ime! a szent hajdan ezen ősrégi századaiból mily drága emlékeket tud egyházi történelmünk felmutatni! Emlékeket, milyenekkel ily régi időkből egy keresztény nép sem dicsekedhetik; melyek tisztelettel töltenek el egyházunk történelmi irodalma és vallási emlékei iránt minden tudós gyeházi történetbuvárt és buzgó keresztényt.

A szent emlékek, melyekről szólottam, tisztelet tárgyai ugyan minden keresztény katholikus népeknek; minket azonban, kik a nemzetnek, melynek kebelében keletkeztek és fentartattak, tagjai vagyunk, közelebbről érdekelnek; és ép azért szükségesnek tartottam azokat veletek megismertetni, hogy bennetek a tiszteletet ezen szent emlékek, s általában nemzetünk és egyházunknak a mult időkből fenmaradt emlékei és intézményei iránt felébreszszem; mert jól tudom én azt, hogy a nemzedék, mely multjáról lemond és azt megtagadja, hasonló az emlékező tehetségét vesztett emberhez, ki öntudatát is kezdi veszteni, és magát többé tájékozni nem tudván, az élet köréről leszorúl. Kiben pedig a multnak emléke tökéletesen kihalt, az elaljasodik, elvadul. Az állatiság küszöbén álló ámerikai és újhollandi őslakosok, a multból csak egy átvilágitó sugárral sem birnak. Tiszteljük tehát és méltányoljuk egyházunkat, és annak az ős hajdankorból fenmaradt emlékeit, szertartásait és intézményeit.

Midőn a vizözön szüntével, a Noé bárkája Örményság Ararát hegyén megállapodott, Noé egy galambot bocsátott ki, mely — zöld olajágat hozva szájában — nem sokára visszatért. A zöld olajág azóta a föld minden népeitől a béke jelvényeül tekintetik. Noé erre kiszállott a bárkából és áldozatot mutatott be az Istennek. Tetszett Istennek Noé áldozata, megáldotta és megigérte neki: hogy az emberi-nemet büneiért vizözönnel büntetni és elveszteni többé nem fogja; hanem fentartotta magának jövőre is, hogy az emberi nem sorsát végrendeltetésére vezetni és mint apa gyermekeit büntetni és ostorozni fogja, valahányszor a bűn által felforgatott erkölcsi rendnek helyreállitása azt kivánni fogja. Gyakorolta is Isten ezen főuraságát és hatalmát minden időben, egyeseken úgy, mint egész népeken. Számtalan példákkal tudnám ezt bebizonyitani a szentirásból úgy, mint a világtörténetből.

Világtörténet: világitélet. Isten megmutatta minden időben, hogy ő a seregeknek Ura, Istene; s a dolgok a földön nem az emberek gyarló számitásai, hanem Istennek, a népek életében és a világ eseményekben nyilatkozó bölcs gondviselésének tervei szerint történnek. A harczosfelek csupán eszközök Isten kezében, és sem egyiké, sem másiké, hanem — végeredményben — Istené a győzelem. Mert övé az ország, hatalom és dicsőség!

Tisztelt hallgatók! megsokasodtak a világ bünei, az emberek fiai elhagyták Urokat: Istenöket, s kiki szivének vágyai, szivének bálványai után indult; elharapódzott az erkölcsi romlottság, feslettség, hitetlenség, Isten káromlás. Isten felemelte büntető karját, fejünk felett csüng kétélű pallosa. Szálljunk magunkba, térjünk Istenhez, kérjük, hogy könyörüljön gyermekein, és haragjának, büneinkkel érdemlett ostorait távoztassa el mi tőlünk, szüntesse meg a véres harczokat; küldje le a béke angyalát és ez hozza meg a béke olajágát; adjon békeséget a keresztény fejedelmek és népek között, hogy életünk napjait békeségben tölthessük, s neki szolgálván, e földön lelkünk üdvösségét munkálhassuk. Ámen.

Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

IV.

— Befejező közlemény. —

Azt a költőt, kinek ismertetésével a mai hazafias örmény lira terén tett rövid vizsgálodásainkat be akarjuk fejezni, egyetlen költeménye után ismeri a magyar közönség. E mű azonban érdekesen egésziti ki az örmény lira hangskáláját. Mondhatni egy disszonánsz hangot vegyit bele, mely azonban, mint Wagner-operák disszonáncziája csak a hatás emelésére szolgál.

Pátkánián mély keserűségében is fölvillan olykor — ha pillanatra is — a remény derűje. Sáházizján tud álmodni a szabad örmény hazáról, azonban Eginián csak a végső perczeit élő hazát látja. Álisán Leont mesteri módon tárja föl a régi dicsőséget s a sivár jelent, azonban, mint

a könnyekkel telt szem, elmosodó képeket lát s inkább túláradó érzelmeit önti ki; Eginián a szemléltető leirások művésze. Bár mennyire lirai kedély is, érzelmeinek közepette biztos rajzokat állit elénk, színgazdag képekben ecseteli a pusztuló Örményországot. »Luszineán Leó« czimű nagyszabású költeményének méltatása szerkezet szempontjából nem tartozik szorosabban mostani tanulmányaink körébe, hol főleg az örmény lirában fölmerülő gondolatokra figyelünk. Mindenesetre érdekes, hogy az örmény lirában megjelent az utolsó nemzeti király alakja is, s hogy egyik kiváló költő éppen e nagy nemzeti alakhoz kapcsolva énekli el a szive bánatát és sivár reménytelenségét. Ott, a hol a nemzeti történet legutolsó lánczszeme, a dicsőséges mult legutolsó képviselője nyugszik, a saint-denisi sírboltban lepi meg a költőt a szomorú hangulatok és a multravaló elmerengés varázsa. Az a kőlap, mely eltakarja a legutolsó örmény királyt, mely határköve dicső multnak és kietlen jelennek, az érzések egész raját kelti fel a költőben. Képek elevenülnek meg lelkében a múlt és a jelen eseményeiből, s az érzelmek és képek sürű váltakozásai, ha kissé túlterheltté teszik is a művet, mindig eszmei tartalommal birnak. Ime egy tömör kép szomorú vonásokból összeállitva:

»Elmondottam mostan térden állva:
Az orosznak mily kemény a járma;
Szerteszórva — népem ifja-véne
Nem tesz esküt már a hon nevére.

Pusztulóban van az ősi otthon,
Török áll őrt minden harczi ponton,
S kurdszablyától ömlik bár a vére:
Lázadás, ha fegyvert fog kezébe.

Kihalóban szép nemzeti nyelve,
Hazafiság, mult, erény feledve;
Él ugyan egy töredék a honban —
Örök gyászban, örök siralomban«.

Plasztikus kép, melynek minden vonása mélyen a lélekbe vésődik, melynek minden vonását keserű tapasztalás, szomorú igazság szolgáltatta. A kegyeletes helyen elmélkedő költő lelke nem hogy vigaszt nyerne, hanem még mélyebben elszomorodik. A rezignácziónak bizonyos hangneme rezdül meg a költemény végső soraiban:

»A nagy tehertől égnek vállaink,
Hej! mert nehéz is az a koldus-ing,
Mit hordozunk, mint lánczra vert rabok, —
Hogy legyünk hazánkban hazátlanok.

Leónk is álmát távol piheni,
Félezred éve zárja Saint-Denis,
S ez is alig nyilik, ha néhakor
Egy-egy örmény hozzá zarándokol.«

E szomorú hangokkal fejezzük be vázlatos szemlénket az újabb örmény lira nevezetesebb termékeiről. Nem mélyedtünk az egyes részletekbe, csupán jelezni akartuk a hatást, mit ránk az egyes művek tettek; vázolni a gondolatot, melyet egyik-másikban megtaláltunk. S mindezt azon reménységben, hogy még Isten kegyelméből lesz módunk behatóbban is vizsgálodnunk ezen előttünk annyira kedves téren.

Befejezésül csupán egy pár szót még! Nem lehet elvitatni, hogy a mai örmény lira s az 50-es, 60-as évek magyar lirai költészete között van valami tárgy- és hangulatbeli közösség. Már e körülmény is érdekessé teszi a magyar közönség előtt az örmény lira szomorú talajban fogamzott, de nem kevésbbé illatos virágait.

Dr. Esztegár László.

Szamosújvári levelek.

IV.

A szegény-segélyezés.

Három különböző eredetű forrásból meriti a mi közönségünk azon eszközöket, melyek segélyével kötelességeit a szükölködők gyámolitása iránt, a maga körében betölteni törekszik; enyhitve, a mennyiben lehetséges, a szegénység terhét, — megszüntetve, a hol teheti, a könyörületet érdemlők anyagi helyzetének nyomorát. E hármas forrás a városi, a társadalmi és a magán-jótékonyság.

A szegény és gazdag anyagi helyzete közti azon kirivó diszharmonia, mely korunk egyik égető kérdése gyanánt a nagyobb városokban mindinkább előtérbe lép, s a megoldást napról napra követelőbben sürgeti, — egyszerű patriarkhalis viszonyaink közt természetesen ismeretlen. Közöttünk jóformán még néposztályokról is alig lehet szó, — annál kevésbbé azok érdekellentéteiből eredhető társadalmi kérdésekről.

Nálunk is vannak ugyan szegények és gazdagok, de mindannyian egymásra utalt, maguk közt rangkülönbséget nem igénylő városi polgárok; s valamint a vagyonosság csak viszonylagos, mérsékelt határok között mozog, úgy a szegénység szükölködése sem sülyedhet az elzülöttség, a nyomor legalsóbb fokára, — a mint azt a nagyvárosok negyedik osztálya oly szivfacsaróan szemlélteti.

Az időnkénti pénzbeli segély, melyben szegényeink, a város által részesittetnek, — s az anyagi támogatás egyéb nemei, minők a betegápolási költségek, tűzifa, tanügyi segélyezések, — támogatva a társadalmi közjótékonyság különböző forrásai által, s végre a magánosok adakozásai együttesen a szegényügy rendezésének oly összeműködő szervezetét képezik, — miszerint egyesült erővel, legalább a jelenlegi népességi viszonyok közt, mindenesetre képesnek mutatkozik e város közönsége a legszegényebb néprétegeknek megélhetőségét addig is, míg az utóbbi időben általánosan megcsökkent kereset-források újabbi lendületet nyernek, az összességben rejlő vagyoni erők, a magán és közjótékonyságnak az érintett tényezők keretében való czélirányos felhasználása mellett biztositani.

A polgárságnak positiv vallási alapon nyugvó hagyományos közszelleme, a mai kor rideg, materialisztikus áramlatának hullámcsapásai közt is megőrzé a becsületes szegénység iránti humanizmus érzelmeit, — s tudatával bir a keresztény irgalmasság cselekedeteire vonatkozó legszentebb kötelmeinek; az emberszeretet ama szent törvényének, melyet a könyvek könyve így fejez ki: »Bizony, bizony, mondom nektek, a mit egynek cselekesztek a szegények közül, azt nekem cselekszitek.« És ismét: »Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.»

S valóban ti még a nélkülözések közt is csak vigasztalódtok, városom szegényei, midőn halljátok a nagyvárosok nyomorúltjairól, mily szánandó helyzetben élnek ott ezeren és ezeren a mi szerencsétlen embertársaink közül.

Oh, tekintsetek csak szét, — így kiált fel egy jeles egyházi szónok, — e nyüzsgő élet zajában, a főváros rejtekhelyeiben, mit fognak látni szemeitek? Hány család éhezik nedves pinczelakásaiban, s beteg gyermekeinek kenyeret sem tud adni többé? Hány szegény bolyong családi tűzhely nélkül rongyosan a hideg éjszakában, s megvonja magát a szögleten, az útcza-csatornában, a piszok és a szenny között .... Nincs, nincs, ennek az állapotnak nincs létjoga a földön! Mert szegények mindig lesznek közöttünk, — de nyomorultaknak nem szabad lenni e földön!

Úgy van, szegények mindig lesznek hatezer ember között is, de Szamosújvár szegényei körében a magán és közjótékonysági szervezetnek méltó feladata lesz leküzdeni teljesen a nyomor, az elhagyatott szegénység állapotát.

Egy jótékony, lelkes nőegylet, czélszerű szervezettel, — s nem a szereplési vágy hivalkodása, hanem a közhasznú tevékenység alapján megalkotva, vagyis, a szó legteljesebb értelmében vett »jó szív«-ek áldozatkészsége sokat lendithet ez irányban, főleg az elhagyott házi szegények ügyén.

Angliában, mint tudjuk, a legnagyobb gazdagság mellett, a legnagyobb szegénység tőszomszédságában, úgy szólván egy fedél alatt lakik. S hogy a nyomasztó inség némileg enyhittessék, egy női társulat alakult, mely a gazdagok házaiban az ételmaradékot összekéregeti. Naponként megindulnak e »levesosztó nénikék,« s egyszerű szerzetes öltönyükben házról házra járnak. Az összekoldult ételeket zárdájokba viszik, s ott a reájuk várakozó szegények közt kiosztják.

Sokszor csekély eszközökkel nagy czélok valósithatók, — s úgy hiszem városunkban is vannak családok, melyeknek asztalmorzsái egy-egy gyámoltalan szegényt (nagyobbszerű önmegterhelés nélkül), a nélkülözések egy részétől megmenthetik. Természetes, hogy a szervezett társulati tevékenység íly téren is többet tehet, — a könyörületet érdemlő szegényeknek pénz, ruhanemű, tűzelő anyag, élelmezés, s egyéb házi szükségletekkel való rendszeres ellátása által.

Árvaházunk és szegény-ápoló intézetünkről most nem akarok bővebben szólani; ezek a maguk működési körében mindenesetre a közjóllét nem csekély előmozditására szolgálnak. Azonkivül úgy a város közönsége hivatalosan, mint nemeskeblű országgyűlési képviselőnk s nem egy áldozatkész polgártársunk magán úton szintén előmozditják a városi szegények fölsegélésének ügyét! Czikkünk azonban sem a szükölködők illető patronusainak erkölcsi érdeméből hiú dicsérgetés által mintegy levonni, — sem a szegény kérdés fölvetése, az adakozásra buzditás által e város társadalmát mintegy a részvétlenség szinében feltüntetni nem akarhatja; a mint hogy csakúgyan a legnagyobb igaztalanságot követnénk el, ha erre vállalkoznánk.

Százezernél tudvalevőleg több lap van a föld kerekségén, de hánynak van mégis komoly és őszinte törekvése a közjóllét, a szellemi, vagy épen a hit erkölcsi tökéletesedés érdekeinek előbbre vitele felé.

E lapoknak azonban méltóbb rendeltetése és hivatása levén, — éreznie kell azon mondás igazságát, miszerint »egy csepp szeretet többet ér az eszmék oceánjánál.« Éreznie kell, hogy a mit a maga körében az anyagi, szellemi és valláserkölcsi haladás előmozditására, szerény eszközeihez képest megtehet, megtenni el nem mulaszthatja! Ebből indult ki a szegényügy helyi szervezetének emez élénkebb hangon tartott fejtegetése, — melynek alapeszméje, — a localpatriotizmus szelleme által is sugalmaztatott; úgy levén meggyőződve, hogyha mindenki a maga szerény körében buzgón telyesiti hivatását, — az egész polgárzat felvirágzása inkább megvalósitható, mint a kozmopolitizmus nagyratörő tervei által, mely többnyire sokat markol, keveset fog. Lapunk meg lehet elégedve, ha azon kisded körben, melyre szellemi hatása kiterjed, a hít és kultura, az igazság és emberszeretet nemesebb eszméit terjesztheti, s helylyel-közzel tán érvényre is juttathatja.

Azért tehát legyen megengedve városunk szegényei érdekében nyiltan hangoztatni e jelszót: »Adjatok, adjatok, a mit Isten adott!« — mert szegények mindig lesznek köztetek, de nyomorultaknak nem szabad lenni e földön...

Fölteszem e lapok áldozatkész szerkesztőjének ügybuzgóságáról, hogy igazán sokoldalú elfoglaltatásai közt is magára vállalja a fáradságot, mit a társadalmi szegénysegélyezés czéljára közönségünk köréből befolyó adományoknak kiosztás végett a polgármesteri hivatalhoz leendő átszolgáltatása, — s azoknak időnként e folyóirat boritékán, a helyi hiradóban leendő kimutatása igényel. Ily módon, egyesült erővel, — úgy hiszem sok könny lesz letörülhető!

Nincs ezúttal több mondanivalóm, — de legyen szabad az állandó hírlapi gyüjtést itt tényleg is megkezdenem, az ide csatolt szerény öt forinttal.*)

S.

* * *

Nyilatkozatok a magyar Choreneiről.

Jelen alkalommal két levelet és két lapnyilatkozatot teszünk közzé:

I.

Nagyon tisztelt tanár és szerkesztő ur!

Gyöngéd figyelmét, melyet irányomban legújabban azzal tanusított, hogy részemre megküldeni szives volt Chorenei Mózesnek, Ön által forditott nagyhirű müvét, s melyet, mihelyt szabad időm lesz, bizonyára a legnagyobb érdekeltséggel fogok végig és végig olvasni — a leghálásabban megköszöni

Budapest, áug. 27. 1892

igaz tisztelője

Gajzágó Salamon.

II.

Kedves, drága Barátom!

Chorenei forditását hazafiságod gyöngyének kell tekintenem; oly szivesen ereszkedtem e tudományos labyrint szövevényes útjaiba... és csak azt sajnáltam: miért közelg az est, mely abból kiszólit. Akkor is, mikor elhagytam, mint az evangeliumot meg kelle csókolnom; hisz hajdani honunk áldozatoltára előtt állva csak is imádattal emlékeztem arra, a mi ma csak nagyszerű rom. Köszönöm munkásságod e gránát-almáját; minden szó egy-egy keleti gyöngy, éltető hazsis. Légy áldva és dicsőitve minden század által!

Erzsébetváros, áug. 28. 1892

szerető, tisztelő barátod

Ávedik Lukács.

III.

Ez a talpraesett tárczaczik a »Magyar Állam« okt. 9. (231—10075) számában jelent meg:

A gazdag örmény történetirodalom terén és annak tiszta derűs egén, Kelet sötét multját mélyen bevilágitó hatalmas fároszként — közel egymáshoz két, fenséges fényárban uszó csillag ragyogtatja immár évszázadok óta majdnem észrevétlenül, dicsfényben tündöklő sugarait: Kátinai Már Ibász, az örmények legelső krónikása és Chorenei Mózes, az örmény történetirás »Herodot«-ja

Ez utóbbinak méltán hires, klasszikus történetirói tollal megirt remekmüve: »Nagy-Örményország története« fekszik előttünk, melyet a magyar irodalomba Szongott Kristóf, a szamosújvári örm. kath. gym. mély tudományú tanára s a korrekt kath. irányú »Armenia« cz. havi folyóirat hazafias, lelkes, buzgó, fáradhatatlanul tevékeny szerkesztője ültetett át.

»Nagy-Örményország története« tudtunkkal legelső történeti mű, a mi a gazdag örmény irodalomból a derék forditó szivességéből hozzánk eljutott.

---

*) Megkaptuk, s a polgármesteri hivatalnak átszolgáltattuk. Szerkesztőségünk a városi szegények javára befolyó készpénz-adományokat jövőre is készséggel elfogadja; azokat kiosztás végett az emlitett hivatalhoz elismervény mellett beszolgáltatja, s az illető adakozók neveit, adományaik megjelölésével, havonként lapunk boritékán a »Szamosújvári Hiradó« czimű rovatban közzéteendi. Egyúttal felhasználjuk az alkalmat, hogy teljes hozzájárúlásunkat fejezzük ki az üdvős czélú mozgalomnak e czikkben foglalt kezdeményézéséhez! Szerk.

A lelkesedés és csodálat különös nemével, mondhatni odaadó áhitattal olvastuk e rendkivül érdekes, a maga nemében majdnem páratlanul álló munkát, melynek minden egyes lapján, minden egyes során oly harmonikus összhangban ömlik végig az a sajátságos, keleties, édes bűbáj, az a keresetlen, tiszta, könnyed előadás s az a mély, igaz, benső vallásosság, mely a munkát oly szépen jellemzi, s melylyel a tudós szerző méltán magára vonta és kiérdemelte a művelt világirodalom általános tiszteletét, csodálatát, bámulatát.

Annyi elegáncziával, oly tiszta, szinte elbüvölő nyelvezettel, a kifejezések ama nyájas, előkelő méltóságával, oly választékos, ékes irálylyal, a minővel Chorenei irt, nem a Kr. u. ötödik században — melyben e klasszikus mű megteremtetett — de még napjainkban is érdem volna irni. Ő nemcsak a klasszikus örmény történetirás korszakalkotó megteremtője, hanem egyszersmind a világirodalomban is számottevő, tisztesen kimagasló alak, kit ilyennek tekintettek Európa legműveltebb nemzeteinek tudósai is, különbség nélkül majdnem valamennyien, kik mintegy vállvetve siettek vele behatóan foglalkozni és művét nemzeti nyelvökre átforditani.

Maga Horváth István, legkitünőbb történettudósunk is különös becsben tartotta Choreneit és szivesen adott Bécsben egy különben gyönge latin forditásért oly árt, mit ma kevés munkáért fizetnek. »E ritka könyvet — irja Horváth — én Bécsben 50 pengő forinton szereztem meg a nem rég meghalt Haselmayer könyvkereskedőtől és nem egyszer használtam történeti értekezéseimben; közel ötven év lefolyta alatt csak két példány fordult elő Bécsben és mind a kettő magyar kezébe került.« [1]

Chorenei munkája az örmény tradiczió és monda levéltára s az örmény nemesség igazi aranykönyve. Benne hangyaszorgalommal összegyüjtve találjuk a vallásához odaadólag, lelkes buzgalommal ragaszkodó, a hazáját rendületlenül, hiven szerető, a családjáért önfeláldozó, munkás örmények történetére vonatkozó legszebb részleteket.

Röviden, de érthetően örökiti meg az eseményeket, igazságosan, részrehajthatlanul itél a történtek fölött, elhagyja vagy csak röviden jelezi a fölöslegest, de annál bővebben és kimeritőbben szól arról, mi nemzete életében mélyebb nyomokat hagyott. Ugy beszéli el a multak tradiczióit, amint azok szájról-szájra jártak s a mint ő maga is hallotta közvetlenül vagy közvetve, de szeliden, óva inti lángolóan szerető nemzetét, hogy azokat, mik e tradicziókban mesések, vagy a ker. vallással meg nem egyezők, úgy tekintsék, mint a történet előtti idők istentelen, sötét korszakának korcs, pogány szüleményeit.

Mintha csak most, előttünk folynának le a történeti események, oly szemléltető, kézzel fogható alakban adja elő azokat.

Chorenei műve a legrégibb mű, mi a Szentirás után keletről hozzánk jött. Munkájának minden szava a vallásos meggyőződés igazi lenyomata. Szerette hazáját és vallását azzal az igazi, benső áhitattal és lelkesedéssel, azzal a törhetetlen, tántorithatatlan példás ragaszkodás- és odaadással, mi ma is oly szép jellemvonása e haza becsülettel szorgalmas, vallásos és hazafias örmény polgárainak.

Az eseményekben a gondviselő Isten láthatatlanul müködő áldó kezét látja, a balsorsban Isten ujját, büntetését, melylyel öntudatra akarja ébreszteni a nemzetet, ha ez — önmagáról megfeledkezve — letért az ösvényről, melyet édes mindnyájunknak a fölöttünk kegyesen őrködő égi Atya jelölt ki.

Lelkesedéssel szól a nagy idők nagy férfiairól, emlékeiket szivesen idézi fel, bámulja munkásságukat, a jövőre szóló hatalmas alkotásukat s papi ajkai áldást rebegnek a földi pályájukat méltóan befutott nemzetének nagy fejedelmei fölött; — de megvetéssel, mintegy szánalommal emlékezik meg szeretett hazájának gyönge fiairól, tragikus sorsukat és erkölcsi bukásukat Isten verésének tudja be, életöket intő például állitva nemzete elé!

Ő történetében nevelve oktatja és oktatva neveli nemzete ifjait; nemcsak történész és főpap, hanem egyszersmind szigorú, részrehajlatlan biró, nemzetének igazságos erkölcstanitója.

Chorenei munkája három könyvből áll, melyekben a keleti örmények történetén kivül a világ- és egyháztörténetre vonatkozó több haszonnal felhasználható érdekes adat- és eseményre történik vonatkozás.

Az első könyv magában foglalja az örmények történetét a legrégibb időktől a történelmi középkorig. A mű Pákráduni Izsák fejedelem üdvözlésével kezdődik, a kinek kérésére fogott Chorenei e nagy munka megirásához. Aztán előadja az örmények eredetét a régi görög kodexekben föltalált jegyzetek után Ádámtól a szerző koráig, ismerteti az akkori idők müveltségi viszonyait, tisztázza a tudósoknak az emberiség eredete- és a vizözönre vonatkozó nézet- és véleményeltéréseit, érdekesen szól Noéról, ennek fiai Szem-, Khám- és Jáfetről, a nemzetségekről, különösen Háikról, Jáfet ivadékáról, kitől az örmények eredetöket vevék; előadja mindazt, mit az idegen régiségbuvárok a hagyományok gazdag mezejéről az örmények multjára vonatkozólag összegyüjtöttek, majd áttér a hires Kátinai Már Ibász, legelső örmény krónikás munkájára, melyből az ősidőkre vonatkozó legszebb részleteket veszi föl.

Munkájának e része a gazdag örmény mondakör valóságos levéltára.

Részletesen és rendkivül érdekesen szól Háik, Bel és Semiramis viselt dolgairól, azzal a kedves, elbüvölő irálylyal, aminőben oly gazdagok valának a keletiek lelkes irói majdnem mindnyájan. Lelkesedéssel, a büszkeség bizonyos nemével emlékezik meg Bárujrról, nemzetének legelső koronás fejedelméről, kinek uralkodásával behatóan, szivesen foglalkozik. Majd áttér a perzsák történetére, szól Cyrus, Astyages, a perzsák hatalmáról, előszámlálja a királyi nemzetségeket, fölemliti a trójai háborút — a források gondos megjelölésével, a honnan adatait merité.

---

[1] L. Tud. gyüjt. 12 évi foly. VII. füzet.

Munkájának e könyve a világtörténet legszebb mozzanatait örökiti meg. Benne följegyezve találjuk az örmények változatos, gazdag történetére vonatkozó legapróbb részleteket, a szebbnél szebb, rendkivül érdekes tradicziókat, melyeknek nagyrészét a ninivei hires levéltárból az örmények halhatatlan krónikása: Kátinai Már Ibász gyüjtött egybe.

A második könyv magában foglalja az örmény történelem középkorát Nagy Tiridátig, az örmények szt. fejedelmeig. E könyv, mely eme rendkivűl becses műnek legérdekesebb részét képezi, gyönyörű vonásokban ecseteli a hires örmény Arsacida uralkodócsalád eseményekben gazdag s változatos életét.

Nincs esemény, avagy a világtörténelem színpadán az, e gazdag korban lefolyt történeti mozzanat, miről a tudós szerző ne tenne emlitést. Mintha nem is profán, hanem egyháztörténeti munka volna, annyi benne a vallásos reflexió, utalás. Mennyi lelkesedéssel, minő szent áhitattal beszél az idők teljéről, midőn megszületett Jézus Krisztus, az emberiség Megváltója, az isteni Üdvőzitő, ki kiragadá a szegény, szenvedő emberiséget a pogányság durva sötétségéből és visszaadá őt édes mindnyájunk igaz Istenének!

Ajánljuk e részletet megszivlelésül a mai modern, istentelen liberalisták figyelmébe, hadd tanulják meg az ősz Choreneitől azt, mit szivükből az erkölcstelen liberális áram rég kiszakitott: a kereszténység megdönthetetlen, örök igazságait!

E korban bontakozik ki a vallásosságáról méltóan hires örmény nemzet a pogányság, durva mezéből és fölveszi az egyedül üdvözitő krisztusi tant, mely két epochális férfiúval, az örmények örök büszkeségével ajándékozza meg e nemzetet. E két férfiú: Világositó szt. Gergely, az örmények apostola és nagy Tiridát, az örmények szent királya, kiknek életét remek, klasszikus történetirói tollal örökiti meg a tudós szerző.

Mily szépen, mennyi lelkesedéssel, minő elegáncziával, mondhatni ihlettséggel irja le a nagy tudományú Chorenei az isteni Megváltó életét és az ő életében az örmény nemzet történetében lefolyt eseményeket — azt megközelitőleg bár jellemezni -- érezzük — fölülmulja erőinket. Itt emelkedik ki Chorenei történetirói egyénisége az ő teljes nagyságában és tiszteletet, szinte bámulatot gerjesztő magas méltóságában.

Érdekességénél fogva álljon itt az ő becses művéből a következő két fontos levél:

Ábgár levele az Üdvözitő Jézus Krisztushoz.

»Ábgár, Ársám fia, az ország fejedelme, Jézusnak, az Üdvözitő- és Jóltevőnek, ki a zsidók országában megjelent, üdvözletet!

Hallottam rólad és gyógyitásaidról, a melyeket kezeid gyökerek és orvosság nélkül végzik: mert — mint mondják — a vakoknak adsz látást, a sántáknak járást, a bélpoklosokat megtisztitod, a tisztátalan szellemeket kiüzöd, meggyógyitod azokat, kik bármely tartós betegségtől kinoztatnak, sőt még a halottakat is feltámasztod. Mivel mindezeket rólad hallottam, e két okoskodás egyikét vettem fejembe: hogy vagy Isten vagy és az égből szállván le cselekszed ezeket; vagy az Isten Fia vagy és míveled ezt. Azért irtam neked és kértelek téged, hogy fáradj és jöjj hozzám és gyógyitsd meg betegségemet, melyben szenvedek. Azt is hallottam, hogy a zsidók ellened zugolodnak és téged kinozni akarnak. De van nekem egy kicsiny, szép városom, ez elég nagy kettőnk részére.«

Ábgár levelére felelet, melyet az Üdvözitő parancsából Tamás apostol irt.

„Boldog az, ki hisz bennem, anélkül, hogy látott volna engem; mert rólam ez van irva, hogy: Azok, kik látnak engem, nem fognak bennem hinni, és azok, kik engem nem látnak, hinni és élni fognak. Arra nézve, a mit nekem irtál, hogy menjek el hozzád (ezt válaszolom): itt mindazt teljesitenem kell, a miért küldettem. Ha én azt teljesitendettem, felmegyek ahhoz, ki engem küldött. És ha majd felmenendettem, tanitványaim közül innen egyet el fogok küldeni, hogy az fájdalmaidat gyógyitsa meg, és neked és azoknak, kik veled vannak, életet adjon.«

A harmadik könyv Nagy-Örményország történetének befejező része. E könyv Tiridáttól egészen az Arsacida nemzetségnek a tróntól és szent Gergely utódainak a papságból való eltávoztatásáig terjedő eseményeket tárgyalja. Szerző művének e részében a már kereszténynyé lett kilyályság történetét örökiti meg; előadja az uralkodó családban beállott pártvillongásokat, élénk vonásokkal ecseteli nemzete valláserkölcsi viszonyait, lelkesedéssel irja le az örmény betűk feltalálásának érdekes előzményeit s fájdalommal emlékezik meg nemzete későbbi viszontagságairól, a lábrakapott cselszövények, a feldult béke- és rendről, majd áttér a saját nevelése és kiképeztetésére.

Aztán szól nemzetének általános valláserkölcsi hanyatlásáról, s a midőn azon ponthoz ér, hol ecsetelnie kell ama keserű pillanatokat, a midőn a dicső Arsacida uralkodóház a tróntól, Világositó szent Gergely nemzetsége pedig a patriarkhaságtól fosztatik meg, nagy művét nemzete gyöngesége és hanyatlása fölötti mély fájdalmában a következő kesergő szavakkal fejezi be: »Siratlak Örményország, siratlak egész éjszak legnagyobb birodalma, mert elvétetett királyod és főpapod, tanácsadód és tanitód. Felzavartatott a béke, s a rendetlenség vert gyökeret; az igazhitűség megingott és a máshitűséget megszilárdította a tudatlanság. Sajnállak téged Örményország egyháza, melynek ékes szentélye elhomályolyosult, mert megfosztattál derék pásztorod- és ennek pásztortársától. Nem látom többé szellemi nyájadat a zöld réten s a béke vize mellett legelni és az akolban összegyülve védekezni a farkasok ellen, mert el van az széledve a pusztában.«...

Forditó szépen, igazán sikerrel oldotta meg a magára vállalt nehéz feladatot. Irodalmunkba ültetni egy nagyobb szabású munkát az eredeti örmény nyelvből, mely már évszázadokkal, közel másfél ezredév előtt a klasszicitás magaslatán állott — valóban nem könnyű feladat. S ha forditó mindazáltal képes volt e választékos irályú iróval oly dicséretes eredménynyel megmérközni s elháritani az útjába gördült nehéz akadályokat, ennek magyarázatát ama körülményben találjuk, minek a lelkes forditó e kedves szavakban ad találó kifejezést: »Én — ugymond — az anyatejjel szivtam be az örmény és magyar nyelvet; azért anyanyelvemből az örményből forditottam anyanyelvemre a magyarra!«

Valamint a szerkesztésében megjelenő »Armenia« cz. derék havi folyóirat minden egyes számait — melyeknek Ausztrália kivételével mind a négy világrész főbb helyein vannak már olvasói — úgy e forditást is a tiszta magyarság, a könnyed, gördülékeny, nem erőszakolt stilus. a keresetlen, egyszerűen szép, könnyen érthető, folyékony előadás és nyelvezet teszi élvezhetővé.

A forditó nem kimélt sem fáradságot sem anyagi áldozatot. A szépen, elegánsan, a finom chamoire papiron, a könyvpiaczon is számottevő, a szerző patriárkális képével diszitett, tisztán olvasható, mediaevel betűkkel nyomatott, husz nagynyolczad ivre terjedő mű — melynek minden tekintetben egy fővárosi intézetnek is diszére váló kiállitása a szamosújvári szépen felszerelt és berendezett »Aurora« könyvnyomda szorgalmas birtokosának nyujt elismerő babérokat — a lehető legolcsóbbra, egy forintra van szabva, hogy mindenki megszerezhesse magának.

Rendkivül érdekessé és becsessé teszik a mnnkát a szöveg alatti fontos jegyzetek, melyek forditónak gazdag olvasottságáról, széles ismeretköréről tesznek tanuságot, s melyek nagyban emelik a munka belbecsét és használhatóságát.

Szivünkből gratulálunk a tudós és buzgó forditónak a forditás és kiállitás sikereért s a művet melegen ajánljuk a történetkedvelők s egy lelkes s vallásos és hazafias nemzet eseményekben gazdag multjáért lelkesülni tudó magyar olvasóközönség szives figyelmébe s főleg most a millennium küszöbén, mert a munkában a magyarok őseleire vonatkozó nem egy érdekes adat foglaltatik, melyeket hazánk ezredéves történetének megirója haszonnal értékesithet.

Oncs József.

* * *

IV.

Magyar forditásban adjuk a »Pester Lloyd« becses ismertetését, mely esti lapjának 229. számában (okt. 7. 1892) jelent meg:

Chorenei ismeretes Nagy-Örményország története, mely az ó- és középkor határidőszakából fenmaradt történeti emlékek egyik legérdekesebbje — megjelent magyar forditásban. Chorenei, ki a Krisztus után következett ötödik századból ered, nem száraz krónika, mint a milyenek kortársainak müvei, hanem magas történelmi és irodalmi szellemet árul el. A forditás jeles, a számos tudományos és felvilágositó jegyzet csak még növeli a munka becsét.

Kisebb közlemények

A párisi örmények és kérvényük. A »Le XIX. Siecle« czimű lapban a következőket olvassuk: »A párisi örmény kolónia kérvényt adott be a kormányhoz, hogy az ‚Engesztelődés' kápolnáját (chapelle Expiatoire) adja nekik: itt szeretnék isteni tiszteletöket tartani. A kolónia e tárgyban a konstantinápolyi konsul Chambonhoz is fordult és a többek közt azt mondja iratában: »Hogysem lerontsák, inkább adják nekünk; úgy sem fogná ezután régi ‚Engesztelődés' nevét viselni; mert mi azt Világositó Szt.-Gergely, az örmény egyház védszentjének tiszteletére szenteltetnők fel.« Úgy halljuk, hogy Chambon a kérvényt meleg ajánlattal már átküldötte külügyminiszterünkhez. És mi hisszük, hogy a kormány tekintetbe véve azt a buzgóságot, mit az örmények Keleten a franczia nyelv és eszmék védelmében és terjesztésében kifejtenek, könnyen oda fogja ezt a kápolnát nekik adni, a mint ezelött a katholikus görögöknek adta a saint-julienne-i és chêphdinoknak a medis-i kápolnát. — Itt nem egy izben történtek már zavargások, melyeknek véget vethetne a kormány, ha a kápolnát, mely 1763-ig temetőül szolgált, az örményeknek adná. A nagy forradalom idejében ismét megnyitották e temetőt és itt temettetett el Danton, XVI. Lajos, Egalite Fülöp, Robespier, Hebert, Maria-Antoniette. E hely az ország birtokába ment át; XVIII. Lajos e helyet, hol fivére volt eltemetve, megvette és itt ‚Engesztelődés' név alatt kápolnát építtetett. Az 1830-iki forradalom után a király birtokai nemzeti birtokokká lettek és tehát rendelkezhetik a kápolnával a kormány belátása szerint a nélkül, hogy ahhoz a párisi polgármesternek vagy egyeseknek szava lenne.« — A párisi »Eclair« czimű lap is hosszú czikkben tárgyalja e kérdést, mely — a többek közt azt mondja, hogy az örmény kath. patriarkha képviselője Gámáregián Krikor, ki Párisban van, minden követ megmozdit, hogy az »Engesztelődés« kápolnája az örmény katholikusoknak, kik eddig róm. kath. templomban jártak — adassék. Párisban jelenleg mintegy 500 kath. örmény van, kik közül 100 tanuló. Ez a kápolna, ha átadatik, az »Eclair« szerint »Örmény kápolna« nevet fog viselni.

Pátkánián Ráfáel temetése. Szept. 5-én reggel ment végbe Pátkánián, az örmény nemzet nagy költőjének (Kámár-Kháthibá) temetése. Az elhunyt lakásán gyültek össze a rokonok és jó barátok; 10 órakor a város (Nor-Náchicseván) jelentékeny férfiai, és a különböző osztályokhoz tartozó egyének, valamint asszonyok, leányok is úgy elfoglalták a tért az utczában, hogy a halotthoz bejutni nem lehetett. Bent a házban a koporsó körül a polgárnagy, tisztviselők, orvosok, jogászok, tanárok, tanitónők... 11 órakor a testet kézből (rudakon) a Világositó Szt.-Gergely templomába vitték, hol előbb lelkéért szt. misét mondottak, azután Zarifján nevű főpap igen sikerült beszédben szólott a nemzet nagy veszteségéről... Most kivitték a testet és a fényképész lefényképezte; azután a gyászmenet a »szent kereszt« (Szurp Chácsh) nevű zárda felé indult; három órakor érkeztek ide, hol több beszédet tartattak: elmondották, hogy miként élesztették halhatatlan dalai, melyek szabadságot hirdettek, a hazafiúi érzést az örmények sziveiben. Felékesitették a sirt különféle virágokkal; tettek reá koszorút is eleget. Azután felolvasta a polgárnagy azokat a távirati részvétnyilatkozatokat, mik oly nagy számmal érkeztek. — Különben az öt világrészben elszórtan élő azon örmények, kik olvasták Kámár Kháthibá verseit, lélekben mind jelen voltak a temetésen!

A perzsa-örmény háborúk idejében az örmény hadak fővezére: a hős Vártán Mámigonián volt; kinek a keresztény vallás és az örmény nemzet létéért vivott harczai, a magyar történelemből Hunyadi Jánosnak, a törökök ellen tanusitott küzdelmeihez hasonlithatók leginkább. A közelebbről elhunyt nagy nemzeti költő: Pátkánián Ráfáel egy nagyobb költeményben örökité meg a hős Vártán vezér emlékét, (»Mámigonián Vártán halála« czim alatt,) melyből a lapunk élén bemutatott dal egy töredék csupán, -- de magában véve is oly szép, befejezett egészet képez, mely (kivált ily művészileg sikerült forditásban) az örmény költészet egyik legértékesebb gyöngyének tünik fel!...

Örmény áldomás Budapesten. Nem tudunk esetet arra, hogy a magyar fővárosnak egy nyilvános társaskörében örmény pohárköszöntés hangzott volna fel. Azért kellemes meglepetéssel olvastuk egy budapesti lapban, hogy az »Otthon« irói és hirlapirói körnek egyik közelebbről tartott estélyén, a társas vacsora alkalmával örmény felköszöntő is volt. Ez alkalommal kilencz nyelven tartottak toasztot; úgymint magyarul, francziául, angolul, lengyelül, örményül, olaszul, németül, törökül és volapükül (az új világnyelven). Rákosy Viktor, a »Budapesti Hirlap« humoros tárczairója kezdte magyar nyelven, — az örmény áldomást pedig lapunk derék, armeniai születésű dolgozótársa: Cselingárián Jakab, a Budapesten megtelepült orosz nyelvmester és hirlapiró tartotta.

Irodalom és művészet.

Liszt Ferencz tanitványa. Liszt-nek az országos zeneakadémiában volt kitünő tanitványa: Dr Kábdebó Ferenczné, Simay Rozália, kinek művészi zongora-játékában Budapest, Kolozsvár, Brassó, Fogaras és Szamosújvár közönségének is többször volt alkalma gyönyörködni, — legutóbb a székely fővárosban Marosvásárhelyen aratta elragadó művészetének babérjait; hol közelebbről — a szegény tanulókat segélyező egyesület javára — rendezett hangversenyen nagy sikerrel és köztetszés mellett működött közre. Marosvásárhely díszes közönsége is ez alkalommal az elismerésnek számos kitüntető jeleivel halmozta el a jeles zongoraművésznőt, — városunk ünnepelt szülöttjét, — Liszt egykori kedvelt tanitványát.

Ájvàzovszki képei. Értesülésünk szerint ez a hirneves örmény festő ki fogja állitani képeit a chikagoi kiállitáson, a hova ő maga is személyesen elmegy.

Közgazdasági élet.

Kereskedelmünk Algirban. Az algiri osztrák-magyar főkonzul jelentéséből kitünik, hogy melyek volnának azon gazdasági czikkek, melyeknek kereskedelmi piaczot lehetne teremteni az osztrák-afrikai partokon, nevezetesen Algirban. A magyarhoni czikkekből leginkább kiemeli a lisztet, fát (dongát), szeszt, bort, fából készült butorokat, babot, burgonyát, különösen pedig a vajat, melyből évről-évre mind nagyobb mérvű a szükséglet — és ezidőszerint Francziaországból (melynek Algeria tudvalevőleg egyik kolóniáját képezi), valamint a svájczi köztársaságból látják el az ottani piaczot; mely államok kedvező üzletet is csinálnak árúikkal. Igy péld. egy kilogramm jó minőségű vaj ára Algirban: 1 frt 44 kr.

A philippopolisi kiállitás. A Sophiában megjelenő »La Bulgarie« czimű lap e kiállitásról részletes tudósitásokat közöl; minket a következő részletek érdekelnek: »A szultán drágakőárúsa: Cshêbukdseán, kiállitott drágakövekkel diszitett arany és ezüstpipákat, melyekre Ferdinand fejedelem és Stambulov képei vannak metszve. Cshêbukdsián, ki drágaköveit Konstantinápolyban két helyiségben árulja — páratlan, csinos ipartárgyai itt is általános hirnévre érdemesültek. — Sokan nézik Khárágeozján szép len- és aranyszállal áttört szöveteit is. — Egy más konstantinápolyi iparos: Pepeján Melik asztalos munkáiból több tárgyat maga a fejedelem is vett.

— Meg kell emlékezni a smyrnai Hárencz asszony különböző szinű szálakból készitett képéről, mi az Ozmán-ház alapitóját: Ozmán szultánt ábrázolja. — Magára vonja a látogató figyelmét Szérábián Péter igen szép képe, mely a Sophia-templom romjait ábrázolja.« Ezekből látszik, hogy a török osztály legjelentékenyebb kiállitói — mind örmények.

Az ipar fejlesztése. A székelyföld iparának előmozditása és fejlesztése érdekében Lukács Béla kereskedelmi miniszter által tett előkészitő intézkedéseket, a hazai közgazdasági érdekek és a székely-kivándorlás meggátlása tekintetéből is a legőszintébb hazafiúi örömmel üdvözölhetjük, — s legfölebb azt kell még ohajtanunk, hogy ugyanazon helyes eszközök (nevezetesen az iparfejlesztő bizottságok) az erdélyi részek többi területén is alkalmazást nyernének; mert tudvalevőleg az ipari viszonyok általános kedvezőtlensége mellett, egész Erdélyre nézve szüksége forog fenn annak, hogy a honi ipar állami támogatást nyerjen; s a különböző, helyi viszonyokhoz képest esetleg újabb iparágak is honosittassanak meg.

Mi újság az örmény világban?

Az új kàtholikosz. A czár a folyó évi május 14-én Ecsmiádzinben tartott kátholikosz választás alkalmával a két legtöbb szavazatot nyert kátholikosz-jelölt közül az elsőt Krimián (Hájrig) Mêgêrdicsot, ki Izmirlián 49 szavazatával szemben, 72 szavazatot kapott — erősitette meg a kátholikoszi méltóságban. Az új kátholikosz elejébe, ki Jeruzsálemből jőn, az ecsmiádzini synodus Szetrágián Aristaces püspököt és Der-Krikoreáncz Váhán vártábédot küldötte; ezekhez csatlakozott az orosz kormány küldöttje: a kaukazusi hadsereg egyik kitünő tábornoka, az örmény Khismiseáncz egy testórrel. — Párisból Luszineán Guido örmény herczeg és fia Levon bey, Krimeán Hájrignak kátholikoszszá lett kineveztése alkalmából Jeruzsálembe a következő táviratot küldötték: »Midőn Isten önt az apostoli székre emelte, fényes erényeit és érdemeit koszoruzta meg: ezért a nemzettel együtt mi is örvednünk. Fogadja tiszteletteljes nagyrabecsülésünket és forró üdvözletünket. A Luszineán herczegek.« A kátholikosz, ki eddig a szentföldön tartozkodott, hir szerint Triesten át, s igy az osztrák-magyar monarkhia területén, illetve Budapesten keresztül fog Szentpétervárra utazni, hogy a czárnál első kihallgatásra jelentkezzék. Krimián kiváló főpapja volt eddig is a keleti örmény egyháznak, ki semmiesetre sem fogja magát eszközül felhasználtatni az orosz kormány nemzetellenes céljaira.

A „Mèság“ czimű tifliszi örmény lap kuriosum gyanánt tesz emlitést arról, hogy a magyar hirlapok Budapesten a kholera miatt »fertőtlenitve« jelennek meg.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.